

hayalci hücre #10 άύών kitaplığı #2 | mekân meselesi (genişletilmiş ve gözden geçirilmiş yeni baskı) | andy merrifield, antonio negri, asef bayat, david harvey, deniz yonucu, loïc wacquant, merve tuba tanok, miguel amorós, pınar melis yelsalı parmaksız, soner torlak ©2022 hayalci hücre | bu kitabın türkçe yayın hakları hayalci hücre yayın'a aittir. | yayına hazırlayan: önder kulak | derleyen-çeviren: soner torlak-önder kulak | kapak tasarımı: selin timuçin | dizgi: nail dündar | baskı-cilt: repar tasarım matbaa, yenibosna merkez mh. cemal ulusoy cd. no: 43 bahçelievler/istanbul (sertifika no: 40675) | 2. baskı 2023; 1. baskı 2022 / istanbul | isbn no: 978-625-98899-5-5 | sertifika no: 73832 | hayalci hücre yayın lema yayıncılık basım dağıtım kırtasiye ticaret limited şirketi sinanoba mahallesi aktay caddesi A3-27 blok no: 6a iç kapı no: 6 büyükçekmece / istanbul | <https://hayalcihucre.com>

Asef Bayat 1954 Tahran, İran doğumlu. Illinois Üniversitesi Sosyoloji ve Ortadoğu Çalışmaları bölümlerinde profesör olan Bayat, lisansını 1977’de Tahran’da siyasal ve sosyal bilimler üzerine yaptı, doktorasını 1984’te Kent Üniversitesi’nden aldı; 2003’ten 2009 yılına kadar Hollanda’da Leiden Üniversitesi’nde Modern Dünyada İslam Çalışmaları Uluslararası Enstitüsü’nde (ISIM) yöneticilik görevini yürüttü. Siyaset sosyolojisi, toplumsal hareketler, kent mekânı ve siyaset, Ortadoğu’da gündelik hayat siyaseti üzerine çalışan Bayat, İslamcı hareketleri karşılaştırmalı olarak inceledi. Türkçede *Sokak Siyaseti* (Phoenix Yayınları, 2008) *Siyaset Olarak Hayat: Sıradan İnsanlar Ortadoğu’yu Nasıl Değiştiriyor?* (Metis Yayınları, 2016), *Post-İslamcılık: Siyasi İslam’ın Değişen Yüzü* (Litera Yayıncılık, 2016), *İslam’ı Demokratikleştirmek: Toplumsal Hareketler ve Post-İslamcı Dönüş* (İletişim Yayınları, 2015) kitapları çevrildi ve *Ortadoğu’da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset* (İletişim Yayınevi, 2006) başlığıyla bir derlemesi yayınlandı. Bayat’ın diğer kitapları şunlardır: *Workers and Revolution in Iran* (1987), *Work, Politics and Power* (1991), *Being Young and Muslim: New Cultural Politics in the Global South and North* (2010, ed.). *Revolutionary Life: The Everyday of the Arab Spring* (2021)

Antonio Negri 1933 Padua, İtalya doğumlu. Günümüzün en etkili siyaset felsefesi düşünürlerinden ve yazarlarından olan Negri, felsefe eğitiminin ardından 1957- 58 yıllarında Benedetto Croce tarihsel Çalışmalar Enstitüsü’nde çalıştı. 1959 yılında Hukuk Felsefesi alanında profesör olan Negri, 1967 yılına kadar Padua Üniversitesi’nde öğretim görevliliği yaptı. 1969-1973 yılları arasında etkili olan Potere Operaio çevresinin kurucularından biriyken, 1979 yılına kadar özellikle otonomcu çevrelerde siyaset yaptı. 1979’da Aldo Moro’nun Kızıl Tugaylar tarafından kaçırılıp öldürülmesi üzerine başlatılan operasyonda tutuklandı ve 34,5 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1983 yılında Radikal Parti’den milletvekili seçilerek hapisten çıktı ancak aynı yıl dokunulmazlığının kaldırılması üzerine İtalya’yı terk etti. 1997’ye kadar Fransa’da yaşayan Negri, bu yılda kendi isteğiyle cezasının kalanını yatmak üzere İtalya’ya döndü ve 2003’e kadar hapiste kaldı. Negri’nin Türkçede yayınlanan kitaplarından bazıları şunlardır: *Aykırı Spinoza* (Otonom Yayıncılık), *Yaban Kuraldışılık* (Otonom Yayıncılık), *Marx Ötesi Marx* (Otonom Yayıncılık), *İmparatorluktaki Hareketler*

(Otonom Yayıncılık), *Çokluk* (Michael Hardt ile birlikte, Ayrıntı Yayınları), *İmparatorluk* (Michael Hardt ile birlikte, Ayrıntı Yayınları), *Ortak Zenginlik* (Michael Hardt ile birlikte, Ayrıntı Yayınları).

Andy Merrifield 1960 Liverpool, İngiltere doğumlu. Cambridge Üniversitesi Murray Edwards College’da Beşerî Coğrafya bölümünde profesör olan Merrifield, okulu erken yaşta bırakarak çeşitli işlerde çalıştı ve çeşitli ülkeleri dolaştı. 1980’li yılların ortasında Liverpool Politeknik Üniversitesi’nde coğrafya, felsefe ve sosyoloji alanlarında lisansını tamamladı. Doktorasını coğrafya üzerine Oxford Üniversitesi’nde yaptı, David Harvey ile çalıştı. Uzun yıllar İngiltere ve ABD’de coğrafya kürsülerinde öğretim görevliği yaptı. 2003’te akademiye bırakarak Fransa’da bir köyde yaşamaya başladı. 2011’de akademiye dönene kadar burada geçirdiği süreyi, Türkçeye de çevrilen *Eşeklerin Bilgeliği: Kaotik Bir Dünyada Sükunet Arayışı* (Doruk Yayınları, 2014) kitabında anlattı. Türkçeye çevrilen diğer kitapları, *Metromarksizm: Şehrin Marksist Bir Hikayesi* (Phoenix Yayınları, 2012) ve *Büyülü Marksizm: Yıkıcı Siyaset ve Hayal Gücü*’dür (Doruk Yayınları, 2013). *Karşılaşma Siyaseti: Gezegenel Kentleşme Altında Kent Kuramı ve Protesto* (Tekin Yayınevi, 2015), *Yeni Kent Sorunu* (Tekin Yayınevi, 2015) ve *Amatör-Sevdiğiniz Şeyleri Yapmanın Hazzı* (Deli Dolu Yayınları, 2018) kitaplarıdır. Merrifield’in Türkçeye henüz çevrilmemiş olan kitapları şunlardır: *The Urbanization of Injustice* (1997), *Dialectical Urbanism* (2002), *Guy Debord* (2005), *Henri Lefebvre: A Critical Introduction* (2006), *Marx Dead and Alive* (2020) ve *What We Talk About When We Talk About Cities (And Love)* (2018).

David Harvey 1935 İngiltere doğumlu. Kent kuramı konusunda Henri Lefebvre’nin “kent hakkı” kavramsallaştırmasını Marksist ekonomi politik ile bağlantılı biçimde kuramlaştıran Harvey, New York Üniversitesi’nde antropoloji ve coğrafya kürsülerinde profesör olarak ders vermektedir. Akademik olarak en fazla referans verilen İngilizce yazar yazarlardan olan Harvey’nin kuramsal çerçevesi, dünyadaki pek çok kent hareketi içinde tartışılmakta ve hayata geçirilmektedir. Türkçeye çevrilen bazı kitapları: *Postmodernliğin Durumu* (Metis Yayınları, 1997), *Sosyal Adalet ve Şehir* (Metis Yayınları, 2003), *Umut Mekânları* (Metis Yayınları, 2008),

Paris, Modernitenin Başkenti (Sel Yayıncılık, 2012), *Sermaye Muamması* (Sel Yayıncılık, Nisan 2012), *Sermayenin Mekânları* (Sel Yayıncılık, 2012), *Asi Şehirler* (Metis Yayınları, 2013).

Deniz Yonucu Doktora derecesini Cornell Üniversitesi sosyal antropoloji bölümünden almıştır ve Newcastle Üniversitesi sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Birçok uluslararası ve Türkiye merkezli dergide ve kitapta kent, siyaset, işçi sınıfından gençlerin suçlulaştırılması ve polis şiddeti ve teknikleri üzerine makaleleri yayınlanan Yonucu'nun *Police, Provocation, Politics: Counterinsurgency in Istanbul* isimli ilk kitabı Cornell Üniversitesi Yayınevi tarafından 2022 yılında yayınlanmıştır.

Loïc Wacquant 1960 Fransa doğumlu. Kaliforniya Üniversitesi'nde Sosyoloji bölümünde profesör olan Wacquant, sosyoloji alanında disiplinler-arası çalışmalarıyla çığır açıcı kuramsal yaklaşımlar ortaya koyan bir düşünürdür. Pierre Bourdieu'nün öğrencisi olan Wacquant, sosyoloji, antropoloji, kriminoloji, psikoloji, kent-sel ve kültürel çalışmalar ile mimarlık disiplinlerini bir arada ele alarak, özellikle kentsel siyasal yönetimsellik üzerine çalışmalar yapmıştır. Türkçeye çevrilen kitapları; *Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2011), *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* (Pierre Bourdieu'yle birlikte, İletişim Yayınları, 2003), *Ruh ve Beden: Acemi Bir Boksörün Defterleri* (Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2012).

Merve Tuba Tanok 1988 yılında Karamürsel'de doğdu fakat Adana'da büyüdü ve Adana Demirspor'lu. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Şehir ve Bölge Planlama Bölümünü bitirdi ve kenti savunmanın çok da iyi bir fikir olmadığına karar verdi. Barcelona Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi'nde başladığı yüksek lisans çalışmalarına Sevilla Üniversitesi'nde, Sürdürülebilir Kent ve Mimari programında devam ederek, kent hakkı ve Kobane'nin ekolojik yeniden inşası konulu yüksek lisans tez çalışması ile tamamladı. Katalonya Politeknik Üniversitesi Barcelona Mimarlık Okulu'nda, kent hakkının feminist politik ekolojisi ve İstanbul'da son yirmi yılda gerçekleştirilen kent mekân üretimi pratiklerini inceleyen tezi ile doktor adayı. Herşeyden öte, erkeklerin dünyasında ayakta kalmaya çalışan bir kadın.

Miguel Amorós Anarşist teori ve aktivizmin önemli isimlerinden olan Amorós, 1968’den sonra Kara Bayrak, Özgür Ülke, Barikat, Kontrolsüzler ve Toplumsal Devrim gibi pek çok anarşist grubun kuruluşunda bulunmuştur ve belirli sürelerle hapiste yatmıştır. Sitüasyonist Enternasyonal ve Guy Debord’un düşüncelerine yakın bir kentsel siyaset tasavvuru olan düşünür, özgürlükçü alternatif yayınlarda editörlük ve yazarlık yapmıştır. Öne çıkan eserleri arasında 2003 tarihli *Balius* ve *Durruti*’nin Arkadaşları ile 2006 tarihli *Durruti Labirente* bulunmaktadır. Avrupa’daki anarşist ve otonom işçi hareketi üzerine makaleleri ve eserleri bulunan Amorós, son olarak 2014’te enerji krizi ve toplumsal duruma ilişkin kitabı *Emergency Exit*’i yayınlamıştır.

Önder Kulak 2009 yılında Maltepe Üniversitesi Felsefe Bölümü’nden mezun olmasının ardından, 2011 yılında “Marx, Lukacs and Adorno on Alienation: Reification” başlıklı teziyle, Sussex Üniversitesi Felsefe Bölümü’nden yüksek lisans derecesi almaya hak kazandı. 2016 yılında, “Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kısılcacında Kültür” başlıklı teziyle, Hacettepe Üniversitesi Felsefe Bölümü’nde doktorasını tamamladı. Marksizm, Frankfurt Okulu ve felsefe tarihi içerisinde birçok akımı kendisine ilgi alanı olarak belirleyen Kulak’ın çeşitli dergi, gazete ve internet sitelerinde, ortak kitap projelerinde çalışmaları, yanı sıra editörlükleri ve çeviri kitapları bulunmaktadır. Ayrıca Kurtul Gülenç ile birlikte kaleme aldığı “Marx’ın Halleri: Marksist Düşünceye Diyalektik Bir Yolculuk” ve “Marx ve Sonrası: Marksist Düşünceye Katkıları” isimli kitapları mevcuttur. “Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kısılcacında Kültür” ve “Aleviliğin Sırrı: Hallacı Mansur” başlıklı kitapları da yayınlanmış bulunmaktadır.

Pınar Melis Yelsalı Parmaksız Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun oldu. ODTÜ Sosyoloji Bölümü’nde yüksek lisans eğitimini, Hollanda Leiden Üniversitesi’nde Türkiye Çalışmaları alanında doktora eğitimini tamamladı. Doktora tezinde Türkiye’de modernleşme ve toplumsal cinsiyet üzerine çalıştı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde çalıştı. Aynı üniversitenin Kadın Sorunları Uygulama ve Araştırma Merkezi’nde yer aldı ve Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans ve Doktora programlarında çeşitli düzeylerde dersler verdi. Halen Bahçeşehir Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi olan Yelsalı Parmak-

sız lisans ve yüksek lisans düzeyinde Toplumsal Cinsiyet ve Aile Sosyolojisi, Toplumsal ve Siyasal Bellek, Sosyal Bilimlerde Yöntem, Niteliksel Araştırma Yöntemleri, Siyaset Sosyolojisi, Din Sosyolojisi vermektedir. Cinsiyet eşitliği, sosyal kapsayıcılık, kadınların güçlendirilmesi, sürdürülebilir kalkınma gibi alanlarda çeşitli projelerde yürütücü, araştırmacı ve danışman olarak yer almakta, BAUEQUAL (Bahçeşehir Üniversitesi Eşitlik ve Kapsayıcılık Birimi) yöneticiliğini yürütmektedir. Neye Yarar Hatıralar: Türkiye’de Bellek ve Siyaset Çalışmaları (2012), Türkiye’nin Modernleşmesinde Kadınlar (2017), Mothers in Public and Political Life (Demeter Press 2017) isimli kitapları ve kadın çalışmaları ve toplumsal cinsiyet, bellek çalışmaları ve feminist yöntemle ilgili yerli ve yabancı önde gelen dergilerde ve çeşitli kitaplarda makaleleri bulunmaktadır.

Selin Timuçin Doğuş Üniversitesi Sanat Tasarım Fakültesi Grafik Tasarım bölümünü tamamladı ve çoğu insan gibi hayal ettiği çoğu şeyin yanına bile yaklaşamadı. Adı Selin ama siz ona kısaca ortamların aranan freelancer’i diyebilirsiniz. Takıntılı ve detaycı kişiliğiyle hayatı başta kendisine, sonra da çevresine dar etmek öncelikleri arasındadır. Fotoğraf çekmeyi, kesip biçip kolaj yapmayı, ellerini boyaya bulayıp çiziktirmeyi, geceyi, bir de koca yanaklı fındık burunlu "Sincap Ulaş"ı çok sever.

Soner Torlak 1982 İstanbul doğumlu. Okuma-yazmayı ilkokuldan önce geniş ailesinden öğrendi, ilkokula gittiğinde okuma bildiği için derhal diplomasını istedi, vermediler, ilkokulu okudu. Sonrası çorap söküğü gibi geldi. Üç yaşından itibaren iki hedefi oldu: Çalışmak zorunda kalmadan yaşamak ve meşhur olmak; ikisi de olmadı (henüz). Turan dedesini hep çok sevdi, bir sürü insanı sevdi, onu bir tık fazla sevdi. Hayatta çok iddialı bir iş yapamadı, geceleri bu yüzden sıklıkla uyuyamadı. Çeşitli yerlere yazdı ve çevirdi, çeşitli yayınevlerinde editörlük, redaktörlük ve çevirmenlik yaptı.

önsöz: isyan'dan sonra...	
 önder kulak & soner torlak	11
mekân meselesine bir giriş soner torlak	
15	
tersyüz olmuş şehirde siyaset asef bayat	
35	
çokluğun mekânı: metropol antonio negri	
67	
hesap uzmanlığı yönetişimine karşı:	
yeni bir kentsel kolektif tüketime ilişkin notlar	
andy merrifield	
81	
neoliberal şehirde marjinallik, etnisite ve	
cezalandırma: analitik bir kartografya	
103	
loïc wacquant	
kentsel mücadeleler ve sınıf mücadelesi	
miguel amorós	
141	
kentsel mekân mücadeleleri neden önemlidir?	
151	
david harvey	
şehir, egemenlik ve çatışma mekânları	
deniz yonucu	
177	
belleğin mekânından mekânın belleğine:	
kavramsal bir tartışma	
pınar melis yelsalı parmaksız	
191	
kadın kent	
merve tuba tanok	
213	

önsöz: isyan'dan sonra...

Soner Torlak - Önder Kulak

Kent hakkı ve mekân siyaseti üzerine kolay okunan fakat konunun temel çerçevesini hakkıyla çizen bir tür giriş olarak *Mekân Meselesi*'ni derleme kararımız Gezi İsyanı'nda ortaya çıkmıştı. “Türkiye'nin geç '68'i” olarak Gezi İsyanı, bu topraklarda doğrudan katılımcı siyaset üzerine tartışmayı daha öncesinde tıkayan bütün kanalları süpürüp temizledi, mekân eksenli yeni bir siyaset tarzının binbir rengiyle filizlenmesi için toprağı sürülebilir hale getirdi. Gezi İsyanı bir milattı; öyle ki sol mahallede genellikle “12 Eylül'den önce, 12 Eylül'den sonra” şeklinde yapılan siyasal milat tespiti yerini “Gezi'den önce, Gezi'den sonra”ya bıraktı. Tarihteki “olay”ların büyük kısmı gibi son tahlilde şanlı bir yenilgi olan Gezi İsyanı, arkasında bu topraklardaki siyaseti uzun yıllar boyunca alttan alta belirleyecek binlerce tohum saçarak tarih sayfalarındaki yerini aldı.

Mekân Meselesi'nin ilk olarak yayımlandığı ve dünyanın dört bir yanında mekân işgali hareketlerinin zirve noktasını gördüğü dönemden bu yana geçen yedi yılda konu üzerine yazılı literatür de inanılmaz derecede zenginleşti. Mekân eksenli toplumsal hareketler, işgal evleri, kooperatif zincirleri ve yatay katılımcı siyaset biçimleri kurumsallaşmaya ve sayısız yerelilikte son derece somut işler yapmaya başladılar. Henri Lefebvre'nin ebedi istirahati sırasında keyifle, hınzır hınzır gülümsediğini tahmin ediyoruz...

Mekân Meselesi'nin bu yeni baskısı, yine mekân siyasetinin farklı alanlarını derinlemesine ele alırken, kitabın çerçevesini öncekilere ek olarak zenginleştiren üç yeni makale içeriyor.

Deniz Yonucu'nun "Şehir, Siyaset ve Çatışma Mekânları" makalesi, isyan/muhalefet bastırma stratejileri ve devlet-karşıtı şiddet arasındaki ilişkiyi inceliyor. Yonucu makalesinde, İstanbul'daki Alevi ve Kürt muhalif nüfusun yaşadığı işçi sınıfı mahalleleri örneğinden yola çıkarak, "düşük yoğunluklu çatışma alanları" yaratmanın devletin egemenliğini devam ettirmesindeki rolünü tartışıyor. Buradan hareketle, muhaliflerin yaşadığı alanlara sıkıştırılmış devlet şiddeti ve karşı-şiddet karşılaşmasının, Türkiye'deki bu kentsel şiddetin, soğuk savaş döneminde Fransa ve Amerika tarafından geliştirilen ve daha sonra Küresel Güney ülkelerine de ihraç edilen isyan/muhalefet bastırma teknikleri bağlamında, çatışma ve şiddeti körükleyerek düzen sağlamayı hedefleyen polisiye teknikler çerçevesinde anlaşılması gerektiğini öne sürüyor.

Pınar Melis Yelsalı Parmaksız'ın "Mekân ve Bellek" makalesi, "Hatıralar nerede muhafaza edilir?" sorusundan yola çıkarak, bu basit görünen fakat karmaşık soruyu yanıtlamanın belleğe dair metaforik ve analitik bir dizi açıklamayı beraberinde getirdiğini ileri sürüyor. Bu açıklamaların tümünün, fiziksel ya da muhayyel belirli bir mekân göndermesinden kaçamadığını belirten Yelsalı Parmaksız, tarih boyunca ve disiplinler sınırların içinde ve ötesinde belleğin nasıl kavramsallaştırıldığının, mekânsal göndermelerin niteliğini de belirlediğini söylüyor. Söz konusu mekânsal göndermelerin farklı kavrayışların yansıttığı belirli dünya görüşleri ve toplumsal yapıları yansıtan tarihsel temsiller sunduğu önermesi üzerinden incelemesini sürdüren yazar, mekân ve bellek arasındaki ilişkiye dair kapsamlı ve derinlemesine bir tartışma ortaya koyuyor.

Mekân Meselesi'nin elinizdeki genişletilmiş baskısına dahil edilen son makale ise Merve Tuba Tanok'un "Kadın Kent" makalesi. Kent hakkı literatürüne yeni bir kavram da armağan eden Tanok, kent topraklarının feminizasyonunun, erkek egemen mülkiyet sistemini ve aynı zamanda mülkiyetin ve sistemin kendisini kökten sarsacak radikal bir öneri olduğunu ileri sürerken, toprağın ve özellikle de kent topra-

ğının demokratikleşmesinin ve feminizasyonunun, alternatif olanın, biçim dışı olan ve ihtiyaçtan doğan radikal demokrasinin ortaya çıkışının temel dinamiği olduğunu belirtiyor. Kentleşmeyi medeniyetin bir aşaması olarak öne çıkaran savın, kentleşmenin medeniyet ile doğrudan kurduğu ilişkiye rağmen, bu illüzyonun düşünsel hegemonyasından başka bir şey olmadığını söyleyen Tanok, temel kent hakkı mücadelesinin neoliberal ekonominin son yıllardaki tek dinamiği olan yeni kent inşasının yani kentsel dönüşümün elinden yaşamlarımızı kurtarmaya dönük bir mücadele olduğunu öne sürüyor.

Mekân Meselesi'nin elinizdeki genişletilmiş ve gözden geçirilmiş baskısının kent hakkı ve mekân siyaseti üzerine kafa yoran öğrenciler, eylemciler, araştırmacılar ve akademisyenler için işe yarar bir kaynak işlevi görmesi en büyük temennimiz. “Mesele”mize dair ufacık bir katkı sunabildiysek de ne mutlu bize!

İyi okumalar!

Soner Torlak - Önder Kulak

Nisan 2022 / İstanbul

mekân meselesine bir giriş

Soner Torlak

Haziran İsyanı, mekân eksenli siyaset üzerine oldukça verimli bir tartışma ve kavramsallaştırma zemini kurması bakımından hayırlı oldu. Öncesinde daha çok akademik ilgiye mazhar olan ya da ekoloji üzerine kafa yoran aktivistlerin yorulmaksızın vurgu yaptığı sosyo-mekânsal praksis biçimleri, İsyân'la birlikte ete kemiğe bürünüp gündelik sohbetlerimizin konusu haline geldi. Yaşadığı mekân üzerinde hak iddia etmek ve gerektiği durumlarda bu mekânda direnişe geçmek, muhtemelen insanlık tarihi kadar eski. Her ne amaçla yapılsa yapılsın, siyaset her daim bir mekâna ihtiyaç duyar. Doğrudan mekânı talep etmeseniz bile, o mekân üzerinde hareket eder, mücadelenizin insan kaynağını ve araçlarını büyük ölçüde o mekândan devşirirsiniz.

Gündemimizdeki tartışmanın yeniliği ise bir tarihsel sistem olarak kapitalizmin mekânı belirli bir sermaye birikim rejimi çerçevesinde doğrudan hedeflemesinde ve sermayenin doğrudan mekân dolayımıyla gerçekleştirilmesinde yatıyor. Küreselleşen sermaye tahakkümünün elini kolunu her anlamda serbest bırakmasını sağlayan teknolojik gelişmelerle birlikte, üretimin yarattığı artı-değerin, dünyanın herhangi bir yerinde gerçekleştirilebildiği bir çağda, kentler de bu artı-değerin gerçekleştirilmesinin mekânlarından en önemlisi hale gelmiş durumda.

Meselenin bir boyutu çıplak ekonomi-politik. Egemenler, özellikle kent mekânlarını sürekli yeniden “yaratıcı yıkıma” maruz bırakmalarına yol açan bir tür rantiyer yasaya tabiler. Değeri yükselen parselleri ve kentsel mekânları yeniden düzenliyorlar, merkezi kent mekânlarını daha fazla tüketebi-

lenlerin kullanımına açabilmek adına, yoksulları kentin sınırlarına doğru sürüyorlar. Meselenin diğer boyutu oldukça ideolojik. Egemenler, yoksulların kamusal mekânları kullanmaya haklarının olmadığını düşünüyorlar, yoksullardan açıkça tiksiniyorlar, ayrıca bu “akılsız” kitlelerin isyan etmemesini sağlamak adına her türlü özgürlükçü kamusal alan fikrinden alabildiğine korkuyorlar. Direniş hatlarının örüldüğü yer de burası. Yine de söylemek lazım: Elimizde hazır bir reçete yok. Mekân üzerine verilen bu savaşta, aklımızda kaldığı kadar tarihsel deneyimlerden esinlenip, gücümüzün yettiği kadar gündelik mücadelelerle yol alıyoruz.

Mekân üzerine süregiden mücadelenin diğer yanıyla bir bellek savaşı olduğunu da sürekli akılda tutmak gerekiyor. Taksim Meydanı ve Emek Sineması’na yönelik saldırının ideolojik dozunun çokça yüksek olduğu aşikâr. Egemenler mekânları kendi suretlerinde yaratmak istiyorlar; aksi takdirde her yerde toplumsal belleğin “hatıralarıyla” yüklü başka suretlerle karşı karşıya geliyorlar. Taksim Meydanı’nı bilinen haliyle ortadan kaldırmak, onlar için 1 Mayıs 1977’yi de ortadan kaldırmak demek, gecekonduları ortadan kaldırmak, bu gecekondularda birikmiş direniş deneyimlerini silmek demek. Mekânların belleğini silmek, bu belleğin toplumsal belleğe referansla “istenmeyen şeyleri” hatırlatmasının önüne geçmek durumundalar. Kent mekânını yeniden talep etmek, bu anlamda, nostaljik ve romantik bir “istemezlik” değil, ahir zaman Faustlarına karşı verilen bir kolektif bellek savaşıdır.

Kent Ne Güzel Şey, Haydi Yıkalım!: Kapitalizm ve Kent

"Mekân siyaseti" üzerine yürüyen kuramsal tartışmaların kökü oldukça derinlerde yatıyor.¹ Burada bu kökleri bütün

¹ Başlıktaki kentin yıkılması meselesine dönük keyifli ve iddialı bir pasaj: "Temerküz ve iktidarın simgesel göstergesi kent, kapitalizmin doğrudan kendisi halini aldı. Bu kitap, sadece dünyanın sokaklarında olanları anlatmakla kalmıyor, buna karşı alternatifleri tartışıyor, ileri sürüyor, iddia ediyor. "Kent reformu" ve "Yeni gecekondu hareketi" ile bir başka demokrasi örgütlenebilir mi? Kenti yıkmak, kapitalizmi yıkmak değil mi?" (Yeğin ve Tanok, 2014: 7).

ayrıntılarıyla ele almak mümkün değil ancak mekân meselesine giriş yapmamızı ve bu meseleye dönük üretilen tezlerin nerelere atıfta bulunduğunu anlamamızı sağlayacak bir harita denemesine girişebiliriz. Sanayi Devrimi sonrasında insanlığın doğayla kurduğu ilişkide yaşanan geri döndürülemez ve şiddetli dönüşümün ortaya çıkardığı yeni toplumsallık biçimlerinin cenderesinden kurtularak eşitlik ve özgürlük temelinde ilişkilerin kurulması, mekân meselesinin temel eksenini oluşturuyor. Bu anlamda mekân üzerine yürüyen tartışmanın büyük bir kısmı, kapitalist sistemin insanlığa dayattığı her türden yabancılaşma biçiminin aşılabileceği bir siyasetin nasıl mümkün olduğu sorusuna verilen yanıtlardan oluşuyor.

Kapitalizmin işleyişine ilişkin en kapsamlı çözümlemeyi yapan düşünürler olarak Karl Marx ve Friedrich Engels'in yazdıkları arasında kentin doğrudan kendisini sorunsallaştıran bir eser mevcut değilse de, kapitalist sistemin işleyişinin olası sonuçları ve kapitalizmin yıkılmasını sağlayacak çelişkilerden bahis açılan pek çok pasajda, kente ilişkin değerlendirmelere rastlamak mümkündür. Marx ve Engels, *Alman İdeolojisi*'nde maddi emek ile zihinsel emek ayrımı arasındaki işbölümünü incelerken, kent ve kıyın birbirinden ayrılmasına özel bir vurguda bulunmaktadır.

“En büyük maddi ve zihinsel işbölümü, kent ile kıyın ayrılmasıdır. Kent ile kıy arasındaki karşıtlık, barbarlıktan uygarlığa, aşiret düzeninden devlete, bölgesellikten ulusa geçişle birlikte ortaya çıkar ve zamanımıza kadar bütün uygarlık tarihi boyunca sürüp gider (...) Kentin varlığı, yönetimin, polisin, vergilerin vb. zorunluluğunu, kısacası, belediye örgütünün, bu nedenle de genel olarak siyasetin zorunluluğunu içerir. Kent ile kıy arasındaki bu uzlaşmaz çelişkinin kaldırılması, ortaklaşa (komünal) hayatın ilk koşullarından biridir” (Marx ve Engels, 2013: 42).

Burada kentin varlığının yarattığı zorunlulukların, siyaseti de zorunlu kılması iddiası, Marx ve Engels'in kapitalist toplumu ortadan kaldırma gizil gücüne sahip sınıf olarak işaret ettiği proletaryanın "siyasal" mekânına da işaret et-

mektedir. Marx ve Engels'in kuramsal çerçevesi dahilinde kent, kır yaşamındaki aşırı parçalanmışlığın ve "örgütsüzlük"ün tam tersine, "örgütlenme"yi dayatıyordu. Tarihsel akışı dahilinde, Marx ve Engels'e göre, serflerin Ortaçağ boyunca, toprak sahiplerinin işkencesinden kaçarak yerleştikleri kentlerdeki işbölümü, bir kısmını belirli bir zanaat öğrenmek zorunda kalarak loncaların kapalı sistemine hapsederken, bir kısmını ise kentin ortaya çıkardığı gündelik işlerde çalışmaya zorluyordu. Birbirinden ayrı meslek grupları ve ustalar etrafında örgütlenmiş, parçalı yapıya sahip loncalara dahil olan serfler, kalfa olacak; diğerleri ise pleb haline gelecekti. Böylece "Kentlerdeki gündelik iş zorunluluğu 'pleb'i yaratacak" (Marx ve Engels, 2013: 76). Dolayısıyla, modern anlamda bir mekân siyaseti olarak "bütünüyle kent düzenine karşı ayaklanan" ilk toplumsal tabaka, plebler olacaktır. Kalfaların isyanı, loncaların parçalı yapısı nedeniyle sınırlı etkilere sahip olurken, pleblerin başlattığı isyanların başarısızlığının nedeni ise şuydu: "Kentlerin plebleri, birbirlerine yabancı ve kente ayrı ayrı gelmiş olan bireylerden oluştuğu için, örgütlü, savaş için donatılmış ve dört gözle kendilerini kollamakta olan bir güç karşısında örgütsüz bir halde bulunuyorlardı" (Marx ve Engels, 2013: 77).

Marx ve Engels'in metinlerinde "kent", hem tarihsel olarak geri döndürülemez bir olgu ve burjuva egemenliğinin doğrudan mekânı hem de kapitalizmi yıkacak olan sınıfı yaratarak, ona bir tür doğal örgütlenme zemini sunan bir karşı-mekân olarak kavramsallaştırılmaktadır. Bu anlamda *Komünist Manifesto*'daki paradoksal "ilerleme" anlatısı, burjuvazinin insanlık tarihindeki bütün dinsel, feodal ve kutsal bağları parçalamasına referans vererek, kenti, kapitalizmin yıkılmasına yol açacak olan sınıf mücadelelerinin daimî mekânı olarak kayıt altına alıyordu. Engels'in *İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu* kitabı ise "ilk kez sanayileşmenin hareket yasasını kentleşmenininkiyle birleştirerek ve neticede bir Kent Marksizmi üreterek, sermaye birikimi ile sınıf dinamiklerini bir gelişim analizinin içinde dokumayı başarmıştı" (Merrifield, 2012: 71). Engels'in İngiltere'nin kentlerindeki gündelik yaşama dönük tespitlerine yer verdiği kiti-

binda, farklı toplumsal sınıfların kent mekânını nasıl kullandıkları analiz ediliyor ve endüstriyel kentlerdeki sınıfsal ayrışmanın aynı zamanda bir mekânsal ayrışma olarak da hayat bulduğu ampirik verilerle destekleniyordu (Engels, 2013).

Daha sonra mekân üzerine en güçlü kuramsal analizleri yapacak olan Henri Lefebvre, Manuel Castells ve David Harvey'nin mekânın dinamiğini anlamak adına Marksizm'in analiz çerçevesini kullanmalarının nedeni, kuşkusuz bahsi geçen atıflardan fazlasıdır. Marx ve Engels'in endüstriyel kapitalizmin işleyiş tarzını kavramsallaştırabilmek adına işe koştuğu "diyalektik" yöntem ve "yabancılaşma" mefhumu, bu düşünürler tarafından "kent" in işleyiş biçimini anlamak adına devralınmış durumdadır. Marksizm'in siyaset felsefesinin en önemli etik-politik uğrağı olan "insani özgürleşme"ye dönük mücadele, özellikle Lefebvre ve Harvey'nin kuramsal çerçeveleri dahilinde sınıfsal praksisle birlikte işleyen bir sosyo-mekânsal praksis tahayyülüne yol açacak biçimde "kentsel mücadeleleri" de kapsar hale gelecektir.

"İtiraz", Gündelik Hayatın Eleştirisi, Kent Toplumu ve Gösteri Toplumu

Bugün "mekân siyaseti" ve "kentsel mücadeleler" denildiğinde akla gelen ilk isim olan Henri Lefebvre, insani özgürleşmeye dönük mücadelelerin, salt ekonomik/sınıfsal değil, aynı zamanda toplumsal/mekânsal olarak işlediğini ve bunun da Marksizm'e "mekânsal" bir aşığı gerektirdiğini ileri sürecektir. Buradaki mekânsal aşığı, ekonomi politiğin eleştirisi ile gündelik hayatın eleştirisini bir araya getirmekten başka bir şey olmayacaktır. Lefebvre, Kentsel Devrim'e "çıkış noktamız bir hipotez olacak: *Toplumun bir bütün halinde kentleşmesi*" cümlesiyle başlamakta ve bir bütün halinde kentleşmeden doğan toplum anlamında "kent toplumu" kavramını ortaya atmaktadır (Lefebvre, 2012: 7).

Lefebvre'nin kent toplumu kavramsallaştırması, emek süreci tarafından dolayımlanan insanlık ile dış doğa arasındaki ilişkiyi analiz etmek için ilk olarak Marx tarafından kullanı-

lan yabancılaşma kavramının, dar ekonomik anlamıyla üretim yerine çok daha geniş bir eylem alanına genişletilip uygulanmasına ihtiyaç duyulmasına denk düşmektedir. Bu anlamda insanlığın tecrübe ettiği yabancılaşma, Lefebvre'ye göre, salt üretim ilişkilerindeki konumundan değil, aynı zamanda kentin kendine has dinamiklerinden de kaynaklanmaktadır. Lefebvre böylece insani özgürleşmenin yolunun sınıf mücadeleleriyle birlikte kentsel mücadelelerden de geçtiğini ileri sürmektedir. Lefebvre, fazlasıyla genişletilmiş olan yabancılaşma tanımını, buna uygun olarak genişletilen bir proletarya tanımıyla tamamlayacaktır.

Lefebvre gündelik yaşam devriminin, *itiraz* adını verdiği yeni bir başkaldırı biçimi tarafından hızlandırıldığını ileri sürer (Schechter, 2014). İtiraz, asla parti politikası anlamında siyaset değildir; gündelik yaşamın yeniden keşfedilmesini ve hazzın, şiirin, mutluluğun, sanatın, hayal gücünün, aşkın ve bizzat devrimin praksisinin yeniden tanımlanmasını amaçlamaktadır. Meselenin aslında ekonomi-politiğin eleştirisi ile gündelik yaşamın eleştirisi arasındaki diyalektik olduğunu (Lefebvre, 2012) ileri süren Lefebvre'nin kurtuluş vizyonu bütün bu yaklaşımının bir tür doğal uzantısı olarak "kentsel devrim" olacaktır. Dolayısıyla kentin kendi dinamiklerinden kaynaklanan bir yabancılaşma biçiminin, doğrudan kente dönük, onu talep eden ve kentte tecrübe edilen gündelik hayatı dönüştüren bir etik-politikayla aşılabileceği iddiası, Lefebvre'nin temel iddiasıdır (Lefebvre, 2013a).

Bütün bu düşüncelerin tarihsel arka planında, dünyanın dört bir yanında yerleşik siyaset biçimlerini ve iktidar teknolojilerini sarsan 1968'in yattığını da söylemek gerekiyor. Kapitalizme küresel bir alternatif olarak varlığını sürdüren ve kuramsal temellerini nihai insani özgürleşme olarak komünizmi inşa etme söyleminden alan Sovyetler Birliği'nin endüstriyel kalkınma üzerinden kapitalist kentlere benzer

kentler inşa etmesi de Lefebvre'nin mekân üzerine düşüncelerinin şekillenmesi açısından kritik önemdedir.²

Öte yandan Lefebvre'nin kuramsal çerçevesini hayata geçirme hedefiyle³, Marx ve Rimbaud'nun toplumsal ve estetik deneyimin yapısal dönüşümüne ilişkin teşhislerini, yerleşik parti ve devletlerin cansız ritüellerinin ötesinde, yani Guy Debord'un "gösteri toplumu" (Debord, 1996) diye işaret ettiği şeyin ötesinde, devrimci bir siyaset biçimine tercüme etmeye girişen sitüasyonistler ise doğrudan kenti hedefleyen ve kentin sokaklarında salınan kendine has bir praksis felsefesinin yaratıcı öncüleri olarak görülebilir (Erdoğan, 2008).

Sitüasyonistler siyasal olarak sınıf mücadelesinin hiçbir dar üretimi anlamı olmadan yeniden başlatılması için çağrıda bulunurlar. Sınıfsız bir toplumu ya da sanat olarak belirlenmiş yapay biçimde ayrı bir faaliyet alanını kurmak amacıyla, işbölümünü ve buna karşılık gelen etkin planlayıcılar/uzmanlar ile edilgen uygulayıcılar/işçiler arasındaki ayrımı parçalamaya dönük bir tasarı olarak sınıf mücadelesini yeniden ortaya koymaya çabalarlar.

Sitüasyonist sınıf mücadelesinin amacı, planlama ve uygulamayı birleştirmeye yönelik bir estetik kavrayışla liberteryen sosyalist kavrayışı öz-yönetim ile birleştirmektir. Sitüasyonistler, üretim araçlarının ve devlet iktidarının doğrudan denetiminin peşine düşmekten ziyade, ücretli çalışmanın reddiyle yaratıcı bir etik-politik siyaset felsefesinin de peşine düşerler.

² Darrow Schecter'in bu konudaki cüretkâr vecizesi üzerine düşünmeye değer: "Gündelik hayatın eleştirisi olmaksızın ekonomi-politiğin eleştirisinin, otoriter devlet sosyalizmiyle ve yirmi birinci yüzyılda artık pek esamisi okunmayan devletçi sosyalist sanatla sonuçlanması muhtemelen, ekonomi-politiğin eleştirisi olmaksızın gündelik hayatın eleştirisi ise etkisiz estetik protesto, züppelik ve akademik soyutluk duvarına toslanmaya meyyaldir." (Schecter, 2014)

³ Lefebvre ile sitüasyonistler ve sürrealistlerin ilişkisi için bkz. Lefebvre, 2014 ve bkz. Ross, 1983.

Dolayısıyla örneğin Dadaistler ve sürrealistler⁴ gündelik hayat ile sanat arasındaki ayrımın zaten görünür olan gözden kaybolma eğilimini hızlandırmak isterken, sitüasyonistler niceliğin (olgusal olarak eşi görülmemiş gerçek zenginlik, teknolojik gelişme ve bolluk düzeyleri) niteliğe (daha önceki, kıtlığın kol gezdiği üretim evresine uygun ama şimdi gereksiz bir disiplin biçimi olarak ücretli çalışmanın reddine) dönüşmesini talep ederler.⁵

Kent Hakkı

Lefebvre'nin Marksist ekonomi-politikle gündelik hayatın eleştirisini bir araya getirdiği kuramsal çerçevesinin en kritik kavramı ise "kent hakkı"dır.⁶ Kent hakkı, bir kentte yaşayanların kendi gündelik hayatları dahilinde kenti dönüştürebilme ve bu vesileyle kendilerini de dönüştürebilecekleri bir mekân yaratma, "kenti yeniden icat edebilme" (Harvey, 2013: 44) hakkına işaret etmektedir. Egemenlerin mekânları kendi ihtiyaçları doğrultusunda inşa etme ve örgütlenme faaliyetine karşı yönetilenlerin, yoksulların, ezilenlerin ya da madunların kentte insanca ve onurlu yaşama hakkına atıfta bulunan bu kavram, David Harvey tarafından kendi kuramı-

⁴ "Sürrealizmin siyasal taraftarlarınca savunulan gündelik hayatın devrimi, Kant ve Freud tarafından tasarlanan, onların Lautréaumont, Marx, Rimbaud, de Chirico, Magritte ve diğerlerinin çalışmalarında buldukları olanak üzerinden deneyim üzerindeki sınırların ayrı ayrı tahrip edilmesini öngörmektedir. Ekonomi-politiğin eleştirisini duygusal bastırmanın eleştirisi ile tamamlamak amacıyla Marx ile Freud'u birlikte okuma yönündeki bu girişim, Marcuse ve Frankfurt Okulu'nun diğer bazı temsilcilerini bir hayli andırmaktadır". Dadaizm ve sürrealizmin düşünsel kökenlerine ve siyaset felsefelerine ilişkin titiz bir değerlendirme için bkz. Schecter, 2014: 5.Bölüm; ayrıca bkz. Breton, 2009.

⁵ Mekân siyasetinin yaratıcı akımları üzerine harika bir anlatı ve bir gayri-resmi tarih denemesi için bkz. Marcus, 1999.

⁶ Fransızcası "La Droit à la Ville", İngilizcesi "The Right to the City" olan kavram bu metinde "Kent Hakkı" olarak çevrildi. Harvey'nin *Asi Şehirler* kitabında Ayşe Deniz Temiz tarafından "şehir hakkı", Vefa Saygın Ögütile ve Emrah Göker'in derlediği *Gezi ve Sosyoloji* kitabında yer alan Hatice Kurtuluş'un yazısında ise "kente hak" olarak çevrilmesi uygun görülüyor. Bu konuda özel bir iddiam yok, sadece "kent hakkı"nın daha yerleşik olması nedeniyle bu tercihi yaptım.

nın temel unsurlarından biri olarak titiz biçimde geliştirilmiş durumdadır.

Harvey, Lebefvre'nin "kentsel" olana vurgusunu, kentin ekonomi-politiğine yaptığı vurguyla yetkinleştirmektedir. Harvey'e göre kent hakkı, artı-üretim ile bunun kullanımı arasındaki gerekli bağlantıya kimin hâkim olduğu sorusuna odaklanmalı ve "sermayenin tahakkümüne karşı gerçekleşen her türden toplumsal mücadeleyi bir araya getirmeye dönük bir slogan ve siyasi erek olarak benimsenmelidir" (Harvey, 2014). Harvey'nin kuramında kentleşme, pek çok açıdan artık değerin gerçekleştirilme alanlarından biridir. Bu anlamda işyeri temelinde yürüyen sınıf mücadeleleri, kapitalist sistemi yıkmak adına ne kadar önemliyse, sermayenin dolaşımı dahilinde üretim ile gerçekleştirilme arasındaki içsel bağlantı nedeniyle, kentsel alandaki değerin üretimi ve gerçekleştirilmesine dönük mücadeleler de o kadar önemlidir (Harvey, 2014).

Harvey'nin kente özgün dinamikleri de dahil ettiği anti-kapitalist mücadele perspektifinin temel vurgusu, tarihteki Paris Komünü, 1919-20 İtalyan Kızıl Yılları gibi büyük "mekânsal mücadelelerin hem bir sınıf mücadelesi hem de işçilerin yaşadıkları yere dair hemşerilik/yurttaşlık hakları mücadelesi olarak düşünülmesi gerektiği"dir (Harvey, 2013: 186-187). Bu vurgunun hareket noktası, Harvey'e göre, kentleşmenin kendisi de bir üretim sonucudur ve bu üretim, binlerce işçinin istihdam edildiği, hem değer hem de artı-değer yaratan bir süreçtir. Harvey bu kavramsallaştırma çerçevesinde Paris Komünü'nün de bizzat şehri üretmiş olan proletaryanın kendi ürününe sahip olma ve onu denetleme hakkını talep etmesi anlamına geldiğini ileri sürmektedir.

Burada Harvey'nin "kent hakkı"nı, halihazırdaki kapitalist kent üzerinde hak iddia etmekten çok, kenti sosyalist bir siyasal topluluk olarak, yoksulluğu ve toplumsal eşitsizliği ortadan kaldıracak, çevre üzerinde yaratılan tahribatı onaracak tümüyle farklı bir model üzerinden yeniden inşa etme hakkı olarak tarif ettiğini söylemek gerekiyor.

Öz-yönetim ve Katılım

Kentsel mücadelelerin sınıf mücadelelerinden devşirdiği ve yine kapsamını genişlettiği kritik bir diğer kavram da sityasyonist mekân siyaseti bahsinde dile getirdiğimiz "öz-yönetim"dir. Özellikle Avrupa'da liberteryen akımlar, kavramı, çok geniş bir kolektif eylem kapasitesi doğrultusunda genişletmektedir. Öz-yönetim, "insanlığın doğal ihtiyaçlarını aşmak yoluyla siyasal özgürlüğün temellerini yaratmanın yanı sıra kendi ihtiyaçlarını karşılamak adına doğayı dönüştürdüğü alan olarak işyerini işaret etmektedir" (Schechter, 2014: 4.Bölüm). Kavram, geniş anlamdaki kullanımı dahilinde merkezi iktidara karşı, insanların yaşadıkları ve çalıştıkları mekânlarda kolektif bir karar mekanizması doğrultusunda kararlar alıp uygulamasına karşılık gelmektedir. Öz-yönetim, kent merkezli toplumsal mücadeleler açısından ve özellikle belirli mekânların ele geçirildiği tarihsel uğraklarda bir tür kendiliğinden uygulama olarak ortaya çıkmaktadır. Burada önemli olan, merkezi devlet iktidarına karşı merkez-siz bir tür konfederasyon dahilinde bu öz-yönetim deneyimlerini makro ölçekte muktedir kılmaktır. Paris Komünü'nde komünarların şehrin gündelik işlerini yürütmek, barikatları idare etmek ve insanların düzenli beslenmesini sağlamak adına yürüttüğü belediye deneyimi (Bax, 2014) ve Rusya'da 1905 Devrimi sonrasında ortaya çıkan sovyetler, tarihsel gelişkin öz-yönetim örnekleri olarak sayılabilir.

Sendikalizm, konsey komünizmi, liberteryen sosyalizm ve anarşizm gibi akımların kendi kuramsal yaklaşımlarında ve pratik mücadelelerinde sıkça vurgu yapılan öz-yönetim kavramının kentsel mücadeleler açısından kritik uğraklarından biri 1919-1920 İtalyan Kızıl Yılları'dır. İşçi konseylerin başını çektiği bir fabrika işgalleri dalgası, 1919-1920 yılları boyunca İtalyan ekonomisini felç edecekti. Gramsci o zamanlarda, *Ordine Nuovo*'daki makalelerinde, işçi konseyinin, liberal demokratik devletin yerini alabilecek biçimde radikal demokratik bir katılım ve kolektif karar alma alternatifi olduğunu ileri sürmekteydi. Konsey yalnızca üretici işlevleri değil, Marx'ın Paris Komünü'nün yaptığını öne sür-

düğü gibi, yurttaşlık işlevlerini de kendisinde toplayacaktı. Gramsci'nin tahminine göre, konseyler, sendikalar ve partiler gibi sosyalist hareketin geleneksel organları eliyle örgütlenen halihazırda var olan ancak her anlamda güçsüz düşmüş dayanışma biçimlerini için kurumsal bir çerçeve sağlayarak ortak duyuyu da değiştirecektir. Gramsci'nin konseylerin "yurttaşlık işlevlerini de kendisinde toplaması" vurgusu, sınıf mücadelesi temelli komünist devrim kuramına sosyomekânsal mücadele vurgusunun eklenmesi anlamına gelmektedir (Schechter, 2014: 4.Bölüm).

Küresel Kontra-atak: Sokak Siyaseti ve "İsyan"

Neoliberal kapitalizmin kentin kendisini bir meta olarak pazarlamak ve artı-değeri gerçekleştirmek adına kent yoksullarına karşı yürüttüğü savaş, küresel ölçekte bir otoriterleşme-askerileşme eğilimiyle birlikte giderek şiddetleniyor. Geçtiğimiz on yıla kadar "toplumsal düzeni sağlama" amacı güden polislik faaliyetleri, artık askeri teçhizatlarla donanmış özel yarı-ordular eliyle "isyan bastırma"ya odaklanmış durumda. Gelişmiş kapitalist ülkelerin metropollerindeki kent yoksulları, karmaşık iktidar teknolojileriyle donanmış devletler eliyle her gün kitlesel şekilde hapsediliyor, sokaklarda bastırılıyor, katlediliyor ve sürülüyor. Bu, tablonun karanlık tarafı. Tablonun aydınlık tarafında ise sokak siyaseti ve isyan duruyor.

Mekân siyasetine ilişkin bizim meşgul olduğumuz literatür, işte bu küresel kontra-atağın şifrelerini çözmeye çalışıyor. Bu deşifre faaliyeti dahilinde en önemli tartışmalardan biri hiç kuşkusuz strateji ve özne tartışmaları olarak ön plana çıkıyor. Strateji tartışmalarındaki ana izlek, bugün savaş alanının kentler/metropoller olduğu konusunda hemfikir denilebilir. Nicel olarak dünya nüfusunun yarısından fazlası kentlerde yaşıyor ve bu oranın 2050 yılı itibarıyla üçte ikiye çıkması bekleniyor (BM, 2014).⁷ Lefebvre'nin "kent toplu-

⁷ BM raporundaki en önemli kısım ise kuşkusuz "21. yüzyılda karşılaşılabilecek en önemli meydan okumanın kentsel mekânları 'yönetmek' olacağı" iddiasının dillendirildiği kısım.

mu" (Lefebvre, 2013b), Mike Davis'in "gecekondu gezege-
ni" (Davis, 2007), Andy Merrifield'in "gezegenin kentleşme-
si" (Merrifield, 2014) kavramsallaştırmaları ve Hardt ve
Negri'nin yeni siyasal öznenin mekânının "metropol" oldu-
ğuna dönük iddiası (Hardt ve Negri, 2011: 249-259), bu
durdurulamaz gidişin teşhis edilmesiyle doğrudan bağlantılı.
Siyasetin her daim bir dönüştürme iddiasıyla hareket ettiği
ancak ayaklarını da halihazırdaki toprağa basmasının gerek-
tiği düşünüldüğünde, ilk önce bu türden bir durum tespitinin
yapılması gerekiyor.

Siyaset bir "mekân"a ihtiyaç duyduğu kadar, bir "özne"ye
de ihtiyaç duyuyor. Lefebvre, Harvey, Hardt ve Negri gibi
mekân meselesine ilişkin tartışmayı Marksizm referansıya
yürüten düşünürler, sınıf mücadelelerine ilişkin rezervlerini
korumakla birlikte, kapitalizmin yapısal dönüşümleri çerçe-
vesinde sınıfın bileşiminin de değiştiğini, emek kategorisinin
yalnızca sanayi işçilerini değil, artık toplumsal hayatın dili
ve kodları da dahil olmak üzere yaşam üzerinde emek harca-
yan -yaşamı üreten- herkesi kapsadığını ileri sürmekte-
ler. Bununla birlikte küresel çaptaki ortak eğilimleri benzer şe-
kilde teşhis etmekle birlikte, mekân siyasetinin her bir yerel-
liğin kendi özgünlüğündeki dinamiklerinin göz ardı edilme-
mesi gerektiğini ısrarla not düşen Asef Bayat gibi düşünürler
de mevcut. Ortadoğulu bir akademisyen olarak Bayat'ın
mekân siyasetine ilişkin evrensel normlar formüle etme eği-
limine çekimser yaklaşmasının haklı gerekçeleri de var.
Kent yoksullarının -Bayat'ın terminolojisi dahilinde "ma-
dunların"- politik faaliyetlerinin gündelik hayatın yeniden
üretilmesiyle iç içe geçtiğini göstererek literatüre "sokak
siyaseti" (Bayat, 2008) kavramını armağan eden Bayat, bir
yandan Ortadoğu'daki mekan mücadelelerinin "istisna adde-
diler" dünyanın geri kalanındaki mücadelelerden ayrı ele
alınmasını karşı çıkıyor, diğer yandan ise "gündelik yaşamın
eleştirisi" bağlamında Ortadoğulu kent yoksullarının direniş
biçimlerini kendi mekânlarının dinamikleriyle değerlendir-
meye çalışıyor.

Strateji tartışmaları ise mekân meselesinin can alıcı noktası. Bu tartışmada "özne"nin "isyanı"na kayıtsız şartsız güvenden, kurtarılmış kent parçaları yaratmaya, merkezi iktidara dönük örgütlü bir vurucu hamleden belediyeler yoluyla konfederatif öz-yönetim yapıları kurmaya kadar pek çok öneri mevcut. Sondan başlayalım. Dünya sathında askeri diktatörlüklerle ya da egemenlerin ideolojik, ekonomik, kültürel ve askeri zoruyla yeşertilen -ve aralıksız bir devlet terörüyle sürdürülen- "liberal demokrasiler" in bir kamu yönetimi ve müteahhitlik meselesi olarak güdükleştirdiği yerel yönetim, eskilerin söylemeyi sevdiği deyimle "mahalli idareler", insanların yaşadıkları "mahal"de nasıl yaşayacaklarına karar vermelerine dönük katılımcı mekanizmaların kurulması anlamında, mekan siyasetine dönük tartışmaları doğrudan ilgilendiriyor. Belirli yerelliklerde seçim yoluyla yönetme erkine geçici süre için hâkim olmak, dosta düşmana alternatif bir yerel yönetim pratiğini hayata geçirebileceğimizi göstermek adına önemli. Ancak bir halk demokrasisine dönük mücadeleden bağımsız halkçı belediye pratikleri ne kadar anlamlı olacaktır? Öz-yönetim, öz-savunma, katılımcı bütçe, yönetenlerin geri çağırılması, mahalle komiteleri, sokak savunma komiteleri olmaksızın "solcu belediyecilik" yapmanın soluğu nereye ne kadar yetecektir? Bir süre sonra bizi halkçı müteahhitlerden, halkçı rantçılardan ve halkçı "başkan"lardan kim koruyacak?

Neoliberal aklın kentlere dönük tecavüzlerine karşı koyarak "kurtarılmış" kent parçaları yaratmak ve buradan doğru yeni bir siyaset filizlendirmek ise bir yanıla önemli. Sitüasyonist Enternasyonal'in 1962'de sarf ettiği "Hakiki şehircilik, bu işgal belirli kent mekanlarında kırıldığında ortaya çıkacak. Bizim 'inşa' dediğimiz şey de buralarda başlayacak" sözleri buraya oturuyor (SI, 1962: 7. Tez). Harvey'nin, sınıfsal praksis ile sosyo-mekânsal praksis makro bir siyasal çerçevede buluşturulmadığında, mekânları "kurtarmanın" bir süre sonra bir tür kedi-fare oyununa döneceği mealindeki uyarısını da kenara yazalım.

Mekân siyasetinin mücadele ile müzakere sarkacında işlediği ve muhatabının egemenler -devlet ve kurumları, şirketler, polis/ordu/kontrgerilla/istihbarat, merkez medya ve diğer uzantılar- olduğu düşünüldüğünde, bir yandan doğrudan eylem, fiili işgal ve cepheden mücadele, diğer yandan yasaların etrafından dolaşma, belirli hakları yasallaştırma ve yerel ve ulusal düzeylerde parti siyasetine katılma şeklinde ortaya çıkan siyasal davranışların çelişkili bir aradalığını analiz etmek, bir strateji ya da stratejiler belirlemenin ön koşulu gibi görünmektedir.⁸

Yeni Bir Mekân Siyaseti İçin

Bu topraklarda madenlere karşı, HES'lere karşı, nükleer santrallere karşı, gecekondulu yıkımlarına karşı, yoksulların kent merkezinden kovulmasına karşı biriken öfke ve mücadele pratiklerinin yarattığı enerji, Haziran İsyanı'yla birlikte bu sefer memleket çapında bir "kurtuluş" talebine dönüştü. Yerel seçimler, bu kurtuluş talebinin tarihsel deneyimlerden devralınan kavramlarını yeniden ve daha kitlesel mecralarda dile getirebilmek için bir vesileden başka bir şey değil. Egemenlerin koyduğu kurallara göre oynanan seçim oyununda onları kendi silahlarıyla vurmak bir yere kadar mümkün. Sandık deplasman, sokak kendi sahamız. Sokağın enerjisini sandıkta eritmediğimiz, sandıktan çıkan alternatifleri, doğrudan kenti talep eden daha güçlü bir sokak siyasetine tahvil edebildiğimiz zaman, sityasyonistlerin bahsettiği "hakiki şehirciliği" yapmaya başlamışız demektir.

Bugün yapılması gereken, tarihsel öz-yönetim deneyimlerimizden damıttığımız derslerle yeni siyasal paradigmaya uygun inşa faaliyetlerine girişmek gibi görünüyor. Küresel ölçekte parlamenter demokrasinin kredisini yitirmesi ve şiddetli bir temsil kriziyle yeniden siyasetin asli mekânı ha-

⁸ Bu çelişkili bir aradalığın analizinde Antonio Gramsci'nin kuramsal çerçevesinden her anlamda faydalanmak gerektiğini düşünüyorum. Bugün üzerinden çok uzun yıllar geçmesine rağmen Gramsci'nin kapitalist toplumlarda "sivil toplum"un nasıl işlediğine dönük ortaya koyduğu kavramlar, yeni bir mekân siyasetinin kavramsal cephaneliğinde, kuşkusuz üzerine çokça düşünülerek, yerini almalıdır.

line gelen “sokak”, katılımcı bir öz-yönetim faaliyetinin tohumlarını bağrında taşıyor. İnsanın, iradesini bürokratik koridorlara teslim etmek yerine doğrudan hak talebini dillendirmesine imkân tanıyan sokak, bahsettiğimiz inşa faaliyetinde de asli unsur olacak.

Haziran İsyanı, Metin Yeğin’in dediği gibi bir “mekân-kimlik-ekoloji” isyanıydı (Yeğin, 2013)⁹; buna Deniz Yıldırım’ın vurguladığı “halkçı ve demokratik bir kamusalılık talebi”ni (Yıldırım, 2014)¹⁰ de özellikle eklemek lazım. İsyan’da mekânları ele geçirdik ve bir süre tuttuk. Artık yeni bir isyan momentini bu sefer üreterek kendi kendine yetmemizi ve tabi ki mekânları geri vermememizi sağlayacak bir kurucu siyasete ihtiyaç var. Dünyadaki sayısız deneyimin yanında, özellikle Arjantin’deki Barikatçılar ve İşgal Fabrikaları deneyimleri hatasıyla sevabıyla sosyo-mekânsal praksis ile sınıfsal praksisin nasıl bir araya getirilebileceğine ilişkin muazzam örnekler sunuyor.¹¹

Kentsel dönüşüm adı altında girişilen gasp ve haydutluk, HES inşa etmek için ortak zenginlik olan derelerin temellük edilmesi, yoksulların kent merkezlerinden sürülmesi, AVM garabetleri ve her türden mekânın sermayenin yağmasına açılması tam da bahsini geçirdiğimiz sermayenin gerçekleş-

⁹ Metin Yeğin ile Merve Tuba Tanok’un radikal bir mekân siyasetini kavramsallaştırdıkları ve bahsi geçen tezi titizlikle işledikleri harika çalışmalarları için bkz. Yeğin ve Tanok, 2014.

¹⁰ "Ben Haziran Ayaklanması’nın, Gezi Direnişi’nin halkçı-kamucu bir ayaklanma olduğunu söylüyorum. Buradaki kamuculuk devletin varlıkları elinde tutması anlamında değildir sadece; müşterek varlıklarımızın halk tarafından savunulduğu, yağmaya karşı direnme kanalları açan ve halkın o alana yerleşerek, zapt ederek birlikte inşa ettikleri yeni kamusalılık bağlamında, yeni bir kamuculuktur karşımızdaki. Bu bir tesadüf değildir. Türkiye’de özellikle son 4 sene içerisinde toplumsal duyarlılığı bu kadar rahat örgütleyen iki vaka olduğunu düşünüyorum. Bunlardan bir tanesi Tekel Direnişi’dir, diğeri de Haziran Ayaklanması/Gezi Direnişi’dir. Kapsamı, etkisi bakımından Haziran çok daha sarsıcıdır; ama gökten zembille inmemiş, üzerinde yükseldiği sınıfsal ve siyasal motivasyonlar bakımından Tekel’i izlemiş, öğrenmiş ve ilerletmiştir diyebiliriz."

¹¹ Arjantin’deki Barikatçılar ve İşgal fabrikaları hareketlerine ilişkin ayrınılı ve "içeriden" bir analiz için bkz. Yeğin, 2006.

tirilmesi ihtiyacına denk düşüyor. Sosyo-mekânsal direniş de işte burada devreye giriyor. Kendini mekânları yağmalayarak yeniden üreten bir sistemi kısa devre yaptırmanın yolu, bu mekânları işgal etmekten geçiyor ve buraya kadar güzel.

Ancak işgal edilen mekânlardan doğru sistemi kısa devre yaptırmak "isyan günlerinde" hayati önemdeyken, isyandan sonra elimizde sadece çocuklarımıza anlatacak afili anılarımızın kalmaması için bu mekânları da kendi meşrebimizce yeniden üretmemiz gerekiyor. Haziran İsyanı bir sosyo-mekânsal isyandı. Bu anlamda toplumsal yarıklardan kaynayan suları egemenlerin üzerine boca ederek mekânları yeniden sahiplendi. Henri Lefebvre, belirli bir mekânın bir süreliğine özgürleştirebileceğini ancak her zaman eğer daha ileri bir özgürleştirme sürecine girilmediği takdirde, özgürleştirilmiş olan mekânın, bir süre sonra egemen pratik tarafından tekrar emildiğine, ele geçirildiğine şahit olunacağını söylüyordu; Gezi Parkı işgali bize bunu fazlasıyla gösterdi. Harvey de Lefebvre'yi teyit ederek "egemen pratik değişmedikçe mekânlar her zaman tehdit altında olacaklar ... Toplumsal yaşamı daha yaygın bir şekilde nasıl örgütleyeceğinizi düşünmeye başlamalısınız. Aksi takdirde egemen pratik galip gelir ve biz de tekrar en baştan başlarız, mekânları özgürleştirmeye yeniden başlarız" sözlerini sarf edecekti (Baysal, 2012).

Mekân üzerindeki hak iddiasının, mekânı, üzerinde yaşayanların ihtiyaçlarını üreten ve bu üretime dönük katılımcı karar alma mekanizmaları geliştirerek yeniden örgütleyen deneysel yapılar inşa etmek zorundayız. Grev ve direnişlerin yaşandığı fabrikalar, gasp edilmeye ve santrallerle kurutulmaya çalışılan tarımsal araziler iyi birer başlangıç olabilir. Kazova ve Greif fabrika işgali deneyimleri eksiğiyle gediğiyle birer işaret fişegidir, hiç yoktan ne türden hatalar yaptığımızı görmek bile bu hatalara bir daha düşmemek adına umut verici.

Bu süreçte, sınıfsal praksisin fabrika işgalleri ve kooperatifler üzerinden sosyo-mekânsal praksisle iç içe geçmesi, bize, mekânların simgeselliği üzerinden verdiğimiz bellek

savaşını bir adım daha ileri taşıyarak yeni bir mekânsal bellek yaratma şansı da sunacaktır. Özellikle hegemonya çatlaklarının derinleştiği, müzakere ile mücadelenin iç içe geçtiği yerelliklerde bu türden bir kurucu (ve elbet yıkıcı) siyaset üzerinden inisiyatif almak, isyanlar tarihinin ocağında iyice tavllanmış deneyimlerden devşirdiğimiz derslerle birlikte yeni bir mekân siyasetinin de yolunu açacaktır.

Kaynakça

Bax, Ernest Belford (2014). "Paris Komünü'nde Yerel Yönetim", *BirGün Kitap Eki*, sayı 144, <http://birgunkitap.blogspot.com.tr/2014/08/paris-komununde-yerel-yonetim-ernest.html>

Bayat, Asef (2008). *Sokak Siyaseti: İran'da Yoksul Halk Hareketleri*, çev. Soner Torlak. Phoenix Yayınevi, İstanbul, 1. Baskı.

Baysal, Cihan Uzunçarşılı (2012). "Kent Hakkı ve Paranın Demokrasisine Karşı İnsanların Demokrasisini İnşa Etmek", David Harvey ile Söyleşi, Açık Radyo, 19.06.2012, http://acikradyo.com.tr/default.aspx?_mv=a&aid=30076.

Breton, Andre (2009). *Sürrealist Manifestolar*, çev. Artemis Günebakanlı, Ayşe Güngör ve Yeşim Seber. Altıkkırkbeş Basın Yayın, İstanbul, 1. Baskı.

BM (2014). <http://www.un.org/en/development/desa/news/population/world-urbanization-prospects-2014.html>

Davis, Mike (2007). *Gecekondu Gezegeni*, çev. Gürol Koca. Metis Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Debord, Guy (1996). *Gösteri Toplumu*, çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent. Ayrıntı Yayınları, 1. Baskı.

Erdoğan, Şenol (haz.) (2008). *Sitüasyonist Enternasyonal*. Altıkkırkbeş Basın Yayın, İstanbul, 1. Baskı.

Hardt, Michael ve Antonio Negri (2004). *Çokluk*, çev. Barış Yıldırım. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Hardt, Michael ve Antonio Negri (2011). *Ortak Zenginlik*, çev. Eflâ-Barış Yıldırım. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Harvey, David (2013), *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kentsel Devrime Doğru*, çev. Ayşe Deniz Temiz. Metis Yayınları, 1. Baskı.

Harvey, David (2014) "Kent Hakkı", <http://www.sendika.org/2013/05/kent-hakki-david-harvey/nuve.biz>, "Haziran Ayaklanması TEKEL Direnişinden Bağımsız Okunamaz", Deniz Yıldırım ile Söyleşi, 14 Mart 2014.

Lefebvre, Henri (2012). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 1*, çev. Işık Ergüden. *Sel Yayıncılık, İstanbul, 1. Baskı.

Lefebvre, Henri (2013a). *Gündelik Hayatın Eleştirisi 2: Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*, çev. Işık Ergüden. *Sel Yayıncılık, İstanbul, 1. Baskı.

Lefebvre, Henri (2013b). *Kentsel Devrim*, çev. Selim Sezer. *Sel Yayıncılık, İstanbul, 2. Baskı.

Lefebvre, Henri (2014). *Mekânın Üretimi*, çev. Işık Ergüden. *Sel Yayıncılık, İstanbul, 1. Baskı.

Marcus, Greil (1999). *Ruj Lekesi: Yirminci Yüzyılın Gizli Tarihi*, çev. Gürol Koca. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Marx, Karl ve Engels, Friedrich (2013). *Alman İdeolojisi*, çev. Olcay Geridönmez ve Tonguç Ok. Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1. Baskı.

Merrifield, Andy (2012). *Metromarksizm: Şehrin Marksist Bir Hikayesi*, çev. Nihal Ünver. Phoenix Yayınları, Ankara, 1. Baskı.

Merrifield, Andy (2014). *The Politics of Encounter: Urban Theory and Protest under Planetary Urbanization*. The University of Georgia Press.

Öğüt, Vefa Saygın ve Emrah Göker (2014). *Gezi ve Sosyoloji: Nesneye Yüzleşmek, Nesneyi Kurmak*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Ross, Kristin (1983). "Henri Lefebvre on Situationist International" (Söyleşi); <http://www.notbored.org/lefebvre-interview.html>

Schecter, Darrow (2014). *Marx'tan Bugüne Solun Tarihi: Kuramsal Bakış Açılırları*, çev. Kemal Özdil ve Soner Torlak. Dipnot Yayınları, Ankara, 1. Baskı.

Yeğın, Metın ve Merve Tuba Tanok (2014). *Kent Reformu ve Yeni Gecekondı Hareketi ve "Kendi Evini Kendin Yap" Kılavuzu*. NotaBene Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Yeğın, Metın (2006) *Patronsuzlar*. Versus Yayınları, İstanbul, 1. Baskı.

Yeğın, Metın (2013). "Mekan İsyanı", *Onbirinci Tez Dergisi*, sayı 0.

~

tersyüz-olmuş-şehir'de siyaset

Asef Bayat

~

Özet

Neoliberal yeniden yapılanma dikkate değer ekonomik ve toplumsal değişimler ortaya çıkarmıştır. Ekonomik kuralsızlaşma, devletin daraltılmış rolü ve toplum sözleşmesinin krizi, muazzam sayılarda madun grupların, hayatta kalmak ve yaşamlarını iyileştirmek adına artık kendi başlarına kaldıkları anlamına geliyordu. Dolayısıyla, halihazırdaki tartışmalar dahilinde güçlü bir görüş, neoliberal şehrin - sermayenin yönettiği ve refahın tadını çıkardığı, madunların ise kısıp kaldığı- bir kayıp şehirdir; "kent hakkı"nın neredeyse tamamen ortadan kaybolduğu bir açıkça eşitsizlik ve dengesizlikler şehridir. Bu sonuç, fazlasıyla makul görünürken, ben ise bu yazımda, elit yönetiminden ve madunların başarısızlığından çok neoliberal kentlilik haliyle ilgili bir şeyler ortaya koymak niyetindeyim. Bu şehirlerin yeni gerçeklikleri, kendine has yeni bir siyaset biçimi yaratmaktadır. Yazım, Ortadoğu'da yakın zamanda ortaya çıkan kentsel dönüşümü ele alarak, neoliberal şehrin "tersyüz-olmuş-şehir" olarak adlandırdığım kilit mekânsal niteliğinin nasıl da "sokak siyaseti"ni teşvik etmeye ve "siyasi sokak"ın müjdesini vermeye teşne olduğunu tartışmak yoluyla bu kendine has siyaset biçimini ayrıntısıyla ele almaktadır.

Giriş

Eşitsizlik, şehir açısından yeni bir şey değildir. Zenginlerin, yoksulların ve farklı etnik kökenden halkın yan yana yaşadığı

ğı Ortaçağ Yakın Doğu'sundaki surlarla çevrili şehirler de kayda değer hiyerarşileriyle dikkat çekiyorlardı (Abu-Lughod, 1971; Sassen, 2006). Her ne kadar modernite, sınıf-uzamsal ve ırksal bölünmeler anlamında yeni eşitsizlikler doğurduysa da, yaşadığımız neoliberal yayılma, şehirleri eşi benzeri olmayan biçimde değiştirmektedir. Ortadoğu'da (başta Mısır ve İran'da, yanı sıra Fas ve Türkiye'de) yaptığım araştırmalara dayanan bu makale, liberal-olmayan devletteki "neoliberal şehir" in kent mekânı ve kentli madunlar açısından ne anlama geldiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Burada neoliberal şehrin sıradan kentliler üzerinde ne türden gerilimlere neden olduğunu ve onlara ne türden "fırsatlar" sunduğunu, nihayet ne türden tepkileri kışkırttığını incelemeyi amaçlıyorum.

Neoliberalizm, büyük ölçüde, ekonomi ve toplumun devlet düzenlemelerinden kurtulmasını ve bunun yerine, bireyler ve tüzel kişiler tarafından, piyasanın görünmez elinin aracılık ettiği kendi öz-çıkarlarına uygun biçimde denetlenmesini savunan bir ideoloji olarak anlaşılmaktadır. Neoliberal mantığın 1980'li yıllarda "Ekonomik Reform ve Yapısal Uyum" programlarının uygulanması üzerinden yaygınlaşması, küresel Kuzey ile küresel Güney'in ekonomileri ve toplumlarına kalıcı biçimde damgasını vuracaktır (Harvey, 2007). Bu süreç, kent mekânları üzerinde de kalıcı etkiler bırakarak, "neoliberal şehirler" olarak adlandırılabilir olguyu ortaya çıkaracaktır.

"Neoliberal şehir", böylece, piyasa üzerinden işleyen bir kentleşmedir; sakinlerinin ihtiyaçlarından ziyade, piyasanın mantığıyla şekillenen, kamusal meselelerden çok bireysel ya da tüzel çıkarlara yanıt veren bir şehirdir. Neoliberal şehir, artan bir ekonomik kuralsızlaşmanın ve üretimin, kolektif tüketimin ve kent mekânının özelleştirilmesinin damgasını taşır. Bu mantık dahilinde, kent mekânı, şehrin kamusal ihtiyaçlara dönük hizmet etmekten ziyade, kârlılık peşindeki kapitalist faaliyetin bir alanı haline gelecek biçimde, Harvey'nin "artı-sermayenin emilimi" olarak adlandırdığı olgunun bir fonksiyonuna dönüşmektedir. Bu da devlet ve kamu

görevlilerinin şehri şekillendirmede öncekinden daha az role sahip olması ya da kent sakinlerinin çıkarları yerine sermaye birikiminin lehine hareket etmesi anlamına gelmektedir. Bu yeni ortaya çıkan yeniden yapılanma biçimi, pratikte, hepsi de kent mekânını ve siyaseti dönüştürmek adına geniş kapsamlı sonuçlara yol açacak biçimde, çalışma/üretim, kolektif tüketim ve yaşam-dünyaları alanlarında pek çok değişime de neden olacaktır (Hackworth, 2006).

1990'lı yıllar boyunca Ortadoğu'da Yapısal Uyum'un kademeli biçimde hayata geçirilmesiyle, eski halkçı ya da sosyalist devletler, giderek kamusal hizmetlerden ve kolektif refahtan geri adım atacak; kamu şirketleri bu dönüşüme uyumlu hale getirilecek, özel teşebbüsler artacak ve kentsel istihdam yapısı çarpıcı bir dönüşüme maruz kalacaktır. Bugün ise, bir zamanlar, 1960'lar ve 1970'lerdeki sömürgecilik-sonrası çağda işçilerin ve iyi eğitilmiş orta tabakaların rüyası olan geleneksel emek-yoğun kamu sektörünün iyiden iyiye daralmasına şahit oluyoruz. Başka hiçbir kesim, kamu şirketlerine bağlı olarak statünün yanı sıra ikramiyeler, teşvik primleri, iş güvenliği, esneklikten bu denli faydalanamayacaktır. En örgütlü sendikaların ortaya çıktığı ve bahsi geçen kesimin istihdamının daha da arttığı dönem de bu dönemdir. Ancak neoliberal dönüşümle birlikte, bu kesimin istihdamı da azalacak; ikramiyeler, iş güvenliği ve refah azalır ya da tamamen ortadan kalkarken, işçiler işten çıkarılacak, başka alanlara kaydırılacak ya da farklı işler için yeniden eğitilecektir. Neoliberal dönüşüm sürdükçe, hepsi bir arada kentsel emeğin parçalanmasına yol açacak biçimde, işsizliği, geçici çalışmayı ve giderek artan bir gayri-resmileşmeyi daha da körükleyecektir (Bayat, 2002). Son zamanlarda ise, neoliberal şehirlerin ekonomik kaderine, her yere nüfuz eden, dağınık bir gayri-resmi ve geçici bir iş ve hizmetler sektörü damgasını vurmaktadır (Portes ve diğ., 1989; Gilbert, 2004). Tahminen 180 milyon Arap, bu sektörden geçimini sağlamaktadır (de Soto, 2011).

Kamu otoritelerinin kolektif tüketime dönük yükümlülüklerinden kısmi geri çekilişi, halkın gündelik ihtiyaçlarını ya

özel sermayenin kaprislerine ve STK'ların vicdanına ya da hayırsever kuruluşların insafına terk edecektir. Yalnızca ekmek, yağ ve gaz gibi temel tüketim maddelerinden tasarrufa gidilmekle ya da tamamen kısıtlanmakla kalmayacak, kira denetiminin kaldırılması, ekonomik olarak güçsüz (özellikle de yeni evli ve genç ailelerden oluşan) pek çok haneyi de toprak piyasasının güdümüne sokacaktır. Kentsel faaliyetlerde özel sermayenin hakimiyetiyle, temel ürünlerin, hizmetlerin ve okulların, sağlık ocaklarının, karakolların/güvenliğin yanı sıra içme suyu, elektrik, ulaşım, çöp toplama, yeşillendirme, temiz hava gibi alanlar da özelleştirmeye maruz kalacak ya da devletin bütçeye uygun koşullarının düşük yatırım nedeniyle kötüleştiği ve "gizli özelleştirmeler" eliyle daraltıldığı üçlü sistem (devlet-özel-STK'lar) eliyle yönetilir hale gelecektir. Dolayısıyla bu gizli özelleştirmeler dahilinde, muhataplar kamu hastanelerine kendileri ilaç getirmek ya da çocuklar kamusal eğitimin kötüleşmesine bağlı olarak kendilerine ayrılan ilginin azalmasını telafi etmek üzere özel dersler almak zorunda kalmaktadır (bkz. Karshenas ve Moghadam, 2006). Masraflı olan özel sektör ve kalkınma açısından pek az anlamı olan STK'lar büyümesini sürdürmektedir. Kimlik siyaseti (örn. İslamcı STK'lara karşı Hristiyan STK'ları) etnik ya da dini bölünmeleri teşvik etmekte ve derinleştirmektedir (Tadros, 2009). STK sektörü özünde küresel Güney'in toplumlarında piyasalaşmaya ve metalaşmaya düzenli geçişin aracısı olarak faaliyet yürütmektedir (Elyashar, 2005).

Bugün kırık dökük yapılar ve büyük ihmallerle işçi sınıfı sosyal konutlarının kötüye giden durumu, gecekondu yaşamının yaygınlaşmasına denk düşmektedir (Davis, 2006). Mısır'ın, Nasır'ın bölüşümcü sosyalizminin bir eseri olan sosyal konutları, ihmal ve umursamazlık nedeniyle standartların altındaki gayri-resmi yerleşimlerden pek de farklı değildir ve iyileştirilme ve tadilat ihtimali de çok sınırlıdır. Harvey'in "elinden alma aracılığıyla birikim" olarak adlandırdığı olgu dahilinde devletler, ederi yüksek toprakları, alışveriş merkezleri, tatil siteleri ya da iş merkezleri gibi mega projeler arayışıyla şirketlere teslim etmek üzere, yok-

sulların güvencesiz kiracılar sıfatıyla şehir merkezinin dışına sürülmesini desteklemektedir. Burada mülksüzleştirmenin fiilen yüksek fiyatlar ve sert toplumsal ekolojinin görünmez zoruyla hayata geçirildiği kadim siyasanın yaygınlaşması söz konusudur. Dolayısıyla sosyal konutlar ya da refah-devleti döneminin lütufları yerine, -havaalanları, alışveriş merkezleri, devasa mağazalar (namı diğer AKIA), turistik mekanlar ve güvenli siteler gibi- büyük ölçüde yerli ve yabancı elitlere hizmet eden fantastik hacimlerdeki mega projelere şahit olmaktadır.

Kuşkusuz bu süreçler tamamen yeni değildir, aksine, eş zamanlı olarak ademi-merkeziyetçilik, demokrasi ve yurttaş katılımı müjdesini veren neoliberal politikalar eliyle vurgulanmış ve derinleştirilmiştir. Devletin rolünün azaltılması düşüncesi, "sivil toplumun" STK'lar, yerel konseyler ve belediyeler üzerinden hizmet sağlamak, bütçeleri örgütlemek ya da yerel planlamayı icra etmek üzere kent yönetişimine katılımına dayandırılmaktadır. Sivil toplum her ne kadar eşitsizse de ve etkili yönetişimi ancak öncelikli olarak daha ayrıcalıklı kurumlarda hayata geçirebiliyorsa da, yine de madunların seferberliği adına fırsatlar da ortaya çıkartabilmektedir. Bu kayda değer süreçler, kentsel uzam ve sakinleri açısından ne anlama gelmektedir? Kentli madunların siyaseti, yaşadığımız neoliberal zamanlarda nasıl ifade edilebilir? Hernando de Soto ya da de Souza gibi gayri-resmîlik taraftarları, gayri-resmî kesimi, küresel Güney halklarının serbest girişimi geliştirmek yönündeki derin arzularının açık ifadesi olarak görmektedir. Gayri-resmîlik böylece ekonomi üzerindeki boğucu devlet denetimine bir alternatif olarak ortaya çıkmaktadır (de Soto, 1989, 2003).

De Soto (2011), rap devrimlerinin de kısmen "girişimci yoksulları özgür kılmak" üzere "piyasa güçleri" tarafından teşvik edildiğini iddia edecek denli ileri gitmektedir. Ben burada bu türden argümanların geçerliliğine ilişkin bir tartışma yürütme niyetinde değilim – ki doğrusu güçlü bir argüman da neoliberal politikaların devrimci muhalefette kilit bir rol oynadığını ileri sürmektedir (Ayebe, 2011; El-Mahdi

ve Marfleet, 2009). Bunun yerine, gayri-resmîlik üzerine oluşan hacimli literatürün, gayri-resmî yaşamın mekânsal içeriğine yönelik çok az ve neoliberal şehirlerin etkilerine yönelik çok daha az şey söylediğini ileri sürmeyi tercih ediyorum.

Tersyüz-olmuş-şehir

Neoliberal şehrin kilit önemdeki bir mekânsal özelliğinin, ikili ve diyalektik "tersyüz-olma" ve "çitleme" süreçleriyle ilişkili olduğunu düşünüyorum. İlk olarak neoliberal şehir, muazzam sayıda kent sakininin, madunun, kamusal alanlarda -sokaklarda, somut bir "açık hava ekonomisi" dahilinde faaliyet yürütmek, geçinmek ya da sadece yaşamak zorunda olduğu "tersyüz-olmuş bir şehir"dir. Burada kamusal alan, insanlar açısından, hayatta kalmak, faaliyet yürütmek ve yaşamı yeniden üretmek adına vazgeçilmez bir mal varlığı, bir sermaye haline gelmiş durumdadır. Kahire, Tahran ya da Amman sokaklarında iş saatlerinde dolaşıldığında, sokaklarda açık havada faaliyet yürüten çok sayıda insanın hayret verici varlığı fark edilecektir: İnsanlar çalışmakta, etrafa koşturmakta, durmakta, oturmakta, pazarlık etmekte ve araç kullanmaktadır. İş gününün ortasında, insanların kapalı alanlarda olması gereken saatlerde, neden bu kadar akıl almaz bir trafiğin olduğu merak edilecektir.

Kamusal sektörün yeniden yapılanması, istihdam güvencesinin ortadan kaldırılması ve imalâttan hizmet sektörüne ve yüksek teknolojik sermaye yoğun endüstrilere doğru kayma nedeniyle artan işten çıkarmalar ve işsizlik (Ortadoğu-Kuzey Afrika bölgesi 1990'larda dünyadaki en yüksek işsizlik oranına sahipti; yine %26 ile gençler işsizliğinde de zirvedeydi; Al Tamim, 2012), işportacılar, kuryeler, şoförler ya da gösterişli seyyar lokantaların yanı sıra (sokak çamaşırhaneleri, araba yıkamalar, tamirciler, sokak arası tamirhaneler gibi) sokak tezgahlarında iş yapanları ortaya çıkaracak biçimde geçici ve kalıcı gayri-resmî işlerde patlama yaratacaktı. Gelirin ve güvencenin (gıda yardımları, kira denetimi) daraltılması, pek çok yoksul aileyi, daha fazla aile üyesini (kadınları ve çocukları da) destek arayışıyla akrabaların ge-

lirleri üzerinde baskı oluşturmayı tercih etmemeleri halinde genellikle "açık hava ekonomisi"ne dahil olmakla sonuçlanacak biçimde hayatını kazanmak üzere harekete geçirmeye zorlayacaktı.

Kuşkusuz her zaman "yolüstü barakaları" ya da basitçe evsizlik seçeneği de mevcuttur. Ancak mekânın aynı zamanda kültürel olarak da inşa edildiği göz önüne alındığında, bahsi geçen olgu çeşitli biçimler alabilmektedir. Örneğin Ortadoğu şehirleri, Bombay ve Delhi gibi şehirleri karakterize edebilecek olan yalın evsizlik ya da "kaldırım yaşamı" türlerinden büyük ölçüde muaftır. "Dost ve düşmanlar"ın gözlerinin önünde açıkta bir hayat sürdürmenin en büyük başarısızlık olarak algılanması, aileleri yüksek fiyatlara da olsa belirli bir çatı altına girebilmeye zorlar. Bu çatı, sakinlerini sadece soğuk ve sıcak değil, aynı zamanda özellikle göz önünde olmaktan, seyirlik hale gelmekten de koruyan bir çatıdır. Yetişkin insanlar, çıplak yaşamın kültürel ıstırabına dayanamayabilirken, çocuklar açısından ise farklı bir durum vardır. Aslında, neoliberal kentlilik halinin karanlık yüzü olarak "sokak çocukları" artık dünyanın bu kısmındaki büyük şehirlerin belirgin bir damgası olarak ortaya çıkmaktadırlar. Sokak çocukları, şehrin kuytularında, köprü altlarında, mezarlıklarda ve ara sokaklarda kısmen kendine has bir düzeni, disiplini ve bir açık hava hayatta kalma ekonomisiyle (dilenme, çalma, çalışma ve fahişeliği içererek) "serpilen" açık hava toplulukları oluşturmaktadır (Fahmi, 2007; Honwana ve de Boeck, 2005).

Gecekonduculuk, geçici işler, el altından ödeme ve işportacılık, bundan böyle geleneksel yoksulun ayırt edici nitelikleri haline gelecektir. Yoksulluk, yüksek statüye, hedeflere ve sosyal becerilere sahip -kamu çalışanları, öğretmenler ve her türden fikir işçisi-eğitilmiş- genç nüfus arasında da yaygınlaşmaktadır. Böylece gayri-resmi yaşam, eğitilmiş orta sınıf varoluşunun da bir yönü haline gelmiş durumdadır. Halihazırda mevcut esnekliğin istismar edilmesi ve kamusal sektördeki aşırı istihdam, gayri-resmîlik ve yolsuzluğun olanak sunmasıyla, pek çok devlet çalışanı, yetersiz gelirini

genellikle "açık hava ekonomisi"nde ikinci ya da üçüncü bir işle desteklemektedir. Dolayısıyla taksicilerin, arzuhalcilerin ya da farklı türlerden tezgahçıların aslında öğretmen, düşük gelirli büro çalışanı, ordu personeli ya da hatta avukatlar gibi meslek erbabı olduğunu öğrenmek vakayı adiyedendir.

Erkeklerin "hiçbir zaman evde olmamaları"yla sonuçlanan biçimde her Allah'ın günü çalışmak zorunda olmasıyla, kadınlar ve ev kadınları da faturaları ödemek, banka işlerini halletmek, arabayı tamir ettirmek, gündelik alışveriş, çocukları okuldan almak ve resmi evrak işlerine koşturmak gibi geleneksel olarak erkeklerin meşgul olduğu görevlerin büyük kısmını üstlenmek durumunda kalmaktadır. Böylece erkeklerin yanı sıra kadınlar da, açık hava işçileri ya da getir-götürücü olarak, artan şekilde kamusal mekânlarda, sokaklarda, bürolarda, otobüslerde, tramvaylarda ve trafikte hareket etmekte ve görünür hale gelmektedir. Müslüman Ortadoğu'ya atfen hâkim varsayımın aksine, "İslami gelenek", özellikle de örtünme, kadını kamusal varoluştan ve görünürlükten alıkoyamamıştır. Tam tersine, onları istenmeyen erkek bakışlarından "koruyarak" hareket imkânlarını arttırmıştır. Dindarlığın kamusal olarak ifade edilmesinin başörtüsü formunda yaygınlaşması her ne kadar kamusal mekânlardaki başı açık kadınlar üzerinde daha büyük bir baskıya yol açmışsa da, yine de kadınlar açısından, kamusal açık hava mekânlarında var olmak adına "geleneksel" ailelerden daha fazla kurtulmalarına da izin vermiştir. Kulağa şaşırtıcı gelebilir ancak 2008 yılı itibariyle İslam Cumhuriyeti idaresindeki Tahran'da, erkeklerin yanı sıra 800 civarında başı kapalı kadın taksi şoförü olarak çalışıyordu. Bu türden mecburi ve gerekli bir kamusal hali, Andre Gorz'un, insanların hayatta kalmak adına çalışmak zorunda olduğu toplumsal ekonomi disiplinine (ya da zorunluluk alanına) karşı "özgürlük alanı" ve kendi kendini denetim olarak aile-içi ya da "ev işi" kavramsallaştırmasıyla keskin bir karşıtlık da içermektedir (Gorz, 1982; 1985). Bugünün neoliberal şehirlerinde, açık hava ekonomileri ve kamusal görünürlük, kendini ifade etmek adına birer zorunluluk ve (bazı kadınlar açısından) birer mekândır.

Tersyüz-olmuş-şehir, çalışma yaşamının mekânsal nitelikleriyle de sınırlı değildir; insanların kendi gündelik varoluşları dahilinde geçimlerini sağladıkları ve faaliyet yürüttükleri, patika olarak gündelik yaşam dünyalarında daha da güçlü biçimde yankı bulmaktadır. Sözün kısası, neoliberal mantık, açık hava yaşamının kilit bir nitelik arz ettiği yaşam dünyalarının gayri-resmileşmesini yaygınlaştırmakta ve derinleştirmektedir. Bu nedenle, şehir merkezlerinin küresel girişimlere uyum sağlamak adına mutenalaştırılması, çok sayıda dar gelirli ve orta sınıf aileyi (memurlar, öğretmenler, meslek erbabı ya da işçileri) açık hava yaşamının esas olduğu genişleyen "gecekondu gezegeni" ve gayri-resmi yerleşim alanları dahilinde yoksulların hayatını yaşamaya zorlama eğilimindedir. Gayri-resmi varlık yalnızca büyük ölçüde sakinlerinin iş, sosyallik, eğlence ve istirahat yerleri olarak işlevselleştirdiği bir açık hava kamusal alanı üzerinde işleyen açık hava ekonomisi, gayri-resmi topluluklar, gecekondu ve gayri-resmi yerleşim alanları üzerinde de yükselmez. Kısacası, örneğin Kahire'deki Dar-el-Salam Mahallesi benzeri yoksul halkın sıkış-tıkış barınakları, kendi mekânsal ihtiyaçlarını karşılamak açısından fazlasıyla küçük ve yetersizdir. Ne bir avlu, ne yeterli büyüklükte odalar ne de geniş bir mutfak olmaksızın; tabii bunlar da varsa, mahalle sakinleri kendi gündelik varoluşlarını kamusal açık hava mekanlarına -sokak aralarına, caddelere, açık alanlara ya da çatılara- doğru açmak ve yaymak zorunda kalmaktadır. Yoksulların kamusal etkinlikler -düğünler, eğlenceler ve cenazeler- düzenleyerek kültürel yeniden-üretimle meşgul olduğu yerler de işte bu açık hava mekânlarıdır. Burada açık hava mekânları, çok sayıda kent sakininin hem ekonomik geçiminde hem de toplumsal/kültürel yeniden-üretiminde mecburi varlıklar olarak iş görmektedir (Bayat, 1997a, 1997; Bayat ve Denis, 2000).

Maliyeti yüksek kapalı site hayatının tadını çıkaran zenginlerin aksine, yoksulların, lokanta, kafe, tatil yeri ya da oteller gibi yaygın kapalı alanlara parası yetmez. Kahire sokaklarında Eid al-Adha (Kurban Bayramı) ya da Eid al-Fitr (Ramazan Bayramı) günlerinde dolaşan biri, bu alanla-

rın sunduğu fiyatı makul eğlence ve şenliğin tadını, bayramlık elbiselerini giymiş her yaştan insanın Nil Nehri ve diğer nehirlerin kıyısında çıkardığını gördüğünde, muazzam sayıda yoksul ailenin varlığının farkına varamayacaktır. İşsiz gençler ya da yaşlılar, aynen Kahire ya da Dakar'daki "kırathane gençliği" örneğindeki gibi ancak açık hava çayhanelerinde oturabilmekte, saatlerini kararlı biçimde burada geçirebilmektedirler (Masquelier, 2010).

Yoksulların mümkün olduğunca kent merkezinden uzaklaştırılmasıyla zıt biçimde, neoliberal kentlilik halinin en aşikâr niteliklerinden biri olan kendiliğinden bir kapanma süreci de mevcuttur. Gerçek ve hayali suç ve aşırılık tehlikeleriyle gecekonduların yaygınlaşmasıyla birlikte zenginlerin belirli şehirlerin ya da kapalı sitelerin "güvenli bölgeleri"ne - Beverly Hills, Utopias, Ortadoğu da dahil olmak üzere Küresel Güney'in mega şehirlerinin Rüya Toprakları'na- doğru tarihsel göçü ortaya çıkacaktır (Genis, 2007; Bartu ve Kolluoglu, 2008; Falzon, 2004; Adham, 2005; Landman ve Schönteich, 2002). Güney'in aşırı zenginleri, özel şehirlerin sakinlerinin yaşam tarzlarına erişmeyi arzulayan yeni bir sınıfla, internet şirketlerinin zeki uzmanları ya da yazılımcıları da içeren bir yeni sınıfın komşuları haline gelecektir. Alt sınıflar kendi ağır varlıklarıyla "her yerdelermiş" gibi ortaya çıkarak sokaklara ve diğer açık hava mekanlarını işgal ettikçe ve yayıldıkça, artık bu sözde-vatandaşların* fiziksel varlıklarından ve "toplumsal tehlikelerinden" endişe duyan zenginler de kendi kapalı ve ayrıcalıklı bölgelerine -özel plajlar, herkese açık olmayan mahalleler, kapalı siteler, genellikle korunan barlar, restoranlar, kendilerine ait sosyalleşme, çalışma ve hatta ibadet alanlarına- sahip olma arayışına gireceklerdir. Kahire gibi şehirlerde, küreselleşen zenginler sıradan insanların ibadethanelerine nadiren gitmektedirler. Bunun yerine, şeyhleri ve vaizleri kendi ayrıcalıklı yaşam alan-

* Kavramın orijinali "disenfranchised" olarak geçmektedir. Tam karşılığı "vatandaşlık haklarından mahrum bırakılanlar" olan bu kavramın Bayat'ın *Sokak Siyaseti* kitabında çevrildiği haliyle Türkçeleştirilmesi uygun görülmüştür - ç.n.

larındaki güvenli mekânlara getirterek kendi özel camilerini, hutbelerini ve dini eğitimlerini yaratmış durumdadırlar. Rio de Janeiro ya da Johannesburg'da elitlerin güvenlik anlayışı, fazlasıyla gelişkin korumalar, arama noktaları, elektronik izleme sistemleri ve dikenli tellere dayanmaktadır. Arabaları bile güçlü kilitler, sürgüler ve alarmlarla donatılmıştır (Landman ve Schönteich, 2002; Graham, 2010).

Bu türden fiili ve hayali "arama noktaları" ve "bariyerler"le birlikte, neoliberal şehirler, flanörlerin ya da sakinlerinin kentsel alanlardaki özgür akışının mekanları olmaktan çıkmış durumdadır. Bu da, gerçek ve hayali suç ve şiddet, başta kadınlar olmak üzere sıradan insanların bu şehirlerin pek çok bölgesine girişinin yanı sıra, zenginlerin hareket imkanlarını kısıtlarken, sokakların ve mahallelerin özelleştirilmesi, "yabancılar"ın bu ayrıcalıklı yerlere erişim haklarını kaybetmeleri anlamına gelmektedir (Phadke, 2008; Sorkin, 1992; Davis, 1992). Dahası, yerel ahalinin delici bakışlarının dayattığı uyumsuz "kent ekolojisi", yabancılık, davetsiz misafirleri içe-dönük mahallelerin uygunsuz *habitusundan* dışlamaktadır. Böylece "açık hava faaliyetleri" ve "kapanma" modelleriyle hangi türden kentsel manzaraların kamusal ve özel mefhumlarına karşılık geldiği konusunda şüpheye düşülecektir. Eğer kamusal alan, geniş anlamıyla, kamusal otoriteler eliyle düzenlenen açık, erişilebilir ve tümünden kapsayıcı bir alan olarak anlaşılırsa, öyleyse kentsel nüfusun bütün bunlara korku ya da uyumsuzluk korkusuyla erişimini kaybetmesi halinde, bu türden alanlar nasıl kamusal olabilir? Yoksulların yaşamlarının taşıdığı mekânların kamusal karakteri, özel ekonomik mal varlıkları ya da sosyalleşme ve kültürel yeniden üretim yerleri haline geldiğinde ne olmaktadır? Doğrusu bu mekânlar ne büsbütün kamusal ne de büsbütün özel hale gelmektedir; bunun yerine yasal olarak içerici bir statü ile kullanım açısından dışlayıcı bir el koyma arasında seyreden eşikteki mekânlara dönüşmüştür.

Böylece bu kentsel manzaralar dahilinde, farklı toplumsal sınıfların arasında melezlenmeyi ve birbirine karışmayı kolaylaştıran merkezi parklar ve açık alanlara dair herhangi bir

Olmstedçi* bakış açısı da ortadan kalkmaktadır. Kentlerin artan her biri kendi kimliğine, muhafazasına ve sahip olma gururuna sahip farklı ve genellikle çelişen topluluklara doğru merkezlesmesi ve parçalanması, bazı düşünürlerin, birleşik kimliği ve uyumuyla sınırları olan bir mekânsal gerçeklik olarak şehrin ölümünü ilan etmesine yol açmıştır (Huyssen, 2008; Koolhaas, 2001). Bu argümana göre, bugün elimizde kalan şey, şehir değil, kentsel alandır. Fiilen şehirlere her ne kadar her daim farklılaşmalar, muhtelif yaşam tarzları ve yakın civarların yan yana dizildiği mekânsal birimler olarak dikkat çekilmiş (Parakash ve Kruse, 2008: 6-7) ve (diğerlerinin yanı sıra Lefebvre tarafından tanımlanmışsa da), yine de şehrin parçalanmasına ve ölümüne ilişkin kaygılar, kentsel alanlar dahilinde bazı köklü değişimleri de ifade etmektedir.

Neoliberal Şehirde Madun Siyaseti

Bu yeni mekânsal gerçeklikler, bugün Ortadoğu'daki mega şehirlerin iktidar ilişkileri hakkında bize ne anlatmaktadır? Neoliberal kentliliğin, özellikle de otoriter devletler ve baskıcı rejimler altında faaliyet yürüten kent madunlarının siyaseti açısından olası sonuçları nelerdir? Soldaki hâkim görüş, neoliberal şehrin, sermayenin sözünün geçtiği, zenginlerin keyfini sürdüğü ve madunların ise sıkışıp kaldığı bir kayıp şehir olduğunu ileri sürüyor gibi görünmektedir. Neoliberal şehir, kent hakkı idealinin neredeyse tamamen ortadan kaybolduğu bir göze çarpan eşitsizlikler ve dengesizlikler şehridir. Küresel Güney'deki pek çok şehrin sunduğu kanıtlar, bu iddiayı kısmen destekliyor gibi görünmektedir (Bayat ve Biecart, 2009). Örneğin Mona Fawaz'ın Beyrut üzerine yaptığı çalışmalar, son otuz yılda hayata geçirilen neoliberal politikaların, (zorunlu göçlere, yabancı sermayeye ve şirketlere bağlı olarak) kentsel arsa fiyatlarının artması, sessiz tecavüzlerin* yayıldığı alanlardaki polis kontrolleri, sosyal

* Atıfta bulunulan kişi ABD'nin ilk peyzaj mimarı ve Central Park ile Beyaz Saray'ı yapan kişi olan kent plancısı Frederick Law Olmsted'dir – ç.n.

* "Sessiz tecavüz" olarak çevrilen kavramın Bayat'ın kitabında yer alan

hizmetlerin STK'lar ya da siyasi partiler gibi devlet-dışı kurumlarca karşılanması ve faydalanmaya çalışanların orta sınıfların da yoksullaşmasıyla birlikte artmasıyla bu türden zaten zayıf olan hizmetlere dönük daha fazla rekabetin oluşması nedeniyle gayri-resmi yurttaşları nasıl daha da güçsüz kıldığını belgelemektedir (Fawaz, 2009). Bu yaklaşım, Harvey'in, yoksulların yapısal olarak kapitalizmin bir bütün olarak işlediği biçime dönük bir şeyler yapılmadığı takdirde, kurtulmaları çok zor olan bir sermaye mantığının içinde sıkışıp kaldıklarına dönük argümanı ile da uyumludur (Harvey, 2008).

Mesela yoksullar, boş zamanın, yeşil alanların ve temiz havanın özelleştirildiği bir şehirde hayatlarını doğrudan etkileyen tahrip edici çevreyle nasıl başa çıkabilirler? Zenginler kendi özel bahçelerine, kapalı sitelerine, yazlıklarına ya da tenha ve klimalı rezidanslarına çekilirken, yoksulların ise çok az seçeneği mevcuttur. (Yoksullar ile diğer toplumsal hareketler arasında aracı konumundaki) STK'lara başvursalar bile, devlet içinde güçlü kurumlara sahip müttefikleri olmadıkça, bu da kâr etmeyecektir. Peter Evans'ın (2002) da ileri sürdüğü gibi, ancak yoksul toplulukların, STK'ların ve devletin birlikte hareket etmesiyle, kentsel "yaşanabilirliğin" sorunlarının üzerine gidebilecektir. Kısaca neoliberal şehir, Managua gibi şehirleri, bölgelere ve elitlerin işlerinden ve eğlencelerinden kapalı sitelerine taşıyarak şehrin geri kalanını gecekonduların yoksulluğuna, suça ve şiddete terk etmek üzere otoyollara ayırma yoluyla dağıtarak ve parçalayarak öldüren küresel elitlerin "kent-cinayeti"nin kurbanıdır (Rodgers, 2009). Bir başka deyişle, kentli madunlar, yani kent sakinlerinin çoğunluğu, kapitalist mantık, devlet iktidarı ve küresel ekonomik yapı eliyle yapısal olarak güçsüzleştirilmektedir. Yoksulların kendi başlarına yapabildikleri çok fazla şey yoktur. Çözüm belki de Sosyal Forumlar, ulus-ötesi STK'lar ya da hatta devlet-üstü organlar gibi daha geniş

orijinali "Quiet enchroachment"tır. Burada Bayat'ın *Sokak Siyaseti* kitabında çevrildiği haliyle Türkçeleştirilmesi uygun görülmüştür – ç.n.

ulusal ya da küresel hareketlerin seferberliğinden geçmektedir.

Tamamen ayrı bir konum almak üzere, Mark Davis gibi düşünürler ise "gecekondu gezegeni"ndeki mülksüzler tarafından ortaya konulan sert direnişin farkındaymış gibi görünmektedirler. Aslında Davis (2004) açısından gecekondu-lar, "patlamaya hazır yanardağlar" gibidir ve patlamaları "küresel bir kurtuluşçu" projeyi beraberinde getirecek "bir tür yeni, beklenmedik tarihsel özne"nin ortaya çıkışını müjdeleyebilecektir. Gecekonducuların, her ne kadar Marksist anlamda bir proletaryaya karşılık gelmeseler de, radikal eylemler gerçekleştirme potansiyeline sahip olduklarına inanılmaktadır. Doğrusu gecekondu-lar halihazırda "kaos tanrı-larının", mülksüzlerin, dışlanmışların "Orwellvari baskı teknolojileri"ne karşı koymak adına kendi kayda değer kaos stratejilerini -canlı bombalar ve "etkili patlamalar"- hayata geçirdikleri fazlasıyla değişken bir kolektife denk düşmektedir (Davis, 2006). Joe Beall ve Dennis Rodgers gibi diğer araştırmacılar ise Latin Amerika'daki çarpıcı çete şiddetinin mülksüzlerin dışlanmış durumlarına bir yanıt anlamına geldiği görüşündedirler. Aslında çeteler, James Holston'un (1999: 148) kendi daha geniş dışlanmışlıkları bağlamında muhtemel alternatif gelecek adına yeni alanlar edinmek için şiddete meyleden "isyankâr yurttaşlık" olarak adlandırdığı öncü biçimlere denk düşmektedir. Kısacası gecekondu-lar, Eric Wolf'un 20. yüzyılın köylü savaşlarına benzer biçimde "21. yüzyılın kent savaşlarını ilan etmektedir. Nihayet Dennis Rodgers'ın da sözünü ettiği biçimde, şiddetin, zenginleri ve yetkilileri aşarak yoksullara da zarar verecek biçimde yayılmasıyla, madunlar, temelde neoliberal ekonomi politik ve yandaşlarına karşı bu savaşı kaybedeceklerdir (Rodgers, 2009; Beall, 2007).

Bu analizler, bu neoliberal zamanlardaki madunların ikilemine dair kavrayışımıza ilişkin değerli öngörüler sunarken, aynı zamanda pek çok önemli soru da ortaya koymaktadır. Örneğin, Harvey'in görüşleri çerçevesinde, mülksüzleştirme sürecine karşı koymanın çözümü, neoliberal saldırıyı püs-

kürtmek ya da durdurmak üzere geniş ölçekli küresel toplumsal hareketler vücuda getirmekten geçiyorsa, yoksullar bu sorumluluğun altından nasıl kalkacaktır? Mülksüzlerin kapitalist tecavüzün gidişini tersine çevirmek üzere bir toplumsal devrimi beklemeleri halinde, bu sırada ne yapacaklardır, kendi gündelik hayatlarında ne türden bir strateji izlemelidirler? Bir başka deyişle, öngörülebilene gelecek dahilinde kentli mülksüzler, mevcut kapitalist sistemin ve onu besleyen devletlerin yapısal ağına takılıp kalmış durumdadırlar. Ancak Mike Davis, daha önce de bahsedildiği üzere daha iyimser gibi görünmektedir. Davis, dehşetli bir direnişin, Ortadoğu'daki radikal İslam'ın dili ve şiddetli pratikleri (örn. canlı bombalar ve etkili bombalamalar) ve Afrika ve Latin Amerika gecekondualarında Pentecostalism'in* hızla yaygınlaşması üzerinden halihazırda vuku bulmakta olduğunu ileri sürmektedir.

Ancak bu sürdürülmesi zor bir argümandır. Başka bir yerde göstermeye çalıştığım üzere, radikal İslam'ın kentli mülksüzlerin ideolojisi olması çok zordur. Radikal İslam, aksine, mevcut ekonomik, siyasal ve uluslararası modeller dahilinde kendilerini dışlanmış hisseden, büyük ölçüde eğitilmiş orta sınıfların eğilimleri ve beklentileri üzerine inşa edilmektedir (Bayat, 2007). Davis'in gecekondularından kaynaklanan muazzam şiddetten bahsederken atıfta bulunur gibi görüldüğü şey, aslında, yoksulluk ve dışlanmanın arsız bir yabancı işgalle (Irak'ta ABD ve Filistin topraklarında İsrail işgali ile) birleştiği Bağdat ve Gazze gibi istisnai vakalar açısından anlamlıdır. Benzer bir durum, Ortadoğu da dahil olmak üzere Küresel Güney'deki neredeyse başka hiçbir yerde, zaman zaman Bağdat'taki Sadr Şehri ya da Gazze Şeridi'nde ortaya çıkan şiddet türlerinin bir benzerini gözlemleyemeyiz. Pentecostal Hristiyanlık meselesinde ise, bu akım 1990'lı yıllardan bu yana Latin Amerika ve Afrika'da kesinlikle hızla yaygınlaşmakla birlikte, gecekonducuları seferber etmekte pek de etkili değildir ve Pentecostal siyasi

* "Pentecostalism": Hristiyanlık dahilinde Tanrı'yla doğrudan kişisel ilişkiye vurgu yapan bir tür yenilikçi inanç akımı – ç.n.

partiler de aşırı yoksul kesimlerden pek az destek almaktadır (Rodgers, 2009; Coleman ve Stuart, 1997). Afrika'da Pentecostal etiği, yani "ruhani bir erdem olarak zenginlik", kendi Kiliselerinden sürekli "hem zengin olup hem ruhunuzu kurtarabilirsiniz" vaazlarını duyan zenginliğe hevesli orta sınıfların ruhuna çok iyi biçimde hitap etmektedir (Gandy, 2005). Nihayet, Joe Beall ve Dennis Rodgers tarafından gecekondular savaşı ve şiddet üzerine yapılan hesaplar fazlasıyla Latin Amerika merkezli kalmaktadır. Beall ve Rodgers'ın "ekonomik ve siyasal ilişkilerin bir türü" olarak kentsel şiddet analizi, kültürel olanı dışarıda bırakmakla maluldür. Aslında esas soru, Latin Amerika'nın pek çok şehrindeki bu türden yüksek şiddet halinin neden mesela az çok benzer ekonomik ve siyasal dışlanmanın mevzubahis olduğu Ortadoğu gecekondularında pek az yankı uyandırdığıdır. Bu anlamda yoksul halkın kendi siyasal kültürleri dâhilindeki siyasetini, kendine has öznellikleriyle ve farklı ülkelerdeki farklı mülksüz grupların sıklıkla kendi dışlanmışlık durumlarını işaret etmek (ya da etmemek) üzere ortaya koydukları muhtemel alternatif mekânlarıyla bağlantılı biçimde belirli bir bağlama yerleştirmek zorunlu hale gelmektedir.

Esasen çeteler gibi bu türden çatışmalı toplumsal şiddet ya da geleneksel geniş-ölçekli seferberlik ve toplumsal hareketler üzerine özel olarak odaklanmak, bizi, küresel Güney'in şehirlerindeki madunlar arasındaki karmaşık "siyaset olarak yaşam" süreçlerine yeterli dikkati vermekten de alıkoymaktadır. Edilgen-etken ya da kazan-kaybet gibi bu türden kategorik ikiliklere dönük özel bir mesai harcamak, bizi madunların kendilerini ortaya koymak ve kendi paylarını savunmak üzere kesintili ve sessiz biçimde harekete geçebilmelerine dair daha karmaşık becerilerini araştırmaktan ve keşfetmekten alıkoymak kavramsal tahayyülümüzü tuzağa düşürebilmektedir. Bu çerçevede dahilinde, neoliberal şehrin, sadece yoksulların değil aynı zamanda kadınların ve gençlerin de hayata geçirdiği madun mücadeleleri açısından farkında olmaksızın ne türden (baskılar ve kısıtlamalar bir yana) olanaklar sunabileceğini anlamamanın derdindeyim. Burada neoliberal şehirliliğin liberal-olmayan rejimler ve muhafa-

zakâr toplumsal ve dini akımlar zeminine karşı gelişmekte olduğu Ortadoğu'nun şehirlerinden yararlanıyorum. Bu yeni şehirlilik halinin, tersyüz-olmuş-şehir'in, sadece şiddetli bir dışlama sürecine karşılık geldiğini değil, aynı zamanda "sokak siyaseti" ve "siyasi sokak" olarak tanımladığım kavramlar etrafında toplumsal ve siyasal seferberlik adına önemli olası sonuçlara sahip olabilecek yeni kamusal dinamikleri yarattığını ileri sürme eğilimindeyim (Bayat, 2010). Madun gruplar geleneksel kent haklarının büyük kısmını kaybederken, buna karşılık olarak kent hakkını farklı bir biçimde ve kimi durumlarda elitleri geri adım atmaya mecbur bırakacak şekilde geri kazanmaya dönük yeni kaçışlar keşfetme ve yaratma eğilimindedirler. Liberal-olmayan (otoriter) devletler bağlamında neoliberal tersyüz-olmuş-şehir'in toplumsal boyutları, "toplumsal gayri-hareketler" olarak adlandırdığım taban seferberliği tipini ortaya çıkarmaktadır. Toplumsal gayri-hareketler hem sokak siyasetini hem de siyasi sokağı pekiştirmekte ve derinleştirmektedir.

Sokak Siyaseti

İnsanlar bir şeyleri değiştirmek üzere seçimle gelen iktidardan mahrum bırakıldığında ya da ona güvenmez hale geldiğinde, taleplerini karşılamak adına (işçilerin greve ya da üniversite öğrencilerinin boykota gitmesi gibi) hasımlarının üzerinde baskı oluşturacak kendi kurumsal güçlerine başvurma eğilimine girerler. Ancak bu türden kurumsal güçten/donanımdan yoksun olanlar (işsizler, ev kadınları ve geniş anlamda "gayri-resmi insanlar") açısından sokaklar hoşnutsuzlukları ifade etmek adına kritik bir sahne haline gelir. Ancak bahsi geçen madun gruplar için sokakların merkeziliği, yalnızca hoşnutsuzlukların ifadesinin ötesinde bir anlama sahiptir. Bu gruplar için sokaklar, fiilen, ekonomik hayatın yanı sıra kültürel hayatın da sürdürüldüğü ve yeneden üretildiği olmazsa olmaz bir varlık/alan olarak iş görcektir. Ekonomik ve kültürel sahnelerin her ikisinde de aktörler kamusal alanın ve kamu düzeninin denetimi üzerinde bir iktidar ilişkisine dahil olurlar. Bir başka deyişle, insanlar sokak siyasetine dahil olurlar. Böylece sokak siyaseti, belirli

grup ya da kişiler ile otoriteler arasında, sokakların fiziksel ve toplumsal uzamı dahilinde -ana caddelerin arka sokaklarından ve görünmez kaçış alanlarından ana meydanlara şekillenen ve ifade edilen bir dizi çatışma ve buna eşlik eden sonuçlar anlamına gelmektedir. Bahsi geçen çatışma ortaya çıkar, çünkü özneler, modern devletler altında ancak edilgen biçimde, devletlerin düzenleme yoluyla dayattığı yollar dahilinde kullanmaya zorlandıkları kamusal alanların etkin bir kullanımına yönelik girişimlerde bulunurlar. İşlerini sokaklara yayan işportacılar, yaşamları cadde kenarlarına taşan yoksul insanlar, kamusal arazileri işgal eden gecekonducular ya da sokaklarda yürüyüş yapan protestocular, hepsi sokak siyasetine bulaşmış durumdadır (Bayat, 1997).

Ancak sokaklar sadece çatışmaların şekillendiği ve/veya ifade edildiği alanlar değildir. Aynı zamanda insanların kolektif kimlikler oluşturduğu ve dayanışmalarını kendi yakın çevrelerinden bilmedikleri, tanımadıkları kişilere doğru genişlettikleri mahallelerdir. Bu dayanışma yayılımını kolaylaştıran şey ise ortak değerlere sahip olmakla birlikte birbirlerini tanımayan bireyler arasındaki kısmen örtük ya da edilgen ağların işleyişidir. Pasif ağlar, birbirinden ayrı duran bireyler arasındaki, bu bireylerin ortaklıklarının dile gelmeyen tanınmasıyla kurulan ve gerçek ya da sanal uzam üzerinden dolayımlanan anlık iletişimlerdir. Böylece belki de birbirini tanımayan işportacılar, yine de birbirlerinin el arabalarını, tezgahlarını ya da bağırtılarını fark ederek ortak konumlarının ayırıcılığında olurlar. Benzer şekilde, ortak saç modeline, giyim tarzına ya da davranış biçimine sahip genç insanlar da birbirleriyle iletişime geçer ve illâ ki etkin ya da bilinçli bir iletişim kurmaksızın ya da bir örgütün parçası olmaksızın kendi ortak aidiyetlerinin farkına varırlar (Bayat, 1997).

Bir şey daha var. Hoşnutsuzlukları şekillendirmek, ifade etmek, yaygınlaştırmak ve geçim için bir varlık/alan olarak iş görmek bir yana, sokaklar aynı zamanda kolektif duyarlılıkları taşımak üzere sokakların fizikselliğinin ötesine geçen güçlü bir simgesel ifadeye karşılık gelmektedir. Bu da "Arap

sokağı" ya da "Müslüman sokağı" kavramlarına atıf yapacak biçimde "siyasi sokak" demektir. "Siyasi sokak" ile, sıradan insanların kentsel kamusal alanlarda, taksilerde, otobüslerde, dükkanlarda, sokak kenarlarında ya da kitle gösterilerinde yaygın ve gelişigüzel biçimde ortaya koydukları kendi gündelik ifadelerini ve pratikleri dahilindeki kolektif duyarlılıklarını, ortak duygularını ve kamuoyunu kastediyorum (Bayat, 2010).

Bugün bu tersyüz-olmuş-şehir süreci, sokak siyaseti ve siyasi sokak dahilinde kritik bir uğrak haline gelmiş durumdadır. Kamusal alanın yoksul insanlar tarafından tedricen işgal ederek, yayılarak, işlevselleştirerek ve varlığını sürdürerek geri alınması, bir yanıyla kendiliğinden siyasi sokağı beslerken ve vurgularken, aynı zamanda sokak siyasetinin de bir ifadesidir. Bir başka deyişle, bu tedrici işgal vasıtasıyla mülksüzler, sürekli biçimde kentsel uzam *dahilinde* ve *hakkında* mücadelelerle meşgul durumdadırlar. Mülksüzler böylece kentsel biçimi şekillendirmek ve kentsel dokuyu ve toplumsal, kültürel ve duygusal -ses, koku ve görüş- modellerini dönüştürmeye dönük rekabette bir taraf haline gelmektedir. Ortadoğulu yoksullar (ya da San Francisco'daki evsizler) arasındaki mekân siyasetinin işbu yaşam-odaklı ve sürekli doğası, onu, kamusal alanlardaki, sokaklardaki varlığı yapısal ve kalıcı olmaktan ziyade esasen planlı ve geçici olan Occupy [İşgal Et!] hareketlerinden ayırmaktadır.

Peki kent dokusu dahilinde ve hakkında yürüyen bu çekişmeler, Ortadoğu'daki otoriter devletlerin siyasi ve ekonomik elitlere karşı örgütlü ve sürekliliği olan meydan okumaları bastırıldığı koşullar altında nasıl gerçekleşmektedir? Burada otoriter yönetim altındaki siyasi baskıların kentli sözde-vatandaşları belirli bir seferberlik tarzına, örgütsüz ve mütevazı gayrı-hareketlere başvurmaya mecbur bıraktığını ileri sürüyorum. Gayrı-hareketler ya da kolektif-olmayan aktörlerin kolektif eylemleri, her ne kadar bahsi geçen pratikler nadiren bir ideoloji, bilinen bir liderlik ya da bir örgüt tarafından yönlendirilse de, benzer ancak birbiriyle bağlantısız talepleri kendi hayatlarında ve geniş ölçekte önemli top-

lumsal değişimlere neden olan çok sayıda parçalı haldeki insanın ortak pratiklerini tarif etmektedir (Bayat, 2010). Daha geniş anlamda gayrı-hareketler, örneğın Ortadoğu'daki Müslüman kadınlar, gençler ya da kentli sözde-vatandaşlar gibi grupların cinsiyet eşitliği, yurttaşlık ve kent hakkına dönük kendilerine has taleplerini karşılamakta, dağınık, örgütsüz ve parçalanmış olmalarına karşın nasıl başarıya ulaşabileceklerini ifade etmektedir. Ancak gayrı-hareket mefhumu özellikle kentli mülksüzlerin sokak siyaseti ve siyasi sokaklarla hemhal olma yollarıyla da uyumludur.

Sokak Siyaseti Dahilinde Mülksüzler

Gayrı-hareketler, Ortadoğu'daki ve yine küresel Güney'deki benzer bölgelerdeki kent mülksüzlerinin aktivizminin muhtemelen en göze çarpan niteliklerini sunmaktadır. Burada yoksul insanların hayatta kalmak ve hayatlarını daha iyi hale getirmek arayışıyla zenginler, güç sahipleri ve kamusal olana dönük sessiz, nüfuz eden ve sürekli tecavüzüne atıfta bulunuyorum. Açık bir liderlikten, dile gelmiş bir ideolojiden ya da kurulmuş bir örgütten yoksun biçimde, işbu dağınık çabalar büyük ölçüde bireysel, gündelik ve yaşam-boyu süren, zaman zaman (geri çekilme zamanlarında) kolektif eyleme yol açan seferberliklere karşılık gelmektedir (Bayat, 1997). Ortadoğu'nun kadim şehirlerinde, bu durum, milyonlarca kırsal göçmenin felaketlerden kaçmak ve daha iyi geçim ve yeni hayatlar arayışıyla uzun göç yolculuklarına girişmeleri şeklinde ortaya çıkıyordu. Göçmenler yeni varoluşlarını, görünüşte kullanılmayan, göze çarpmayan ve fark edilmeyen kentsel kaçış alanlarında, arka sokaklarda, köprü altlarında, çatılarda ya da mega şehirlerin çeperlerinde bir yerlerde barınaklar kurmak üzere toprak parçalarını gasp ederek başlatmaktadırlar. Bir kez aileler buralara yerleştiklerinde, bunu hanelerini yakındaki trafolarla bağlayarak elektrik edinme ve ardından da genellikle yeraltı borularına bağlantı kurarak ya da yöredeki komşu ya da kamusal su borularına hortumlarla eğreti biçimde erişerek şebeke suyu elde etme çabası izlemektedir. Telefon hatları da hemen hemen benzer biçimde kurulmaktadır. Komşuların sayısı arttıkça,

yoksullar artık ihtiyaç dahilinde kolektif bir nitelik kazancak girişimler olarak yollar, ibadet mekânları inşa etmekte ve çöp meselesini çekip çevirmektedirler (Bayat, 1997a; Bayat ve Denis, 2000). Bugün bu geçim alanı dahilinde yaklaşık 180 milyon Arap, ekmeğini bu türden ortamlarda, genellikle de düzenli işleri ve kentsel vasıfları olmaksızın, ana yollar, kaldırımlar ve meydanlarda, dükkân sahipleri ve zengin tüccarların yaratmış olduğu uygun iş olanaklarından faydalanmak üzere işportacılık ve sokak satıcılığı yaparak kazanmaktadır. Bu insanlar, küresel markaların -Nike ayakkabılar, Gucci tişörtler ya da Levi's kotlar- sahtelerinin de dahil olduğu çeşitlilik içeren ve fiyatı makul olan mallarını genellikle serbest biçimde satmaktadırlar. Örneğin Güney Kore'nin Seul şehrinde, Louis Vuitton'un bir mağazası, kendi çantalarının sahtesini hemen mağazanın önünde satan bir seyyar satıcıyı ancak satıcının sürekli tezgahını açtığı kaldırımın bir kısmını satın alarak durdurabilmiştir. Nike International ve Ralph Lauren de benzer sorunlardan muztariptir (Far Eastern Economic Review, 1992). Bu sözde-vatandaş grupları, yaşam dünyalarında kendi gündelik kolektif yaşamlarını, bir arada varolarak, tartışmaları tatlıya bağlayarak ve bu türden bir kapalı alanlar ekolojisine dahil olmaya çalışan kanun kaçakları ve suçluların üstesinden gelerek idare etmektedir. Yine de bu durum, borç, yasadışı durumlar ve belirsiz alinyazısı gibi sürekli güvencesizlikleriyle başa çıkmalarına yardımcı olamamaktadır (Bayat, 1997a).

Halkın çoklukları eliyle hayata geçirilen bu türden gündelik pratikler, işgaller, Ortadoğu ve dolayısıyla dünya şehirlerini fiilen dönüştürmüş durumdadır. Zaman geçtikçe bu çokluklar, milyonlarca sakini, karmaşık yaşam dünyaları, ekonomik düzenlemeleri, kültürel pratikleri ve yaşam biçimleri olan kitlesel topluluklar oluşturacaktır (Sims, 2011; Yonder, 2006; Bayat, 2010a). İşbu büyük ölçüde kapalı kentsel çeperlerde, yoksullar, birbirleriyle olan ilişkilerini daha çok kendine yeterlilik, karşılıklılık, esneklik ve müzakere üzerinde temellendiren görece özerk hayatlar sürmek yönünde hareket etmektedirler. Yaşamları, bürokrasi, kalıcı sözleşmeler ve disiplin gibi modern kavram ve kurumlara karşı ama

yine de onlarla müzakere içinde ilerlemektedir. Bahsi geçen çokluklar, kentsel evrenin büyük parçalarını kendine mâl etmekte, talep etmekte ve hatta elitleri buralardan çekilmeye zorlamaktadır. Çokluklar bunları yaptığında, şehirlere kimin sahip olduğu, kimin idare ettiği ve kimin iktidar uygulayabildiği ve kentsel yönetimde oyuncuların kimler olduğu soruları ortaya çıkacaktır.

Burada varlığının farkında olmakla birlikte, Yeni Kentçilik Ekolü'ndekine benzer romantik bir direnen madun portresi çizmek, sokak ve kaldırım hayatını romantize etmenin cazibesine kapılmak ya da gayri-resmilikte kentsel hastalıklara bir deva teşhis etmek niyetinde değilim (Duneier, 1999). Kuşkusuz mülksüzlerin toplumsal menkulleri ve yaşam fırsatlarını bölüşümündeki ve hareketli topluluklar yaratmakta ki failliğini kabul etmek başlı başına değerlidir. Ancak neoliberal saldırının daha fazla gecekondu yıkımı, daha fazla mutenalaştırma ve daha fazla sokak tezgâhı tasfiyesi getirmiş olduğunu kim reddedebilir? Modern devlet koşullarındaki denetim mantığının, siyasi otoritelerin herhangi bir kapalı ve korunaklı uzamı -gecekondu, gayri-resmi pazarlar, yeraltı hayatları ya da kayıtsız insanlar- hızla şeffaf, açık ve ölçülebilir varlıklara dönüştürdüğü olgusuna nasıl itiraz edilebilir? Doğrusu, kendiliğinden yerleşimlerin yıkılması ya da sokak tezgahlarının planlı biçimde dağıtılması ve hatta gecekondu ıslah programları, toplumsal denetimi sağlayabilecek bir şeffaflık ve bilgiyi hayata geçirmekten başka bir şeye hizmet etmeyebilecektir (Bayat ve Biecart, 2009). Nihayet gerçek odur ki, neoliberal kentlilik halinin esas mantığı, kendi içinde bahsi geçen türden paralel, bilinemez ve flu yaşam dünyaları yaratmanın arkasındaki gücü de taşımaktadır. Bu mantık, mülksüzleştirme ile yeniden sahip kılmayı bir arada işletmekte ve böylece kentin fiziksel ve toplumsal alanını uzun süreli bir hegemonya savaşının meydanı haline getirmektedir. Yapısal mülksüzleştirmeye ise yoksullar öyle kolayca teslim olmazlar; genellikle gecekondu tahliyelerine ve yıkımlarına direnirler ya da aksi takdirde bu düzenlemelerin siyasi açıdan pahalıya mâl olmasını sağlarlar. Başkan Mugabe yoksul halkın yaşam alanını imha etmişti, ancak bu

girişim kendisine kitlesel bir öfke ve muhalefet olarak dönecekti (Wines, 2005). 2000'li yıllar boyunca Kahire'de ayrı ayrı yürütülen yıkımlar, öfkeli yerleşimcilerin sokak protestoları başlatarak yeniden iskân talep etmesine yol açacaktı; Tahran'da ise yoksullar 1990'ların başında ancak tazminat karşılığında gecekonduları tahliye etmekte uzlaştılar. Genel olarak gecekonduların tahliyesi ve yıkımı olur, ancak insanlar kaybettiklerini geri almak ve hayata yeniden başlamak üzere bu sefer farklı, daha uzak, daha az görünür ve daha az stratejik mahallere taşınacaktır. İşbu uzun yıpratma savaşında iktidarın sınırları da ortaya çıkmaktadır.

Yoksul halkın tedrici işgal hareketi, sadece toprak, sokak köşeleri ya da kamusal parklarda denetim sahibi olmakla ilgili değildir. Aynı zamanda toplumsal ve siyasal uzamlara - kültür alanları, kent düzeni, yaşam biçimi, duysal alan, yani tek kelimeyle kent dokusuna- doğru da yayılmaktadır. Ters-yüz-olmuş-şehir'de madunlar neredeyse her yerde görülmekte ve hissedilmektedir. Esasen zaten her yerdedirler. Belirli bir *habitusun* -varolma, davranma ve eyleme tarzının- taşıyıcıları olarak yoksullar, ana caddelerde, kamusal parklarda ve sokak aralarında vardır; otobüslerde, kıraathanelerde, semt meydanlarında ve kaldırımlardadırlar. Yoksul gençler, sokaklardan, mahalle aralarından ya da herhangi bir uygun açık alandan başka nerede top oynayabilecektir ki? Yaşadıkları dar barınakları çok az fiziksel harekete imkân verirken, bu gençler, bütçelerine uygun bir tatilin tadını nerede çıkarabilecektir? Böylece, gezinirler, bir işle meşgul olurlar, boş otururlar, etrafta takılırlar ve dinlenmek için herhangi bir yeşil alana çömelir ya da buralarda uyurlar. Kahire'de yoksul kitleler kamusal yeşil alanları, Nil Nehri kıyısındaki kaldırımları, meydanları, kamusal parkları ve dinlenebilecekleri ya da piknik yapabilecekleri yeşil alanların her santimini kaplamış durumdadır. Yeşil alanların etrafı tellerle çevrilmiştir ancak bu da, özellikle mahalleler çöp, fabrika atıkları ve çevre kirliliğiyle boğuldukça, yoksulların kamusal yeşil alanlara doğru tedrici yayılmasının önüne geçemez. Dolayısıyla bunaltıcı görünüşleri, bakışları, davranışları ve yaşam tarzları, gürültüleri ve kokularıyla kamusal meydanlardaki

rahatsız edici varlıkları üzerinden, madunlar, farkında olmadan hoşnutsuz elitleri kendi korunaklı cennetlerine geri çekilmeye zorlamaktadırlar.

Küresel Güney'in şehirlerindeki madunların bu türden yayılma pratikleri, yasadışı göçmenlerin uluslararası düzeyde kendi hareketlerini ve yaşamlarını idare ettiği yollardan birini çağrıştırmaktadır. Bugün artık her yerde muazzam yaygınlıkta denetimler, bariyerler, teller, duvarlar ve polis noktaları mevcuttur. Ve göçmenler yine de havadan, denizden, karadan, kamyonların kasalarında ve yük vagonlarında gizlenerek ya da sadece yalınayak biçimde akmaya devam etmektedir. Madunlar da Küresel Güney'in şehirlerinde yayılır, nüfuz eder ve büyürler. Yerleşirler, iş bulurlar, bir şekilde ev edinirler, aileler kurarlar, topluluklar inşa ederler ve yasal güvence elde etmek üzere mücadele ederler. Aslında bu madun grupların ulusal ve uluslararası düzeyde elitler arasında neden olduğu sinir bozukluğu ve panik önemli ölçüde benzerdir. Kahire elitleri Yukarı Mısır'ın taşrasından gelen *fallahinin* (çarıklıların) "işgali"ne ağıt yakarken, İstanbul eliti ise, Anadolu'dan göçen kırsal yoksullar anlamında olmak üzere "siyah Türkler"i'nin tecavüzüne karşı uyarılarda bulunarak hep bir ağızdan bunların "modern şehirlerimiz"i köylüleştirmediği ve tahrip ettiği türküsünü söylemektedir (Bar-tu ve Kolluoğlu, 2008). Çok benzer biçimde, Hollanda'dakiler gibi beyaz Avrupa elitleri, fiziksel varlıkları ve kültürel tarzları, davranışları, başörtüleri, camileri ve minareleri ile "Avrupai" yaşam tarzını bozarak Avrupa'nın sosyal *habitati*-nı boğduklarını düşündükleri bir "yabancı işgali"ne ilişkin şiddetli bir sinir bozukluğunu dillendirmekten çekinmemektedirler (Erlanger, 2011). Burada bir retorik mevzubahisse de, işgal, hem ulusal hem küresel düzeylerde gerçektir ve devam edeceğe benzemektedir. Bu öncülükler kentli madunlar eliyle yürütülen yumuşak gündelik pratiklerden de fazlasına denk düşmektedir. Madunlar istenmeyen siyasal sonuçları takip etmek durumundadır. Fırsatları ve toplumsal malları elde etmekle ve kent hakkını talep etmekle meşguldürler. Dolayısıyla, neoliberal şehir bir yandan kendi sakinlerinin çoğunu kentsel yurttaşlıktan mahrum bırakırken,

diğer yandan sözde-vatandaşların elitleri sosyo-mekânsal geri çekilmeye ve kapalı sitelere, özel güvenlikçilere, kilitli araçlara, parçalı yönetişime ve parsellenmiş hegemonyaya kapanmaya zorladığı da doğrudur. Böylece neoliberal "mülksüzleştirme yoluyla birikim" stratejisine karşılık olarak madunlar "yeniden edinme yoluyla hayatta kalma"ya başvurmaktadır.

Yeniden-edinme'nin Mantiğı

Bu karşılık, yani yeniden-edinme yoluyla hayatta kalma meselesi neden ve nasıl gerçekleşebilir? Bu süreçte iki kritik etken devrededir. İlki, gayrı-hareketlerin kendine has özellikleriyle, ikincisi ise gayrı-hareketlerin içinde faaliyet gösterdiği siyasal ortamın (devlet biçimlerinin) doğasıyla ilgilidir. Daha önce de bahsedildiği üzere gayrı-hareketler, protestodan ziyade pratikle meşgul olan, ideoloji-odaklı olmak yerine daha çok eyleme teşne kolektif-olmayan aktörlerin kolektif eylemine karşılık gelmektedir (Bayat, 2010). Tanımı gereği sıra dışı pratiklere denk düşen geleneksel aktivizm biçimlerinin aksine, gayrı-hareketler gündelik hayatın sıradan pratikleriyle iç içedirler ve aslında doğrudan onun parçası ve unsurudurlar. Dolayısıyla yoksul insanların göç etmekteki, barınaklar inşa etmekteki ya da sokaklarda çalışmak, yaşamak, eylemek ve gezinmekteki kararlılığı; yasadışı göçmenlerin sınırları aşma, iş bulma ve geçimlerini sağlama arayışına girme fiilleri, bunların hepsi (toplantılara katılmak, yürüyüş ya da gösteri yapmak gibi sıra dışı fiillerin aksine) gündelik hayatın sıradan pratiklerinin birer örneğini sunmaktadır. Bu gayrı-hareketlere gücünü veren, hasımlarında parçalanma ve belirsizliğe neden olabilecek şekilde aktörlerin birliği değildir. Gayrı-hareketlerin gücü, pek çok (dağınık haldeki) insanın kendiliğinden benzer şeyleri, tedricen ele geçirmeyi hayata geçirdiği toplumun normları ve kuralları üzerindeki sonuç veren etkilerinde yatmaktadır.

Ancak bahsi geçen durum, her koşulda ve her devlet biçiminde gerçekleşemez. Gayrı-hareketler genellikle, doğrudan eyleme başvurmaya zorlayan biçimde sözde-vatandaşların toplumsal ve maddi ihtiyaçlarını karşılayama-

yan, karşılamayan ya da bu gerekliliğin farkına varamayan devlet biçimleri altında faaliyet göstermektedirler. Dolayısıyla, iş ya da barınma talep etmek üzere kolektif protestolar gerçekleştirmek yerine, yoksul insanlar, gösterişsiz bir biçimde bahsi geçen ihtiyaçlarına dönük işe koyulmakta ve doğrudan eylem yoluyla bunları elde etmektedirler. Yoksullar bunda büyük ölçüde başarılı olmaktadır, çünkü altında faaliyet yürüttükleri devletler, genellikle otoriter karakterleriyle ve siyasal olarak her yerde hazır ve nazır olmakla birlikte toplum üzerinde tam denetimi dayatacak gerekli kapasite, hegemonya ve teknolojik yeterlilikten yoksun olan "has-sas-devletler"dir. Böylece yeniliğe açık madunların kendi avantajına değerlendirebilecekleri pek çok kaçış, uzam ve denetim-dışı hat ortaya çıkmış durumdadır. Bu anlamda bu devletler her ne kadar halkı yönetmek üzere sayısız katı kurallar koymuşsalar da, yasaları genellikle kolayca ihlal edilmektedir. Bürokratları yoksullara merhametsizce davranıyorsa da, onları rüşvetle ayartmak genellikle çok da zor olmamaktadır. Nihayet görüntüdeki her yerde hazır ve nazırlık durumuna karşın devletin (hegemonya ve meşruluğu bir yana) elinin uzandığı alan, gayri-hareketlerin serpiilmek ve etkin olmak üzere faydalanabileceği sayısız serbest alan bırakacak biçimde fazlasıyla sınırlı kalmaktadır (Bayat, 2010).

Yine eşit derecede kritik olan bir diğer şey, aktörlerin yurttaşlık erdemleri, kendi varlıklarını toplumda görünür kılmak adına ısrarları ve yenilikçi kabiliyetleridir. Burada madunların, direnmek ve ilerlemek üzere uygun alanlardan yararlanmak üzere kendi sınırlarını kabul etme ve yine fırsatların ve yaratıcı pratik yöntemleri anlama ve keşfetme kapasitelerine atıfta bulunuyorum. İşbu varolma sanatı, bütün tuhafılıklara rağmen kolektif irade beyan etme, kısıtlamaların etrafından dolaşma, mümkün olandan faydalanma ve kendilerinin duyulacağı, görüleceği, hissedileceği ve kabul edileceği yeni alanlar keşfetme kabiliyetine işaret etmektedir. Varolma sanatı, madunların neoliberal şehir dahilindeki mülksüz durumlarına karşılık olarak yeniden edinme yoluyla hayatta kalmalarını sağlayan bir araç olarak iş görmektedir.

Ve nihayet tersyüz-olmuş-şehir ise halihazırdaki neoliberal kentlilik halinde madun siyasetinin mekânsal ifadesi haline gelmektedir.

Kaynakça

Abu-Lughod, Janet (1971). *Cairo: 1001 Years of the City Victorious*. Princeton: Princeton University Press.

Adham, Khaled (2005). "Globalization, Neoliberalism, and the New Spaces of Capital in Cairo". *Traditional Dwellings and Settlements Review*, XVII (1): 19-32.

Al Tamim, Jumana (2012). "Youth Unemployment in MENA region Disturbingly High", *Gulf News*, 7 Şubat. <http://gulfnews.com/business/economy/youth-unemployment-in-menaregion-disturbingly-high-un-1.977055>

Ayeb, Habib (2011). "Social Geography of the Tunisian Revolution". *Review of African Political Economy*, 38 (129): 473-485.

Bartu, Ayfer ve B. Kolluoglu (2008). "Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and Public Housing in Istanbul". *New Perspectives on Turkey*, 39: 5-46.

Bayat, Asef and Eric Denis (2000). "Who is Afraid of the Ashwaiyat: Urban Change and Politics in Egypt". *Environment and Urbanization*, 12 (2): 185-199.

Bayat, Asef and Kees Biekart (ed.) (2009). "Cities of Extremes". Especial issue of *Development and Change*, 40 (5).

Bayat, Asef (2010). *Life as Politics*. Palo Alto: Stanford University Press.

Bayat, Asef (2010a). "Tehran: Paradox City", *New Left Review*, 66 (4): 99-122.

Bayat, Asef (2007). "Radical Religion and the Habitus of the Dispossessed: Does Islamic Militancy Have an Urban Ecology?". *International Journal of Urban and Regional Research*, 31 (3): 579-590.

Bayat, Asef (2002). "Activism and Social Development in the Middle East". *International Journal of Middle East Studies*, 34 (1): 1-28.

Bayat, Asef (1997a). "Cairo's Poor: Dilemmas of Survival and Solidarity". *Middle East Report*, 202:7-12.

Bayat, Asef (1997). *Street Politics: Poor Peoples Movements in Iran*. New York: Columbia University Press.

Beall, Joe (2007). "Cities, Terrorism and Urban Wars in the 21st Century". Working Paper 9, London School of Economics, Crisis States Research Centre.

Coleman, K. M. ve D. Stuart (1997). "The Other Parties". T.W. Walker (ed.), *Nicaragua without Illusions: Regime Transition and Structural Adjustment in the 1990s* içinde, Wilmington: Scholarly Resources.

Davis, Mike (2006). *Planet of Slums*. London: Verso.

Davis, Mike (2004). "Planet of Slums: Urban Involution and the Informal Proletariat". *New Left Review*, 26 (2): 5-34.

Davis, Mike (1992). *Fortress L.A: The Militarization of Public Space*. Michael Sorkin (ed.), *Variations on a heme Park* içinde (ss. 154-180). New York: Hill and Wang.

De Soto, Hernando (2011). "The Free Market Secret of the Arab Revolutions". *Financial Times*, 8 Kasım.

De Soto, Hernando (2003). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West but Fails Everywhere Else*. New York: Basic Books.

De Soto, Hernando (1989). *The Other Path: The Economic Answer to Terrorism*. New York: Basic Books.

Duneier, Mitchell (1999). "Sidewalk". El-Mahdi, Rabab ve Philip Marfleet (ed.), *Virginia: Farrar Straus Giroux* içinde.

Duneier, Mitchell (2009). *Egypt: The Moment of Change*. London: Zed Books.

Elyashar, Julia (2005). *Markets of Dispossession: NGOs, Economic Development, and the State in Cairo*. Durham: Duke University Press.

Erlanger, Steven (2011). "Amid Rise of Multiculturalism, Dutch Confront Their Questions of Identity". *New York Times*, 13 Ağustos.

Evans, Peter (ed.) (2002). *The Livable Cities? Urban Struggles for Livelihood and Sustainability*. Berkeley: University of California Press.

Fahmi, Kamal (2007). *Beyond the Victim: The Politics and Ethics of Empowering Cairo's Street Children*. Cairo: The American University in Cairo Press.

Falzon, Mark (2004). "Paragons of Life-Style: Gated Communities and the Politics of Space in Bombay". *City and Society*, 16 (2): 145-167. *Far Eastern Economic Review*, 18 Haziran, 1992, s. 68.

Fawaz, Mona (2009). "Neoliberal Urbanity and the Right to the City: A View from Beirut's Periphery". *Development and Change*, 40 (5): 827-852.

Gandy, Matthew (2005). "Learning from Lagos". *New Left Review*, 33 (Mayıs-Haziran): 36-52.

Genis, Serife (2007). "Producing Elite Localities: The Rise of Gated Communities in Istanbul". *Urban Studies* 44 (4): 771-798.

Gilbert, Alan (2004). *Love in the Time of Enhanced Capital Flows: Reflections in the Links between Liberalization and Informality*. A. Roy ve N. Alsayyad (ed.), *Urban Informality: Transnational Perspectives from the Middle East, Latin America, and South Asia* içinde (ss. 33-66). Oxford: Lexington Books.

Gorz, Andre (1985). *Paths to Paradise: On the Liberation from Work*. London: Pluto Press.

Gorz, Andre (1982). *Farewell to the Working Class*. London: Pluto Press.

Graham, Stephen (2010). *Cities under Siege: Military Urbanism*. London: Verso Press.

Hackworth, Jason (2006). *The Neoliberal City: Governance, Ideology, and Development in American Urbanism*. Ithaca: Cornell University Press.

Harvey, David (2008). "The Right to the City". *New Left Review*, 53 (Eylül-Ekim): 23-40.

Harvey, David (2007). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.

Holston, James (1999). "Spaces of Insurgent Citizenship". *James Holston* (ed.), *Cities and Citizenship* içinde (ss. 155-173). Durham: Duke University Press.

Honwana, Alicinda and Filip de Boeck, (ed.) (2005). *Makers and Breakers: Children and Youth in Postcolonial Africa*. Oxford: James Currey.

Huyssen, Andreas (ed.) (2008). *Other Cities, Other Worlds: Urban Imaginaries in a Globalizing Age*. Durham: Duke University Press.

Karshenas, Masoud ve Valentine Moghadam, (ed.) (2006). *Social Policy in the Middle East: Economic, Political, and Gender Dynamics*. London: Palgrave Macmillan.

Koolhaas, Rem (2001). "The City of Exacerbated Difference". Chuihua Judy Chung et al. (ed), *Great Leap Forward* içinde. Cambridge: Harvard Design School.

Landman, Karina ve Martin Schönteich (2002). "Urban Fortresses: Gated Communities as a Reaction to Crime", *South African Security Review*, 11 (4).
<http://www.iss.co.za/pubs/asr/11no4/Landman.html>

Masquelier, Adeline (2010). "Securing Futures: Youth, Generation, and Muslim Identities in Niger". Linda Herrera ve Asef Bayat, (ed.), *Being Young and Muslim* içinde (ss.225-240). New York: Oxford University Press.

Parakash, Gyan and Keven Kruse, (ed.) (2008). *The Spaces of the Modern City: Imaginaries, Politics, and Everyday Life*. Princeton: Princeton University Press.

Phadke, Shilpa (2008). *Reinterpreting Public Safety, Risk and Violence: A Gendered Analysis*. Unpublished paper presented in SEPHIS Workshop Gender and Public Space, Baku.

Portes, Alejandro et al. (ed.) (1989). *The Informal Economy. Studies in Advanced and Less Developed Countries*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

Rodgers, Dennis (2009). "Slum Wars of the 21st Century: Gangs, *Mano Dura*, and the New Urban Geography of Conflict in Central America". *Development and Change*, 40(5): 949-976.

Sassen, Saskia (2006). *Territory, Authority, Rights: From Medieval to Global Assemblages*. Princeton: Princeton University Press.

Sims, David (2011). *Understanding Cairo*. Cairo: The American University in Cairo Press.

Sorkin, Michael, (ed.) (1992). *Variations on a Theme Park*. New York: Hill and Wang. Tadros, Marie.

Sorkin, Michael (2009). *Gendered Ideologies and Practices in Faith-Based Organizations*. Unpublished Paper for UNRISD, Geneva.

Wines, Michael (2005). "In Zimbabwe, Mugabe Raises More than Slims". *New York Times*, 13 Kasım.

Yonder, Ayse (2006). *Informal Settlements in Istanbul, Turkey: From Shacks to High-rises*. Salzburg: Pratt Institute, http://www.scupad.org/web/userfiles/download/2006_yonder.pdf.

~

çokluğun mekânı: metropol

Antonio Negri

~

Michael Hardt ile çokluk kavramı üzerine tartışırken, kendimizi, çokluğun mekânsal aidiyeti meselesinin bir parçası ve çokluğun kendisini kurduğu mekân olarak gördüğümüz şehir sorunuyla karşı karşıya bulduk.* Dürüst olmak gerekirse, *Çokluk*'u yazmamızın ardından bir dizi sorun aydınlanmaya başlamışken, temel önemdeki mekân meselesi gibi başka sorunlar ise gölgede kalmaya devam edecekti. Örneğin, çokluğun zamansallığı, yani dönüştürücü uğraklar ve bilinç kazanması meselesiyle ya da bizim, çokluğu, ortak, müşterek projelere sevk edecek bir tekillik olarak inşa etmek suretiyle "kurduğunu" düşündüğümüz uğrağın ortaya çıkarıldığı sorunlarla fazlasıyla ilgiliydik. Ancak henüz gündeme gelmemiş, ama illâ ki gelecek olan sorun ise mekânla ilgiliydi. Çünkü halen -sadece iletişim kurmasını sağlayan bir ağ olarak değil, aynı zamanda kendi yaşam koşullarına karar verme gücü olarak da- bu çokluğun var olacağı bir mekâna ihtiyacımız vardı. Bu karar verme gücü, çokluk ile devlet yapıları ya da kurumları arasında bir ilişki geliştirmeye dönük bir rol de oynamakta ve olumsuz bir bakış açısıyla bir kargaşa, yapıcı bir bakış açısıyla ise bir devrim anlamına gelmektedir. Bu anlamda bugün bahsi geçen mekânın günümüz metropolü olduğunu söyleyebiliriz. Dünya nüfusunun yarısı, belki de daha fazlası, bugün şehirlerde yaşamaktadır. Bugün nüfusun kendisinin bu şehirlerde bir tür sığınmacı

* Hans Ulrich Obrist'in Antonio Negri ile yaptığı röportaj üzerinden hazırlanan ve Fransızca orijinalinden Orit Gat tarafından çevrilen bu metnin İngilizcesine ["http://www.e-flux.com/journal/in-conversation-with-antonio-negri/"](http://www.e-flux.com/journal/in-conversation-with-antonio-negri/) bağlantısından erişilebilmektedir – ç.n.

olduğunu söyleyebiliriz. Doğrusu bugün dünya nüfusunun üçte biri nüfusu bir milyondan fazla olan şehirlerde yaşamaktadır. Ve bu sayı her yıl artmaktadır.

Dolayısıyla, eğer metropol merkezi bir mesele haline gelmişse, bence bunun nedeni metropole has bir ortaklık yapısı olmasıdır. Bu yapı, hizmetlere dönük talep ile bu hizmetlerin kısıtlanması ya da bu taleplere karşılık vermenin reddedilmesi arasındaki gerilim olarak da tarif edilebilir. Reddedilmeleri, talebi ve talebe ilişkin şikayetleri daha tehlikeli kılacaktır. Böylece talep giderek daha önemli hale gelecektir. Burada fiilen iki sürecin işlemekte olduğuna inanıyorum. İlki, işçi sınıfının kendine ait mekânının -fabrikanın- ortadan kaldırılmasıyla birlikte geleneksel işçi sınıfının nihai olarak etkisizleştirilmesidir. Fakat durum bunun ötesine geçecek biçimde daha genel hale gelmektedir, çünkü bahsi geçen vasıfsızlaştırmanın aynı zamanda açıkça tanımlanan bir üretim mekânının ortadan yok olması anlamına gelmesi söz konusudur. İkinci süreç ise, hiç kimsenin denetiminde olmayan, birbirini izleyen göç dalgalarıyla ve aşırı şiddetli kültürel melezlenmelerle kurulan mekanlar anlamında kentsel mekânın yasadışı yeniden yapılanmasıyla ilişkilidir. Bütün bunlar, çalışmaya, inşaaya, toplumsallığa ve dayanışmaya ilişkin bütün enerjinin biriktiği iki ayrı uçsuz bucaksız, muazzam mekân ortaya çıkarmaktadır.

Burada birbirine paralel iki hareketin ortaya çıktığı söylenebilir, çünkü her iki mekân da biyopolitik denetim biçimleriyle iç içe geçmiş haldedir. Bunların, basitçe koşulları ya da çalışmanın örgütlenmesini denetleme süreçleri değil, yalnızca çalışmanın ve onun örgütlenmesinin önemli hale geleceği bir biçimde yaşam koşullarının dönüştürülmesini denetleme süreçleri olduğu ortadadır. Bu anlamda, metropole baktığımızda, yaşadığımız zamana has bir diyalektik hareketle de karşı karşıya kalırız. Ancak burada yine benzeri olmayan bir diyalektik söz konusudur, çünkü aslında bu süreçler hiçbir yere açılmamaktadır. Bahsi geçen değişimler, herhangi bir komünal çerçeve gözetilmeksizin hayata geçirilmektedir. Bu süreçler eliyle şekillendirilmiş mekânlara

gittiğimizde, bir tür baş dönmesi yaşarız. Kısa zaman önce Venezüella'nın başkenti Karakas'taydım; yedi ila sekiz milyon nüfusu olan Karakas'ta, yedi yüz ila dokuz yüz bin insan mahalle ya da "tanımlı" mekânlar olarak adlandırılabileceğimiz yerlerde yaşarken, geriye kalan altı ila yedi milyon insan ise tamamen kaotik koşullarda yaşamlarını sürdürüyorlardı. Hatta buralarda ne kadar insanın yaşadığına ilişkin kesin bir sayıya da sahip değiliz. Şehrin üstünden uçakla geçerken, şehrin her yerde ama her yerde olduğunu görerek şoka girdim diyebilirim! Yerden yaklaşık 1200 metre yüksekten bile görünen tek şey şehirdi. Her yeri işgal etmişti! Dahası her anlamda vahşi ve kontrol dışı bir şey mekânı ele geçirmiş gibiydi! Kendi kendini örgütleyen ve hiçbir planlama biçimine uymadan doludizgin ilerleyen bir şeyle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebilirim.

Metropol meselesine dönersek, metropolü, kapitalizmin dönüşümünün, endüstriyel kâr, emlak artışı ve mali yapılar arasında artık herhangi bir farkın kalmamış olması anlamında, aslında kendi geleneğini tahrip ettiği bir mekân olarak tanımlamak durumundaydık. Şehir, aynı zamanda, dört başı mamur bir üretken unsur haline gelmiş durumdadır, ki metropol açısından bu daha da geçerlidir. Bu meseleler üzerine en fazla kafa yoran kişilerin, şehri, bizim endüstriyel faaliyetlerin ve süreçlerin örgütlenebildiği, geliştirilebildiği ve yaygınlaştırılabildiği yerleşik koşullara sahip bir olgu olarak kabul etmemize denk düşecek biçimde, her daim olumlu bir dışsallık olarak değerlendirdiğini görmek mümkündür. Ancak bugün şehir, özellikle de metropol doğrudan üretici hale gelmiştir.

Peki, bu üretim tam olarak nelerden oluşmaktadır? Ben bu soruyu, insanların hareketinden oluşmaktadır şeklinde yanıtlayacağım – kentsel işbirliğinin inşasında, tanımlayacakları ve kışkırtacakları biçimde insanların özgürlüğü ve hayal gücünde bu üretim mevcuttur. Brezilya'ya bakalım. "Ama çok fazla sefalet var..."; kuşkusuz bu doğru! Benim cevabım ise "bu sefalet dahilinde nelerin olduğuna bakalım"

olacaktır. Bu sefalet dahilinde, bu *favelalarda** inanılmaz bir yaratma kapasitesi mevcuttur. Müzik, insani bağlantılar ve kuşkusuz zaman zaman ölümcül bağlantılar. Yine de yeni şeyler üreten muazzam bir yaratıcılık da söz konusudur ve bu yaratıcılık olumsuz yönleri de içermektedir. Cinayet ve suç sorunu, daha genel olarak da bu vahşi yaratıcılığın belirli dışavurumlarının tehlikeli olduğu gerçeği üzerinden ortaya çıkan sorun, aynı zamanda açıkça bir düzen ve düzensizlik sorunudur. Hiçbir zaman bu çokluğun bir düzen olmaksızın var olabileceğini düşünmedim. Şüphesiz, ben hiçbir zaman bir anarşist olmadım.

Kendimizi içinde bulduğumuz durum ne olursa olsun ve nereden bakılırsa bakılsın, ben bir anarşist değilim. Ben, giderek daha kolektif hale gelen öz-örgütlenme biçimlerine dayanarak, bir "müşterek"in de giderek güçlendiğini teşhis ediyorum. Her daim kurumlar yaratmak zorundayız! Ancak kurumlar yaratmak, aynı zamanda şehir biçimleri yaratmak da demektir; çünkü bir kurum ne metafizik bir temsil ne de ideal bir model değildir! Bir kurum, başka şeylerin yanı sıra, şehrin inşa etmek zorunda olduğu ve metropolün müşterek olanı kurabileceği somut bir biçimdir. Burada sadece binalardan bahsetmiyorum. Kuşkusuz binalar da vardır, ancak aynı zamanda ve özellikle iletişimden bahsediyorum – bağlantılar, mekanlar vs. Bir kurum yaratmak, bir kamusal alan yaratmak demektir.

Burada tek bir merkez fikrinin ortadan kalkmasına atıfta bulunacak biçimde "dışsallık" meselesine değinmek gerekiyor. Artık eskiden bildiğimiz anlamda bir merkezin olmadığı doğrudur, ancak aynı zamanda "olağandışı" bir merkezin mevcut olduğu da söylenebilecektir. Bugün bu olağandışı merkez, örneğin, kendisini zaman zaman giderek daha da istisnai biçimlerde gösteren Amerika merkezidir. Birleşik Devletler'in oldukça derin olan ve benim de önem verdiğim demokratik geleneğine çokça saygı duyuyor ve sempati bes-

* Favela: Brezilya'da büyük kentlerin çeperlerinde yer alan gecekondulu mahallelerinin, Türkçede büyük ölçüde gecekondulu anlamına gelecek biçimde Portekizcedeki ismidir – ç.n.

liyorum. Yine, Birleşik Devletler'deki muhafazakâr ve dinsel kültürün ortaya çıkardığı zararlı etkileri de daha fazla görmezden gelemeyiz. Oldukça çarpıcı bir değişim söz konusudur ve bu değişimin yıkıcı etkileri, Amerikan kültürünün özgürlükçü deneyimini, herhangi bir diğer küresel bilinçten ve hatta dünyaya halkın özgürlüğüne saygı duyarak müdahale etme kapasitesinden tecrit etmektedir. Demokrasi ihracı, hayal edebileceğimiz her şeyi gölgede bırakacak yeni bir emperyalizm biçimine dönüşmüş durumdadır. Dahası, demokrasi ihracı, kapitalizmin çıkarlarına hizmet etmesi beklenirken, ona karşı işleyecek hale gelmiş bir emperyalizm türü yaratmıştır. Durumun saçmalığı da buradadır. O halde esas soru, artık merkezi olmayan bir dünyada neler yapabileceğimize ilişkin değil, kurtuluş mücadelelerinin -halkın kurtuluşu, anti-kolonyalizm, anti-kapitalizm- ve çokluğun hareketinin, diğer bütün mücadele biçimlerinin bağlanacağı temel şey olarak iletişim ve isyan süreçlerinin yönünü nasıl değiştirebileceğini bilmeye ilişkindir. Bu açıdan sıkı bir Zapatista olmaya devam ediyorum!

Taleplerin -örgütlenme biçimlerinin ve kurumsal biçimlerin- kendilerini içinde inşa edeceği yollar mevcuttur. Bugün halen bu çerçevede kampanyalar sürmektedir ve bizler de bu kampanyaların başını çekmek durumundayız. Özellikle Fransa'da banliyö meselesi ve genel olarak Avrupa varoşlarındaki meselelerde bu dediklerimi açıkça görmemiz mümkün. Bunlar, çok yakın zamanlarda karşı karşıya kalacağımız sorunlardır. Kuşkusuz varoşlarda sadece metropol sorununun belirgin hale geldiği söylenemez, çünkü metropolden ve sorunlarından ya da varoşlar ve sorunlarından bahsederken, görülen en şaşırtıcı şey, muazzam bir söylem boşluğudur. 2006'da Fransa'da yaşanan banliyö isyanlarından sonra neler olduğunu hep beraber gördük: Bol bol konuştuk ve hiçbir şey söylemedik. Burada sol düşüncenin sağ söyleminden pek de farklı bir şey dile getirmediğini söylemek zorundayım. Sağcılar, alternatif arayışının kendi rolleri ya da hedefleri olmadığını ileri sürerek kenara çekileceklerdi. Sağın işi düzeni sürdürmektir, bu anlamda onlardan da bu beklenirdi. Oysa sol da sessiz kalacaktı.

Peki o zaman, işlerin aşağıdan yukarıya inşa edilmesi gerektiğine ilişkin bir düşünce olmaksızın, bu çoklukla yeni demokratik proje arasında bir bağlantı kurmak nasıl mümkün olacaktır? Bahsi geçen hareket aşağıdan gelmek durumundadır. Çünkü şahit olduğumuz isyanlarla birlikte, gerçekten de toplumlarımızdaki bütün çelişkilerin yumuşak karnına dokunmuş olduk – toplumlarımız esasen Fordisttir ancak bir model olarak bu durum son yıllarda ciddi bir kriz yaratmaktadır, çünkü yeni nesillerin demokrasi dahilinde bir rol oynamalarını sağlamakta başarılı olamamıştır. Batı toplumları dünyanın dört bir yanındaki insanlara gelip kendi fabrikalarında çalışma çağrısı yapmışlar, ancak fabrikalar kapanmaya başladığında ise birden kendilerini gettolarla başa bulmuşlardır. Ve Batı toplumlarının bütün bu insanları canlı bir dolaşıma sokabilmek adına ne tahayyülü ne de becerisi bulunur. Sürekli bir "düşüş"ten bahsetmektedirler, fakat benim gördüğüm yegâne düşüş, bu toplumların yaratıcılık ve becerisindeki düşüştür. Gerçek şu ki, bu toplumlar, bahsi geçen ülkelerin elitlerini alıp gerçek bir dolaşıma sokmakta başarısız olmuşlar, ya da bunu istememişlerdir bile. Artık, bugüne kadarki siyasi iktidarların üretken biçimde ilişki kurmadığı bu başkalaşımın nasıl kullanılabileceği üzerine düşünmemiz gerekiyor. Sözümlü ettiğim başkalaşım, çıkış yolunu faşizmde bulan ve bugün artık şiddet, ırkçılık ve gerici İslamcılar meseleleriyle yüzleşmek zorunda olan bir başkalaşımdır. Yine de ben bütün bunların, nasıl özgün bir demokratik dolaşım ve serbest hareket için yollar bulacağımıza ilişkin temel sorunun yanında ikincil önemde kaldığına inanıyorum.

Çalışmanın dönüşümünü de bu çerçeveye dahil etmek gerekiyor. Ben bir Marksistim ve her daim toplumsal faaliyetin en önemli şey olduğunu düşünüyorum. Yine, bu sorunlar üzerine konuşurken, bundan bahsetmeyen herkesin açıkça ikiyüzlü olduğunu düşünüyorum. Çünkü esas meselenin toplumsal faaliyet olduğunu biliyorlar, ancak yine de bundan bahsetmiyorlar. Çalışanlar ile sömürenler arasındaki farka işaret eden yoksulluk ve zenginlik sorunu, bugün halen üstadım Machiavelli'nin tanımladığından farklı değildir. Mac-

hiavelli, "insanların eşit olduğunun ilan edilmesinden bahsedip bütün argümanları hâlâ hatırlıyor olmamız iyi bir şey" sözlerini sarf ediyor. Bir kitabında, "kalanlara hayat vermek adına" 1300 İsyanı'nın "en yiğit ve deneyimli" lideri olan ayakta kiminden bir adamın şu sözlerine yer vermektedir:

“Bizi soyup çıplak bırakın ve hepimizin birbirimize benzediğini göreceksiniz. Onların giysilerini bize, bizimkileri de onlara giydirin; bizler soylu, onlar ayak takımı gibi görünecektir – yoksullar ile zenginler yer değiştirecektir.

Machiavelli, siyasi oyunlara dönük güvensizlikle şöyle devam etmektedir:

“Küçük suçlar cezalandırılır, fakat büyük ve ciddi olanlar ödüllendirilir... Bizim bilinç üzerine düşünmekle işimiz yok; bizim gibi aklıktan, hapsedilmekten ya da ölümden ve cehennemden korkmak zorunda olan insanlar, bunları ne değiştirebilirler ne de değiştirmelidirler. Ancak insanlığın gidişatının farkına varırsanız, o zaman büyük iktidara ve zenginliğe erişenlerin zor ya da hileyi kullandığını ve sahip oldukları her şeyi ya dalavere ya da şiddetle elde ettiklerini; rezil erişim yöntemlerini örtbas etmek adına dürüst kazanımları sahte sıfatlarla kutsallaştırmaya çabaladıklarını görürsünüz. Bunu böyle yapmaktan tedbirsizlik ya da basiret isteği adına kaçınanlar, her daim esarete ve sefaletle boğulmuştur; sadık uşaklar her daim uşaktır ve dürüst insanlar her daim yoksuldu; cesaret ve sadakatsizliğin dışında esaretten, zorbalık ve sahtekarlık dışında yoksulluktan kaçış yoktur.”¹²

İşte bu Marksizm'dir! Ve neredeyse aynı şeyi kesinlikle Spinoza'da ve Nietzsche'de, tabii ki Marx'ta da buluruz! Aslında dünyayı döndürenin yoksulluk ile zenginlik olduğu gerçeğine ilişkin bu türden bir anlayışı, bütün zeki yazarların yazdıklarında bulabiliriz. Dünyayı döndüren ise daha çok yoksulluktur; anahtar ondadır, saygıdeğer olan odur; yoksulluk ve aşk, iki önemli şeydir. Yoksulluk ve aşk üzerine bir şehir inşa etmek zorundayız. Bu meselenin arka planında ise

¹² Machiavelli, Niccolò (2006). *History of Florence and of the Affairs of Italy*. Middlesex: Echo Library, s. 97–98.

yoksulluktan zenginliğe aşkı kat ederek nasıl geçeceğimiz bulunmaktadır. Aslında bu bir yanıyla mimarlara sormamız gereken bir sorudur.

Çokluk ve Sanat

Bütün bunları tartışırken, sanat da her yerde hazır ve nazırdır. Sürrealizm, her anlamda "rasyonalist sanat" olması sebebiyle Fordizm ile bağlantılıdır. Ancak Bauhaus'unkine benzer "rasyonalist sanat" ile neyi kastettiğimizi açıklamam gerekiyor. Burada iki temel sürecin varlığını kabul ediyorum: Bir tarafta rasyonelleştirme ve diğer tarafta ise maddileştirme. Maddileştirme bize Picasso'yu, rasyonelleştirme ise Gropius'u vermektedir! Bana göre modern sanatın tarihi de buradan ilerlemektedir; bunun her ne kadar kulağa kesinlikle indirgemeci geleceğinin farkındaysam da, yine de kendi yorumum açısından bunların iki muazzam kaynak olduğunu söylemek durumundayım. Picasso, "*excavation*" geleneğinin, kalp, ruh, modern gerçeklik -ki bu gerçeklik, gerçekliğin görüntüsünü inşa etmeye ya da yeni temsiller keşfetmeye dönük bir arzu üzerinden görüntünün sahip olduğu görünümün reddedilmesiyle öne çıkmaktadır – geleneklerinin zirvesini temsil etmektedir. Diğer yanda ise bahsi geçen rasyonelleştirme durmaktadır ve bence bu ikisi birbiriyle uyumludur. Siyasal ortamımız da, insanlığın kapasitesinden, rasyonel olanın yoğunlaşmasından doğacak biçimde benzer bir yolda inşa edilmiştir. Bana göre bunun sonucu, Beuys'tür. Beuys, bir yandan ihtişamlı bir yıkılmış figüratif imgelem iklimi, diğer yandan bu yeni dünyaya yol açacak bütün sınırlılık ve hayal kırıklığı boyutlarıyla birlikte bir yeni dünyanın maddi inşasını önermektedir. Nesnelerin çözünmesinde mevcut epik ve kahramanca bir iş birliği mevzubahistir. Peki sonra, nesnelerin yeniden inşasında neler olacaktır?

Venedik'te yaşarken Bienal'i oldukça düzenli biçimde takip etmemiz mümkün oluyordu. Zaman zaman oldukça sıra dışı işler görürken, çoğu zaman ise çok sıkı eserlerle karşılaşmıyor ve bu eserlerin neden bu kadar önemli olduklarını da anlayamıyorduk. Dürüst olmak gerekirse, kendi hesabıma, bu türden faaliyetlerin, halihazırdaki gibi iki yılda bir

değil, on yılda bir gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyorum. Ancak meselemize dönersek, sanattaki gelişmeleri takip etmek, neler olduğuna dair az da olsa sezmeyi denemek açısından önemlidir ve bana göre işbu "rasyonalite"nin kayboluşunda da bir rasyonellik mevcuttur. Bu kavramsallaştırma her ne kadar söylemek istediğimi karşılıyorsa da, tarihsicilikte kullanılan kategorilerle -"Belirli bir rasyonalite mevcuttur", "Belirli bir eğilim mevcuttur" vs.- çokça benzerlik içermesi nedeniyle kullanma yanlısı değilim. Peki derdimi nasıl anlatayım? Derdim, toplumun kendisini, bir kararın bir biçimi belirlediği noktaya kadar sanatla ifade ettiği fikrine doğru yol almamızı sağlamak. Özellikle de *kunstswollen* mefhumuyla -bir dönemin toplumsal ve kültürel içeriğinin bir imgeye dönüştürülmesi kapasitesi- ilgileniyorum. Fakat bahsi geçen imge, belirli bir imge, yani üretilen bir imge, bir başka deyişle bir tarzdır. Bu düşünce, Riegl ve Dvorak gibi yazarlarla bağlantılı biçimde, tipik bir Viyanalı düşüncesidir. Burada bana ilgi çekici gelen şey ise bir siyasal karar düşüncesini andıran bir şeylerin varlığıdır. Bahsi geçen *kunstswollen*, gerçek siyasal karara denk düşen, emsal bir biçim dahilinde ifade edilen bir şey olarak anlaşılabilir. Bana bunu düşündüren eski öğretmenlerim, Riegl ve Bettini ile bağlantısı bulunan eski tüfekler vardı. Böylece, bugün benim ilgimi en çok çeken karar fenomeninin yeniden inşasına dönük bir ihtiyacın hasıl olduğuna dönük bir bakış açısıyla bütün bunların önemli olduğuna ikna oldum. Bir kararı nasıl alırız? Başlama kararı hiçbir zaman kişisel bir şey değildir, özel ve gizli değildir; bir başka ifadeyle, faşist bir şey değildir. Bu anlamda Hitler gibi karar veren bir adamdan bahsedemeyiz. Her karar, kelimenin tam anlamıyla, bir dizi kararı, bir dizi izlenim ve tepkiyi masnetme kapasitesi tarafından belirlenmektedir. Bir karar, her daim karşı karşıya olduğumuz büyük çelişkiye, çokluğu nasıl bir teklik kılabilieceğimize ilişkin soruya verilmiş bir yanıttır. Bu bahiste hepimiz hemfikiriz. Ve bugün bir teklik dahilinde faaliyet gösteriyoruz ve hepimiz ortada bir yarık olduğumuz fikrindeyiz. Ancak bu, dolayımın mümkün olmadığı ya da çelişkinin doğası gereği aşılmaz olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü bu

dolayım mevcuttur, işbu tekillikler topluluğunun müşterek olanı, ontolojik bir temeli nasıl kuracağına ilişkin geçerli soruyu sormamıza izin veren karar mefhumu dahilinde bulunmaktadır. Peki, buradan karara nasıl yol alacağız? Her daim şu eski parti fikri, devlet fikri, "bir kılan şey" fikri mevcuttur, ancak bu gerçek bir fetiş ve berbat bir fikirdir! Bunun yerine ihtiyacımız olan, sanatın halihazırda *kuntswollen* ile yapmakta olduğu şeydir!

Sanat, bu anlamda, inşa eden ve zaten tek bir noktada olan bütün güçleri yoğunlaştırma kapasitesine sahip olmayı sağlayan bir bütünlük modelidir. Yani mesele, estetiği kullanmak istemeye dönük o ahmakça düşünce değildir. Mesele, kedinin kovaladığı fareye benzemektedir; bizler kediye ve kararın arkasından koşuyoruz. Bu da sanat ile üretim biçimleri arasındaki ilişkinin ne olduğu sorusuyla bağlantılıdır. Aynı zamanda bu iki şey arasında bir ahenk de söz konusudur. Bugün rasyonalizmin ürettiği tekilliklerin içindeyiz; bir çıkış yolu bulmak zorundayız ve Le Corbusier'in *Ville Radieuse*'ü* ve benzeri mekânlar inşa etmek de artık mümkün değildir.

Bugün etrafında referans noktaları -hatta piyasaya karşı direniş noktaları- yaratabileğimiz unsurlar, müşterek topraklar üzerine inşa edilenlerdir. Çünkü müşterek, temel olarak, hiçbir bedeli olmayanı, gerekli olanı, katılımcı olanı, üretken olanı ve serbest olanı işaret etmektedir! Ve müşterğimizde halihazırda yeni kullanım-değerlerinin mevcut olduğuna ve bu değerlerin kolayca yaygınlaşabileceğine inanıyorum. Metropolü düşünelim; yaptıklarımızın yüzde doksanı bize hiçbir maliyeti olmayan -ya da en azından yeterince çaba sarf edersek hiçbir maliyeti olmayacak olan- müşterek şeylerdir. Havadan başlayalım ve buna suyu da ekleyelim. Genel olarak, müzeler, kütüphaneler, sinemalar, bunların hepsinin belirli bir bedeli vardır, ancak bunların yüzde doksanı doğrudan kâr üretmez, "ücretsiz"dir. Bu, bizim yurttaşlık "ücreti" ya da "geliri" dediğimiz şey açısından giderek

* Ville Radieuse: Fransız-İsviçreli mimar Le Corbusier'in 1924'te tasarladığı ancak hayata geçmeyen ideal şehir projesi – ç.n.

temel bir unsur haline gelmektedir. Bugün İtalya'da Sol'un iktidara gelip gelemeyeceğini bilmiyorum, ancak İtalyan bölgelerinin yarısının, "evrensel yurttaşlık geliri"ni azaltmak niyetiyle refah programları uygulamaya başladığını görüyoruz. Demem o ki bahsettiğimiz süreç başlamıştır ve ölçek açısından büyümeye ihtiyacı vardır. Savaş alanımız giderek nüfusların biyopolitik yeniden üretimiyle ilişkili hale gelmektedir. Bütün bu "bedava" şeyler, metropolde satılık durumdadır, çünkü metropol esasen çokluğun kendisinin farkına vardığı ve mücadele etmeye başladığı mekândır. Çokluk, metropolde bilinç kazanmaktadır.

Kurucu İktidar ve Ütopya

Kurucu iktidar üzerine olan kitabım, *İmparatorluk* gibi kitaplarımın çok daha az ilgi gördüğü ve hatta ulus-devlet fikrine yatkın yurtsever eğilimlerin güçlü olduğu Sol'dan tepki aldığı Güney Amerika'da bir "klasik" haline geldi. Onlara en fazla hitap eden -ki Hugo Chavez ya da Evo Morales gibi kişilerden bahsediyorum- kitapta tartışmasını yürüttüğüm iktidarın kurucu boyutudur.¹³ Bahsi geçen kişiler bizim deneyimlerimize, kültürümüze yabancıdır ve bu da onlardan bahsetmeyi daha da önemli ve ilginç kılmaktadır. İşbu çoklukları -"kitleleri ya da "kalabalıkları" değil, yoksul bir toplumsal dokunun karmaşık bir ifadesini- kat eden kurucu süreçleri keşfetme düşüncesi, bu kişilere son derece hitap eden bir şeydir.

Buradan ütopya meselesine geçmek istiyorum. Ütopya, her şeyden önce, aşırı gerçekçi bir şeydir. Bir müşterek inşası ya da keşfi varsa, ütopya da var demektir. Buna örnek, daha önce de değindiğimiz *favelaların* sakinlerinin hali hazırda yerleşik oldukları topraklar üzerinde mülkiyet haklarını vermek olabilecektir. Brezilya'da bilgisayarlara ve internete açık erişim sağlanmasına çalışan oldukça somut hükümet projeleri çerçevesinde Gilberto Gil ile tanış olduk. Her ne

¹³ Bkz. Negri, Antonio (1999). *Insurgencies: Constituent Power and the Modern State*, çev. Maurizia Boscagli. Minneapolis: University of Minnesota Press.

kadar derhal görünür hale gelmeyecekse de, aynı süreçten bahsediyoruz. Bu iletişim ağları da bir tür *favela*, bir sanal *favela*dır. Ve aşırı derecede önemlidir.

Bir diğer ütopyacı başlık ise zenginliğin bölüşümünü nasıl etkin bir şeye, bir üretim biçimine dönüştürebileceğimizi dert edinmektir. Örneğin, Brezilya'da ve Fransa'da iktidara geldiğinizde, kendinizi yeniden bölüştürebileceğiniz bir zenginlikle karşı karşıya bulursunuz. Brezilya ya da Venezüella'da bu zenginlik, petrol geliridir ancak bunu yapmak yeni bir toplum yaratmayacaktır – tek yaptığınız para dağıtmak olacaktır! Burada sorun, bu kaynakların aktarılabileceği başka ortaklık biçimlerinin ihmal edilmesidir. Nedir bu biçimler? Örneğin kırsal topluluklar açısından, bu türden kaynaklar, halihazırda var olan ancak yetersiz veya sınırlı biçimde işletilen okur-yazarlık girişimleri ya da istikrarlı ve sistemli bir tıbbi yardımın tesis edilmesini sağlayabilecektir. Venezüella'da bugün Küba'nın tıp fakültelerinde yetişmiş ve bazıları dünyanın en iyi doktorları olan otuz bin Kübalı doktor bulunmaktadır. Dünyadaki bütün STK'lar, tropikal hastalıklara ve tropik iklime bağlı diğer hastalıklara karşı hazırlıklı olabilmek adına Küba'ya gitmektedir. Kuşkusuz bütün bunlar çok önemlidir, ancak halen *mekânlara* ihtiyacımız vardır – bu bölgelere üniversiteler, hastaneler ve kültür merkezleri kurduğumuzda, insanların yaşamlarının değeri ekonomik dolaşıma doğrudan girdiğinde, denge tamamen değişmiş olacaktır. Ancak yine de ortada çözümlenemez olan bir mesele vardır: Doğrudan yardım şeklini almış olan muazzam yatırımlar, nasıl üretken ve dönüştürücü dinamikler haline getirilecektir? Burada Venezüella ile İran'daki durumları karşılaştırmak yararlı olabilir.

İran'da bir yandan aynı insanlar iktidarda kalmaya devam ederlerken, diğer yandan hayırseverliğe benzeyen bir yenden bölüşüm tarzı uygulanmaya devam ediyor. Çünkü ruhban, hangi dinden olursa olsun, yine ruhbanlığını koruyor! Patronların bunlar olması nedeniyle de bu durumu değiştirmenin bir yolu yok. Venezüella'da ise, her ne kadar muhtemelen istediğini bir şekilde alacak olan, yani ABD'nin mü-

dahalesi ve eski düzenin yeniden kurulması için çalışan bir oligarşi varsa da, iktidarda ruhban bulunmuyor. Ancak bugün, İran ile Venezüella arasındaki muazzam fark, İran'da mollalar, Machiavelli'nin deyişiyle "silahlara ve paraya sahip"ken, Venezüella'da silahı halkın elleri tutuyor. Bu, Venezüella'daki durumun yeni bir faşizm türüne ya da özellikle kötütül bir popülizme yol açmayacağı anlamına gelmiyor; ancak an itibariyle durum budur ve sürecin ucu açıktır. Bir diğer şey, İran'da, silahlar her ne kadar İslam Devrimi'ni sürdürmek adına iktidardakilerin elindeyse de, paranın bir ütopya gözetilmeksizin bölüştürülmesidir. Venezüella'da ise belirleyici unsur tam da budur – para, ütopya ile yüklüdür. Bu anlamda ütopya, öznenliğin üretimiyle ilişkili biçimde gerçekliği üretmektedir.

Nihayet 1963 yılında, o zamanki eşim ve ben, yazımızı, civarında otuz bin işçinin çalıştığı petro-kimya fabrikalarının bulunduğu bir köyde geçiriyorduk. İşçilere dönük bildiriler yazıp dağıtıyorduk. Bir gün işçiler "yarın iş bırakıyoruz" dediler ve ilan ettiler. Çok çok uzun zamandır bir fabrika greve gitmiyordu, daha önce hiç greve gitmemişlerdi. Ben bunun imkânsız olduğunu düşünüyordum. Öyle ki o sabah fabrikaya gitmek üzere yataktan kalkmadım bile. Ancak eşim kalktı ve bakmaya gitti, on beş dakika sonra geri döndü -yaşadığımız yer fabrikalara yürüme mesafesindeydi ve bütün işçilerin dışarıda olduğunu söyledi. İmkânsız! Hemen kalkıp bakmaya gittim ve herkesin korktuğunu gördüm. İlk defa greve çıkıyorlardı ve fabrika yönetiminin buna nasıl karşılık vereceğini bilmiyorlardı. Yaklaşık otuz fabrika bacası vardı ve birden gerçek bir "atom bombası" patladı... İşçilerin iş bırakmaları nedeniyle tahliye etmedikleri bütün gaz birikerek dehşetli bir patlamaya neden olmuştu. Şafak yeni söküyordu, saat sabahın altısıydı – İşte ütopya budur!

~

hesap uzmanlığı yönetişimine karşı: yeni bir kentsel kolektif tüketime ilişkin notlar

Andy Merrifield

~

1977'de Manuel Castells'in klasik kitabı *La Question Urbaine* [Kent Sorunu] ilk defa İngilizce yayınlandığında, Liverpool'da liseyi bitirmemin üzerinden bir yıl geçmişti. Yine, Fransız orijinal baskısının yayınlanmasının üzerinden beş, OPEC'in petrol ambargosunun gelişmiş ekonomileri tantanalı bir düşüşe sokmasının üzerinden dört ve *Sex Pistols*'un ilk hiti *Anarchy in the UK* şarkısının üzerinden bir yıl geçmişti. 1970'ler, psikolojik yabancılaşma ve ekonomik çöküşün, Punk Rock ve Disko'nun, *Mavi Pazartesiler* ve *Cumartesi Gecesi Ateşi*'nin yılları, krizler ve kaosla dolu baş döndürücü zamanlardı. Bahsi geçen on yıl, aynı zamanda *Marksist Bir Yaklaşım* alt başlığına sahip bir kitap için muazzam bir deneme alanıydı da. Gerçekten de *La Question Urbaine*'in *The Urban Question: A Marxist Approach* [Kent Sorunu: Marksist Bir Yaklaşım] başlığıyla İngilizce konuşanlara ulaştığı yıl, Sex Pistols "GELECEK YOK, NE SANA NE DE BANA!" sözlerini haykırıyordu.

O zamanlar ne *La Question Urbaine*'in varlığından haberdardım ne de Marksizm hakkında bir şey biliyordum; on sekiz yaşındaydım, zar zor bir şeyler okuyordum ve en fazla aklımda kalan Callaghan'ın "Huzursuz Kış"ının mum ışığındaki yazgısıydı. Elektrik kesintileri, grevler ve çöp yığınları, o günlerin toplumsal düzeniymiş gibi görünüyordu. Ve Sex

Pistols'ın "GELECEK YOK" sözleri o günlerde benim kişisel manifestoma tam karşılık geliyormuş gibiydi. Giderek, büyük ölçüde farkında olmaksızın ve ne yapacağımı da bilmeyen, yıkıcı da olmayan kendi çapımda bir lanet olası anarşist haline gelmiştim: Johnny Rotten'ın da sorduğu gibi "ne anlamı vardı ki?" Benim için hiçbir şeyin hiçbir anlamı yoktu. Yaşadığımız on yıl masumiyetin kaybolmasıyla dramatik hale gelmişti. Delikanlılık çağlarımın, Liverpool'un rutubetli havasında, tekdüze bir gri üstüne grilikte harcanmasını izliyordum.

Hayatta kalmak adına okuma ve yazmayı ilk keşfedişim, ancak 1980'lerin ilk yıllarında olacaktı. Margaret Thatcher başbakandı ve okulda hiçbir zaman teşvik edilmemiş olan bir şeyleri keşfedecektim: Yazmayı, okuduklarım hakkında yazmayı, yaptıklarım hakkında yazmayı, tanıştığım insanları yazmayı sevdim. Çok geçmeden bölgedeki Politeknik'e, aften gelen huysuz bir öğrenci, "yaşı geçmiş" bir öğrenci olarak kabul edilecektim. Thatcher'ı proje refah devletçiliğini hızla dağıtırken, yerel ve ulusal düzeyde idareler ise Thatcher'ın "serbest piyasa" ateşinden nasiplerini alarak feshediliyor, kötüye kullanılıyor ve hâkim bir özel sektörün nazını çekmek üzere yeniden düzenleniyordu.

Bu durum, zamanını punk sonrası boşluğu entelektüel olarak nasıl dolduracağını düşünmekle geçiren Liverpool Politeknik'teki dostlarım ve benim açımdan oldukça zorlu entelektüel ve siyasal meseleler ortaya koyacaktı. Burjuva devlete ciddi bir garez duyuyor ve ondan nefret ediyorduk. Onu yıkmak ve kendimizi onun baskıcı egemenliğinden kurtarmak istiyorduk. Böylece Thatcher tam da bunu yapmaya başladığında, ne yapacağımızı bilmez halde kalacaktık. Başımıza çöreklenen müdahaleci devleti geri mi istiyorduk? Hayat onunla sıkıcı ve onunla programlanmıştı, fakat ya işler o olmadan daha kötüye giderse, ne olacaktı?

Geriye bakıldığında, 1984 yılı bir dönüm noktası, muazam bir kirlenme yılı olarak görünüyor: Ronald Reagan ikinci dönemine başlamış ve Demir Lady ise IRA'nın Thatcher'ı bitirmeye dönük girişiminin, onu, sermaye ile emek

arasındaki savaş-sonrası toplum sözleşmesini yırtıp atmak üzere tüm gücüyle ilerleyerek ve süreç dahilinde örgütlü emek ve örgütlü muhalefet ile uğraştığı (ve saf dışı ettiği) yolunda daha sağlam basmasına yol açacak biçimde ters tepen Brighton Suikastı'ndan kurtulmuştu; Arthur Scargill ve madenciler, örgütlü emek ile yükselen bir (post-endüstriyel) Britanya yönetici sınıfı arasındaki güç kaymasındaki belirleyici uğrağa işaret edecek biçimde bütün bunları sineye çekiyorlardı. Madencilerin yenilgisiyle, Thatcher'ın merkezi hükümeti saldırgan mali muhafazakâr politikalarını kabul ettirebilecek ve daha da pekiştirebilecekti.

Zamanında doğmuş ve tuhaf, neredeyse esrarengiz bir kaynaştırma, içirme ve evrensel soğurma girişimi olarak Thatcherizm de bundan sonra ortaya çıkacaktı. *Sex Pistols*'un "GELECEK YOK, NE SANA NE DE BANA!" sözleri, 1984 yılı itibarıyla artık bastırılmış, yenilmiş, Michael Jackson ile USA For Africa'nın uyum içindeki nakaratı "Biz Dünyayız"ına dönüşmüştü. 1967'de *The Doors*'un talep ettiği gibi dünyayı istemekten, 1977 itibarıyla artık istemeye değer bir dünyanın kalmamasına gelinmişti: Müzik bitmişti ve nihayet, 1980'lere doğru aksak gedik yürürken birdenbire bir şekilde artık bizim dünya olduğumuzu söyler hale gelmiştik. "GELECEK YOK" sözleri suratımıza çarpılacaktı: Gelecek yoktu, TINA* vardı ve o günden bu yana işte bununla birlikte yaşıyoruz.

Belki de 1960'ların gerçek sonunu ilan eden, kaderini belirleyen de 1984'tü. 1984, Thatcherizm'in resmen nüfuz edişinin ve onun neoliberalizm altında yüceltilmesi ve gerçek kapsayışının başlangıcını ilan ediyordu. 1984 belki de aynı zihniyeti, aynı işçici siyaseti, aynı dayanağı ve militanlığı kullanan eski radikal siyaset geleneğinin sürdürülmesinin sonu anlamına geliyordu. 1960'lar tarzı, hatta 1970'ler ve 1980'ler tarzı bir patırtı yaratmak ve bizi kendisinin tüm ölçeklerde ve büsbütün içine çeken bir kapitalist canavarla

* TINA: İngilizce "There is no alternative" sözünün kısaltması; Margaret Thatcher'ın liberalizme karşı başka bir alternatifin olmadığını ileri sürmek üzere kullandığı ideolojik bombardıman yüklü slogan – ç.n.

mücadele etmek için ihtiyaç duyulan siyaset bugün artık savunabilir görünmüyor. Thomas Pynchon'un -hatırlayalım, yine 1984'te geçen- Vineland'deki hippy anti-kahramanı Zoyd Wheeler'ın vitrin camlarından fırlayan, diğer tarafa kirişi kıran, zihinsel bir yozlaşma olarak hükümet yardımına bağlı yaşamaya çalışan çaresizliğinden başka bir şeye ihtiyaç var. Zoyd'un tuhaflığının yanı sıra küçük kız kardeşi Prairie'ye ve onun Zoyd açısından tamamen kötü bir talih anlamına gelen bir değerler sistemine sahip dünyada nasıl büyüyeceğine ilişkin masum bir sevimlilik de mevzubahistir. Nihayet mesele, uyuşturucuya bulanmış geçmişinde sıkışıp kalmış, Reagancı bugüne ilişkin paranoyaklaşmış, Reagan-sonrası bir geleceği düşünemez olmuş yaşlı Zoyd'a ilişkin aynı ölçüde acıklı olan bir şeyler mevcuttur. Kaldırım taşlarının altında artık bir kumsal yoktur ve varsa bile suları anadan doğma yikanmak için artık fazla kirlidir.¹⁴

Retrospektif Sergisi'nde nihayet gözümle görebildim. *Mavi Gece*, uzun zaman benim favori tablolarımdan biri oldu. Sürekli bu tabloyu Marksizm ve şehir hakkında olan bir kitabın kapağına koymanın kimin tercih olduğunu düşünüp durdum. Castells'in kendi tercihi miydi? Halen bilmiyorum. *La Question Urbaine* hakkında beni şaşırtan bir diğer şey ise içerdiği ağır Althusserci Marksizm'di. Tam olarak nelerin döndüğünü anlamak üzere Poly kütüphanesinden Louis Althusser'in *Marx İçin* kitabını ödünç aldım. Başta pek bir şey anlamadım. Castells'in Althusserci biçimselciliğin ikiz sütunlarını -ideoloji ve yeniden-üretim- aslına uygun ve

¹⁴ İlginç biçimde, Christopher Lasch 1984'te "*Minimal Self*"i yazdığı anda, Pynchon'un Vineland'i henüz yayınlanmamıştı. Ancak Lasch'ın Pynchon'un yayınlamış olan diğer kitapları - *Crying of Lot 49*, *V.* ve *Gravity's Rainbow* için sarf ettiği sözler, Vineland için de geçerlidir: "Pynchon'un tutkulu fakat kasten bir sonuca bağlanmayan romanları, kişiyi, daralan bencillik dairelerinde tekrar kendi üzerine kapanan modeller ve bağlantılar arayışı dahilinde anlamdan ya da tutarlı modellerden yoksun bir dünyada bir arada tutmanın zorluğunu çarpıcı biçimde anlatmaktadır... Pynchon'un da işaret ettiği üzere paranoyaya karşı yegâne makul alternatif, geri döndürülemez düşüşü -her şeyi kaçınılmaz şekilde hiçliğe doğru çeken yer çekimini- boyun eğerek kabullenmek gibi görünmektedir."

kendine has biçimlerde nasıl harekete geçirmiş olduğunun farkına varmam zaman aldı.

Bu yaklaşım, Althusser'den farklı şekilde, Althusserci biçimselciliğin gerçek dünyaya, 1970'lerin çatışmalı kentsel koşullarına, kapitalizmin çökeceğine ilişkin savaş-sonrası vesvesesinden kurtulduğu zorluklarla dolu on yıla, nihayet benim kendi krizimden, bir çağın, gelmesine değmeyecek bir çağa gelmesi krizinden kurtulmaya çabaladığım on yıla uygulanmasından başka bir şey değildi. Dahası, bahsi geçen kentsel sistem her ne kadar gerilemekteyse de, tamamen çökmediği her yerde açıkça başı beladaydı. "Çocuklar bile bilir ki" der Althusser, meşhur makalesi "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları"nda "bir yandan kendi üretildiği gibi üretim koşullarını yeniden üretmeyen bir toplumsal formasyon bir yıl bile ayakta kalamaz". Marx'ın Dr. Kugelman'a mektuplarının birinden alıntılanarak yapılan bu yorum, *Kapital*'in ikinci cildinin bütün derdini özetler niteliktedir: Yeniden-üretim olmaksızın üretim olamayacaktır, artı-değerin gerçekleştirilmesi olmaksızın, yeni artı-değer de üretilemeyecektir; üretim, genişletilmiş ve yaygınlaştırılmış yeniden-üretim dayanmaktadır. Nihayet, kapitalist üretimin "normal" işleyişindeki kaçınılmaz çatlaklar düşünüldüğünde, kapitalizm nasıl ayakta kalmıştır ve halen kalmaktadır?

Althusser aslında *Kapital*'in ikinci cildindeki kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi hakkında yazanları dikkate almamış, Marx'ın kavramsallaştırdığı siyasal-ekonomik "yeniden-üretim şemaları"ndan yararlanmamış ve bakış açısını kendine has ideoloji mefhumu -bir bireyin gerçek varoluş koşullarının hayali bir temsili- dahilinde emek-gücünün ideolojik yeniden-üretimiyle sınırlamıştır. Dolayısıyla *La Question Urbaine*'de Castells de kentsel çalışmalara tam da ideolojik içerimleri üzerinden saldıracaktır. Castells, "şehir" üzerine vaktiyle yapılan araştırmaların, şehri "dar sosyolojik ve antropolojik anlamda "kentsel kültür" çerçevesine hapsederek "hayali temsiller" formüle etmiş olduğunu ileri sürmektedir. Bahsi geçen türden yaklaşımlar, "şehrin birtakım boyutlarına", "yoğunluklara", "ölçeğe", şehrin belir-

li bir özgüllük, örgütlenme biçimi ve dönüşüm ortaya koyduğu düşüncesine odaklanmaktadır; Castells, bunun kapitalist siyasal-ekonomik ve toplumsal ilişkilerin daha geniş dinamiklerine, özellikle de bunların *yeniden-üretimine* yeterince dikkat etmeyen bir mantık olduğunu söylemektedir.

Böylece Castells, *La Question Urbaine*'de kentin aslında bir üretim birimi olmadığını; üretimin daha geniş bir ölçekte, en azından bölgesel ve giderek uluslararası bir düzeyde işlediğini savunmaktadır. Üretim, kent meselesinde doğru bir analitik başlangıç noktası değildir. Bunun yerine, aynen Althusser gibi, en fazla dikkate alınan, yeniden-üretim, kentsel sistemin yeniden-üretimi ve bunun kapitalizmin genel olarak ayakta kalmasıdır. Castells, kentsel olanın "emegücünün yeniden-üretiminin mekânsal bir birimi dahilindeki toplumsal yapı örneklerinin belirli bir ifadesi" olduğunda, eksiğiyle gediğiyle, ısrar etmektedir.

1970'li yılların ilk yarısından sonra, *Sex Pistols*'un "GELECEK YOK" sözlerini sarf ettiği zamanlarda Castells, kentsel olana ilişkin kavramsallaştırmasını, "kolektif tüketim" kavramını icat ederek toplumsal yeniden-üretim mekânsal birimi olarak tanımlamaya ve geliştirmeye başlamıştır. Kolektif tüketim, ücret ilişkisinin, değişken-sermayenin, sosyal konutlar ile altyapı, okullar ile hastaneler ve kolektif biçimde tüketilen hizmetler dışındaki "üretici-olmayan" kolektif mal ve hizmetlerin yeniden üretiminde saklıdır. Castells'e göre, "kentsel olarak addedilen temel meseleler, aslında 'kolektif tüketim' süreçleriyle ilgilidir... Yani, belirli tarihsel sebeplerle nesnel biçimde toplumsallaştırılmış tüketim araçları, esasen devletin müdahalesiyle ilişkili biçimde kendi üretimlerine, bölüşümlerine ve yönetimlerine bağlıdır."

Yine bahsi geçen on yılda ortaya çıkan şey, ilerici insanlar ve Marksist kuramcılar açısından talihsiz bir meseledir: Üretim ilişkilerinin yeniden-üretimi, sistemdeki "darboğazları" aşmak, gerekli (yine de kârlı olmayan) mal ve hizmetleri sağlamak adına fazlasıyla hayati önemdeki ve ekonomideki talebi destelemek adına mecburi kolektif tüketim kalemleri,

bundan böyle artık bir kenara atılmış durumdadır. Peki bu nasıl olabilmiştir? Bir zamanlar kapitalizmin süregiden yeniden-üretimi -uzun süreli ayakta kalabilmesi- açısından temel unsurlar olarak görülen şeylerin, artık zorunlu olmadığı ortaya çıkmış durumdadır; devlet bunlara kaynak aktarmayı bırakmaya başlamış ve kısa zaman sonra, 1980'li yıllar başladığında ise bunlara karşı etkin ve ideolojik bir savaş açmıştır.

Sol, bu depremin ortaya çıkardığı şok dalgalarını, neo-liberal Richter ölçeğinde büyük rakamlarla kaydedilen sismik sarsıntıyı, hiçbir zaman gerçekten kabullenmeyecekti. 1980'ler, sosyal demokratik reformizme, kamu sektörünün çözüm, özel sektörün sorun olarak görüldüğü bir çağa elveda diyecekti. Artık reddedilmesi gereken üstatlar ve ideologların yerini bunların antitezi alacak; artık özel sektör çözüm ve ilaç, semirmiş kamu sektörü sorundu. Devlet bürokratlarının kolektif tüketim unsurlarını kısmen yeniden bölüşümcü adalet ya da muğlak bir eşitlik mefhumu çerçevesinde dağıttığı idari kentleşmenin yerine *piyasanın* her derde deva olduğu bir kentleşme alıyordu. Belirgin olan, her şeyin özelleştirilmeye başlanması, demokrasinin taşeronlaştırılmasıydı.

Thatcher'ın refah devletinin zeminine dönük saldırısı ve küstah sınıf savaşı, Britanya'da bir tembel girişimciler, yenilik yapmaya, hatta ticari faaliyetlerin kendilerine Toryci bir altın tepside sunulması nedeniyle girişimci olmaya bile ihtiyacı kalmayan bir kapitalistler kuşağı yaratacağı. Geriye kalan kent idarecileri ise artık yeniden bölüşümcü adaletle ilgilenmiyorlar, hatta çoğu artık bu kavramın anlamını bile bilmiyordu. Bunun yerine çalışma günleri, verimlilik modellerini hesaplamak üzere fayda-maliyet analizlerini onaylamakla, sosyal hizmetleri en ucuza mâl etmek için yeni ticari faaliyet paradigmaları uydurmakla geçmeye başlamıştı; hizmetler kaçınılmaz biçimde en az fiyat teklif edenlere ihale ediliyordu ve bütün hükümet birimleri ya ilga ediliyor ya da yerini, çevirdikleri entrikalarla ancak çamur kadar şeffaf sayılabilecek hesap verme sorumluluğu olmayan "post-siyasal" orta kademe yöneticilerden oluşan yeni birimlere

birakıyordu. *La Question Urbaine*, hızla eski bir kentsel mesele haline geliyordu.

1980'lerle ilgili belki de en girişimci şey, özel sektörün, insanların yeniden-üretimi yerine sermayenin yeniden-üretimini desteklemek ve özel sektörün cebini doldurmak üzere kamu sektörünü kullanarak ihya ettiği yenilikçi yoldu. Herhangi bir muhalefet hem maddi hem de ideolojik anlamda sistemli ve girişimci bir biçimde görmezden gelindi ve güçten düşürüldü. 1986 yılında Thatcher, bir yandan (çoğunluğu Solcu ya da İşçi Partisi yönetimindeki) belediyeleri yeni bir kentsel kalkınma ajansı türüyle -sözüm ona kamu-özel ortaklıkları, nam-ı diğer *quangolar*; Liverpool'un sanayisileştirilmiş kıyılarının yeniden kalkınmasının yanı sıra Londra Dok Alanı'na da önyak olan *Kentsel Kalkınma Kuruluşları* [Urban Development Corporations - UDC] gibi kurumlar- baypas ederken, diğer yandan bölgesel idarelerin -Büyükşehir İl Meclisleri- bütün yetki alanını ortadan kaldıracaktı. Ben ise bu zaman süresince, bana Liverpool'a, yıkımdan geriye kalanları görmek, militanlarla konuşmak ve yüzlerinden olumsuzlukları okuyarak bütün bunlarla meşgul olmak üzere dönmemi tavsiye eden meşhur Marksist coğrafyacı David Harvey ile doktora çalışmamı yapmak üzere Oxford'a gidecektim.

O günden bu yana olumlu bir şeylere dönüştürmeyi deneyerek olumsuzluklarla meşgulüm. Yine uzun uzun yıllar, bol bol okuma, fazlasıyla konuşma ve dinleme, pek çok siyasi umut ve bir o kadar hayal kırıklığı ve dünyanın dört bir yanına ayak basmanın ardından nihayet, pek özgün sayılamayacak *The New Urban Question* başlıklı kendi metnimi yazmaya başladım. *The New Urban Question*, kısa ve tartışan bir kitap; yine de kent meselesinde oldukça mesafe kaydetmeye dönük iyimser bir kitap. Kitap, özellikle bugün sermaye birikiminin ve toplumsal değişimin bir mekânı olarak kentin diyalektiğinin değişmiş olması nedeniyle herhangi bir "Marksist yaklaşım"ın kent meselesine dönük sert cevap-

lara teþne olduğu günümüzde, zamanın üzerinde ve ötesinde hareket edebilmek adına yeniden kaynağa baþvuruyor. Thatcherci 1980'lerin, Blairci 1990'ların yolunu açması ve bu durumun halen sürmesiyle, sermayenin geniþletilmiþ yeniden-üretimi de malileþtirme ve mlkszleþtirme ile kentsel uzamın temellük edilmesi ve yeniden yapılandırılması üzerinden sağlanacaktır. Kent bundan böyle ortak bütçeden karþılanan, tekelci ranta ve tüccarların kârına, hissedarların payına ve faiz demelerine aktarılan ve tahsis edilen değerin üretildiği bir alan değildir; artık bugün kentin kendisi deđiþim-değeridir. Aþađıda, bu dinamiği, zet kabilinden bir tabloyla aklamaya alıþıyorum:

	Şehir & Sermaye Birikiminin Dinamikleri (Sermayenin Yeniden-üretimi)	Toplumsal & Sınıfsal Mücadelenin Alanı Olarak Şehir (Üretim İlişkilerinin Yeniden-üretimi)
1970'ler (Castells'in <i>La Question Urbaine</i> 'i)	Endüstriyel üretimin, birinci çevriminin hakimiyeti; kısmen ikinci çevrim yatırımı (Emlak ve mülke yatırım).	İşyerinde toplumsal ve sınıfsal mücadeleler (işsizlik) ve şehir-merkezli "kollektif tüketim" meseleleri
1980'ler	Özelleştirme, malileştirme ve kuralsızlaştırma; sermayenin ikinci çevrimine yatırım akışları (örn. Büyük Patlama* & Londra Dok Alanı); şirket evlilikleri ve şirket alımları; kamu-özel ortaklıkları; Yatırım Bölgeleri	İşyerinde toplumsal ve sınıfsal mücadeleler (sendikaların yıpratılması) ve yoğunlaşmış şehir-merkezli kollektif tüketim meseleleri (konut, genel vergiler vs.) ve bölgesel demokratik kaygılar (Büyükşehir İl Meclisleri)
1990'lar	Malileştirme ve <i>rantiyer</i> kaynak devşirme (toprak rantı ve faiz-temelli sermaye); Özel Mali Girişimler (PFI); mülksüzleştirme ve el koyma yoluyla birikim; hissedar kapitalizmi	Ekonomik eşitsizlik çerçevesinde kent-merkezli küresel mücadeleler (örn. Küresel Adalet Hareketi, Seattle 1999); DTÖ-karşıtı ve IMF-karşıtı hareketler
2000'ler (11 Eylül sonrası) (<i>The New Urban Question</i>)	<i>Rantiyer</i> kapitalizm; hayali sermaye olarak ikinci sermaye çevrimi; mülksüzleştirme yoluyla birikim; kemer sıkma politikaları; arazi gaspı; yağmacı krediler/asalak kaynak devşirme; asalak kentleşme tarzı ve "yeni-Haussmannlaşma"	Demokrasi mücadelesinin kentsel ifadesi, ekonomik (neoliberal) otoritaryanizme ve siyasal otoritaryanizme karşı kent-merkezli mücadeleler (örn. Occupy hareketi); mali sermayeye karşı mücadeleler; borç direnci ve kemer sıkma-karşıtı mücadeleler

* Büyük Patlama (Big Bang): Neoliberal Margaret Thatcher hükümetinin 1986'da mali piyasalardaki yasal yükümlülükleri kaldırarak kuralsızlaştırması sonrasında pek çok şirketin uluslararası ve ulusal bankalar tarafından satın alınmasına yol açan düzenleme – ç.n.

Tabloda esasen kentsel olanı bir birikim stratejisi ve bu stratejiye karşı bir direniş konumu olarak, her birini on yıla yayılan bir karşılıklılık dahilinde *dönemselleştiriyorum*. Tablonun sol tarafı sermayenin yeniden-üretimine vurgu yaparken, sağ taraf ise toplumsal yeniden-üretimi merkeze alıyor. Burada temel olarak kentsel olanın tanımını kolektif tüketimin mekânsal birimi olarak bulduğu Castells'in 1970'ler döneminden, kentsel olanın, benim *The New Urban Question*'da "asalak kentleşme tarzı" olarak adlandırdığım yeni yağmacı mülksüzleştirme biçimleri üzerinden tanımlandığı günümüze doğru hareket etmiş oluyoruz.

Şimdi, risk yönetimi sürdürükçe, ekonomi dahilinde sermayenin topyekûn yeniden-üretimindeki kusurların üzerine gidildikçe, devlet burada *ilk* savunma hattı, krizin ilk işaretlerinde -iflas eden şirketleri ve batmasına-izin-verilmeyecek-kadar-büyük mali kuruluşları kurtarmak üzere- devreye giren burjuvazi ve aristokratik üst-elitlerin ortak işlerini yürüten gerçek bir icra komitesi olarak ortaya çıkmaktadır. Devletin krizden kurtulma yollarından biri, yönetici sınıfın imâl edilmiş rızasının en son biçimi ve -büyük oranda etle tırnak gibi olan- devlet iktidarındakiler ile ekonomik iktidar sahiplerinin maddi ihtiyaçlarıyla her yönden uyumlu bir yöntem olarak "kemer sıkma yönetişimi"dir. Kemer sıkma, o ana kadar kapalı olan piyasa hücrelerinin açılması yoluyla asalakça tercihlerin serpilmesine olanak tanır; kamu sektörünün varlıklarının zorlanmasına, toprağın ve kamusal altyapının peşkeş çekilmesine, özelleştirmelere vs. göz yumarak ilkel birikimin hız kesmeden sürmesine alan açar ve bunların hepsi de maliyet denetimi, sözüm ona şişmiş kamusal bütçelerin dengelenmesi adına yapılacaktır. Bir zamanlar doku-nulmaz, tartışılmaz olan kolektif kullanım-değeri, artık, yeniden-metalaştırma, muazzam fiyatlara yeniden satma adı altında yok pahasına elden çıkarma adına kolay hedef haline gelmiştir.

La Question Urbaine ile olan kişisel karşılaşmamdan bu yana geçen otuz yılda ortaya çıkan kesin sonuç, kolektif tüketim unsurlarının bireyselleştirilmiş tüketim unsurlarına

dönüştürülmüş olmasıdır. Bununla, devletin kamusal malları desteklemek ve bunlara ödenek ayırmak yönündeki kendi açık sistemik zorunluluğundan kurtulmasıyla, artık halkın kamusal mallara ancak piyasa üzerinden, dolayısıyla bir bedel ödeyerek ulaşabilir hale gelmesini kastediyorum. Böylece toplumsal yeniden üretimin bedelini ister istemez halkın kendisinin üstlenmesiyle, borç alınarak kendimize fazlasıyla bakarız ki bu, özel sektörün tam anlamıyla bizim pahaımıza kendimizi yeniden-üretmemizi paraya çevirmesi demektir. Öyleyse kapitalist sistemin ayakta kalmaya devam etmesini sağlarken devletin kolektif tüketime kaynak aktarmaktan geri durabilmesinin nasıl mümkün olabileceğine ilişkin Castells'ci muammaya dönersek, bu kentsel meseleyi oldukça net biçimde yanıtlayabiliriz: Bir *borç ekonomisi* yoluyla.

Bank of England'ın bir *Mali İstikrar* raporuna (Kasım 2013) göre, Britanya'da hane halkı borcu rekor seviyeye ulaşmış durumdadır. Bireylerin toplamda 1.43 trilyon Sterlin borcu bulunmaktadır. Duyumlara göre, aileler yüksek yaşam masraflarını karşılamak için borçlanmakta, faturaları ödeyebilmek için kredi çekmektedir. Borcun büyük kısmı, fahiş ev fiyatlarını gösterir biçimde, her daim ilk sırada olan ipotekli ev kredileri, nam-ı diğer *mortgagedan* kaynaklanmaktadır. Borç ekonomisi hem kamusal hem de özel olarak büyümektedir, çünkü ilk anda hem arz hem talep açısından kârlıdır. Diğer taraftan ise şehirler bütçe kesintilerine maruz kalmakta, işçiler kovulmakta, hizmetlerden kesintiye gidilmekte, kütüphaneler ve spor salonları kapanmakta, eğitim bütçesi kısılmaktadır; kamusal tesisler, kamusal altyapıyı ölü fiyatına değer biçen özel, kâr amacı güden çıkar çevrelerine ve akbabalara satılmaktadır. Belediyeler para toplamak için borç almak durumundadır. Kamu hizmetleri, böylece, sonrasında sürekli niteliği düşecek biçimde özel çıkar çevreleri tarafından sağlanmakta ve sürdürülmektedir. Öte yandan halk ise belediye vergisine, eğitime, sağlığa ve artık halkın gerçek ihtiyaçları yerine hesap uzmanlığının gereklilikleri üzerinden yürütülen hizmetlere daha fazla ödemek zorundadır. Dolayısıyla Castells'in 1970'li yıllarda tanımladığı bütün büyük kolektif tüketim unsurlarının artık hanehalkı borç

yükünün sürekli genişleyen listesindeki unsurlarla aynı olması tesadüf değildir. İnsanlar temel insani ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına kredi tefecilerine yem olmaktadır.

Kredi tefecileri, kredileri ya da *mortgageleri* geri ödemek adına ekonomik gücü yeterli olmayan savunmasız insanlara yüksek faizli yağmacı krediler, nakit kredi ve ipotekli ev kredisi sunmanın açıkça mantığa aykırı biçimde yaygınlaşması olgusunun tamamlayıcısı olarak iş görmektedirler. 1960'larda yoksul insanların banka kredisi ve mali yardım başvuruları reddedilirdi, çünkü bu insanlar ya çok az bir gelire sahiptiler ya da şehrin yanlış yerlerinde oturmaktaydılar; azınlık ahalisi ve mahalleleri dahil olmak üzere, bu türden nüfusların ve mahallelerin tamamı yüksek-riskli olarak kara listeye alınırlar, *kırmızı çizgilerle işaretlenirler*, mülk sahipliği ve küçük işletmelerini geliştirmek üzere mali yardımdan mahrum bırakılırlardı. Bu dönemde Amerika'daki halka hitap eden büyük başarılardan biri, kırmızı çizgiyle işaretleme uygulamalarını yasadışı ilan eden 1971 tarihli *Topluluk Yeniden Yatırım Yasası* olacaktı. Böylece kaderin hain bir cilvesi ve vahşi bir ters akıntı dahilinde yoksul insanlar, genellikle fahiş faiz oranlarıyla ve her türden gizli harç da dahil olmak üzere yine de yeterince kredi alamazlar; ABD'nin yüksek faizli *mortgage* balonu, yağmacı krediler eliyle aşırı şişmiş durumdadır; bu balonun patlaması pek çok evin haczedilmesini -ki bu rakam sadece Ocak 2007 ile Ağustos 2010 arasında 3 milyondur- ve er ya da geç federal hükümet tarafından kurtarılabilecek olan kredi veren suç ortaklarının eline geçmesini gerektirmiştir.

Andrew Ross gibi aktivist-araştırmacılar bugün haklı olarak "kâr amacı güden sermaye sahiplerinin uzun zamandır işyerinden nasıl ayrı kaldıklarını ve gündelik yaşamın "toplumsal fabrika"sına nasıl dahil olduğunu ... borç yükünün, bu alanda, işverenlere karşı yükümlü olduğumuz sözleşme bağı gibi sınırlanamaması nedeniyle, işyeri sömürsünden nasıl daha derinlemesine hissedildiğini" vurgulamaktadır. Bugün artık kaynama noktasına gelmek üzere olan bir borca karşı direniş hareketinin varlığı pek de şaşırtıcı değildir. Atlan-

tik'in her iki yakasındaki yurttaşlar, tecrübe ettiğimiz bu akbaba kapitalizminden çıkmanın yollarını aramakta ve "Rolling Jubilee" adı verilen borçlular hareketine katılmaktadır. Occupy Wall Street'in gezgin "Borç Grevi" grubu tarafından örgütlendiği üzere, savaş sadece borç tahsildarlarına ilan edilmemiştir (ABD'deki üniversite harcı borçları tek başına 1 trilyon dolara ulaşmıştır); 15 milyon dolarlık hane halkı borcunun yüksek faizli *mortgage* hacizleriyle ortaya çıkan (kötü borçların kurtlar ve köpekbalıkları arasında takas edildiği) ikincil borç piyasasında ölü fiyatına 600.000 Dolar eklenerek geri satın alınmasıyla mali destekle kurtarmaya da yol almıştır. Rolling Jubilee, hem gelişmekte olan borç ekonomisinin büyük bir hırsızlık ve saçmalık olduğunu teşhir etmiş, hem de borç meselesinde bir nefes aralığı yaratmıştır.

Sermayenin yeniden-üretimi ile toplumsal yeniden-üretim arasındaki bütün bu diyalektiğin dolayımına eşlik edenler -ve kuşkusuz idare edenler- hesap uzmanlarıdır. Hesap uzmanları bir şekilde Britanya'daki siyasal-ekonomik kümesi idare etmektedirler. 1990'lı yıllarda bu hesap uzmanlarının fiyakalı bir rol ve belirli bir kabuk değişimiyle nasıl ortaya çıktığına, bir döner kapıdan geçer gibi hesap uzmanlarının siyasete, siyasetçilerin hesap uzmanlığına nasıl yerleştiğine ve bu iki zıt kutbun mevzubahis siyasete nasıl bir araya gelebildiklerine şahit olmuştuk. Kamusal refah idareciliği bir şekilde özel refah adına orta kademe yöneticiliğe dönüşecekti. Bu günlerde ise hesap uzmanları, John Major'ın 1992'deki parlak icadı Özel Mali Girişimler'de (PFI) at koşturuyorlar. Özel Mali Girişimler, bu hesap uzmanlarına, sadece Britanya'da değil dünyanın dört bir yanında kentsel altyapı -limanlar, yollar, okullar, demiryolları, elektrik şebekeleri, görünürde bütün Ulusal Sağlık Hizmetleri ve Allah bilir daha neler- konusunda yardımcı olmaktadır.

1997 yılında Tony Blair'in ilk hükümeti, ilkesel olarak, bu Özel Mali Girişimler'e karşıydı; hemen bir yıl sonra ise, yine ilkeli bir hükümet olduklarının farkına varıp -ne de çok ilkeleri var!- fikir değiştirdi ve kısa sürede Tory'lerin kendisinden bile daha hevesli şekilde, Girişimler'in çığırtkanlığına

soyundu. İşler iyi giderken -en ufak bir kamusal sorumluluğa sahip olmayan hesap uzmanları eliyle yönetilen hükümet-destekli özel şirketler olarak- Girişimler, muazzam bir kazanç elde edeceklerdi, ancak işler sarpa sarıp iflaslar başladığında, bu sefer hükümet bunları kurtarmak üzere müdahale edecekti, çünkü bunlar hayati bir kamusal ihtiyaca karşılık geliyordu ve batmalarına izin verilemezdi. Bu, sıradan vergi mükellefleri ve tüketiciler haricinde herkesin kazandığı bir oyundur. Bu arada dört büyük hesap uzmanlığı firması da - Deloitte, Ernst & Young, KPMG ve Price Waterhouse Coopers (PWC)- söylenenlere göre Girişimler sayesinde bir milyar Pound'u ceplerine doldurmuş durumdaydılar.¹⁵

Hesap uzmanları, her ne kadar her daim sahne arkasında olsalar da, Britanya'nın kamu hizmetlerinin sağlanması ve idaresinde muazzam ve artan bir paya sahiptir. Büyük bilişim şirketlerinden Take Capita, temizlik ve çöp toplama taşeronu olarak ülkenin baştan aşağı bütün belediyelerinin kamu hizmetlerini yürüten bir şirkettir. Ernst & Young - yüklü bir komisyon karşılığında- Capita'nın yerel yetkililerle olan sözleşmelerini güvence altına almaktadır. Capita şirketinin kendisi de eski bir yerel yetkili hesap uzmanı olan Rod Aldridge'nin kuralsızlaştırmanın başladığı 1980'lerde kurulan bir şirkettir (ve şirketin 2013'te 425 milyon sterlinlik vergi-dışı kârla birlikte toplamda 3 milyar Sterlin cirosu

¹⁵ Hesap uzmanlığı mesleği, Britanya'nın ulusal sağlık sistemini tek başına yönetiyor gibi görünmektedir; sermayenin yağması ile kamusal sağlık yönetimi arasında dönen dolapları takip etmek çok zordur. 2002 yılında, PWC'nin hesap uzmanlarından Simon Leary, Sağlık Hizmetleri'nin başına atandı. Leary bir kez göreve başladığında, onu takiben, yine bir PWC hesap uzmanı olan Adrian Masters, Blair'in Teslimat Birimi'nde Sağlık Ekibi'nin başkanı olarak atanacaktı. Masters, o günden bu yana, -aynen Marx'ın eğitimcilerin eğitilmesi gerektiği düşüncesine benzer!- düzenleyicilerin düzenlenmesi gerektiğini gösterecek biçimde sağlık hizmet düzenleme birimini yönetiyor. 2009'da tam ters yönde işleyecek biçimde, bu sefer (Gordon Brown yönetimi altındaki) Sağlık Birimi'ndeki Görevlendirme Departmanı'nın başındaki Gary Belfield'ın yerine yine aynı birimden meslektaşı Mark Britnell gelecekti; Britnell bugün yana yakıla hükümete geri dönmeye ve Ulusal Sağlık Sistemi'nin başına geçirilmeye çalışılıyor.

vardır). Birmingham'da Capita şirketinin sözleşme bedeli yılda 126 milyon sterlindir ve bu paranın nasıl harcandığını belediye meclisinin birkaç üyesinin dışında kimse bilmez. Yoğun fiyat yapılandırma denklemleri ve anlaşılması zor mali hesaplamalar ve öngörülerle dolu olan geçerli sözleşme belgesi, bin sayfayı aşmaktadır ve bilerek -ya da İşçi Partisi belediye meclis üyesi bilerek olduğunu düşünmektedir- en bilgili hesap uzmanları dışında kimsenin anlayamayacağı kadar karmaşıktır. Capita şirketinin çevirdiği dolapların üzeri sıkı sıkıya örtülmektedir; şirket seçilmiş temsilciler bir yana kamusal sorumluluktan tamamen muaftır. Clancy durumu "Geleceğin kontrolünü kaybettim" sözleriyle itiraf etmektedir. Geri kalan her şey Ernst & Young'ın elindedir. Yani, geceleri rahat uyuyabiliriz. Daha da karanlık olan bir şey daha vardır: Capita şirketi, her yıl milyonlarca pounddan tasarruf etmek adına büyük kesintiler yaparak belediye meclislerini de istismar etmektedir.

Devletin içindeki işbu John Clancy benzeri kıdemli meclis üyeleri ile özel sektörün dayattığı teknokratlar arasındaki yarılma, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nun devletin sağ eli ve sol eli olarak adlandırdığı bir çatlak türüne; bir tarafta, sol elde, kendi bileşenlerine karşı sorumlu olan ve halen yerel demokrasiyi savunmaya çalışan azalan sayıda deneyimli politikacı, sağ elde ise bir şeyleri kayda değer biçimde değiştirmeyi istedikleri iddiasını bile artık sürdürmeyen, elit teknokratlar ve kabine plutokratları, maliye bakanları ve kamu-özel bankacılarının oluşturduğu bir "devlet soyluları" sınıfı arasında oynanan bir dramaya denk düşmektedir. Bahsi geçen çatlak, kamusal olanı dert edinen sol-eğilimli alt kademe temsilciler ile sadece özel sektörü, bütçeleri ve banka hesaplarındaki paraları dert edinen sağ-eğilimli kıdemli devlet memurları arasında sürekli büyüyen bir yarılmaya işaret etmektedir. Sol tarafta, kamusal olarak istihdam edilmiş ilerici meclis üyeleri, sosyal hizmet uzmanları, kamu yöneticileri, ilköğretim ve lise öğretmenleri, sağlık ve imar-iskân görevlileri, belediye yetkilileri ve ilerici yargıçlar ile hastabakıcılar ve kreş çalışanları varken, sağ tarafta ise Maliye Bakanlığı ile onun Hesap Uzmanlığı Yönetişimi rejimi-

nin üst kademelerine dayanan büyüen oranda hesap verme sorumluluğundan muaf faillerden oluşan bir soylu sınıfı bulunmaktadır.

"Aydın elit'in uzun vadeli bakış açısı ile nüfusun ya da temsilcilerinin kısa vadeli dürtüleri arasındaki bu karşıtlık" der Bourdieu *Acts of Resistance*'da (1998), "her zaman ve her ülkede geçerli olan tipik muhafazakâr düşünüşdür; ancak bu düşünüş meşruiyetinin kanaatini akademik meziyetlerden ve bilimin, özellikle de ekonomi biliminin otoritesinden devşiren devlet soyluluğuyla birlikte yeni bir biçim almış durumdadır. Bahsi geçen yöneticilerin -bakanlar ya da 'uzmanlar'- tarafında yaşanan değişim hareketi; halk, sendikalar ve eleştirel entelektüeller tarafından yaşanan mantıksızlık ve arkaizm ile atalet ve muhafazakarlık, sadece ilahi yönetme hakkına değil, aynı zamanda akıl ve moderniteye de dayanmaktadır." Bourdieu, demokrasiyi teknokrasiden geri alınmasında; teknokrasinin devleti "rehin almış olduğu"nda, onun sözleriyle, devletin büzüşmesini salık verdiğinde, kamusal malları özel bir fantezi haline getirdiğinde, tüketiciyi yurttaş kıldığında ısrar etmektedir. "Yeni *Leviathan*'ın, mali piyasaların hükümlerini tartışmasız biçimde dayatan ve müzakerenin değil 'açıklama'nın peşinde olan Dünya Bankası ve IMF tarzı 'uzmanlar'ın saltanatını yıkmak zorundayız" demektedir Bourdieu. Neoliberalizmin efendilerinin ilan ettiği tarihsel kaçınılmazlıkla köprüleri atmak zorundayız; "bunlarla savaşmak ve mümkün olan her durumda etkisiz hale getirmek adına ihtiyaçlarla, özellikle ekonomik olanlarla meşgul olabilecek yeni kolektif siyasal çalışma biçimleri icat etmek zorundayız".

Kamu hizmetlerinin geleceği nasıl yeniden icat edilecek ve kamusal alemin nelerden müteşekkil olduklarına ilişkin yeniden üzerine kafa yorulmuş bir tanım nasıl ortaya konacaktır? Peki ya barınmaya ve sağlığa, eğitime ve kamusal ulaşım, çalışmaya ve oyuna -kolektif tüketime- ilişkin? "Kamusal hizmetlerin yeniden icat edilmesi meselesinde" demektedir Bourdieu, "entelektüeller, yazarlar, sanatçılar ve bilim insanlarının oynayacakları belirleyici roller mevcut-

tur". "Teknokratik ortodoksinin yayılma araçları üzerindeki tekelinin kırılması" bizim elimizdedir; "medya ve siyaset ortodoksisinin sorulmasını imkânsız hale getirdiği esaslı sorulara ilişkin titiz analizler ve yaratıcı öneriler geliştirmek" de öyle.

Radikal bir kentsel araştırma ve siyasete ilişkin bir görev varsa -buna fon sağlayan olur mu bilmem ama- o da, eleştirel parmağımızla analitik ve siyasal biçimde bu yeni soyluluğu, bu soyluluğun seçilmiş hesap uzmanı ve yönetici komitelerini, özelleştirilmiş kamusal sektörümüzün üzerine oturan ve hızla ortaya çıkan *rantiyer* ve krediye bağımlı toplumumuzun iplerini elinde tutan orta kademe yöneticileri işaret etmek olacaktır.¹⁶ Bahsi geçen yöneticiler kamusal görevler icra etmekte ve kamusal roller üstlenmektedirler, ancak bunu bize daha pahalıya mal olan ve istilacı özel sektörün sınırları dahilinde yapmaktadırlar. Bunla kapitalist devletin sağ eli -ve sağcı değişimi- haline gelmiş durumdadır. Daha geniş bir ölçekte, kamu-özel bürokratların, Troyka bürokratlarının, Avrupalı teknokratların ve uluslararası memurların soyluluğundan oluşan tuhaf bir melez türle karşı karşıyayız; örneğin Avrupa Parlamentosu milletvekilleri, avro-kriz bölgelerinin, özellikle de Yunanistan'ın yaşam fırsatlarını belirleyen kâr amaçlı kamusal sektör risk sermayesi olarak inatçı Avrupa Merkez Bankası kadar yorgun

¹⁶ Bu türden bir entelektüel proje, sosyolog Ray Pahl'in o eski "kentsel işletmecilik" tezine de bir şeyler katmak durumunda kalacaktır. Bugün bu teze "kentsel orta kademe yöneticileri" de dahil etmemiz gerekiyor. Pahl'in 1970'lerde çözümlediği, yetersiz konut meselesinde suyun başını tutan kamusal sektör yöneticileri, bugün artık kamusal mal ve hizmetlerin -ve dolayısıyla dört bir yandaki sıradan insanların "yaşam fırsatları"nın-bütün bölüşüm sürecine etkide bulunan özel sektör bürokratları haline gelmiş durumdadır. Pahl'in *Whose City?* kitabında dile getirdiği ve kentsel orta kademe yöneticiler açısından da geçerli olan sözleri şunlardır: "Sadece belirli nüfusların kıt kaynaklara ve hizmetlere erişim oranını değil, aynı zamanda bu oranları kontrol edenlerin ahlaki ve siyasi değerlerini *belirleyen şeyleri* de bilmek durumundayız. Kentsel alanlardaki yaşam fırsatlarını etkileyen temel kararların nasıl alındığını da... Kentsel sistemin denetleyicileri, endüstriyel sistemin denetleyicilerinden daha bütünlüklü şekilde kontrol sahibi gibi görünmektedir."

düşmemiştir. Burada eleştirel analitik ve soruşturmacı gözümüzü bunların yaptıklarına çevirmemiz, isimlerini vermemiz, bunları "halka" karşı sorumlu hale getirmemiz, bunların kapalı kapılar ardındaki orta düzeyde yönetim entrikalarının ve kemer sıkma planlarının üzerine gitmemiz ve de gizli ideolojik eğilimlerini teşhir etmemiz gerekiyor.

Yine metropoller küresel tahvil piyasalarının elinde rehin tutarak krediye değer olup olmadıklarına karar veren de Moody's ya da Standard & Poor'u yöneten ve bütün şehirlerin ve bölgelerin yaşam fırsatları ve kaderleri üzerinde söz sahibi olan bu yöneticiler ve hesap uzmanları; bunların "uzman" mali kanaatleridir. Gıpta ile bakılan uzun vadede AAA oranı (kısa vadede "Prime-1" oranına erişmek için gereken ilk koşul, genellikle söz konusu belediyenin, hesap uzmanı yönetişiminin kutsal buyruğunu uygulaması, yani bütçesini kısması, aile mücevherleri sayılabilecek şehrin kamusal alt yapısını satmasıdır. Yok pahasına elden çıkarılan varlıklar, böylece, geçtiğimiz on yılda zor durumdaki şirketleri ele geçirmelerinin ardından bugün artık kamusal malları özel kazanç adına yeniden değerlendirmek üzerinden, yağmacı ilgilerini, özellikle Amerika'nın dört bir yanındaki zor durumda olan belediyelere yöneltmiş olan bir başka yönetici biçiminin, yatırım fonu yöneticilerinin eline geçecektir. (New York merkezli bir yatırım firması olan Cogsville, hacizli varlıkları haraç mezat satın alarak ABD'nin dört bir yanındaki özel mülkiyetleri aktifine geçirmekle meşgul; Cogsville, Chicago'da, özellikle de Portage Parkı civarının bugün her anlamda sahibi olmuş durumda. Yine bir başka New York merkezli Yatırım Fonu şirketi olan Blackstone ise Phoenix'teki geniş şeritler oluşturan, el değiştiren ve hacze düşmüş konut varlığına sahip).

Diğer yönetici türleri de, mikro düzeyde, hane düzeyinde, yeni bir orta kademe yönetici sınıfı ve toplumsal delidumrular olarak genellikle isimsiz ve hesap verme sorumluluğundan muaf biçimde pusuya yatacağı. Bunlar, insanların bir *mortgage* edinip edinemeyeceklerini, bir mülkü kiralayıp kiralayamayacaklarını, hizmetlerden yararlanıp yararlan-

mayacaklarını, bir internet sağlayıcısı, bir telefon, bir sabit telefon hattı edinip edinemeyeceklerini -yani, şu fani dünyada düzenli bir hayata olanak tanıyan, ihtiyaç duyulan her türden *donanım*a sahip olup olmayacağını- belirlemektedir. Bu yöneticiler aslında insanların bütün mali ve toplumsal yaşam fırsatlarını belirlemektedir çünkü bizim "kredibilitete" mizi değerlendiren çeşitli Kredi Derecelendirme Kurumları'nı arkalarına almış durumdadırlar. Experian, Equifax ve Callcredit gibi firmalar, kredi bildirimleri ve puanları, profilleri ve sıralamaları bir insanın mevcut ve gelecekteki yükümlülüklerini ve borcunu ödeme kabiliyetini öngören kıymeti kendinden menkul "küresel bilişim hizmeti şirketleri"dir. Bu türden kredi kuruluşları, gündelik hayatın mali gözetimini üstlenmiş durumdadır. Ancak yine de kamusal denetimden tamamen muaftırlar ve her anlamda çağın gerekliliklerine uymayan düzenlemeler (1974 tarihli Tüketici Kredisi Yasası) sayesinde Britanya'da bildiklerini okumaktadırlar.

Bu anlamda, özel sektördeki orta kademe yönetim ve kötü yönetimlere karşı acilen mali hesap verilebilirlik ve şeffaflığa ihtiyacımız var. Hesap uzmanlarının zimmetlerine geçirdikleri paraların bir listesiyle birlikte yurttaşlar eliyle hazırlanan bir tür küresel mali varlıklar kaydına ihtiyacımız var. Kimin neye sahip olduğunun yanı sıra kimin neye sahip olduğuna dair rakamları kayda geçiren kişilere ilişkin de daha fazla demokratik bilgiye ihtiyacımız var. Bu satırlarda geçenlerin bir kısmı, şüpheli hesap uzmanlarının ve buradaki yandaş idarecilerin yolsuzluklarını inceleyerek devlet kayıtlarının açılması için baskı oluşturan uluslararası bir yerel gruplar ağı olan "Yurttaş Teftişi" hareketiyle anlamlı yollardan hayata geçirilmeye başlanmış gibi görünmektedir. Bahsi geçen hareket, sıradan insanların, geriye ne kadarı kaldıysa, ortak kaynaklar ve kamusal varlıklar etrafında demokratik hesap verilebilirliği yeniden hayata geçirerek yaygın bir teftiş -kuşkusuz teftiş adı altında aldığı paradan başka bir şeyle ilgilenmeyen profesyonel müfettişlikten bahsedilmiyor- gerçekleştirebilmesini sağlayan bir bütünleşme programıdır. Demokrasi mücadelesi vermek, ismi cismi belirsiz,

hesap verme sorumluluğu olmayan ve kapalı kapılar arkasında iş gören orta kademe yöneticiler olan, toplumumuzun mali temellükünü organize eden hem kamusal hem özel sektördeki bankacılar ve hesap uzmanları ile teknokratlar ve kredi uzmanlarını kendi kültürümüzden söküp atmak anlamına gelmektedir. İşbu aracı konumundaki ve gizli bağlantıyı koparmak, üzerimizde hüküm süren oldukça karmaşık bürokrasilere karşı mücadele etmeye karşılık gelmektedir. Bu mücadelede, kitlesel sivil itaatsizliği arttırmak, kamusal meselelere dair şeffaflıkta ısrarcı olmak ve *kurumsal soruşturma* ile *isyankâr başkaldırı*yı bir araya getirmek durumundayız.

Egemen düzene karşı direniş, kamusal alemin içini bir şekilde dışıyla bağlantılı kılmak zorundadır; meclis salonlarındaki belediyenin "resmi" temsilcileri, sokaklardan gelen haykırışlarla, doğrudan eylem demokrasisiyle, devletin sağ tarafını sol tarafına cevap vermeye zorlayarak kent meydanlarında, alternatif medyada, gizli radyo yayınlarında, yurttaşların toplanma yerlerinde baskısını hissettiren bir toplumsal hareketle ayağa sıçratmak durumundadır. Belki de bu girişimler, devletin bastırılmış sol tarafına, meclis salonundan hesap verilebilir bir kamusal gün ışığına yeniden çıkabilmesini sağlayacak biçimde, sağ taraf eliyle sıkıştırıldığı gölgelerden çıkma cesaretini verecektir. Aynı esnada -üniversite içindeki ve dışındaki- titiz araştırmacılar da, kendilerini araştırmacı militanlara ve aktivist araştırmacılara dönüştürerek ve zekice ve güçlü biçimlerde ortak muhalefete ses vererek militan aktivistlerle ittifak kurabilecektir.

Bu ittifak yol alırken, Manuel Castells'in kentin halen yaşadığına ilişkin iddiasını değerlendirmek de isteyebilir. Aslında Castells'in, bir "kolektif tüketim" birimi olarak kent düşüncesi, her ne kadar analitik bir kategori olarak olmasa da *normatif bir inşa* anlamında halen geçerli sayılabilecektir: Kent, kolektif kullanım-değeriyle, ortak biçimde, bir kamu tarafından, "halk" tarafından tüketilen mal ve hizmetlerle nitelendirilen bir alan *olmalıdır*; kent, her türden kâr mantığından ve spekülasyonlu değişim-değerinden uzak bir insani

toplumsallık, bir kolektivite biçimi *olmalıdır*; kent, bir toplumsal yeniden üretim mekânı ve insanların bir diğeriyle farklı ve piyasalaşmamış bir değer tanımının geçerli olduğu koşullarda özgür biçimde karşılaşılabildiği bir uzamı *olmalıdır*. Belki burada bir kötümserin her şeyin fiyatını bildiğini, ancak hiçbir şeyin değerini bilmediğini söyleyen Oscar Wilde'a kulak verebiliriz. Geçtiğimiz birkaç on yılda, aramızda, takıntılı biçimde ve utanmadan kamusal kültürün fiyatını hesaplayarak her şeyin fiyatını biliyor gibi görünen sayısız kötümser, sayısız spekülâtör ve rantçı, sayısız idareci ve orta kademe yönetici vardı; ancak bunlar şeylerin gerçek değerini küçümsemekteydiler. Nihayet bizler, solda olanlar ise, bu kötümserlerin spekülâtif anlayışından arınmış bir başka değer ölçüsünü ve kentsel hayatı zenginliğin ötesinde zenginleştirebilecek bir başka insani dayanışma biçimini benimsemek durumundayız.

~

neoliberal şehirde marjinallik, etnisite ve cezalandırma: analitik bir kartografya

Loïc Wacquant

~

Özet

Bu makale, *Urban Outcasts*¹⁷ (2008), *Punishing the Poor* (2009) ve *Deadly Symbiosis: Race and the Rise of the Penal State* (2013) adlı üç kitabımda izlediğim araştırma programının analitik bir haritasını çıkarmak niyetindedir.* Ben bu üçlemede, disipliner sosyal politika ile etkisizleştirici cezai

¹⁷ Bu kitap, "Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi" adıyla ve Mehmet Doğan'ın harika çevirisiyle 2012 yılında Türkçede yayınlandı. Bu metinde kitapların İngilizce orijinallerine referans verilmesi nedeniyle İngilizce isimler korunmuştur – ç.n.

* Bu metin, 15 Ekim 2010'da Université Libre de Bruxelles'de düzenlenen "Marginalité, pénalité et division ethnique dans la ville à l'ère du néolibéralisme triomphant: journée d'études autour de Loïc Wacquant" başlıklı konferansta yaptığım konuşmanın derlenip toplanmış ve düzeltilmiş versiyonudur. Buradan *Laboratoire d'Anthropologie des Mondes Contemporains*, *the Groupe d'Études sur l'Ethnicité*, *le Racisme et les Migrations*, *the Institut de Gestion de l'Environnement et d'Aménagement du Territoire* ve ULB Siyasal Bilimler Fakültesi'ne, misafirperverlikleri ve bu kolektif girişime verdikleri destek için, Mathieu Hilgers'e de yol göstermedeki anlayışı ve sabrı için teşekkür etmek istiyorum. Yine metnin Fransızca orijinalinin kısa sürede harika bir İngilizce çevirisi yapan Karen George'a; keskin editöryal ve analitik tavsiyeleri için Megan Comfort ve Sarah Brothers'a ve bu araştırma gündeminin yıllar boyunca tepkileriyle, eleştirileriyle ve önerileriyle gelişmesine katkıda bulunan pek çok ülkenin sayısız mekânındaki meslektaşlara, öğrencilere ve aktivistlere minnettarım – Loïc Wacquant.

adalet evliliği üzerinden marjinalliğin siyasal üretimini, sosyo-mekânsal dağılımını ve cezai yönetimini açıklamak adına yüzyıl dönümündeki kutuplaştırıcı şehir dahilindeki sınıfsal tabakalaşma, etnik bölünme ve devlet-zanaatının üçlü bağıntısını çözümlemekteyim. [Getto gibi] muğlak kalan kategorileri açıklığa kavuşturmak ve (teritoryal damgalama ve ileri marjinallik, cezai çevreleme ve liberal paternalizm*, aşırı-kapatma ve toplumculuk) yeni kavramlar ortaya koymak adına Pierre Bourdieu'nün anahtar kavramlarını (toplumsal uzam, bürokratik alan, sembolik iktidar) nüfuz edici toplumsal güvensizlik ve neoliberal *Leviathan*'ın inşası çağında post-endüstriyel prekaryanın, yoksulluğun cezai düzenlemesinin henüz tamamlanmamış oluşumunun karşılaştırmalı sosyolojisi açısından birer araç olarak nasıl kullandığımı göstermekteyim. Sınıf, ırk ve göç ile devletin bugünkü dizilimine dair çalışmayı tek bir çerçeve içinde yeniden kurmak, kentsel ırksallaştırma, cezalandırma ve siyasetleştirme cenderelerinin ileri marjinallikle birlikte ABD'de olduğu gibi Batı Avrupa'da da nasıl bir diğerini pekiştirdiğini de gösterecektir. Bu durum, cezalandırmanın Durkheim'in ileri sürdüğü üzere yalnızca toplumsal dayanışmanın kilit bir göstergesi değil, aynı zamanda sınıflandıran ve tabakalaştıran bir faillik olarak devletin bağımsızlığını gösteren temel bir kapasite ve kilit bir alan olduğunu teyit etmektedir. Nihayet bu durum, kamusal paryaların oluşumuna yönelen aynı soydan resmi onursuzluk biçimleri olarak ırk ile hukuki yaptırım arasındaki derin akrabalığı da teşhir etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Marjinallik, sınıf, etnisite, ghetto, hapis-hane, ırksallaştırma, çalışma-rejimi, cezai adalet, onursuzluk, devlet, sembolik iktidar, Bourdieu.

~

Söze bu konferansın katılımcılarına içten teşekkürlerimi sunarak başlamak istiyorum – konuşmamın sonunda ciddi fikir ayrılıklarına sahip olacağına benzememiz nedeniyle te-

* Paternalizm: Toplumun belirli bir hiyerarşi içinde ve tepede karar alıcı bir seçkin grup eliyle yönetildiği idari yaklaşım – ç.n.

şekkürlerimi başta sunmak daha iyi görünüyor. Bu bir paradoks, ancak bugünlerde sosyal bilimlerde ilerleme sağlanmasına dönük esas engellerden birisi, kontrolsüz bir faaliyet planı istilasıyla, aşırı iş yüküyle ve tamamlanması gereken kaynakların seçici bir ayırım olmaksızın görevlerin sürekli artmasıyla birlikte araştırmanın toplumsal ve maddi örgütlenme biçimiyle ilişkilidir. Bu, bizim oturup diğer akademisyenlerin, kendi uzmanlık alanlarımızı sürdürmek adına kavramamız gerekenlerin çalışmalarını derinlemesine okumak için neden somut bir isteğe ve hatta en basitinden zamana hemen hiç sahip olmadığımızı da açıklamaktadır. Yine kendi araştırma çizgisi dahilinde daha da ileri gidebilmesi için yardımcı olma sorumluluğuyla çalışmalarına odaklanan bir tartışma yürütebilmek adına, yazılanların bir kısmını seçerek titiz biçimde incelemek zahmetine giren farklı alanlardan gelen bir meslektaş grubuyla tanışmak için daha da az olanağa sahibiz. Bugün nadiren bu türden bir fırsatı, bu toplantıyı organize etmeyi, sahne arkasında yer alan Mathieu Hilgers sayesinde yakalamış durumdayız. Ona ve bu tartışmalara katılan sosyologlara, coğrafyacılara, kriminologlara ve antropologlara ve de bizi dinlemeye gelen, canlı soruları ve tepkileriyle tartışmalara katkıda bulunacağını umduğum muazzam kalabalığa minnettarım.

Burada yapmak istediğim şey, çalışmamın üç temasını birbirine bağlayan üç konu hakkında, genellikle birbiriyle karşılaşmayan ve bu nedenle birbiriyle konuşmayan ya da bunu çok seyrek yapabilen araştırmacılar arasındaki iletişimi harekete geçirmek adına bir insani santral olarak iş görmektir. Bir köşede, Robert Castel'in (1996) "ücretli toplumun erozyonu" kavramsallaştırmasıyla ortaya koyduğu şey ile Manuel Castells'in (2000) "enformasyon çağı"nda kentsel gelişmenin "kara delikleri" olarak adlandırdığı şeyin kesişim noktasında sanayisizleşmenin, kitlesel işsizliğin ve yaygın emek güvencesizliğinin baskısı altında Fordist ve Keynesçi çağda (yani kabaca 1880'den 1980'e kadarki uzun yüzyılda) yaygınlaşan geleneksel işçi sınıfının dağılmasını takiben *şehirdeki sınıfsal parçalanmayı* çalışan kişiler bulunmaktadır. Bu araştırmacılar, işsizlik ve emek piyasası eğilimleriyle

ve bunların -özellikle, sınıflar ve mekanlar merdiveninin en alt basamağında, 21. yüzyılın şafağında kentsel periferideki post-endüstriyel prekaryanın tamamlanmamış oluşumuna yol açan- toplumsal ve mekânsal yapılar üzerindeki kutuplaştırıcı ve çatallaştırıcı etkileriyle meşguldürler. Ancak bu araştırmacılar, etnik kaldıraçların temelleri, biçimleri ve olası sonuçlarını çalışan ikinci köşedeki meslektaşlarıyla sürekli bir tartışmayı pek az yürütmektedirler.

ABD'deki etno-ırksal sınıflandırmalarla (yani, inkâr edilen etnisite olarak "ırk"ın kurumsallaştırılmasında), Avrupa Birliği'ndeki etno-ulusal sınıflandırmalarla (yani, "ulusal/yabancı" çatlaklarda) ve Latin Amerika'daki ve Afrika'nın büyük bir kısmındaki, göç ve göçün taşıyıcısı olabildiği kültürel farklılıklar eliyle (yeniden-etkinleşen bir değişken karışımında gömülü olan *etnik bölünme*, sınıfların oluşumu ve biçim değiştirmesinin kavranması adına yine de olmazsa olmazdır. Ve tam tersinden: Avrupa'nın dört bir yanında "göçmenler" olarak işaret edilenlerin -aslında, karalananların- post-kolonyal kökenlere sahip ve alt sınıftan gelen yabancılar olduğu -ve üst-sınıf konuma sahip diğerlerinin ise bütün ülkelerin kendisine çekmek istediği ve kovmaktan imtina ettiği "gurbetçiler" olduğu- nasıl görülememektedir? Ve bunlardan birinin, bir aradalık modalitelerine, kolektif eylem kapasiteleri ve nihayet, toplumsal konumları ve yö-rüngelerine fazlasıyla dayanan kaderlerine ve dolayısıyla yerleşik hale geldikleri sınıfsal yapıdaki kaymalara ilişkin sahip olduğu kolektif algı nasıl görmezden gelinebilmektedir? Göç korkusu ve "farklılıklara" dönük siyasal ve medyatik ilgi eliyle beslenerek Avrupa çapında beklenmedik bir patlamayla karşılaşan bu araştırma alanı, sınıf analizinden (Amerikan-tarzı etnik çalışmalar programlarının baskısı altında) büyük ölçüde özerk ve giderek uzak -hatta karşıt-biçimde gelişmiştir. Böylece bizi sınıf ile ırk arasında ayırıştırıcı bir tercih yapmaya, analitik tercih hakkımızı ve siyasal önceliğimizi ya "toplumsal sorun"a ya "ırksal sorun"a vermeye davet eden suni bir alternatif belirginleşmiştir - Burada aklıma, bana göre hem kuramsal hem pratik açıdan bir çifte hata olan "Fransız usulü siyahi çalışmaları"nı kurmaya çalı-

şan Pop Ndiaye'nin meşhur *La Condition noire* (2008) çalışması ile anın ilerici "ortak aklının" gidişatına dair söz söyleyen Fassin kardeşlerin editörlüğünü üstlendiği *De la question sociale à la question raciale?* (2006) çalışması geliyor. Şimdi, Max Weber'in de bir yüz yıl önce ([1922] 1978) vurguladığı üzere, sırasıyla maddi ve sembolik iktidarların bölüşümüne dayanan bahsi geçen iki "toplumsal kapatma" modalitesinin ciddi biçimde üst üste binmiş olduğu ve mutlaka bir arada düşülmesi gerektiği fazlasıyla açıktır.¹⁸

Nihayet diğer ikisinden titizlikle tecrit edilmiş olan üçüncü köşede, bugün burada, aramızda da yeterince temsil edilen bir grup mevcuttur: *Cezai adalet* meseleleriyle meşgul olan kriminologlar ve çeşitli uzmanlar. Bu grup, kendi disiplinleri açısından tarihsel olarak kurucu nitelikteki ve sürekli siyasal ve bürokratik taleplerle pekiştirilen "suç ve ceza"nın kapalı çevresinden hevesle dışarıya kaçamak yapmaktadır. Dolayısıyla bu grup, bir yandan sınıfsal yapı ve sınıfın oluşumundaki, eşitsizliklerin derinleşmesindeki ve kentsel yoksulluğun yüzünün büyük oranda değişmesindeki kaymalara, diğer yandan (genellikle bir arada işleyen ayrımcılık ve eşitsizliklerin dar ve sınırlayan biçimde ele alınması haricinde) etnik bölünmelerin dinamik ve tarihsel olarak değişken etkisine (bana göre her halükârda yeterli olmayan biçimde) çok az ilgi göstermektedir. Bunu yaparken de kendilerini, Bronislaw Geremek'in ([1978] 1987) şaheseri *La Potence ou la pitié*'de, 16. yüzyılın sonunda Batı'da hapishanenin icadı ile modern devletlerin ortaya çıkışından itibaren, cezalandırma politikalarının suçu azaltmaktan çok kentsel marjinalliği zapt etmeyi hedeflediğini gösterdiği üzere ceza siyaseti-

¹⁸ Bu meseleyi, uzun zaman önce (Wacquant, 1989), Chicago'daki akıl hocam William Julius Wilson'ın ([1978] 1980) şaheseri *The Declining Significance of Race* [İrkin Azalan Önemi] üzerinden ABD'de kısıktılan siyasal ve bilimsel tartışmaya dönük yaptığım değerlendirme sırasında ve ırksallaştırmayı, kolektiflerin üretimine ilişkin birbiriyle rekabet halindeki pek çok modalite arasından biri olarak inceleyen yargılama mantığından kaçınan bir "ırksal tahakküm analitiği"ni olgunlaştırma çağrısı yapan bir makalede ele almıştım (Wacquant, 1997a).

nin güncel gelişimini kavramaya dönük araçlardan mahrum bırakmaktadırlar. Dahası, cezalandırma politikası ile sosyal politikanın, şehir dahilinde -iktidar mücadelesi ve kamusal eylem anlamlarında- aynı yoksulluk siyasetinin iki kanadı olmasıdır. Nihayet her zaman ve her yerde, cezalandırıcı güç, tercihen sınıflar düzeninin ve haysiyet derecelerinin en altında yerleşikleşmiş kategorilere saldırmaktadır. Bu anlamda cezalandırıcı adaleti, "sorunlu" nüfusları ve bölgeleri düzenleme iddiasında olan diğer devlet programlarının yanı sıra *maddi ve sembolik olmak üzere ikili boyutu* üzerinden marjinallikle bağlantılı hale getirmek kritik önemdedir.

Buradaki varlığımın -en azından bu toplantı süresince- bu tecridin ve hatta bahsi geçen üç tematik alanın araştırmacılarının bir diğerinden bihaber olduğu karşılıklı yabancılığın üstesinden gelmekte bize yardımcı olabileceğini, böylece sınıfsal yeniden yapılanmanın bir ürünü olarak kentsel sürgün, etnisitenin yansımaları ve devletin mülksüzleştirilmiş ve onursuzlaştırılmış nüfusları hedefleyen farklı organları -başta cezalandırıcı kolluktaki (polis, mahkemeler, hapishane, nezarethane, çocuk ıslah evleri ve bunların uzantıları) dahilindeki dönüşümleri üzerine çalışan öğrenciler arasında bir diyalog başlatabileceğimizi umuyorum. Bugün ortaya koymak derdinde olduğum temel argüman varsa, o da, bizim acilen, gerçekleştirdiğimiz üç oturumda her bir kitabımın odağına ilişkin yanıtlarım ve son bölümde söylediklerim üzerinden bahsi geçen üç araştırma alanını birbiriyle bağlantılı hale getirmemiz ve ilgili disiplinlerin bir arada çalışmasını sağlamamız gerektiğidir: Kent sosyolojisi ile ekonomik analizi, antropoloji ile etnisitenin siyaset bilimini ve kriminoloji ile sosyal hizmetleri, coğrafya disiplininden bunların hepsini kesen bir katkı da devşirerek, ırk, sınıf ve devletin karşılıklı olarak üst üste binmesinin mekânsal boyutunu, nihayet, demokratik idealleri *modus operandisi*yle olduğu kadar öz yapısıyla da hor gören, tepede liberal dipte cezalandırıcı olan "Yarı-insan devlet" figürüyle birlikte zapt etmemize yardım edecek şekilde işe koşmalıyız.

Tartışmalarımızı hem özetlemek hem de çerçevelelendirmek mahiyetinde, kitaplarım *Urban Outcasts*, *Punishing the Poor* ve *Deadly Symbiosis*'in meselesini hem ayrı ayrı hem de toplamda anlatan bir izlek olarak, son yirmi yıl boyunca bu üç temanın kesişim hattında izlemiş olduğum araştırma programının kabataslak bir analitik kartografyasını çizmeyi öneriyorum. Bu kitaplar, köşelerini sınıf, etnisite ve devletin oluşturduğu kentsel dönüşümler üçgenini inceleyen ve neo-liberalizmin yerli yerince bir sosyolojik yeniden-kavramsallaştırmasının önünü açan bir üçleme oluşturmaktadır. Yine bu üç kitap, bir diğerini tamamlar ve yüzyılın başındaki devlet, piyasa ve yurttaşlık bağlantısının yeniden şekillendirilmesine dönük ve sınırları kesen makul yer değişiklikleri eliyle genelleştirilmesi umut edilebilecek bir modelin çizilmesini, *nihayet*, desteklerken, sırayla ya da eş zamanlı şekilde birlikte okunmalarının faydalı olacağını söylemek yerinde olacaktır. Bu türden bir yeniden değerlendirme, bahsi geçen soruşturmaların koşullu ve derli toplu bir bilançosunu çıkarmak ve katkılarını belirlemek, fakat aynı zamanda muğlak kalmış (getto gibi) kategorileri açıklığa kavuşturmak ve kentsel prekarya ve onun neoliberal *Leviathan* eliyle cezalandırıcı yönetiminin ortaya çıkışını incelememize olanak tanıyacak yeni kavramlar yaratmak adına Pierre Bourdieu'nün anahtar kavramlarını (toplumsal mekân, bürokratik alan, sembolik iktidar) nasıl uyarladığımı göstermek adına bir fırsattır.

Bu üçlemenin her bir cildi, "sınıf-ırk-devlet" üçgeninin¹⁹ bir yüzüne ışık tutmakta ve üçüncü köşenin diğer ikisi arasındaki ilişkiye olan etkisini incelemektedir. Ve yine her bir

¹⁹ Burada "ırk" terimini, inkâr-edilen etnisite anlamında kullanıyorum: Doğaya ya da etnik olmama iddiasındaki bir paradoksal etnisite çeşitliliğine dayandığı iddiasında olan -ki bu iddia, sosyologların her zaman dikkatsiz biçimde İngilizce konuşan ülkelerdeki etno-ırksal ortak akla dayanan bir "ırk ile etnisite" ikilisine başvurusu anlamında talihsiz bir iddiadır- bir tür haysiyet derecelendirmesini şart koşan (ve soy, fenotip ya da toplumsal kapatma amacı doğrultusunda seferber edilen başka diğer sosyo-kültürel ayırt edici niteliklere göre hareket eden – bkz. Wacquant, 1997) bir tabakalaşma ve sınıflandırma ilkesi.

kitap hem ampirik bir zemin hem de kuramsal bir sıçrama tahtası olarak diğer kitaplara dayanmaktadır.

1- *Urban Outcasts*, devlet yapıları ve politikalarının oluşturduğu "sınıf-ırk" eksenini boyunca Amerikan vakasında siyahi gettonun çöküşü ve Batı Avrupa'da işçi-sınıfı bölgelelerinin çözülmesinden sonra *ileri marjinalliğin* ortaya çıkışını teşhis etmektedir.

2- *Punishing the Poor*, etno-ırksal ya da etno-ulusal bölünmelerle damgalanmış "sınıf-devlet" eksenini boyunca sorunlu alanları ve nüfusları yönetmek adına bir teknik olarak *cezalandırıcı içermenin* icadı ve uygulanmasını kayda geçirmektedir.

3- *Deadly Symbiosis*, *onursuzluğun benzer biçimleri* olarak *cezalandırma* ile *ırksallaştırma* arasındaki karşılıklı üst üste binme ilişkisini çözümlemek ve sınıfsal eşitsizliğin "devlet-etnisite" ekseniiyle nasıl kesiştiğini ve bu eksenii nasıl şekillendirdiğini ortaya çıkarmaktadır.

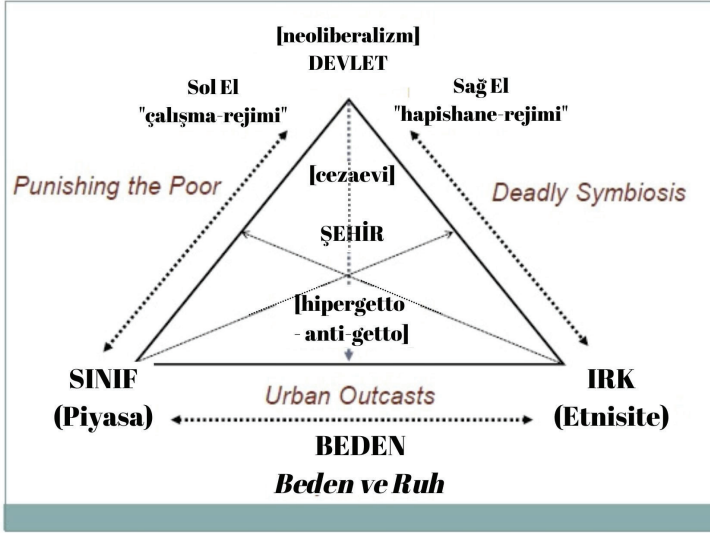
Bu kitaplardan her biri, kendi sorunsaliıyla meşguldür ve böylece ayrı ayrı da okunabilmektedir. Ancak bunları birbirine bağlayan argümanlar, her şeyden önce *yoksulluğun düzenlenmesinin ve post-endüstriyel prekaryanın şekillenmesinin* (ve *şekil değiştirmesinin*) *karşılaştırmalı sosyolojisine* ve ikinci olarak *neoliberal Leviathan'ın tarihsel antropolojisine* daha geniş bir katkı sağlayacak biçimde her bir kitabın ötesine geçmektedir (Wacquant, 2012). Kitaplar, neoliberalizmi ulus-ötesi bir siyasal proje, (hem karşıtlarının hem yandaşlarının öne sürdüğü gibi) "piyasanın çıplak imparatorluğuna indirgenemeyecek bir hakiki "aşağıdan devrim" olarak yeneden düşünmenin bir yolunu önermekte ancak bu imparatorluğun ortaya çıkması için gereken kurumsal araçlarını da -yani, bahsi geçen üç bileşeni bir araya getiren kültürel tutkal olarak işlev gören *bireysel sorumluluk* garabetini de unutmadan (*çalışma-rejimi* mefhumunun içerdiği) disiplinler sosyal politika ve (benim *hapishane-rejimi* olarak adlandırdığım) cezalandırma sisteminin ısrarlı yayılması- illâ ki kapsamaktadır (Wacquant, 2010a). Burada her bir kitaptaki

anahtar argümanları, ortak kuramsal temellerini ve birbirine bağlı olası sonuçlarını vurgulamadan önce kısaca özetliyorum.

1- İleri marjinalliğin siyasal üretimi: İlk kitap, *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*, sosyo-mekansal kutuplaşma aşamasında post-endüstriyel metropolün mülksüzleştirme ya da *bas-quartier* bölgelerinde sınıf ve ırk eksenini açıklığa kavuşturmaktadır (Wacquant, 2008a). Yurttaş hakları hareketinin zirveyi görmesinin ardından siyahi Amerikan gettosunun beklenmedik çöküşünü açıklıyor ve bu çöküşü 1970'li yılların ikinci yarısından sonra yerel ve federal politikaların dönüşümü -David Harvey'nin (1989) "yönetimsel şehirden girişimci şehre" bir geçiş olarak başarılı biçimde tespit ettiği, ancak şiddetli bir ırksal geri-tepmeyi andıracak biçimde ABD'de özellikle tehlikeli bir biçime karşılık gelen çok-yönlü bir kayma- üzerinden açıklıyorum. Bu politika dönüşümü, bütün siyahileri hem kapana kısıtıran hem de koruyan tahsis edilmiş bir mekâna hapseden *komünal gettoda*n, artık sadece gettoyu kendi gerçek formunda karakterize eden paralel kurumlar ağının çözülmesiyle her türden (ekonomik, toplumsal, kriminal, sıhhi, barınmaya ilişkin vs.) emniyetsizliğe maruz kalan Afro-Amerikalı işçi sınıfının değişken kesimlerini içeren bir sefalet mıntıkası olarak *hipergettoya* tarihsel geçişi hızlandırmıştır (Wacquant, 2005a).

Burada bahsi geçen hızlı çözülme ile Avrupa Birliği'nde sanayisizleşme çağı süresince işçi-sınıfı bölgelerinin yavaş parçalanmasını karşılaştırıyorum. Kentsel sürgünün iki kıtada iki farklı mantığa uyduğunu gösteriyorum: ABD'de bu mantık, etnisite tarafından belirlenmekte, 1960'lardan sonraki sınıfsal durum tarafından yumuşatılan ve devlet tarafından şiddetlendirilmektedir; Fransa'da ve ona komşu ülkelerde, bu mantık, sınıfsal eşitsizlikten kaynaklanmakta, etnisite (post-kolonyal göç) tarafından biçimlendirilmekte ve kısmen kamusal eylem tarafından yönü değiştirilmektedir. Kentsel sürgün, etnik kapatmanın aracı olarak sosyo-mekânsal getto türüne sürüklenmek (Wacquant, 2011a) bir yana, Avrupa

şehirlerinin mülksüzleştirilmiş semtleri, bundan, *anti-gettolar* olarak adlandırmayı mümkün kılacak denli uzaklaşmaktadır.²⁰

Şekil 1: Kentsel Prekaryanın "Şeytan Üçgeni"

Dolayısıyla mülksüzleştirilmiş semtlerin Afro-Amerikan getto modeli üzerinden Atlantik-aşırı bir *benzeşimine* ilişkin revaçta olan tezi reddediyorum ve bunun yerine, Atlaktik'in her iki yakasında da, şehirlerde, ücretli emeğin parçalanması, sosyal korumadan tasarrufa gidilmesi ve teritoryal dam-

²⁰ Avrupa'nın dört bir yanındaki alt-sınıf post-kolonyal göçmenlerin başlarındaki bela, halihazırdaki "gettolaşma"nın "paradoksal kazanımları"nı (Wacquant, 2010f), kendilerine, özellikle siyasal alansa ortak bir kolektif kimlik ve artan kolektif eylem kapasitesi sağlayan ayrı bir yaşam-alanı dahilinde toplumsal, ekonomik ve kültürel sermayenin ilkel birikiminin hasadını yapmaksızın, onları her toplumda alenen ulusal bütünlüğe dönük bir tehdit olarak işaret eden "gettolaşma"ya dönük panik söylemi üzerinden yaygınlaşan sembolik lekelemeye maruz kalmalarıdır.

galama eliyle beslenen yeni bir yoksulluk rejiminin *ortaya çıkışına* işaret ediyorum. Bunu da devletin hem toplumsal hem mekânsal üretimde ve kentsel marjinalliğin bölüşümünde merkezi bir rol oynamasına bağlıyorum: Post-endüstriyel prekaryanın kaderinin ekonomik olarak alt-belirlenmiş, siyasal olarak üst-belirlenmiş olduğunu ve bu durumun en az Avrupa kadar ABD için de geçerli olduğunu ileri sürüyorum – nihayet tarihçi ve hukukçu Michael Novak'ın (2008) hoş bir biçimde "zayıf Amerikan devleti efsanesi" olarak adlandırdığı olgudan bahsediyorum. **Şekil 1**'de gösterildiği üzere mekânsal yapının ayaklarını oluşturan sınıf ile etnisite arasındaki ikili ilişkiler üzerine düşünerek ve bunları kurcalayarak, hükümet yapılarını ve politikalarını (Max Weber'in [1921, 1958] yerli yerine oturttuğu) şehrin sosyolojisinin kalbine yeniden yerleştirmek zorunda olduğumuza ilişkin söylenecek çok şey var.

2- Yoksulluğun neoliberalizmin bir bileşeni olarak cezalandırıcı yönetimi: Peki devlet, paradoksal biçimde, ekonomik "kuralsızlaştırma" ve sosyal koruma kesintilerine dönük politikalarının kesişim noktasında geliştirdiği ve yerleştirdiği bu *ileri marjinalliğe* nasıl tepki verecek ve bununla nasıl baş edecektir? Yine kentsel sürgün topraklarında sosyal güvensizliğin normalleşmesi ve yoğunlaşması, *kamusal otoritenin* (bu ifadeyi kasten kullanıyorum) görüş alanının, programlarının ve önceliklerinin yeniden düzenlenmesine nasıl katkıda bulunacaktır? Sınıfsal dönüşüm ile devletin kendi toplumsal ve cezalandırıcı vazifelerine dönük yeniden yapılanması arasındaki çift yönlü ilişki, kentsel prekaryanın kaderini belirleyen "şeytan üçgeni"nin sol eli'ni konu edinen ikinci kitabın, *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*'nin (Wacquant, 2009a) konusudur.

Devlet yöneticileri, ortaya çıkan bu yoksulluk biçimini, onu besleyen kolektif mekanizmaları denetleyerek ya da bireysel semptomlarını bir tür "tedavinin konusu haline getirerek" toplumsallaştırabilirdi; bunun yerine bir başka rotayı, cezalandırma rotasını tercih ettiler. Bu tercih, ABD'de, kısıt-

layıcı sosyal politikaya ve yaygın cezalandırma politikalarına eşlik edecek biçimde yeni bir siyasetin ve kentsel marjinalliğe dönük yeni bir yönetim siyasasının icat edilmesine yol açacaktır. Bahsi geçen kısıtlayıcı sosyal politika, yardımların kişilerin ancak kendilerini aşağılayıcı istihdama yönlendirmesi üzerinden koşullu hale gelmesi eliyle koruyucu refah-rejiminin yerini zorunlu çalışma-rejiminin almasıyla hayata geçirilmekte; yaygın cezalandırma politikaları ise cezalandırmanın uygulamalı felsefesi olarak ıslahtan etkisizleştirmeye eş zamanlı geçişle pekiştirilmekte ve çift yönlü işleyen metropoldeki bölgesel damgalama söylemi üzerinden kamusal azarlamaya maruz kalan (ABD'deki *hipergetto*, Fransa'daki bakımsız bırakılmış işçi-sınıfı *banliyöleri*, Birleşik Krallık'taki *sink estates*, Hollanda'daki *krottenwijk* vb.) giderek azalan ve harabe halindeki kentsel alanlara yönelmektedir. Bu siyasa mekanizması, böylece, toplumsal mekânın makyajı ve bunu kabul eden her bir ülkeye özel siyasal-yönetimsel alanın biçimlendirilmesiyle uyum halinde ulusal sınırlar boyunca hayata geçirilen bir "haince aktarma" süreci vasıtasıyla yaygınlaşacak ve farklı şekiller alacaktır.²¹

²¹ ABD çalışma-rejiminin Anglo-Sakson olmayan ülkelerle olan bağlantısından kuşkusu olanlar, "*An Offer You Can't Refuse*": *Workfare in International Perspective* ["Reddedemeyeceğiniz Bir Teklif": Uluslararası Perspektiften Çalışma-rejimi] şeklinde açık bir başlığa sahip olan Lødemel ve Trickey'nin (2001) çalışmasına başvurmalıdır. Bu çalışma, on yıl kadar önce altı Avrupa Birliği ülkesindeki zorunlu çalışma programlarına bir girişin yanı sıra haklardan alıcıların yükümlülüklerine doğru sosyal politikalarındaki genel kaymayı, erişime dönük idari kısıtlamaların katlanarak artışı ve desteğin sözleşmeye bağlanmasını belgelemiş durumdadır. "Sosyal refah-rejimi uygulaması" programlarının yirmi yılının titiz bir eleştirisi içeren çalışmasında ise, Barbier (2009: 30), aşırı kapsamlı genellemelelere karşı uyarmakta ve yapı ve sonuçlarındaki hem ülke-içi hem birden fazla ülkedeki farklılıkları vurgulamaktadır; ancak Barbier, masrafların kısılmasının teşvik edilmesi bir yana, bu programların, her yerde ahlakileştirici bir "haklar ve ödevler" söylemine eklenmiş "yeni bir ahlaki ve siyasal mantık" ortaya çıkaran "derin bir ideolojik dönüşüm" niteliğinde olduğunu kabul etmektedir. "Çalışma-rejimi devleti"nin siyasal-ekonomik kökleri ve değişik biçimlerine dönük daha geniş bir tartışma için bkz. Peck (2001).

Punishing the Poor, üç temel argümanı açmak üzere üç bölüm üzerinden yürümektedir. İlk bölüm, cezalandırıcı istilasını sağlamak adına suç ile cezalandırmanın ayrıştırılmasından ve dolayısıyla (ortadan kalkmak üzere olduğu ve 1975 yılı civarında çok yakın zamanda kaybolmaya yazgılı olduğu ilan edilmiş olan)²² hapishanenin büyük geri dönüşünün kriminal güvensizliğe değil, ücretli emeğin güvencesizleştirilmesiyle ortaya çıkan sosyal güvensizliğe ve (ABD'deki siyahi gettonun ve Avrupa Birliği'ndeki göçmen nüfusların iskânı ile uluslar-üstü entegrasyondaki gelişmelerin çöküşüyle bağlantılı olarak) yerleşik haysiyet hiyerarşilerinin istikrarsızlaştırılmasıyla ortaya çıkan etnik huzursuzluğa bir yanıt olduğu iddiasından mütevellittir.

İkinci bölüm hem hükümet hem akademik bakış açıları düzeyinde geleneksel olarak birbirinden ayrı tutulan cezalandırıcı siyasanın geri dönüşü ile sosyal politikadaki dönüşümleri aynı model içinde bir araya getirmenin derdindedir. Bu iki siyasa karşılıklı olarak üst üste binmiştir: Her ikisi de kutuplaşmış sosyo-mekânsal yapının çatlakları ve çukurlarında kısılp kalmış nüfusları hedef bellemektedir; her ikisi de aynı teknikleri (dava dosyaları, gözetim, aşağılama ve kademeli yaptırımlar) uygulamaktadır ve her ikisi de davranışsal bireyciliğin ahlak felsefesine ve ilkinin ikinciye bu-

²² Michel Foucault (1975), iki yıl sonra İngilizce'ye "Disiplin ve Cezalandırma" başlığıyla çevrilecek olan *Surveiller et punir*'i yayınladığında, cezalandırma alanındaki analizciler arasındaki uluslararası söz birliği, hapishanenin eskimiş ve gözden düşmüş bir kurum olduğu yönündeydi. Kapatılma, herkes tarafından, yerini "topluluk" dahilinde alternatif ve orta seviye yaptırımların alacağı eski cezalandırma çağının bir hatrası olarak görülüyordu (ki sözüm ona "kurum-karşıtı" psikiyatri hareketinin ve ceza biliminde "topluma kazandırma" lehine seferberliğin zirve yaptığı yer de burasıydı). Foucault (1977: 358, 354, 359) ise "hapishanenin özgüllüğü ve bir damga olarak rolü'nün, kapatılma disiplinlerinin "toplumsal bedenin bütün yoğunluğuna nüfuz etmesiyle" ve "bir normalleştirici iktidarı kullanmakla" mükellef failliklerin yaygınlaşmasıyla "kendi varlık nedenini kaybetmekte olduğunu" vurgulamaktadır. O tarihten itibaren, bütün beklentilere karşın, hapsedilme oranları dünyanın her yerinde uygulamada patlama yapacaktı: Hapsedilme oranları ABD'de beş katına ve Fransa, İtalya ve İngiltere'de iki katına çıkacaktı; yine Hollanda ve Portekiz'de dörde, İspanya'da ise altıya katlanacaktı.

laşma eğilimiyle birlikte panoptik ve disiplinler hedeflere riayet etmektedir. İşbu entegrasyonu açıklamak üzere, Piven ve Cloward'ın ([1971] (1993) refah-rejimi üzerinden "yok-sulları düzenlemek" üzerine klasik tezini revize etmeme yol açan Bourdieu'nün (1993) "bürokratik alanı"nı devreye sokuyorum: Bundan böyle, devletin Sol eli ile Sağ eli, post-endüstriyel proletaryanın istikrarsız kesimlerinin "çifte cezalandırıcı düzenlenmesi"ni bir arada etkilemektedir.

Üçüncü kırılma, ilhamını cezaî adaleti emek piyasasındaki sapmalarla bağlantılı biçimde yayılan bir *sınıfsal zor aracı* olarak açıklayan Marx ve Engels'ten alan ekonomik yaklaşımların savunucuları ile cezalandırmanın sınırları çizmeye, toplumsal dayanışmayı canlandırmaya ve yurttaş *topluluğunu* kuran ortak duyguları ifade etmeye yardımcı olan bir *dil* olduğunu ifade eden Émile Durkheim'dan devşirilen kültüralist yaklaşımların savunucuları arasındaki kısır çatışmayı sona erdirmeye dayanmaktadır. Bürokratik alan kavramsallaştırması sayesinde, cezalandırmanın kusursuz biçimde hem denetim hem de iletişim işlevlerini ya eş zamanlı ya da sırayla yerine getirebildiği ve böylece dışavurumcu ve araçsal sicillerle uyum içinde faaliyet yürüttüğü *herhangi bir kamu politikasının maddi ve sembolik uğraklarını bir araya getirmek* yeterli hale gelmektedir. Aslında neoliberal cezalandırmanın ayırt edici özelliklerinden biri, gelişmiş toplumların büyük kısmında cinsel saldırı faillerinin yargılanması ve gözetim altında tutulmasına dönük histerik düzenlemelerin de gösterdiği üzere, rasyonel suç denetimini azaltmak pahasına da olsa toplumsal bedenden tehlikenin ve kirliliğin simgesi olarak sökülüp atılması görevine dönük teratolojik vurgudur.

Punishing the Poor kitabını, benim kentsel marjinalliği yönetmenin siyasal tekniği olarak cezalandırma modelim ile Michel Foucault'nun (1975) "disiplin toplumu" tanımlaması, David Garland'ın (2001) "denetim kültürü"nün ortaya çıkışı tezi ve David Harvey'nin (2005) ileri sürdüğü neoliberal siyasa tasavvuruyla karşılaştırarak sonlandırıyorum. Buradan hareketle, devletin (ABD'de merkezine hapishaneyi alan ve

Avrupa Birliği'nde polisin yürüttüğü) cezai kolunun yayılmasının ve yüceltilmesinin, neoliberalizmin yozlaşmasından kaynaklanan aykırı bir sapma değil, aksine, onun asli kurucu bileşenleri olduğunu göstermekteyim. Tıpkı 16. yüzyılın sonunda yeni yeni oluşan modern devletin önce baldırı çıplakların ve serserilerin akışını engellemek üzere yoksul yardımları ile cezai hapsedmeyi bir arada kullanması, ardından Kuzey Avrupa'nın ticaret şehirlerini işgal etmesi (Lis ve Soly 1979, Rusche ve Kirchheimer, [1939] 2003) benzeri, 20. yüzyılın sonunda ortaya çıkan neoliberal devlet de sınıflar ve mekânlar merdiveninin alt basamağındaki toplumsal güvensizliğin yayılmasının neden olduğu düzensizliği engellemek üzere polisiye, hukuki ve hapislik aygıtlarını güçlendirmiş ve yeniden düzenlemiş ve kendi yerleşik toplumsal ve ekonomik önlemler alma görevinden yasal olarak kurtulan bir hükümet otoritesini yeniden olumlamak üzere o cafcaflı *kanun-ve-nizam pornografisi* heyulasını sahneye koymuştur.

3- Irksallaştırma ile cezalandırma arasındaki dönüş-türücü sinerji: İleri marjinalliğin giderek şiddetlenmesi ve onun cezalandırma üzerinden önlenmesine doğru dönüş, her ikisi de güçlü bir biçimde ABD'deki "siyah/beyaz" karşıtlığından kaynaklanan ve Batı Avrupa'da (Roma'nın kendi ülkelerinde bile "yarı-yabancılar" olarak muamele etmesini sağlayan sabit kategorilerle) "ulusal/post-kolonyal yabancı" hizipleşmesine odaklanan etnik bölünme eliyle canlandırılmış ve şekillendirilmiştir. Bu önleme tarzı, Şekil 2'de gösterilen (ve *Punishing the Poor*'un 7. Bölüm'ü "The Prison as Surrogate Ghetto"da ele alınan) "sınıf-ırk-devlet" üçgeninin açığortayı üzerinden dolaylı biçimde; fakat aynı zamanda ırk-üretme ile devlet-zanaati arasındaki çift yönü ilişki üzerinden doğrudan iş görmektedir. Bu ilişki, şekilde üçgenin sağ-el tarafı olarak gösterilmiş ve üçüncü kitap, *Deadly Symbiosis: Race and the Rise of the Penal State*'te (Wacquant, 2009) incelenmiştir.

Etno-ırksal yarılma ile cezalandırıcı devletin gelişimi arasındaki sinerjik bağlantı, yürüttüğümüz soruşturma katmanları arasında tespit edilmesi ve çözümlenmesi en zor olan

meseledir.²³ İlk olarak, ırksal tahakküm incelemesi, siyasal tavrın ve ahlaki vaazın çok sık biçimde analitik titizlik ve ampirik materyallerin niteliğinin önüne geçtiği bir yerde, kavramsal bir bataklık ve bir sosyal araştırma mıntıkasıdır (Wacquant, 1997). İkincisi, halihazırda o kaygan ve yüklü "ırkçılık" kavramıyla meşgul olurken zaten çok yüksek olan sosyolojik muhakemenin yeminli düşmanı olan yargılama mantığına kapılma olasılığı, resmi görevi tam da suçluluğa karar vermek olan bir kurum olarak cezai adaleti ele aldığımızda, eldeki vaka üzerinden ikiye katlanmaktadır. Üçüncüsü, ırk ile kamusal iktidar arasındaki güncel bağlantıyı anlamak için, utanç verici bir geçmişin bugünkü atıl ve kaçınılmaz "mirası"nın bedelinin ödenmeye devam edildiğine ilişkin tuzağa düşmeksizin, dört yüz yıl geriye, sonradan ABD'ye dönüşen Amerikan kolonisinin kuruluşuna dönmek gerekmektedir. Nihayet, etno-ırksal bölünme, bir faaliyetten (somutlaştırılmış ve cisimleştirilmiş bir ilişki olarak sembolik bir faaliyetten) başka bir şey olmaması nedeniyle, akışkan ve değişkendir; tam da olağanüstü bir sembolik iktidar olarak devletin işleyiş tarzının bir işlevi olarak, tarih boyunca, düzensiz biçimde gelişmektedir. Bu zorluklar, bu kitabı neden yayıncımdan iki kez geri isteyerek baştan aşağıya düzelttiğimi (ve dolayısıyla sizin neden bu kitabı şu anda ancak ana bölümlerin taslakları üzerinden inceleyebildiğinizi de) açıklamaktadır.*

Deadly Symbiosis ise etno-ırksal yarılmının cezalandırmayı nasıl kolaylaştırdığı ve pekiştirdiğini ve dolayısıyla cezalandırıcı devletin ortaya çıkışının, ırkı, siyahiliği sinsi

²³ Burada kullanılan (Yunanca *syn* (birlikte) ile *ergon* (çalışma) kelimelerinden oluşan) sinerji kavramı, ırksallaştırma ile cezalandırmanın, toplumsal bedenin işleyişi üzerinde bir arada faaliyet yürüten iki sembolik organ olarak kent paryaları üretmek üzere uyum içinde bir arada iş gördüğü düşüncesini oldukça iyi ifade etmektedir. Émile Littré, bu kavramı *Fransız Dili Sözlüğü*'ne (1872-77) dahil ettiğinde, kavramın izini psikolojiye dek sürmüştü ve "çeşitli organlar, çeşitli kaslar arasında iş birliği içindeki eylem ya da çaba. Çeşitli organların bir işlevi yerine getirmek üzere ortaklığı" olarak açıklamıştır.

* Konuşmanın yapıldığı tarihte *Punishing The Poor* henüz yayınlanmamıştı – ç.n.

bir tehlikelilikle ilişkilendirerek ve Afro-Amerikan nüfusu hukuki bir ölçüt üzerinden bölerek nasıl bir sınıflandırma ve tabakalaştırma modalitesi olarak biçimlendirdiğini göstermektedir (Wacquant, 2005b). Gösteri, bizi üç kıtaya götüren üç aşamada ilerlemektedir. ABD tarihi boyunca siyahileri tanımlamak ve kapatmak üzere başarıyla iş gören dört "özgün kurum"dan oluşan tarihsel zinciri yeniden kurguluyorum²⁴: 1619-1865 arası kölelik, 1890'lar-1965 arası "Jim Crow" olarak bilinen Güney'deki ırkçı terörizm rejimi, 1915-1968 arası Kuzey'deki Fordist metropol gettosu ve nihayet hipergettonun ve hipertrofik hapsetme sisteminin karşılıklı olarak birbirinin içine geçişinin melez doğumu. *Alt-sınıf* siyahilerin 1973'ten itibaren kapatılmasındaki dehşet verici artışın (ki "Yeni Jim Crow"un gelişi üzerine hararetle tezleri geçersiz kılan biçimde) siyahi burjuvazi bu cezai açılımı hem *desteklemiş* hem de bundan *yararlanmış*tır), etnik bir kapsayıcı kapalı mekân olarak gettonun çöküşünden ve bunu takiben, cezai ağı gettonun kalıntıları dahilinde ve etrafında yerleşmesinden kaynaklandığını göstermiş bulunuyorum.

İşbu hapsetme ağı, bir taraftan gettoyu "hapishaneleştirilen", diğer taraftan hapishaneyi "gettolaştıran" iki çakışan değişim dizisi eliyle güçlendirilmiştir; öyle ki bu ikisi arasında işlevsel vekillik, yapısal türdeşlik ve kültürel kümeleme arasında üçlü bir ilişki peyda olacaktır (Wacquant, 2001). Hipergetto ile hapishane arasındaki *simbiyoz*, sosyo-ekonomik marjinalliği ve siyahi kentsel alt-proletaryanın sembolik yozlaşmasını sürekli kılmakta ve "ırk"ın anlamını yenileyerek, sabıkalarının aşağılanmasına dönük ırksallaştı-

²⁴ ABD'deki "siyahi" kategorisine dönük toplumsal ve hukuki saptamanın, Afrika'dan devşirilen bir kölenin kalıtsal kökenine dayandığını ve fiziksel görünüme dayanmadığını ve bunun da (siyahi olarak addedilen insanların büyük kısmını ilgilendiren) etno-ırksal karışımı, melez bir birliğin evlatlarının adı olarak kabul edilen kategoriye dahil olmasından hareket eden "alt-soy" ilkesinin sıkı sıkıya uygulanmasıyla büyüdü biçimde "sildiğini" hatırlatalım. Toplumdaki Afrikalı-Amerikalıların mekânsal ve toplumsal olarak aşırı tecridi yol verdiği bu sembolik kurulum, dünyada neredeyse biriciktir (Davis, 1991).

rılmış kamusal kültürü saklı tutarak yurttaşlığı yeniden şekillendirmektedir.

Ben, bu modeli, üye ülkelerin büyük kısmında Atlantik'in öte yakasında siyahi Amerikalıların aşırı oranda hapsedilmesinden daha beter hale gelecek biçimde, -kıtanın kriminologlarının ya görmezden geldiği ya da reddettiği aşikâr ancak pek az bilinen bir olgu olarak- Avrupa Birliği'ndeki post-kolonyal göçmenlerin kitlesel aşırı-hapsetmeyi de kapsayacak biçimde genişletiyorum (Wacquant, 2005c). Batı'nın eski imparatorluklarından başlayan yabancıların seçilerek hedef belirlenmesi ve tercihli kapatılması uygulamaları, birbirini tamamlayan "iç sürgün" ve "dış sürgün" biçimlerinde, (bürokratik eğilimli basının "tarifeli sefer" törenleriyle dramatik hale getirdiği) hapislik yoluyla arınma ve coğrafi sınırdışı olarak icra ediliyordu. Bu uygulamalar, düzensiz göçmenlere ayrılan büyük bir toplama kampları ağının hızla gelişmesi ve bu göçmenler arasında kayıtdışılığı teşvik eden ve kıta çapında "yasaların kötüye kullanılması"nı normalleştirmenin yanı sıra bunu göçmen programları ve iltica dene-timinin "ihraç edilmesi" yoluyla göç-veren ülkelere de ihraç eden saldırgan tespit ve ihraç politikaları eliyle tamamlanmaktadır (Broeders ve Engbersen, 2007; Ryan ve Mitsilegas 2010). Bütün bu önlemler, otoritelerin metanetini güzelle-meyi ve acı biçimde gün ışığına çıkan "onlar" ile Avrupalı "biz" arasındaki sınırı yeniden teyit etmeyi hedeflemekte-dir.²⁵ İleri marjinallikle ilişkili biçimde kentsel dalgalanma-

²⁵ Nicolas Sarkozy'nin Temmuz 2010'da Grenoble şehrinde yaptığı meşum konuşma, bu cezalandırma yoluyla sembolik parçalama ve iftira mantığı-nın hem abartılı hem de saçma bir dışavurumuna karşılık gelmektedir. Kamusal güvenlik açısından dibe vurmuş saygınlığını 2012 başkanlık seçimlerine dönük olarak geri kazanma kaygısıyla, Fransız devlet başkanı, "kaçakçılara ve suçlulara karşı" resmen savaş ilan edecek ve haşın bir polis şefini vali olarak atadığını ilan edecekti. Sarkozy (her ne kadar ko-nuşması sadece Fransız vatandaşlarını kapsıyorsa da) istenmeyen yabancı-ları doğrudan suçla bağlantılandırıyor; yabancıları devletin bütün öfkesine muhatap olacakları şekilde ayırıyor ve çözüm olarak da (polise dönük şiddet eylemlerinden mahkum olmaları halinde, zorunlu asgari cezalara ek olarak "10 yıldan az süre ile hak kazandıkları Fransız vatandaşlığı"ndan - Fransız anayasasının ve Avrupa sözleşmelerinin doğrudan ihlaline karşı

ların cezalandırılması, ırksallaştırılması ve depolitizasyonu, böylece, ABD'de olduğu gibi Avrupa kıtasındaki döngüsel eksen dahilinde hızla ilerlemekte ve bir diğerini pekiştirmektedir.

Aynı mantık, cezalandırmanın derin mantığını ifşa edecek biçimde yoksulluğun askerileştirilmesini incelemek üzere okuru davet ettiğim Brezilya metropolünde de yürürlüktedir (Wacquant, 2008b). Rutin cezai ayrımcılığa cevaz veren bir patrimonyal devlet tarafından, hem sınıf ve deri hem de dizginsiz polis vahşeti üzerinden desteklenen aşırı eşitsizlikler ve azgın sokak şiddeti bağlamında ve yıldırıcı hapislik koşulları göz önünde tutulduğunda, boyun eğmeyen *favela* sakinlerine ve yozlaşmış *conjuntolara* cezalandırıcı hapsedilmeyi dayatmak, onlara *vatan haini* muamelesi yapmak anlamına gelmektedir. Ve bu durumun, eşitsizliğin ve marjinalliğin bir arada yükselişine karşı Güney Amerika'nın dört bir yanında fiilen gözlemlenebilecek olan cezai iktidardan kaçışların yaygınlaşmasının yanı sıra yasa tanımazlığı ve yasaların rutin biçimde ihlal edilmesini teşvik etmesi kaçınılmazdır (Müller, 2012). Brezilya'ya ilişkin bu kısa değerlendirmeye, cezalandırıcı yönelimin, her daim, bir yapısal öncelik meselesi olarak fazlasıyla seçici ve çarpıcı biçimde sembolik haysiyet düzeni ve maddi sınıf düzeni dahilinde bu kategorileri iki kat tabi kıldığını teyit etmektedir.

II

Şimdi, çalışmalarımın, okurlarım tarafından her zaman açıkça fark edilmeyen (veya ancak belli belirsiz ya da kabaca

bir tedbir olarak çıkarılmalarını önererek) adalet sistemi eliyle ileri düzeyde ve açıkça ayrımcı cezaları işaret ediyordu. Yine Sarkozy, sayıca fazla tutuklama çıkartarak televizyondaki akşam haberlerine görüntü sağlamak derdiyle "yasadışı Roman kamplarını" dağıtmak ve buradaki yerleşimcileri toplu halde sürmek adına bir polis kampanyası başlatacağı. Bu kanun ve nizam porno düşkünü teşhircilik, Fransa'ya, Romanya ve Bulgaristan'ın güçlü diplomatik protestoları, Avrupa Birliği'nden resmi itirazlar ve yaptırım tehditleri ve uluslararası çapta (Vatikan'dan, BM'den vs.) kınamalar olarak geri dönecekti.

fark edilen), tam da yokluğunda bağlantısız değilse bile dağınık görülebilecek bir dizi soruşturmanın bütünlüklü olarak anlaşılabilmesi için gerekli anahtarları sağlayabilecek olan kuramsal ilhamına geliyorum. Muzaffer neoliberalizm çağında sınıfsal yeniden yapılanma, etno-ırksal bölünme ve devlet-zanaatı arasındaki üçgensiz bağlantıları çözmek adına, Pierre Bourdieu (1997) tarafından geliştirilen pek çok kavramı devşirdim ve bunları, gündelik hayatın bireysel arzuları ile kişiler arası ilişkilerin mikro düzeyinden toplumsal stratejilerin ve kentsel gruplaşmaların orta düzeyine, oradan da devlet biçimlerinin makro-sosyolojik düzeyine, yeni cephe-leri -marjinallik, etnisite, cezalandırma- üzerine işe koştum (Bkz. Şekil 2):

-Sembolik iktidar: "Halkın görmesi ve inanması, dünya görüşünü ve böylece dünya üzerine eylemi, dolayısıyla dünyanın kendisini pekiştirmek ya da dönüştürmek adına verili olanı ilan ederek kurma gücüdür" (Bourdieu, 1991: 170). Sembolik iktidar, marjinalliği (sırasıyla kamusal görünmezlik ya da aşırı-görünürlük olarak öteleyerek) toplumsal eşik-telikle, cezalandırmayı küçük düşürmekle ve ırksallaştırmayı zihinsel temelli şiddetle donatmaktadır. Daha genel olarak, kamusal politikaların, resmi sınıflandırma ve kategorizasyon faaliyetleri vasıtasıyla kentsel gerçekliğin üretimine nasıl katkıda bulunduğunu teşhir etmektedir (buna Fransa'dan verilebilecek bir örnek, "hassas mahalle" mefhumu ve bunun, sadece devlet bürokratları, medya ve firmaların davranışları üzerinde değil, aynı zamanda hem komşular arasında hem de mevzubahis alanların sakinleri arasında ortaya çıkarıldığı berbat etkilerdir);

-Bürokratik alan, devletin, ayrılmış bir toplum oluşturan çeşitli "alanlar"ın imarını ve işleyişini pekiştirmesini mümkün kılacak biçimde "devleti bir tür meta-sermayenin taşıyıcısı olarak kuran" (özellikle de yargı erkinin tekelleşmesini zorunlu kılan) fiziksel zorun, ekonomik sermayenin, kültürel sermayenin ve sembolik sermayenin bir noktada yoğunlaşmasına, temerküzüne atıfta bulunmaktadır (Bourdieu 1993: 52). Bürokratik alan bir yandan resmi aidiyetleri dayatmak

için birlikte çalışan, diğer yandan toplumsal faaliyetleri düzenlemek ve kamusal otoriteyi sahnelemek için rekabet eden idari kurumlar ağını tayin etmektedir. Bürokratik alan, dik-katleri kamusal malların bölüşülmesine (ya da bölüşülme-mesine) çekmekte ve bizim, sosyal politikalar ile cezai poli-tikaların işlevsel ikame ya da sömürgeleştirme ilişkilerini saptamak ve böylece devlet hakkındaki ve dahilindeki, onun, sürgün mahallelerinin hem bir tür çıta hem de bir tür sabit-leme noktası olan "toplumsal sorunları"nın teşhisi ve tedavi-si adına koruyucu (kadınsı) ve disipliner (erkeksi) kutupları-nı aşındıran mücadelelerinin bir ürünü olarak üst üste binen evrimlerinin hikayesini yeniden kurmak üzere bu ikisini ilişkilendirmemizi mümkün kılmaktadır;

-*Toplumsal mekân*, sermaye faillerinin bütününe farklı formları dahilinde sahip olmasıyla ve bu faillerin varlıkları-nın bileşimiyle, yani, ekonomik ve kültürel sermaye olarak "en etkili ayrışma ilkeleri"nin "görece ağırlığı"yla verili olan iki temel koordinat boyunca dizilen "karşılıklı dışsallık"ları, görece mesafeleri (yakın ya da uzak) ve derece sıralarıyla (üstünde, altında, arasında) nitelendirilen "toplumsal konum-ların çok-boyutlu dizilim yapısı"dır (Bourdieu 1994: 20-22). "Faillerin pratiklerini ve aidiyetlerini örgütleyen" ve gözlem-lenebilir etkileşimlere indirgenemeyen "görünmez gerçeklik" olarak toplumsal mekân, kentsel hiyerarşinin farklı düzeyle-rindeki yaşam fırsatlarını belirleyen verimli kaynaklarının bölüşümünü teşhis etmemize ve ayrıntılı biçimde açıklamamıza (Bourdieu 1994: 25) ve ayrıca şehrin sembolik, top-lumsal ve fiziksel yapıları arasındaki örtüşmeleri -ve aslında, kopuşları- incelememize yardımcı olmaktadır ve nihayet,

-*Habitus*, bize toplumsal dünyada yol gösteren "pratik bilgi faaliyetlerini etkilememize olanak sağlayan algı, idrak ve eylem tasarımı" sistemi (Bourdieu 1997: 200) olarak, bizi, faillerin bedensel deneyimlerini analize yeniden dahil etmeye zorlamaktadır – ve marjinalite, ırksallaştırma ve kapatılma, daha yoğun biçimde *derinin hem altında hem üstünde* sergilenen *bedensel kısıtlamadan* başka bir şey de-ğildir. *Habitus*, halkın toplumsal koşullanmaları ve toplum-

Dahası (**Şekil 2'**de de gösterildiği üzere) bu farklı düzeyler arasında işleyen bir mantıksal gereklilik ilişkisi ve iki-yönlü bir nedensellik zinciri mevcuttur²⁷: Sembolik iktidar, kendisini, farklı ilgili fail kategorilerine otorite bahşederek ve verimli kaynakların bölüşümüne onları memur ederek kendisini toplumsal mekâna nakşetmektedir. Bürokratik iktidar ise bu bölüşümü, sahip olunan çeşitli sermaye formları arasında karşılıklı bir "değişim-değeri" belirleyerek geçerli kılmakta ya da düzeltmektedir. Bir başka deyişle, kentsel hiyerarşilerin etnikleştirilip etnikleştirilmediği ve ne kadar etkili biçimde etnikleştirildiği de dahil olmak üzere örgütlenmesini, açıklayıcı denkleminimize *tabakalaştıran ve sınıflandıran bir faillik olarak devleti* dahil etmedikçe anlayamayız. Dolayısıyla, toplumsal mekânın yapısı, yapılı çevrede somutlanır ve faillerin gündelik yaşamdaki, toplumsal çevrelerdeki, emek piyasasındaki, kamu kurumlarıyla (polisle, sosyal hizmet bürolarıyla, mali makamlarla vs.) olan ilişkilerindeki pratik stratejilerini yönlendiren ve böylece faillerin (devletin nesnel gerçekliğinin de bir parçası olan) devletle olan öznel ilişkilerini şekillendiren bilişsel, duygusal ve çağrışımsal kategoriler dahilinde vücut bulur. Nedensellik zinciri böylece aşağıdan yukarıya akarak kaynağına dönebilecektir: *Habitus*, toplumsal mekânın yapılarını yeniden teyit eden ya da değiştiren eylem hatlarının ve sırasıyla devletin ve kategorizasyonlarının çeperini, programlarını ve önceliklerini pekiştiren ya da meydan okuyan bu hatların kolektif iç içe geçişinin önünü açmaktadır.

Body and Soul kitabımda (Wacquant, [2000] 2004) *Urban Outcasts*'i önceleyen kurumsal kıyaslamaya dönük ortaya konulan boksun etnografisini ifade eden de işte bu kavramsal teçhizattır. Bu kitaplar benim gözümde, birbirine zıt, ancak yine birbirini tamamlayan iki açıdan yaklaşılabilir (ve

²⁷ Sembolik sermayenin çeşitli vücut bulma biçimleri dahilindeki kütlemerkezli mekanın vurgulayan bu farklı kavramların arasındaki içsel ilişkiye dair daha eksiksiz bir tartışma için bkz. Bourdieu ve Wacquant, 1992.

Şekil 1'in tabanında görülen) marjinallik yapısı ve deneyimine dönük tek bir soruşturmanın iki yüzüdür: *Urban Outcasts*, gettonun, dışından ve üstten inşa edilmiş bir analitik ve karşılaştırmalı makro-sosyolojisini ortaya koyarken, *Body and Soul*, hayatın içinden ve aşağıdan görünen sıradan bir kesiti- ne gömülü pragmatistlerin "gösteren fail" unsurları yönünden gettonun *içindeki* bir bedensel zanaatın dünyevi bir antropolojisini, bir tür fenomenolojik çapraz kesitini sunmaktadır.²⁸

Bu mefhumları, bana, kentsel marjinalliğin yeni biçimlerini tespit etmekte, kentsel marjinalliği yukarıya doğru üretmeye ve aşağıya doğru tedavi etmeye yönelen devlet faaliyetlerini tanımlamakta ve dolayısıyla yaygınlaşan toplumsal güvensizlik çağında çift yönlü işleyen metropol dahilinde ortaya çıkan eşitsizlik vektörlerini ölçmekte yardımcı olan kavramlara şekil vermek adına pek çok kuramsal kaldıraç üzerinden kullanıyorum (Bkz. Şekil 3). Böylece *Urban Outcasts*'te, *getto/hipergetto/anti-getto* üçlüsünü sunmak ve şehri oluşturan yerler merdiveninin alt basamaklarında kısıp kalmış mülksüzleştirilmiş ve onursuzlaştırılmış nüfusları içeren değişen sosyo-mekânsal grupları incelemek adına toplumsal mekân mefhumuna yaslanıyorum (Wacquant, 2008a; 2010b). Bourdieu'nün (1991) sembolik iktidar teorisini Goffman'ın (1964) "kusurlu kimlikler" in yönetimi analiziyle bir araya getirerek, sürgün mahallelerinin mekânsal aşağılanması, çoklu tuzak düzeylerinde işleyen bilişsel mekanizmaların dolayımı üzerinden bu mahallelerin sakinlerinin öznelliklerini ve toplumsal bağlarının yanı sıra bunlara şekil veren devlet politikalarını nasıl etkilediğini ortaya çı-

²⁸ Eli çabuk sokak ekonomisi dahilindeki bir "dolandırıcı"nın yaşam stratejilerinin ayrıntılı bir incelemesi (Wacquant, [1992] 1998) ile hipergetto- nun evliliğe dönük dayatmasının normatif dönüşü ve pratik esnekliği (Wacquant, 1996), bahsi geçen iki analiz düzeyi ve tarzı arasındaki çoklu kesişim noktasından ikisidir. Her iki alan çalışmada da, önde gelen kaynaklarım, aynı zamanda boksördü. Benzer şekilde, Woodlawn Erkekler Kulübü'nde yirmi yıl boyunca en iyi arkadaşım ve "ring kankam"ın her anlamda hukuki ağlara dolanmış olması, biyografik zaman ve mikro-sosyolojik ölçekte marjinallik ile cezalandırma arasındaki ilişkilerin canlı bir çözümleyicisini sağlayacaktı.

karmak adına *bölgesel damgalama* kavramını türetiyorum.²⁹ Bachelard'ın epistemolojinin ilkeleriyle uyumlu biçimde, uluslararası karşılaştırma adına titiz bir analitik örgü sağlayan yeni *ileri marjinallik* (bu adlandırmanın nedeni, bir tür kalıntı, döngüsel ya da geçici değil, çağdaş ekonomi politişin en ileri kesimleriyle ve özellikle sermayenin finansallaşmasıyla organik bağlantılı bir olgu olmasındandır) rejiminin bir ideal-tipik tanımını geliştiriyorum.

Punishing The Poor'da ve bu kitaptan devşirdiğim bir di-zi makalede (Wacquant, 2010c; 2010d; 2011b), sözüm ona kentsel hastalıkları devletin sosyal ve insani hizmetleri yerine yargısal kolunu harekete geçirerek tedavi etmek anlamına gelen politikalar örgüsünü -kuşatma kategorileri, bürokratik faillikler, eylem programları ve meşrulaştırıcı söylemler-adlandırmak için "refah-rejimi" ile kavramsal bir analogi kurarak hapisane-rejimi (*prisonfare*) mefhumunu ileri sürüyorum. *Cezalandırıcı kuşatmanın*, mülksüzleştirilmiş bir semt ya da bitmek bilmez cezalandırma döngüsü (karakol, mahkeme, hapisane ve bunların örgütsel uzantıları: Şartlı tahliye, kefaletle serbest bırakma, cezai adli veritabanları vs.) biçimlerini alabilen marjinalleştirilmiş kategorileri yönetmek adına genelleştirilmiş bir teknik olduğunu ileri sürüyorum. Böylece, yoksullara disiplinci öğretiyi, sınıfsal yapının en üstündeki ekonomik ve kültürel sermaye sahiplerine ise *bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinlerci* öğretiyi uygulayarak, diğer yandan da toplumsal güvensizliğin ve eşitsizliklerin derinleşmesini normalleştirerek yaratılan toplumsal dalgalanmaları engellemek adına, toplumsal hiyerarşinin en altındakilere davetsiz ve denetleyici biçimde müdahale etmesi nedeniyle "liberal-paternalist" fitrattaki, "çalışma-rejimi" ile etkisiz hale getirici "hapisane-rejimi"nin bir arada işletilmesine dayanan hakim siyasa mekanizmasını

²⁹ Bölgesel damgalama kavramı, kuramsal açıdan geliştirildikçe ve ampirik olarak üç kıtayı kapsar hale geldikçe (Wacquant, 2007; 2010b; 2010f), uluslararası ve disiplinler arası bir ağ yapısı dahilinde yürütülecek <advancedurbanmarginality.net> ve Tom Slater, Virgílio Pereira ve Loïc Wacquant tarafından *Environment & Planning*'in "Territorial Stigmatization in Action" özel sayısı için bir kaynakça derlenecektir.

açıklıyorum. Bu mekanizmanın, bütün yurttaşlara aynı muamelenin yapılacağını şart koşan demokratik normu ihlal ederek, sınıflar ve mekânlar skalasının iki ucundaki birbirinden çarpıcı derecede farklı profilleri temsil eden bir *Yarı-insan devletin* inşasında da payı bulunmaktadır. Bu devletin yöneticileri (sadece bununla sınırlı olmamakla birlikte) "Suça karşı savaş"ı, kendi otoritelerini yeniden teyit etmeye ve devletin "bağımsızlığı"nı, tam da sermayenin dizginsiz hareketliliği ve ulus-üstü siyasal topluluklara hukuki-ekonomik entegrasyon eliyle ihlal edildiği anda sahneye koymaya bağlı olan bir bürokratik tiyatro olarak kullanmaktadırlar.

~

Şekil 3: Geliştirilen Temel Kavramlar

Deadly Symbiosis'te, bugünlerde ABD hapishaneleri ve toplumu üzerine yürüyen yurttaşlığa ilişkin ve bilimsel tartışmaları çerçeveleyen ve sınırlayan, çekici ancak yanıltıcı olan "kitlesel kapatma" mefhumunun (ki ben de 2006 yılı öncesindeki yayınlarımda düşünmeden kullanıyordum) yerine, sınıfsal konuma, etnik aidiyete ve yerleşim yerine göre *cezalandırmanın aşırı seçiciliğini* -yoksulluğun cezalandırıcı yönetimi siyasasının -tesadüfi değil- kurucu bir niteliği olan bir seçiciliği- vurgulamak adına daha incelikli bir kavram olarak *hiper-kapatmayı* kullanmayı öneriyorum (Wacquant, 2011b: 218-219). Cezalandırmanın, yalnızca Émile Durkheim'in bir asır önce *De la division du travail social*'de ([1893] 2007) ileri sürdüğü gibi doğrudan bir dayanışma göstergesi ve devletin asli siyasal kapasitesi olmadığını iddia ediyorum: Cezalandırma aynı zamanda bireysel ahlak ve bu anlamda yurttaşlık "kabahati"ne dönük bir yaptırım olarak dayatılan bir kamusal onursuzluk paradigmasıdır.

Bu yaklaşım beni, cezalandırmayı, *olumsuz toplumsuluğun* bir işletici olarak nitelendirmeye itecekti: Cezai adalet, sırasıyla serbest bıraktığı ve bastırdığı skandalların parıltısına benzemeyen sıradan işleyişi (Garapon ve Salas, 2006) vasıtasıyla, toplumsal skalanın dibindeki prekaryanın talih-sizliği açısından kurumsal bir meşruiyet, aynı skalanın tepesindeki akademik "erdem" temelinde elit üniversiteler tarafından yeterlilik dağıtımından etkilenen egemenlerin talihliliğinin *olumlu toplumsuluğunu* yansıtan bir meşruiyet üretmektedir (Bourdieu, 1989).³⁰ Cezai yaptırımlar ve bunların

³⁰ Ben burada, "bütün yöneten insanların dışsal ve içsel çıkarlarını" (*Theodizee des Glückes*) geçerli kılan öğretilerle çelişen "Dünya Dinlerinin Sosyal Psikolojisi"nde Max Weber'in ([1915] 1948) önerdiği "tanrıbilim" ikiliğini, "toplumsal olarak bastırılan tabaka"nın ıstırabını meşrulaştıran ve rasyonelleştiren öğretilerle (*Theodizee des Leidens*) uyumlu hale getiriyorum.

hukuki dosyalardaki ya da "vukuat sicilleri"ndeki (Fransa'da *casier judiciaire*, Almanya'da *Führungszeugnis*, Hollanda'da *strafblad* vs.) kayıtları, ters açılar şeklinde işlemektedir: Bunlar toplumsal bağlar ve evlilik bağlarının, barınma seçeneklerinin, istihdam olanaklarının ve kısa süre ince bütün gelişmiş ülkelerde "eski hükümlüler"ın ücretlerinin kesilmesinde ortaya çıkan durum benzeri, hamillerinin bireysel değersizliğini alenen onaylar ve bu kişilerin yaşam fırsatlarının rutin olarak kısıtlanmasını teşvik eder. O halde, irksallaştırma ile cezalandırma arasındaki -bir benzerlikten ya da bir yakınlıktan, hatta Webervari bir "seçmeci yakınlık"tan daha fazlası olacak biçimde- birinci derecede akrabalığı tespit etmek adına "bir yurttaşlık suçu olarak ırk"ı (Wacquant, 2005b) inşa etmek yeterlidir: Irksallaştırma da cezalandırma da, aşkın sembolik otorite eliyle geçerli kılınan bir toplumsal varlık kasaplığına yol açmaktadır. Irksal kategorizasyon ve cezai yaptırım, birbirine daha yakından bağlı olarak gittikçe eksiltelen *kent paryalarını* üretmektedir.

III

Didaktik olmam gereken yerde üstü kapalı konuşursam ya da tam tersi, özür dilerim ancak hem kısa ve öz konuşup hem de araştırma nesnemi her yönüyle ortaya koymak adına akıl yürütme tarzımı basitleştirmek ve argümanlarımı özetlemek zorundaydım. Yine de analitik kartografyanın bu temel bilgilerinin, derdimi daha iyi anlamamızı ve özellikle tartışmakta olduğumuz üç çalışmayı bağlantılandırmanızı sağlayacağını umuyorum. Yanıtın halihazırda kitaplardan birinde verilmiş olduğuna ya da meselenin üç cildin kendi arasındaki işbölümü eliyle yeniden formüle edildiğine, hatta çözümlendiğine işaret ederek kitaplardan birine yönelen eleştirilerden bazılarına tepki göstereceğimi tahmin ediyorum. Bunun bana meseleden kaçınmak adına bir bahane vereceğini söylemeyeceğim: Bütünün, ilgili her bir okur grubunun kendi ilgi alanları çerçevesinde özerkleştirme eğilimindeki parçaların toplamından fazlası olması benzeri,

rum.

ortaya konulması gereken, projenin genel ekonomisidir.³¹ Her bir kitaba etkide bulunan ampirik ilerleme ve her bir kitapta önerilen kavramsal yenilikler, diğer iki kitaptakilerle doğrudan bağlantılıdır. Bir örnek olarak: İlk başta bölgesel damgalamayı ileri marjinalliğin ayırt edici özelliklerinden biri olarak teorileştirmeseydim ve ardından, hipergetto ile hapisane arasındaki işlevsel ve yapısal paralelliğin farkına varmasaydım, küçük düşürmenin birbirine akraba biçimleri olarak cezalandırma ile ırksallaştırma arasındaki gizli bağlantıyı tespit edemeyecektim.

Tartışmanın sonuna doğru yaklaşırken, sizi, 1990 yılı civarında masaya aklımda bir üçleme yazmaya dönük büyük bir projeye oturmadığım konusunda bilgilendirmek ve rahatlatmak durumundayım. Araştırmalarımın planlanmamış gelişimi, bunun izin verdiği ampirik ilerlemenin (ve tekrarlanan geri çekilmelerin) yanı sıra ortaya çıkardığı (ya da ortadan kaldırdığı) kuramsal meseleler, beni yıllar boyunca Sınıf-Etnisite-Devlet üçgeninin bir başka köşesine sürükleyecekti; bunları bir diğerine bağlayan kenarlar boyunca ilerleten beklenmedik varoluşsal bağlantılar sunacaktı.³²

³¹ Urban Outcasts'e adanmış sempozyumlara (2008'de *City* [Şehir] başlıklı, 2009'da *International Journal of Urban and Regional Research* [Uluslararası Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Dergisi], *Revue française de sociologie* ve *Pensar*; 2010'da *Urban Geography* [Kentsel Coğrafya] ve *Punishing The Poor*'a adanmış (*British Journal of Criminology*, *Theoretical Criminology*, *Punishment & Society*, *Critical Sociology and Studies in Law, Politics & Society*, *Criminology & Justice Review*, *The Howard Journal of Criminal Justice*, *Amerikastudien*, *Prohistoria* ve *Revista Española de Sociología* tarafından organize edilen sempozyumlara) yapılan katkılar, disiplinler (sosyal hizmet ve siyaset biliminin yokluğu hissedilmekle birlikte, genel anlamda, bir tarafta kentsel coğrafya ve sosyoloji, diğer tarafta kriminoloji) arasındaki yerleşik ayrımı yeniden üretmekte ve yalnızca bu iki kitaptan biriyle meşgul olurken, diğerini ihmal etmektedir. Editörlüğünün Squires ve Lea'nın (2012) yaptığı derleme kitap, ileri marjinallik şemasını cezalandırıcı devlet analizimle bağlantılandırmaya dönük sayıca az girişimden biridir ancak bu da ırksallaştırma-cezalandırma eksenini yok sayma pahasına yapılmıştır.

³² "Beden, Getto ve Cezalandırıcı Devlet" arasındaki analitik bağlantılara ve biyografik ilişkilere ve beni bunları çözmeye sevk eden yurttaşlığa ilişkin motivasyonlara dönük daha eksiksiz bir tartışma bkz. Wacquant,

Başlangıçta, Chicago'ya geldiğimde, abartısız, ay manzarasının evimin kapısından itibaren boylu boyunca uzandığı Güney Yakası'nın dört bir yanındaki kentsel ve insani olarak ürkütücü harabelik karşısında tecrübe ettiğim şey -hem duygusal hem entelektüel- bir şoktan başka bir şey değildi. Bu şok beni, Amerikan metropolünde "ırk ve sınıf"ın birlikteliği meselesini ele aldığım ve meseleye ilişkin ulusal sosyolojiye hâkim olan uzaktan ve yukarıdan bakışa karşı getto mefhumunu her yönüyle yeniden inşa etmeye giriştiğim bir gözlem kulesi olarak tarif edilebilecek bir boks salonuna girmeye itecekti (Wacquant, 1997b). Fransa'da ve sonradan Avrupa'nın dört bir yanında işçi sınıfı semtlerinin sözüm ona "gettolaşması" üzerine yürüyen panik söyleminin istilasına karşılık olarak, ben, buna karşılaştırmalı bir eksen ekleyerek kendi tarihsel bakış açımı güçlendirdim. Bu karşılaştırma, devletin, Atlantik'in iki yakasında da merkezi fakat farklı olan bir rol olarak marjinalliğin *üretim*indeki rolünü vurgulamaktadır. Böylece boksörün zanaatından etkilenmiş halde, boks salonu arkadaşlarımın yaşam öykülerini yazıya geçirdim ve neredeyse hepsinin yolunun hapishaneye düştüğünü keşfettim: Bu insanlara açık olan -ya da çoğu durumda, kapalı olan- imkanlar alanını ayrıntılı biçimde açıklamak istiyorsam, kapatma kurumunu kendi sosyolojik bakış açıma dahil etmek zorundaydım.

Amerikan cezalandırma sisteminin 1973'ten itibarenki hazımsız büyümesinin, tam anlamıyla devlet yardımının örgütlü dumurunun ve bunun güvencesiz istihdam doğrultusunda bir sıçrama tahtası olarak disiplinler biçimde yeniden düzenlenmesinin, hem doğal sonucu hem de tamamlayıcısı olduğunu fark etmem de bundan sonradır. Hapishane icadının 16. yüzyılda tarihsel olarak yeniden ele alınması, sonradan, en başından yoksul yardımı ile cezai kapatılmayı bir araya getiren organik bağlantıyı pekiştirmekte ve bunların işlevsel tamamlayıcılıklarının ampirik sezgi açısından yapısal bir temel sağlamaktadır. Bu arada, *Les Prisons de la misère*'de [Yoksulluğun Hapishaneleri] kutuplaşan şehirde

yoksulluğun cezalandırılmasının başını çeken polislik stratejisinin ve "sıfır-tolerans" söyleminin gezegen çapındaki yayılmasının bir haritasını çıkaracaktım. Bu eğilimin, vasıfsız çalışmanın "kuralsızlaştırılması" ve refah-rejiminin (*welfare*) çalışma-rejimine (*workfare*) dönüşmesinin ardından işlediğini gösterecektim: Velhasıl bu eğilimin, neoliberal Leviathan'ın inşasında payı bulunmaktadır (Wacquant, 1999; 2009b; 2010e).

Etno-ırksal bölünme, her bir aşamada ya bir katalizör ya da bir çarpan olarak iş görmektedir: Ücretli emeğin, işçileri bölerek ve onları bir diğerine rakip haline getirerek parçalanmasını vurgulamakta; refah-rejimi alıcılarına ve sabıkalarına, ki sabıkalılar, (Elias ve Scottson'ın [1965] 1994 ifade ettiği ikiliğe başvursak) her anlamda "müesses" yurttaşların zıddı olarak doğuştan kusurlu ve nihayet iflah olmaz "yabancı" yurttaşlardır, yönelik politikaları sertleştirmek daha kolay olduğundan refah rejimi tasarruflarını ve cezai aygıtın harekete geçmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak en önemlisi, ırksal damgalama doğası gereği ona benzer olan cezai terbiyeyle sonuçlanmaktadır: Bunlar *onursuzlaştırmanın* ikiz tezahürleridir. Dolayısıyla bu işe hiç kalkışmaksızın, kendimi istemeden de olsa maddi ve sembolik bir faillik olarak devlet meselesiyle karşı karşıya ve istemeden, neoliberalizmin doğası ve cezalandırmanın neoliberalizmin ortaya çıkışına katkısı üzerine kuramsal ve karşılaştırmalı tartışmaların içinde bulmuş oldum.³³

Kentsel prekaryanın kaderini belirleyen "şeytan üçgeni", bu makalenin ana hatlarını kurduğum araştırmalar dahilinde geliştirdiğim ve aşama aşama ortaya çıkan *güncel/tarihsel* bir şemadır. Bu da araştırmaları sentezlediğim üç çalışmanın (veri üretimi süreci nedeniyle ortalama bir on yıl gecikmey-

³³ (İktidar alanının ekonomik kutba doğru sürüklenmesine etki eden) "bürokratik alanın sağa dönük eğilimi" açısından Bourdieucu bir yaklaşımla, neoliberalizmin, sırasıyla Marx ve Foucault'tan ilham alan "piyasa yönetimi" ya da "yönetimsellik" olarak iki egemen ve simetrisi bozulmuş modeli arasındaki orta yolu bulmama izin vermektedir (Bkz. Wacquant, 2012 ve aynı derginin sonraki sayılarında bu teze verilen yedi yanıt).

le) hem geç hem de düzensiz biçimde yayınlanmasını bir nebze açıklamaktadır: Bütün bunları, aynı anda hem daha iyi ayrıştırmak hem de birbirine daha iyi bağlamak adına defalarca yeniden düşünmek ve yeniden yazmak durumundaydım. Bu analitik kurulum, aynı zamanda her bir çalışmayı daha derin kılan ve her birine daha fazla ağırlık veren şeydi – ki burada da bütün çalışmaları açıkça sunabilmiş olduğumu umuyorum.

Nihayet işbu sunum, akademik geleneklerden kopmanın estetik keyfi için değil, bahsi geçen üç çalışmadaki temaları birbirine bağlayarak elde ettiğimiz bütün ampirik ve kuramsal kazanımları kolektif biçimde açabilecek olmamız nedeniyle *üretken ve birbirini kesen bir okumaya çağrı* anlamına gelmektedir. Bu nedenle, konuşmamı şu analitik *yakarış* ile bitireceğim: Kentsel marjinallik araştırmacıları, etnisite araştırmacıları ve cezalandırma araştırmacıları, birleşin! Entelektüel zincirlerinizden başka kaybedeceğiniz bir şey yok! Ve kamusal tartışmaya katacağınız bir pratik tavsiyeler zenginliğinin yanı sıra kazanacağınız bir bilimsel keşifler dünyası var!

Kaynakça

Barbier, Jean-Claude (2009). “Le workfare et l’activation de la protection sociale, vingt ans après: beaucoup de bruit pour rien? Contribution à un bilan qui reste à faire.” *Lien social et Politiques*. 61: 23-36.

Bourdieu, Pierre (1989). *La Noblesse d’État. Grandes écoles et esprit de corps*. Paris: Minuit. English tr. 1998. *The State Nobility: Elite Schools in the Field of Power*. Cambridge, UK: Polity Press.

Bourdieu, Pierre (1991). *Langage and Symbolic Power*, ed. John Thompson. Cambridge, UK: Polity Press.

Bourdieu, Pierre (1993). “Esprits d’État. Genèse et structure du champ bureaucratique.” *Actes de la recherche en sciences sociales*. 96-97 : 49-62. English tr. 1994. “Rethink-

ing the State: On the Genesis and Structure of the Bureaucratic Field.” *Sociological Theory*, 12 (March): 1-19.

Bourdieu, Pierre (1994). *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*. Paris: Seuil. English tr. *Practical Reasons. On the Theory of Action*. Cambridge, UK: Polity Press.

Bourdieu, Pierre (1997). *Méditations pascaliennes*. Paris: Seuil. English tr. 1999. *Pascalian Meditations*. Cambridge, UK: Polity Press.

Bourdieu, Pierre and Loïc Wacquant (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

Broeders, Dennis and Godfried Engbersen (2007). “The Fight Against Illegal Migration: Identification Policies and Immigrants’ Counterstrategies.” *American Behavioral Scientist*, 50, sayı 12 (August): 1592-1609.

Castel, Robert (1996). *Les Métamorphoses de la question sociale. Une chronique du salariat*. Paris: Fayard.

Castells, Manuel (2000). *End of Millennium: The Information Age: Economy, Society, and Culture, Volume 3*. Oxford: Basil Blackwell.

Davis, James F. (1991). *Who Is Black? One Nation’s Definition*. University Park, PA: Pennsylvania State University Press.

Durkheim, Émile [1893] 2007. *De la division du travail social*. Paris: PUF. English tr. 1984. *The Division of Labor in Society*. London: Macmillan.

Elias, Norbert et John L Scotson [1965] (1994). *The Established and the Outsiders*. London: Sage.

Fassin, Didier and Éric Fassin (ed.) (2006). *De la question sociale à la question raciale? Représenter la société française*. Paris: La Découverte.

Foucault, Michel (1975). *Surveiller et punir. Naissance de la prison*. Paris: Gallimard. English tr. 1977. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage.

Garapon, Antoine and Denis Salas (2006). *Les Nouvelles sorcières de Salem*. Leçons d'Outreau. Paris: Seuil.

Garland, David (2001). *The Culture of Control: Crime and Social Order in Contemporary Society*. Chicago: University of Chicago Press.

Geremek, Bronislaw [1978] (1987). *La Potence ou la pitié. L'Europe et les pauvres du Moyen Âge à nos jours*. Paris: Gallimard. English tr. 1994. *Poverty: A History*. Oxford: Basil Blackwell.

Goffman, Erving (1964). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Harvey, David (1989). "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism." *Geografiska Annaler*, 71, sayı 1: 3–17.

Harvey, David (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. New York: Oxford University Press.

Kafka, Franz [1914] (2011). *In the Penal Colony*. New York: Penguin.

Littré, Émile (1877). *Dictionnaire de la langue française*. Paris: Hachette.

Lødemel, Ivar ve Heather Trickey (2001). *"An Offer You Can't Refuse": Workfare in International Perspective*. Bristol: Policy Press.

Lis, Catharina ve Hugo Soly (1979). *Poverty and Capitalism in Pre-industrial Europe*. London: Harvester Press.

Littré, Émile (1877). *Dictionnaire de la langue française*. Paris: Hachette.

Müller, Markus M. (2012). "The Rise of the Penal State in Latin America." *Contemporary Justice Review*, 15, sayı 1 (March): 57-76.

Ndiaye, Pap (2008). *La Condition noire. Essai sur une minorité française*. Paris: Calmann-Lévy.

Novak, Michael J. (2008). "The Myth of the 'Weak' American State." *The American Historical Review*, 113, sayı 3 (June): 752-772.

Peck, Jamie (2001). *Workfare States*. New York: The Guilford Press.

Piven, Frances Fox ve Richard A. Cloward [1971] (1993). *Regulating the Poor: The Functions of Public Welfare*. New York: Vintage.

Rusche, Geog ve Otto Kirchheimer [1939] (2003). *Punishment and Social Structure*. Ed. Dario Melossi. New Brunswick: Transaction Publishers.

Ryan, Benard ve Valsamis Mitsilegas (ed.) (2010). *Extraterritorial Immigration Control*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.

Slater, Tom, Virgílio Pereira ve Loïc Wacquant (Yayın Aşamasında). "Territorial Stigmatization in Action". *Environment & Planning E*.

Squires, Peter ve John Lea (ed.) (2012). *Criminalisation and Advanced Marginality: Critically Exploring the Work of Loïc Wacquant*. Bristol: Policy Press.

Wacquant, Loïc (1989). "The Puzzle of Race and Class in American Society and Social Science." *Benjamin E. Mays Monograph Series* 2, sayı 1 (Güz): 7-20.

Wacquant, Loïc (1996). "Un mariage dans le ghetto." *Actes de la recherche en sciences sociales*, 113 (Haziran): 63-84.

Wacquant, Loïc (1997a). "For an Analytic of Racial Domination." *Political Power and Social Theory*, 11, sayı 1 (Symposium on "Rethinking Race"): 221-234.

Wacquant, Loïc (1997b). "Three Pernicious Premises in the Study of the American Ghetto." *International Journal of Urban and Regional Research*, 21, sayı 2 (Haziran), "Events and Debate": 341-353.

Wacquant, Loïc [1992] (1998). "Inside the Zone: The Social Art of the Hustler in the Black American Ghetto." *Theory, Culture & Society*, 15, sayı 2 (Mayıs): 1-36 (yeniden baskı, Pierre Bourdieu et al., *The Weight of the World*, Cambridge, UK: Polity Press, 1999, ss. 140-167).

Wacquant, Loïc (1999). *Les Prisons de la misère*. Paris: Raisons d'agir Éditions.

Wacquant, Loïc (2001). "Deadly Symbiosis: When Ghetto and Prison Meet and Mesh." *Punishment & Society*, 3, sayı 1 (Kış): 95-133.

Wacquant, Loïc [2000] (2004). *Body and Soul: Notebooks of an Apprentice Boxer*. New York: Oxford University Press.

Wacquant, Loïc (2005a). "Les deux visages du ghetto: construire un concept sociologique." *Actes de la recherche en sciences sociales*, 160 (Aralık): 4-21.

Wacquant, Loïc (2005b). "Race as Civic Felony." *International Social Science Journal*, 181 (Bahar): 127-142.

Wacquant, Loïc (2005c). "'Enemies of the Wholesome Part of the Nation': Postcolonial Migrants in the Prisons of Europe." *Sociologie* (Amsterdam), 1, sayı 1 (Bahar): 31-51.

Wacquant, Loïc (2007). "Territorial Stigmatization in the Age of Advanced Marginality." *Thesis Eleven*, 91 (Kasım): 66-77.

Wacquant, Loïc (2008a.) *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge, UK: Polity Press.

Wacquant, Loïc (2008b). "The Militarization of Urban Marginality: Lessons from the Brazilian Metropolis." *International Political Sociology*, 2, sayı 1 (mars): 56-74.

Wacquant, Loïc (2008c). "Ghettos and Anti-Ghettos: An Anatomy of the New Urban Poverty." *Thesis Eleven*, 94 (Ağustos): 113-118.

Wacquant, Loïc (2009a). *Punishing the Poor: The Neoliberal Government of Social Insecurity*. Durham and London: Duke University Press.

Wacquant, Loïc (2009b). *Prisons of Poverty* (yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş baskı). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Wacquant, Loïc (2009c). "The Body, the Ghetto and the Penal State." *Qualitative Sociology*, 32, sayı 1 (Mart): 101-129.

Wacquant, Loïc (2010a). "Crafting the Neoliberal State: Workfare, Prisonfare and Social Insecurity." *Sociological Forum*, 25, sayı 2 (Haziran): 197-220.

Wacquant, Loïc (2010b). "Urban Desolation and Symbolic Denigration in the Hyperghetto." *Social Psychology Quarterly*, 20, sayı 3 (Yaz): 1-5.

Wacquant, Loïc (2010c). "Class, Race and Hyperincarceration in Revanchist America". *Daedalus*, 139, sayı 3 (Yaz): 74-90.

Wacquant, Loïc (2010d). "Prisoner Reentry as Myth and Ceremony." *Dialectical Anthropology*, 34, sayı 4 (Aralık): 604-620.

Wacquant, Loïc (2010e). "La tornade sécuritaire mondiale: néolibéralisme et châtement à l'aube du vingt-et-unième siècle." *Contretemps*, 63 (Temmuz): 138-154. Genişletilmiş İngilizce Baskı: "The Global Firestorm of Law and Order: On Neoliberalism and Punishment." *Thesis Eleven*, 106, Güz, 2013.

Wacquant, Loïc (2010f). "Designing Urban Seclusion in the 21st Century." *Perspecta: The Yale Architectural Journal*, 43: 165-178.

Wacquant, Loïc (2011a). "A Janus-Faced Institution of Ethnoracial Closure: A Sociological Specification of the Ghetto." ss. 1-31, Ray Hutchison et Bruce Haynes (dir.), *The Ghetto: Contemporary Global Issues and Controversies*. Boulder: Westview Press.

Wacquant, Loïc (2011b). "The Wedding of Workfare and Prisonfare Revisited". *Social Justice*, 38, sayı 1-2 (Bahar): 203-221.

Wacquant, Loïc (2012). "Three Steps to a Historical Anthropology of Actually Existing Neoliberalism". *Social Anthropology*, 20, sayı 1 (Ocak): 66-79.

Wacquant, Loïc (Yayın Aşamasında). *Deadly Symbiosis: Race and the Rise of the Penal State*. Cambridge, UK: Polity Press.

Weber, Max [1915] (1946). "Social Psychology of the World Religions," *From Max Weber: Essays in Sociology*. Ed. Hans H.

Gerth ve C. Wright Mills. New York: Oxford University Press, ss. 267-301.

Weber, Max [1921] (1958). *The City*, ed. Don Martindale. New York: The Free Press.

Weber, Max [1922] (1978). *Economy and Society*. Berkeley: University of California Press.

Wilson, William Julius [1978] (1980). *The Declining Significance of Race: Blacks and Changing American Institutions*. Chicago: University of Chicago Press, 2. baskı.

~

kentsel mücadeleler ve sınıf mücadelesi

Miguel Amorós

H

“Yaşamı değiştirmek için mekânı değiştirmek zorundasınız.”
(Henri Lefebvre)

Doğal mekân yoktur. Tüm mekânlar toplumsal mekânlardır; toplumsal ilişkileri gösterir, kapsar ve saklarlar. Toplumsal ilişkiler uzamsal birer oluşa sahiptirler; mekân içinde tasarlanırlar ve onu üretmek üzerinde iz bırakırlar. Bu toplumsal ilişkiler kapitalist toplumsal ilişkiler olduklarından, toplumsal mekân, sermayenin mekânı, onun eylem alanı ve etkinliklerinin temeli olmaya meyillidir. Sermaye onu, ondan öznel olanı dışarı atarak ve soyut, uyumlu ve ehlileştirilmiş bir özne olarak kurarak yutar, parçalara ayırır ve daha sonra o parçaları tekrar bir araya getirir. Sermaye mekânın birleşimini ve kolonizasyonunu tamamladığında, kent toplumu, sınıflı toplumun yerini alır ve onu aşar. Kendi soyut, araçsal ve manipülatif mekânını ve aynı zamanda, vakitlerini kontrol ettiği bir ahaliyi üretir ve şekillendirir. Bu ahali ve eski proleterler arasındaki fark muazzamdır. Bu ikinciler -piyasanın dışındaki gündelik hayatı başka tür kural ve değerler tarafından yönlendirilen- kendi mekânlarını -işçi sınıfı semtlerini- ellerinde bulundurlar. Yeni ücretli işçi kendi sınıfından özgürleşmiştir; kendisine ancak kent mekânı içinde, gösteri-metasının sınırlarının referansı ile yön verir. Onun gündelik hayatı açıkça ikincisinin yönergelerini yenden üretir. Kapladığı yer daima yalnızca kazandığı kadar paraya bağlı olduğundan, selefının aksine, o artık otonom ve tarihsel bir kolektif mekânda değil, içi boşaltılmış, iktidarın işaret ve mesajlarıyla doldurulmuş soyut bir mekânda yaşar.

Bileşik-kent, kent toplumunun kurucu ögesi, üretim güçlerinin kontrolsüz gelişiminin sonucu olan bir mekândır. Bununla beraber, kendi kapsamı içerisindeki tüm siyasal ve toplumsal sorunlar hiddetlenir ve etkisizleşir, çünkü deneyimin kuşatılması ve bellek ve kapanma kaybı sayesinde, toplumsal sorunların algılanması gittikçe daha problematik bir hal almaktadır. Bileşik-kent bozulmuş sınırların ve talimlerin mekânıdır; bellek ve hayâller için değil unutma ve uyku için hazırlanmış bir mekân. Kapitalizm gibi o da krizler üzerine kurulur: Demografik kriz, enerji krizi, finansal kriz, siyasal kriz, kültürel kriz, emek krizi, sağlık krizi, çevre krizi, vb.; kriz onun aracı ve çöküşünü tetikleyici tehdittir. Bu, bütünüyle denetlenen ve gözlemlenen, ahalinin hareketlerinin yönetildiği bir mekân olmasının nedenidir. Bileşik-kentlerde, önleyici gözetim üst seviyede otomatikleştirilebilir; tıpkı metalar gibi nüfus da sürekli gözetimin sağlanabilmesi için takip edilebilir. Bu, çözümsüz komplikasyon ve sorunların belirli bir kritik seviyeye ulaşmış olduğunda zorunluluktur. Giderek daha karmaşık ve merkezi olan dünyanın kontrolü, ancak bireyleri kent tasarımının ve güvenlik teknolojilerinin tarafsız, şeffaf, homojen ve steril hale getirmiş olduğu bir mekân içinde, robotlara dönüştürülmesiyle sağlanabilir. Bu türden bir mekân, stadyum, alışveriş merkezi ve hapishane arasında gidip-gelir.

Bireylerin kent mekânı içinde neredeyse mekanik bir şekilde ehlileştirilmeleri, işçilerin ve semt mücadelelerinin gerilemesiyle doğrulanır. Ücretli-emek ordusunun bir üyesi olma koşulu, artık bir kimlik oluşturmak ya da bir “dünya”yı tanımlamak için yeterli olmamaktadır. Artık resmi burjuva metropolü içinde, onunla birlikte var olan ve karşısında duran gerçek bir işçi sınıfı şehri yoktur. Bileşik-kentler sınırlardan yoksundurlar ve “söyleyecek hiçbir şeyleri” de yoktur. Geçmişte semt grupları, şehrin en uçra bölgelerini temel hizmet ve teçhizatlar talep ederek kent dünyasıyla kaynaşmayı arzuluyorlardı. Kent modelini sorgulamadılar: Merkezi bölgelerle eşitlik temelinde, onun bir parçası olmayı istedikler. Ne var ki kent mücadelesi, sadece köleliğin sahne dekorunu değiştirerek şimdi öylece bitemezdi; bileşik-kentin

mutlak varlığının kendisini sorgulaması, onu sermaye dışı kılması gerekir. Gelişimcilik-karşıtlığının temel bir ilkesi der ki, sermayeyle dolu bir toplum kent toplumudur. Bu, sermaye dışında bir toplumun neden tarım toplumu olması gerektiğine işaret eder. Bu perspektiften, özgürleştirilmiş bir kent mekânı böylece kent dışı kılınmış bir mekân olmak zorunda kalacaktır. Bu, şehrin ortadan kalktığı anlamına gelmez ki bu bileşik-kent tarafından hâlihazırda tamamlanmıştır. Bu şehirtaşra karşıtlığının pozitif aşılması ve her iki gerçekliğin de biçimsiz bir artık olarak çürümesinin radikal reddiyesidir. Bunun için kent mücadelesinin kazanması gereken projenin ekseni, şehrin geri kazanılması, paradoksal bir şekilde kırsallaşma sürecidir.

Bugün gelişimcilik-karşıtlığı tek anti-kapitalizmdir. Başlangıç noktası kendine yeniden mâl etmenin reddine yol açan ve tüm sosyalist programlarda temel bir nokta olan kapitalist üretimin içsel felaketidir. Ancak eski proletaryanın gerileyişi, onu bu zorunluluğun bilincine varmaktan alıkoyar ve yeni stratejileri açıklama girişimlerini geciktirir. Eğer proletarya tarihsel misyonundan el çekerse, üretim ve bölüşüm araçlarını ele geçirmeyi geri çevirirse, “iş kayıpları”yla sonuçlanacak olan kaçınılmaz gerçekten dolayı, ortadan kaldırılmasına da muhtemel ki karşı olacaktır. Sınıf çıkarlarının buharlaşmasının ardından, hiçbir şey değilse de bireysel ve ticari çıkarların kalmasından dolayı, daha yüksek ücretler ve iş garantisi için mücadele sıklıkla egemenliğin eline oynuyordu; ki bu çıkarlar serbest bir toplumun gereksindiği “endüstriyel silahsızlanma”ya karşı çıkarlar (örneğin, petrokimyasal santrallerde, otomobil fabrikalarında, nükleer enerji santrallerinde, özel güvenlik, inşaat, vb. sektörlerde işlerini kurtarmak için verilen umutsuz bir kavga). Mortgage ödeyen konformist işçi asla işinin doğasını sorgulamaz, o “bir işi herhangi bir iş gibi” görür ve mevcut üretim sistemi ve özgür bir toplum arasındaki bütünsel uyumsuzluğu yok saymayı tercih eder. Bununla birlikte, ücretli-emek ve borçlanma, kent toplumunda geçim kapısının olağan formlarıdır ve bileşik-kentin yayılmacı temposunun uyanışını takip ederler. Bunlar ekonomik büyümeyle ve böylece bölgenin mahvıyla

ilişkilidir. Bölgesel çatışma zorunlu olarak ücretli-işçiler, işverenler ve devlet arasında bir ittifaka yol açar (örneğin, Yüksek Hızlı Tren'ler, otobanlar, baraj ve su yolu projeleri, termal enerji santralleri, konut alanları, golf sahaları ve spor kompleksleri, vb.nin inşası). Dolaysız çıkarları son derece yakındır; savunacakları başka bir çıkarları da yoktur.

Kent mücadelesi geçmişin işçi mücadelesinin yerini alır, sermaye kusursuzca tüm emeğe ilişkin talepleri birleştirmeye yetenekli olmasından, toplumsal sorun bir emek sorunu olarak ortaya çıkarılamaz, ama bir kent sorunu olarak ortaya çıkarılmalıdır. Kapitalist rejimin çelişkileri artarak iş yerinde daha az görünür, kent çatışmasını besleyen gündelik hayatta ise yaygın ve görünür bir hale gelir. Sermayenin soyut mekânı kitle yaşamı üretiminin fabrikasıdır. Gündelik hayat, teknoloji, tüketicilik ve gösteri tarafından işgal edilmiş, sömürgeleşmiş bir sektördür. Özel, yalnız ve hapsedilmiş bir yaşamdır; emeğin bir uzantısıdır, işle özdeşdir. Bu kent mücadelesinin bir fabrika mücadelesi karakteristiğine sahip olmasının nedenidir; ancak daha fazla teknolojik donanmış özel yaşam talep etme olmadan ve zamanı iyice makul işlevsel alanlarına bölünmüş olmakla, ama sermaye dışında, zamanının özgürce kullanımı düzenleyerek. Bu, yeniden fethe edilmesi ve bir içerikle doldurulması gereken mekân için mücadeledir. Kent mücadeleleri yeni bir özneyi, reddederek kabullenen değil kabullenerek reddeden yeni bir proletaryayı ortaya çıkarır; işçi sınıfının koşullarını evrenselleştirmenin peşinde koşmayan ama onu hemen reddeden bir proletarya. Eğer emeğin kendisini sorgulamaz ise, sermayeyi de sorgulamaz: gerçek anti-kapitalizm anti-işçicidir. Kolektif bir öznenin ya da ona karşılık düşen aynı şeyin, bir sınıfın kendisini kurması için, düşman sınıfa karşı güç kazanacağı kendi özgül mekânını yaratması gerekir. Ücretli-işçiler, motorcular ve tüketicilerle dolu sermayenin mekânı bu amaç için uygun değildir. Dönüştürülmelidir ve bunun olması için yapılacak ilk şey, onu piyasanın kısıkcından kurtarmaktır. Emeğin, tüketimin, dolaşımın, boş zamanın, vb. mekânı olmaktan çıkmalıdır. Yeni kurtarılmış mekânda, ahalisi yerli ölçüde otonomiye erişmelidir (gıdaya, giyinmeye,

ayakkabılara, eğitime, ulaşım, sağlığa, öz-savunmaya, enformasyona, vb. ilişkin olarak). Otonomi kapitalizmin ve var olması için gereken anti-kapitalist sınıfın olumsuzlanması için önkoşuldur. Bağımsız lojistiğin gelişmesi, zamanı kontrol eden ve mekânı yöneten ayrı bir kolektivitneyi garanti altına alacaktır. Bu, sırasıyla bölgenin parçalarını kurtarmadan olanaklı mıdır? Bileşik-kentlerde ve kent sistemlerinde örneğin sağlık ya da enformasyona dair görece bir ölçüde otonomiye erişilebilir, ama otonomi hazırlığının olduğu, hiç kimsenin doğrudan kendi gıdasını üretmediği bir yer, üreticilerle ilişkilerin kurulmasını gerektirir. Bu durumda gıda bağımsızlığı kent mücadeleleri ve bölge savunması arasındaki ilk bağlantı olacaktır. Bu ilk adımlar başarıyla atılmış olsa bile, yine de sorun, daha henüz ortaya çıkmaya başlamıştır. Kent toplumu konutları daha pahalı hale getirmeye, kent bahçelerini kaldırmaya, ortak kullanım alanlarını yok etmeye ve yaşamı muhaliflere daha zor kılmaya eğilimlidir. Bu, kendi içine kapanmayı fazlasıyla güçleştirmeye ve kurtarılmış mekânları küçük gettolara indirgemeye eğilimli olduğu anlamına gelir. Bu koşullar altında yeterli ölçüde ayrılık ve kendini dışarıda bırakma olanaklı mıdır? Bu, bütünüyle belirli sonuçlara bağlıdır. Bileşik-kentlerde ve hatta daha çok kırsal çevrede, krizlerin daha da büyümelerine yardım eden, paradan arındırılmış gayri-resmi ekonomik bir mekân oluşturan dünya piyasasının kendisi, ayrılık ve dışlamanın en kudretli gücüdür. Dahası işe gelmeme gibi emeğin sabotajının ihtiyatlı formları genelleşir. Yine de bu son çerçeve içerisinde, oldukça yeterli bir düzeyde kültürel ve siyasal bir otonomiye ulaşılabilir mi? Bu gerçekten devrimci bir öznenin kurulmasının alanı olabilir mi? Yeniden özne olarak kurulan, mücadele eden topluluktur, ancak hep birden değildir. O sadece belirli bir zaman aralığı için, potansiyel olarak bir topluluktur, çünkü kent mücadeleleri onların birleşmesine neden olsa da, henüz bunu güçlendirmek için yeterli bir derecede var olamazlar. Bu aralık sırasında kent mücadelesi, gelişmekte olan sınıf mücadelesidir; oluşmakta olanın hâlihazırda oluşmuş olanla karşılaştığı bir sınıf. Öznenin kendisini bütünüyle doğrulaması için, kendisini kapitalist ilişki-

lerden koparmalı ve kendi otonomisini kurmalıdır ve bu ikincisi karşı-kurumlarda kendisini göstermelidir ve bölge sathına yayılmadığı sürece olanaklı değildir. Emek ve kültürü etkileyerek ayrılma süreci, bölgesel ayrılma süreciyle birleşmelidir. Ücretli-emeğin ve gösterinin reddiyesi bölgenin yayılmacı parçalarının piyasasından çekilmeksizin gerçekten etkili olamaz. Başlangıçta, özgürlük tarımsal temeller üzerinde inşa edilmektedir.

Kendine ait mekânı özgürleştirmeden otantik olmaya çalışan bir kent mücadelesi soyut kalacaktır. Kendi mekânını üretmeyen mücadele sürdürülemez; kendi yaratımından itibaren başarısız olur ve bir getto olarak sonlanır. Yaşamı değil sadece ideolojiyi değiştirir. Yeni kurumlar yaratmaz, ya da yeni mimari formlarla bir deney yapmaz, ya da özgürleştirici bir kentcilik düşünmez. Kendisini, *mobing* karşısında ufak didişmelerde, kamulaştırmalarda, kentsel gelişmede, mahkeme kararıyla tahliyelerde, rüşvet skandallarında, taraflı planlamada, gözetlemelerde, kentsel heykellerde, vb.de gösterir, ancak sonuçları çizmez, kent toplumunu bir bütün olarak sorgulamaz ve bir bütün olarak bir başka toplumsal model olarak ele almaya yeltenmez. Bilinçli mücadeleler bunu yapabilirken, kolektif bir özne işleyemez. Bir kent mücadelesi ancak gündelik hayatını kapitalist buyrukların ötesinde yürüten bireyler topluluğunu bir araya getirme kabiliyetini yakalarsa etkili olur. Piyasa, süratle mücadelenin serbest çatışmalarla sürmesi gerektiğinden, “kentsel dönüşüm” ve kasaba ve şehirlerin müzeleştirilmesi (yeniden geliştirme, altyapı, rehabilitasyon, yeniden inşa etme, modernizasyon) ve sabit kent otoyolu ve ulaşım altyapı projelerini (kavşaklar, tüneller, üstgeçitler, çevre yolları, bağlantı yolları, eklentiler ve kazı işleri) kabul etmenin hiç de zor olmadığı, kaybedilmiş araziye geri kazanır. Kent mücadelesi toprak üzerine fiyat etiketi koyulmasına ve reel emlak kârları dolaşımına karşı bir direniş hareketi, ayrımcı yeniden gelişime, gösterişli ve şatafatlı fallik mimariye, idari otoriteciliğe karşı bir barikat; kısacası, mekân ya da meta dünyasıyla savaşta bir savaş alanıdır. Bir plan kurmak ve kent toplumuna alternatif bir model önermek zorundadır; ki bu merkezi olanı

dağıtan ve komüniter, resmi-olmayan ekonominin önerdiği olanakların avantajını alan ve kapitalist mimari ve kentciliğin eleştirisini geliştiren (ama bu tasarrufu olmayan kaynaklara gereksinim duyan) biridir. Bunun teorik-pratik kırılmalığını aşmak için, başka cephelerden müttefikler bulması gerekir; bölgenin savunulmasına yol açan bir amaç. Kent mekânının özgürleşmesi, özgür bir bölgeyi gereksinir.

Bölgenin nüfusunun azaltılmış ve arttırılmış olması kent alanlarına dayandığı sürece, bölge için mücadele bileşik-kentleşmenin ve onun uydularının sahnesinde bir savaşımdır; ancak bu kelimenin tam anlamında bir kent mücadelesi değildir, çünkü kırsal çevrede vuku bulmaktadır. Bugün hepsi ulaşımı, hidroligi, enerjiyi ya da iletişim ağlarını içersin ya da içermesin, kentleşmeciliğe, nükleerleşmeciliğe, endüstriyel tarım ve altyapı projelerine karşı bir direniş olarak şekilleniyor. Bu planlamaya ve planlama tarafından hizmet edilen ve onları sermayeye dönüştüren amaçların belirlediği yasallaştırmaya karşı bir saldırdır. Bölgenin savunulması, otonomi için mücadele, ilerleme karşıtıdır. Bu daha önce hiç olmadığı kadar mekân dünyasına tercüme edilmiş gerçek bir sınıf mücadelesidir. Dolaşımın bir aracı haline gelen soyut mekânın yayılmasını ve piyasaya karşı olan özgürleştirilmiş bölgelerin komüniter ilişkileri içinde kendini kurma girişimlerini önler. Bölgenin savunulması kent sorununun eksenini oluşturur, çünkü sermayeyle ilişkili bölge artık basit bir mekân rezervi değil, bireysel kârların ana kaynağı ve bir iş “depo”sudur. Kapitalist dolaşımın yeni formu, hammadde fiyatlarının artışı, büyük altyapı projeleri inşası, yenilenebilir enerji projeleri, çöplerin geri dönüşümü, toprağın turistik dönüşümü, kırsal turizm, vb. temelinde başlar. Artan oranda daha değerli bir toplumsal refah sisteminin parçalanmasının ve son derece güçlü bir aracı rolüyle birlikte bir emek piyasasının kısıtlayıcı düzenlemelerin kaldırılmasının daha fazla sorun olmaması, ama “sürdürülebilir ekonomi”nin finanse edilmesinin, ya da başka bir ifadeyle, “yeşil” yeniden dönüşümün bedelinin nüfusa ödetilmesinin olmasıyla, bu yeni aşamada devlet kaybettiği önemini geri kazanır. Bu yeni piyasa çevreciliği, egemenliğin ekonomik

temellerinde değişiklik yapmayı değil, onları sağlamlaştırmayı amaçlar. Öyleyse, bölgeye, israfa ya da tüketiciliğe karşı saldırıya bir son vermek için herhangi bir öneriyi şarta bağlamaz, ama aksine, amacı onların devamlılığını garanti altına almaktır. “Sürdürülebilirlik” aynıdan fazlası, hatta bir başka renge boyanmış olması anlamına gelir.

Şiddetli kısıtlılar geride kaldığında, toplumsal çatışma kendisini bütününüle ekonomik etkinlik içerisinde değil ekonomi ve ekonomiye karşı direnen her şey karşısında ortaya koyar. Baş karşıtlık üretim ortamında ya da hizmet sektöründe değil onların dışında ve onlara karşı ortaya çıkar – gündelik hayatta, çalışma dışında ve çalışmaya karşı yerlerde. Böylece devamsızlık, kendini dışında bırakma ve iş birliği, kritik bir önem kazanır. Teorik paradigmanın değişimi -proletaryanın sonu, kapitalist toplum ilişkilerinden kopması, ilerleme karşıtlığı- hiçbir şekilde radikal mücadelenin bırakılması ya da tüm devrimci perspektifin terk edilmesi anlamına gelmez, çünkü karşıtlıklar ortadan kalkmamıştır; hatta azalmamıştır bile. Kabaca yer değiştirmiş ve şiddetlerini arttırmışlardır. Bu paradigma değişimi, ideolojik itiraflar olmadan eleştirel bir düşünme uğraşı ve karşı koyma ve yere geri dönme temelinde pratik bir yeniden-uyum gerektirir. Ancak terk etme ve yeniden yerleşme sürecine az önem verildiği sürece, toplumsal çatışma bir belirsizlik içinde seyredecektir, çünkü sağlam yıkıcı eleştiri yeterince ilerleyemez ve karşıtlıklar gölgelerin arasında kalır. Bu teorik belirsizlik durumu, hakiki Martici-işçici ideoloji için pek az uygundur, ama yerine, tasarıları mücadeleyi etkisizleştirmeye hizmet eden, sivil toplumcu hareketin -ki onlar pragmatik ve reformist olarak görölmek isterler, çünkü dolaşımın öncüsüdürler- tehlikeli ölçüde ilerlemesine izin verir. Sivil toplumcu hareketin sahte-hareketleri kapitalist sistemin çelişkileriyle yüzleşmezler, onun yerine devletin tarafsızlığından ve başka türlü bir kapitalizm olasılığından (başka türlü bir gelişme, başka türlü bir küreselleşme, başka türlü bir siyaset ve hatta başka türlü bir sendikacılıktan) bahsederek gizlerler. Bu hareketin çeşitli maskeler altında -ekolojizm, alternatif-küreselleşmecilik, gelişme-karşıtlığı, kentcilik, alternatif

sendikacılık- göze çarpan etkisi, onları kent mücadelesi ve her şeyden önce düşünce alanında verilen bölgesel savunma için gerekli kılar. Gerekli pratik onlarsız ilerleme kaydedemez. Devrimci özne asla sistemin müsamahasıyla, neşeli katılımcı bir yurttaş formunda değil, ama sistemin dışında ve ona karşı, öfkeli firari bir proleter formunda ortaya çıktığına göre, kafa karışıklığı törenleri mümkün olduğunca defedilmeli ve sahtekarlar teşhir edilmelidir.

~

kentsel mekân mücadeleleri neden önemlidir?

David Harvey

H

Toplumsal ve siyasal değişimi dert edinen insanlar ve hareketler açısından, kentsel mekân (ya da mekân ve onun genel üretimi) üzerine yürüyen mücadele, neden toplumsal değişime yol açması bakımından önemlidir?

Sizlere Kapital'in ikinci cildi üzerine okumalarımın ve yazdıklarımın ortaya çıkan basit bir kuramsal arka plan sunayım. Marx'ın öne sürdüğü ilk genel argüman, artı-değerin, kârın üretim faaliyeti içinde ortaya çıktığıdır. Kuşkusuz, hemen herkesin okuduğu Kapital'in ilk cildi tamamen üretim üzerinedir. Ancak ilk ciltte bile Marx, üretilmiş olan şeyin dâhilinde, değer, piyasada gerçekleştirilmeksizin hiçbir değer bulunmadığını ortaya koyar. Bu nedenle, Marx'ın *Grundrisse*'de de söylediği üzere, sermayenin neyle meşgul olduğunu asıl tanımlayan, üretim ile gerçekleştirilme arasındaki çelişkili birliktir.

Şimdi, bunun üzerine düşünürseniz, üretimin artı-değeri yarattığını görebilirsiniz, ancak aynı zamanda değer üretilmediği yerde gerçekleştirilmek zorunda olmadığını da görürsünüz – değer herhangi bir yerde gerçekleştirilebilir. Örneğin değer, bir Çin fabrikasında üretilebilir ve ardından Ohio, Columbus'taki bir Wal-Mart'ta gerçekleştirilebilir. Bu anlamda kentleşme, pek çok açıdan artı-değerin gerçekleştirilme alanlarından biridir. Sermayenin dolaşımı dahilinde üretim ile gerçekleştirme arasında içsel bir bağlantı mevcuttur ve kentsel alandaki değer üretilmesi ve gerçekleştirilmesine

dönük mücadeleler, en az işyerindeki mücadeleler kadar önemlidir.

İşçiler daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşulları için mücadele edebilirler ve bunu üretim süreci içinde muhtemelen başarırlar da. Ancak onların bakış açısından, ilave ücretlerini alırlar, evlerine dönerler ve kendilerini birden bu ilave parayı, daha yüksek kiralar, kredi kartı borçları, telefon faturaları vs. görünümünde burjuvaziye geri öderken bulurlar. Böylece, işçinin bakış açısına göre, yalnızca üretim alanında olanlar değil, aynı zamanda barınmanın ne kadar mâl olduğu ve gıdaya ve hizmetlere, mağazalardaki metalara, ipotek (*mortgage*) masraflarına ve diğer her şeye ne kadar ödediği de meseledir.

Böylece ben, bir dizi kuramda birbirinden ayrı ele alınan sınıf mücadelesinin iki formunu, çelişkili bir birlik oluşturacak biçimde ele alıyorum. Dolayısıyla şehirlerde gündelik yaşam üzerine süren mücadeleler, en az işyerlerinde süregiden mücadeleler kadar önemlidir. Bu türden bir birlik, her ne kadar pek çok kişi kabul etmeyi tercih etmese de, bana her daim önemli göründü.

Bu durum, ardından, şehirlerin nasıl şekillendiğini, geçim maliyetinin ne kadar olduğunu, kiranın mekânlara nasıl gelir akışları sağladığını ve gettolaşmanın nasıl ortaya çıktığını da etkiler. Tabii burada kendilerine gettolar inşa eden ve kendilerini buraya hapseden zenginlerinkinden değil, tarihsel olarak yoksulların gettolaşmasından söz etmek durumundayız. Nihayet ben, üretim alanında olanlar ile yaşam mekânında olanlar arasında çelişkili birlik olarak adlandırdığım olgu varsa da, bunu tek bir bileşik sorun olarak görüyorum. Şimdi, söylemek istediğim şey: Üretim alanında fiilen muazzam zaferler elde edebilirsiniz ve hemen sonrasında bunların tamamı yaşam mekânında elinizden gidebilir. İşçiler kiralara yükselmesine, yüksek kiralı barınma, telefon faturaları vs. yoluyla artı-değerin kendisinden geri alınmasına tepki duyarlar – ve biz bunu sermayeye genel olarak baktığımızda, şimdi de görebiliriz.

İşte bu, öğrencilerime ders verirken benim için önemli. Onlara kuramsal olarak işyerine ilişkin ders verebilirim, ancak öğrencilerin büyük kısmı işyerinde değil. Fakat ödedikleri kiralar hakkında konuşmaya başladığınızda, o zaman tam olarak neden bahsettiğinizi anlarlar. Onlara aynı şeyler uğruna savaştığınızı ve dolayısıyla sınıf mücadelesi denen oyunu birlikte oynadığınızı anlatırsınız.

Benim açımdan mahallelerde kentsel mekân ve gündelik yaşamın niteliğine dönük mücadeleler, sınıf mücadelesinin neyle ilgili olduğunun dinamiklerini anlamak açısından kritik önemde. Kuşkusuz, sermaye hakkında inanılmaz olan şey, aşırı esnekliğidir: Burada kaybederse, orada kazanır. Sermayenin işyerindeki gücünün bir kısmını kaybettiği bir sosyal demokrasi dönemi yaşadık ve sermaye yine diğer mekanizmalarla emebildiği kadar artıyı emmeyi denedi. Marksist gelenek de dahil pek çok düşünce biçiminde, yaşam mekânında olanların ikincil bir mesele olarak ele alınması bir talihsizliktir. Sermaye, herkes bunu ikincil bir mesele olarak gördüğünde mutlu olur, çünkü böylece bu âlem sınıf mücadelesi dinamiğinin bir parçası olarak görülmez. Bana göre, üretim ve gerçekleştirme arasındaki bu çelişkili birlik, değer ve artı-değerin üretimi ile yeniden-üretimi arasındaki ilişki üzerine nasıl düşündüğünüz açısından da önemlidir.

Kuşkusuz Marksist teorinin sorunlarından biri, kimsenin gerçekleştirilme süreci üzerine olan Kapital'in ikinci cildini okumamasıdır. Herkes üretim sürecinden bahseder, ancak kimse gerçekleştirme sürecini tartışmaz. İkinci cilt çok zor okunan bir kitap, fakat bu kitabı ıskalamak, bana göre, ortada üretim ile gerçekleştirmenin birliğini görmeyen radikal analizlerde ciddi bir eksiklik olduğuna işaret ediyor.

İstanbul'da Gezi Parkı isyanlarının kentsel kökleri daha belirginken, Arap isyanlarında, her ne kadar örneğin Mısır'da barınma krizi ve gençlerin aile kurmak için ev sahibi olmalarının imkânsızlığı yaygın sorunlarsa da, daha az belirgindi. Bu iki isyanda kentsel krizin konumlanmasındaki farkları nasıl karakterize edebilirsiniz?

Aslında İstanbul ya da Kahire üzerine bir uzman değilim, bu nedenle hakkında hiçbir şey bilmediğim bir dünyanın uzmanı olmanın oldukça utanç verici olduğunu söylemek durumundayım. Söyleyebileceğim, isyanın hemen öncesinde İstanbul'daydım ve kuşkusuz İstanbul'u, hayret verici bir kentsel yeniden gelişimin sürmekte olduğunu anlamaya yetecek kadar biliyorum. Her yerde inşaat vinçleri vardı! Türk ekonomisi dünyada en hızlı büyüyen ikinci ekonomi ve kuşkusuz inşaat ve kentleşme bu büyümede rol oynuyor. Ancak burada bir balon var ve balonun şişmesi süresince insanlar yerlerinden ediliyorlar. Orada ağzımı açtığımda pek de hoş görülmedim, çünkü bir radyoya konuk oldum ve onlara görüşlerimin bana 2005'teki ekonomik çöküş öncesi Madrid'i hatırlattığını söyledim. Bugün İstanbul'da insanların yerlerinden edilmesine karşı süregiden bir sürü mücadele var. Bazı meslektaşlarımla beni şehrin farklı yerlerine götürerek, soylulaştırma ve zorla tahliyelerin nerede olduğunu göstermesi ise benim şansımdı.

Bana, bu koşullarda, kentsel-toplumsal hareketler açıkça kaygılı gibi göründü. Hükümetin İstanbul için tasarladığı mega projelere karşı yoğun bir ajitasyon mevcuttu. Hükümet Taksim Meydanı için planlarını açıkladığında, buna çeşitli tepkiler verileceği konusunda şaşırmadım. Ancak anlatabildiğim kadarıyla, tepki genel olarak Mısır'daki ve Kuzey Afrika'dakine benzer bir merkeze sahip olmadı. Kuzey Afrika'da mücadelelerin büyük kısmının arka planında son 15 ila 20 yıldan bu yana tekrar eden ekmek isyanları vardı. Gıdanın pahalı olması ciddi bir sorundu, ancak halklar aynı zamanda etraflarında şekillenen eşitsizlikte muazzam bir artışa da şahit oluyorlardı; ortada açıkça çok fazla yolsuzluk dönüyordu.

Kahire'de Arap isyanları ortaya çıktığındaki ilk düşüncem, 1848 Devrimleri'ndeki Paris'e ne kadar da çok benzediği idi. 1848 Paris'i ve Kahire'nin ilginç paralellikleri vardı. 1848'de Paris'te halk, Kral Louis Phillipe'ten kurtulmaya karar vermişti. Kraldan kurtuldular, fakat bu işin kolay kısmıydı. Buna 1848'in Şubat Günleri adı verilir. Bunun eşde-

ğeri, Mısır'daki Mübarek'in devrilmesiyle sonuçlanan 25 Ocak (2011) isyanları olacaktır. Paris'te, birkaç ay sonra, 1848'in Haziran Günleri boyunca, bu kez işçilerin isyanıyla yüz yüze gelindi, düzen ancak askeri bir aygıt eliyle sağlanabildi ve isyan bastırıldı. Paris vakasında, halkın nasıl idare edileceğine ilişkin öğrenilmiş bilgi, Fransa'dan bir Fransız sömürgesi olan Cezayir'e aktarıldı. Askeri aygıt kent meydanlarında halka sömürge nesneleri gibi davranıyordu ve vuruyordu. Bu isyanın sonu da böyle geldi. Mısır'da 30 Haziran 2013 sonrasında, 3 Temmuz'da olanlar, ordu eliyle yürüyen baskı anlamında Haziran Günleri ile tuhaf bir benzerliği çağırıştırıyor. Ancak Kahire'de sosyalist bir devrim olmuyordu; daha çok, yolsuzluktan ve eşitsizlikten kurtulmayı amaç edinen ve daha demokratik bir toplum yaratmaya çalışan bir burjuva demokratik devrimden bahsedilebilir. Bu türden bir benzetmeyi yapıyorsam da, bunun ne kadar kullanışlı olduğunu bilmiyorum.

Aynı zamanda Kahire'de beliren açık bir güçler ittifakı da mevcuttu ve burada İstanbul ile bazı paralellikler olabilir. Kahire'deki işçi hareketleri, belirli bir zamandan bu yana dillendirdikleri üzere bir araya geldiler. Böylece isyana katılanlar arasında işçi hareketleri vardı, memnuniyetsizliği açık olan gençlik vardı ve eşitsizlik, yüksek gıda fiyatları ve yolsuzluktan memnun olmayan şehir nüfusu vardı. Fakat Kahire'deki ittifak benzeri olmayan bir ittifaktı ve aynı şey İstanbul'da da hayata geçti. Örneğin İstanbul'da, bir işçi sınıfı takımının (Beşiktaş) taraftarları da isyana katıldı. Feministlerin itiraz ettiği cinsiyetçi sloganlar da atıldılar. Sonra sloganlarını değiştirebileceklerini söylediler ve değiştirdiler de. Dolayısıyla, her iki vakada da, oldukça otokratik bir yönde faaliyet gösteren bir rejime dönük memnuniyetsizliğe odaklı ve her türden müzakereyi reddeden benzersiz bir ittifak mevcuttu. Ben bunlardan herhangi birinin bir sosyalist devrim olduğunu söylemiyorum. Her ikisi de memnuniyetsizlik çerçevesinden birer kentsel isyandı.

İstanbul vakasında -ki bu, Paris ile olan paralelliği muazzam olan klasik bir vakadır- Türk hükümeti İstanbul'u sev-

miyor. İstanbul, aynen diğer büyük kent merkezleri gibi muhalefetin merkezi. Bu anlamda hükümetin kendisi aslında kentsel-karşıtı değil, çünkü sadece bu tarz bir kentsel gelişmenin peşinde olması nedeniyle, kesinlikle bu alanlarda baskın olan nüfuslardan yana değil.

**Occupy Wall Street (OWS) hareketi ile Arap isyanları arasındaki paralellikler (ya da bir paralelliğin olmaması) tartışılmaya devam ediyor. OWS'nin bileşenlerinin bir kısmı hareketlerinin ilhamını Arap isyanlarından aldığı-
nı söylüyor, diğer kısmı ise iki hareketin koşullarının farklı olduğunu ve bu nedenle karşılaştırılamaz oldukla-
rını öne sürüyor. OWS ile Arap isyanları arasında her bir bağlam dahilinde ihtilaflar ve toplumsal eşitsizlikler anlamında ne gibi farklar görüyorsunuz?**

“Arap Baharı”na dönük izlenimim, duyarsız olarak görülen yönetici bir rejime karşı her türden memnuniyetsizi bir araya getiren geniş bir “popülist” hareket olduğu. OWS ile ise pek haşır neşir değilim, çünkü o yıl akademik bir vesileyle ülke dışındaydım. Ülkeden çıktım ve on gün sonra Wall Street’i işgal ettiler.

OWS hareketine katılan insanların bileşimine bakarsanız, Tahrir Meydanı’nda ya da hatta Gezi Parkı’nda ortaya çıkan nüfus bileşimi denli çeşitli olmaktan çok uzak olduğunu görürsünüz. Wall Street’tekiler ideolojik açıdan anarşist ve otonomist düşüncenin çok güçlü biçimde harekete geçirdiği küçük bir gruptu. Radikal bir gündeme sahip ve bu radikal gündemi ortaya koymak isteyen insanlardı. Sonrasında “%99” adına konuştuklarını iddia edecek olan çok küçük bir gruptu.

OWS kuramsal açıdan ilginçtir, çünkü bir öncü hareket oldukları fikrine asla yanaşmayacaklardır, ancak aslında öyledirler ve onların asli çelişkisi de budur. Bu hareketi nasıl daha başka bir şeye dönüştüreceklerine ilişkin bir sürü iç tartışmaları vardı. Belirli kurallar kondu. Her şey yatay işlemek durumundaydı. Bence, dışarı çıkmanın ve kazanımlar sağlamanın mümkün olduğu anlamında “Arap Baharı”ndan

gelen bazı ilhamlar vardı. Bu türden hareketlerin hepsinde merkezîyet önemliydi. Kuşkusuz Henri Lefebvre, merkezîyetin siyasi aktivizm için kritik önemde olduğunu iddia ediyordu. Her iki örnekte de, hem “Arap Baharı”nda hem de OWS’de, merkezî bir sembolik mekânın işgali söz konusu. Fakat OWS’de yer alanlar ile Tahrir Meydanı ya da Gezi Parkı’nda yer alan kişileri sayarsanız, pek de büyük paralellikler bulamazsınız.

Nihayet her iki hareket de toplumsal eşitsizliğe dair bir şeylerle eklemlenmiştir. Wall Street’tekiler her ne kadar küçük bir radikal grup da olsa, bence Amerika Birleşik Devletleri’ndeki siyasi iletişimi değiştirmiştir. OWS’ciler toplumsal eşitsizlik meselesini olması gereken yere yerleştirdiler. OWS’den önce olması gerektiği yerde değildi ve bana göre Obama’nın yeniden seçilmesi bile bir yere kadar toplumsal eşitlik sorundan doğdu. New York’ta, artık milyarder sınıfın safında olmayan, artık iki şehrin, zengin şehri ve yoksul şehrinin var olduğu yollu konuşan ve toplumsal eşitsizliğe dair bir şeyler yapmak isteyen bir valiyi, Bill de Blasio’yu seçmek üzereyiz. [Bu söyleşi yapıldıktan sonra, Bill de Blasio seçildi]. Yani, evet, OWS herkesin düşüncesinin ön safalarına toplumsal eşitsizlik sorununu yerleştirmekle büyük bir etki yarattı.

O halde, sıradaki sorumuz OWS’nin bir hareket olarak ve etkisinin sona erdiği düşünüldüğünde yeterince başarılı olup-olmadığı üzerineydi, ancak görünen o ki siz bunun aksini, OWS’nin daha önce tartışılmamış bazı önemli tartışmaları ön plana çıkardığını ileri sürmektesiniz.

Bence OWS’nin önemli bir etkisi oldu ama kendi hedefleri doğrultusunda değil. Hedefleri daha çok şehri radikalleştirmek ve her yerde otonomist-anarşist komünler kurmak yönündeydi. İlginç olan şey o ki, OWS hareketi bitmiş değil. Kasabalarda ziyadesiyle aktif ve Sandy Kasırgası’na karşı hızla ve etkili biçimde harekete geçen bir insan kitlesi edindiler. Bu nedenle pek çok takdir topladılar, çünkü fiilen Kızıl Haç ya da Federal Acil Durum Yönetimi Ajansı’ndan daha hızlılardı.

Ben her şeyin bittiğini söylemenin adil olduğunu düşünmüyorum. OWS siyasi görünürlüğünü, sembolik merkezi mekândan tahliye edildiklerinde kaybetti. Kasabalara dağılırsanız, kimse orada ne yaptığınızı fark etmez, ancak New York'un kasabalarında halen süregiden bir sürü çalışma var.

Bunun bizim toplumsal hareketleri gözümüzde nasıl canlandırdığımızla bir bağlantısı var mı? İnsanlar artık sokaklarda olmadığına hareketin de bittiği düşüncesi ortaya çıkıyor, oysa siz OWS dağıldıysa bile, çalışmalarının New York gibi şehirlerdeki siyasi arenayı yeniden şekillendirdiğini söylüyorsunuz.

Siyasetin büyük kısmı semboliktir. Siyasette, örgütsel düzeyde kazanamadığınız bir şeyleri, sembolik düzeyde kazanırsınız ve bu sembolik kazanım fiilen son derece önemlidir. Yeni New York valisi, yapacağı ilk şeyin, bütün şehre evrensel okul öncesi hizmetini sağlamak adına zenginlere ek vergi koymak olacağı sözünü verdi. Bir vali adayının, OWS'nin toplumsal eşitsizliği sebatla gündeme sokması gerçeği olmasaydı, bunları söylemeye cüret edeceğine inanmazdım.

Hem OWS hareketi hem de Ortadoğu'daki çeşitli protestolar, kamusal alanı (parkları, meydanları) işgal taktiklerinin kilit bir bileşeni olarak kullandı. Bu mekânsal taktiklerin, ortaya çıkan her tür hareketi nasıl şekillendirdiğini ve bu taktiklerin ne türden bir siyasete ve imkânlara kapı araladığını düşünüyorsunuz ve bu hareketlerin sınırları nelerdir?

Bence bu hareketlerin işgal ettiği mekânların merkeziyeti inanılmaz. Bir başka şey yaptığınızda elinizden kaçıracağınız merkezi bir mekânı işgal ederseniz şayet, dikkatleri çekersiniz. Siyasetin büyük kısmının sembolik olduğundan hareketle, bu sembolik hareketler gerçekten bir şeyler kazanmak adına önemlidir.

OWS hareketi etrafında ortaya çıkan şeylerden biri, hangi kamusal alanların siyasi müşterekler olduğudur. Bizim açımızdan, etrafta bir sürü kamusal alan olduğuna kaniyizdir,

ancak bu mekânların hiçbirisi kamunun istediği şeyi yapmasına uygun değildir. Kamusal alan, ortak bir amaca hizmet etmek adına, orada olmayan düzenlenmiş bir mekândır. Artık müşterekler bahsinde şehirde yeni bir vurgu mevzubahis: Kamusal alanlar bizim fiilen toplanabileceğimiz yerler midir?

OWS ile ilgili bir diğer dikkat çekici şey, polis baskısının nasıl bu kadar çabuk geldiğidir. Elimizde sağdan örnek niteliğinde bir hareket, Çay Partisi [Tea Party] var. Geçtiğimiz hafta Çay Partisi Washington'daki İkinci Dünya Savaşı anıtının etrafındaki korkulukları yıktı, bunları alıp Beyaz Saray'ın önüne attı. Polis tek bir kelime dahi etmedi. Fakat bunu Zuccotti Parkı'nda [New York'taki Wall Street protestolarının merkezi olan özel mülkiyetteki kamusal alan] yapaydınız, derhal tutuklanırdınız. Bence polisçe tutuklanarlardaki bu uyumsuzluk şimdi kamusal ilgiye mazhar oluyor. Ben, bu türden sembolik mekânlar üzerine mücadelelerin solun taktiklerinin önemli bir parçası olduğunu düşünüyorum.

Marksist coğrafyacılar açısından, kentsel durumun (kapitalist, neoliberal vs.) üretimindeki değişimler toplumsal adalet için zorunludur. Yine, diğer pek çok kuramcı ve aktivist, işyerindeki mücadelelere odaklanıyor. OWS ya da Arap isyanları, sınıf mücadelesinin dikkatini kentsel duruma yeniden çekti mi?

Bunları bir araya koymak zorundasınız. Eğer işyerini değiştirir, şehri değiştirmezseniz, bir yerde durup hedefin ne olduğunu düşünmeniz gerekir. Eğer insanlar bütçelerine uygun konfordan yoksun berbat barınma koşullarında yaşıyorlarsa, eğer insanlar işleri olduğu halde evsiz kalıyorlarsa, o zaman işyeri dahilinde mücadele vermek ve hatta kazanmak bile, şehir gerileyen bir batakhaneye dönüştüyse, sizi hiçbir yere götürmez. Bu meseleler şu anda, örneğin Detroit'in iflasında karşımıza çıkıyor. Bu, mücadelelerimizin neyle ilgili olması gerektiğinin kilit önemdeki cephelerinden birisidir ve bunu bir mücadelelerin birliği olarak düşünen çok az kişinin olması bana oldukça garip geliyor.

İdeolojik açıdan, Avrupa'daki en güçlü sol partilerden birisi olan Britanya'daki Sosyalist İşçi Parti, işçi -fabrika- temellidir, yine de en başarılı eylemlerinden birini, kentsel bir mesele olan nüfus vergisi üzerine yaptı. Bu, Margaret Thatcher'dan kurtulmayı sağlayan meseleydi. Parti'nin siyasette etkin olduğu kadarıyla, aslında bunu, muazzam bir fark yarattıkları kentsel bir meseleye -yerel yönetim finansmanı reformuna- borçlu olacaktı.

Gramsci'nin, işçi konseyleri lehine kuşkusuz oldukça militan olduğu 1918'den kalan ve işçi konseylerinin sadece işin belirli bir alanında neler olduğuyla ilgilenmekle yetindiğine ilişkin mükemmel eski bir açıklamasını buldum. İşçi konseylerinin eksiklerinin mahalle örgütlenmeleri tarafından giderilmesi çok önemlidir. Mahalle örgütlenmeleri, çöpçüleri, ulaşım işçilerini ve banka memurlarını ve hemen herkesi içerdiği oranda, insanlar bir bütün olarak işçi sınıfının koşullarına dönük daha anlayışlı olacak ve ardından işçi konseylerini kendi endüstriyel üretimlerinin belirli alanları hakkında ki bazı düşüncelerin mecrası haline getireceklerdir. Gramsci şunu söyler: "Gelin bu iki örgütlenme formunu bir araya getirelim". Benim siyasetimin de başından beri esasen bu olduğunu düşünüyorum, fakat kentsel olan üzerine vurgu yapmaya devam ediyorum, çünkü Marksist ve sosyalist hareketlerin içindeki solcu meslektaşlarımla büyük kısmı, işçi sınıfının şehir içindeki koşullarına bir bütün olarak bakmak yerine, yalnızca üretime ve işçi hareketine vurgu yapmayı tercih ediyorlar.

Henri Lefebvre, siz ve diğer Marksist coğrafyacılar, şehirlerin ve genel olarak yapıli çevrenin, dünyanın pek çok şehrinde, işçi sınıfını ve yoksul insanları artan ölçüde -kentlerin çevresine ya da gettolara ve gecekondu sürerek- bertaraf eden yükselen toprak ve konut fiyatlarıyla mülksüzleştiren sermaye birikiminin mekanları olduğuna ilişkin tartışmalar yürüttünüz. Yapılı çevre üzerine toplumsal mücadelelerde ilerlemekte bize yardımcı olabilecek kavramsal olanaklardan bazıları nelerdir?

Evet, ancak şehir sermaye birikiminin bir mecrası olmak dışında, aynı zamanda sermayenin gerçekleştirilmesi için de bir mecra ve siz bu mücadeleleri bir araya getirmek zorundasınız. Sizin de söylediğiniz üzere Lefebvre, ben ve diğerleri paranın şehir inşasına aktığı ikincil bir sermaye döngüsünün mevcut olduğunu söylüyorduk. Şehri kurmak, en az bir fabrikadaki ıvır zıvırları kurmak kadar önemlidir. Şehri kimin kurduğuna ve nasıl kurulduğuna yeterince dikkat etmiyoruz. Bugünlerde işgücü sıklıkla nedensel ve geçicidir – işgücü dolaşmaktadır, örgütlenmesi zordur. Fabrika emeğinin büyük kısmının yok edilmesine bakarak pek çok kişi "İşçi sınıfı nerede?" diye merak etmektedir. Buna yanıt olarak, işçi sınıfını, kentsel yaşamı üreten ve yeniden üreten bütün insanlar olarak kavramsallaştırmamız gerekmektedir.

***Asi Şehirler*'de sizin düşündüğünüz gibi, Güney Amerika ve Birleşik Devletler'deki kent hakkı kampanyaları, kentleşme süreci üzerinde demokratik denetime sahip olmamız gerektiği fikrinin bir özeti gibi görünüyor.**

Kent hakkı argümanı bir dereceye kadar, kent hakkı hareketinin Birleşik Devletler'de gelişmiş olduğu olgusuna bağlıydı. Bu toplumsal hareketlerle diyaloga girenler, ben ve Peter Marcuse gibi kimselerdik. Tanıdıkları şeyler, şemsiye formunda bir örgütlenmeye ihtiyaç duyan, kendi bireysel meseleleriydi -ister evsizlik, kentsel dönüşüm, ya da gençlere karşı polis şiddeti olsun- ve onlar da böylece kent hakkını seçtiler. Ben de aralarındaki ortaklıkları bulmaya çalıştım.

Kent hakkı kuramsallaştırmanızda, neden bir insan hakkı olarak içeriklendirildi?

Çünkü bir kent hakkında konuşmanın avantajı (ve kimi dezavantajları da var) onun ikonografik ve imgesel bir tarihe sahip olmasıdır. Sık sık ütöpik istekler ve ütöpik düşünme için bir odak noktası olur. Ütopyalar hakkındaki alternatif kent planlamalarının çok uzun bir tarihi olmuştur. Öyleyse, kent hakkında konuşmanın avantajlarından birisi, daima mevcut olandan başka bir şey yapmayı denemek üzerine olmasıdır. Bu durumda şu soru ortaya çıkar: Neden haliha-

zırda mevcut olandan başka bir şey yapmak istersiniz? Kent hakkı hareketinin bütünüyle kabul ettiğini düşündüğüm basit bir yanıt, kenti sermayenin yaptığı ve onu kendi imgesine göre yaptığıdır. Bu makul yaşam koşulları için uygun türde bir kent değildir. O halde benim değişimle, bu “boş gösteren”i nasıl ele alabilir ve onu, *condominium* ve ofis alanları açmak isteyen sermayenin ve kapitalist planlamacıların verdikleri anlamdan farklı bir anlama nasıl doldurabiliriz?

Kente referans verirken bunu, elbette alternatif kentlerin uzun tarihi ve ütöpik hayaller karşısında konumlandıracağız. Bu durumda, isterseniz bu, kent hakkını almanın ve onu en temel insan haklarından biri olarak tanımlamanın büyük avantajıdır. Nasıl türde bir kent örmek istediğimiz, nasıl türde bir insan olmak istediğimizden ayrılmaz. Çünkü esasen, bu kapitalist kentleşme rejimi altında olduğumuz insan türünden gerçekten hoşlanmıyoruz.

Tıpkı kent yaşamı gibi, hepimizin ortak alanda ürettikleri için ortak bir mülkiyete sahip olmamız gerektiği fikri de aynı şekilde işleyebilir mi?

Ortak alanlar bir kent neye dair ise onun parçasıdır. Kent fikrinin belirli bir avantaja sahip olduğuna ulaştım; şöyle ki bu, son derece heterojen bir insan kitlesinin, nasıl ortak bir politikada buluşabileceği hakkındadır. Bu mesele zorunlu olarak, ortak alan literatürü dışından çıkmak zorunda değildir.

Bir işi, bir proletaryayı oluşturan şeye dair klasik endüstrileşmiş fabrika işçisi kavramsallaştırmasından farklı, bütünüyle heterojen bir anlayıştan hareket ettiğiniz görülüyor.

Evet. Fabrikaların gözden kaybolmasıyla, kentler bana çok daha fazla mücadelenin odak noktası olarak görünmeye başladı. O halde soru şudur: Kenti kim üretiyor? Kenti kim geçiriyor? Kenti kim ayakta tutuyor? Eğer kenti üreten ve ayakta tutan tüm bu insanların kent hakkına ve politik bir sese sahip olması gerektiğini söylerseniz, öyleyse kenti, işçi sınıfının kim olduğuna dair tümüyle farklı bir kavramsallaş-

tırma etrafında, politik mücadelenin odak noktası olarak bulursunuz. Tarihsel olarak bakar ve (örneğin bir Dickens romanı okursanız) çalışan karakterlere bakarsanız, onlar fabrika işçileri değildir. Bütün bunlar kent yaşamını ayakta tutan insanlardır. Ve bunlar çoğunluktur, aslında, hatta 19. yüzyılda bile hizmet işçileri son derece önemliydi, tabii şimdi de.

Hizmet işçilerini nasıl örgütlersiniz? Bir toplumsal değişimin itici gücü olabilecek bir proletarya kuvvetinin parçası olabilirler mi? Kent hakkı ittifakı içindeki örgütlenmelerden birisi de hizmet işçileri ittifakıdır. Öyle ki New York kenti hizmet işçileri, kent hakkı mücadelesi neye dair ise, onun en önemli parçasıdır.

Emek aracılığıyla doğrudan değer üreten iş ile ileriki bir zamanda mal edilecek, kent içindeki ortak alanları üreten iş arasında ne kadar uzak bir ayırım koyuyorsunuz?

Marx nakliyat etkinliğinin değer ürettiğini belirtir. Londra çevresinde gördüğünüz giden tüm nakliyat tırları aslında değer ve dolayısıyla artı-değer üretiyorlar. Şimdi biz, nakliyat işçilerini klasik proletaryadan diye düşünmüyoruz. Onlar son derece farklılar, ancak fabrika işçileri kadar değer ve artı-değer üretiyorlar. Ve değişmeyen-sermayenin tamir işçileri, inşaat iskeleleri kuran ve söken Londra'daki bütün insanlar, esasen değer üretiyorlar. Kimin esasen üretici işçi olduğunu tekrar değerlendirmek zorundayız, hatta klasik Marksist anlamda bile.

Bir kent ortamında bu anlamda değer üretmek için rahat olmayan, ancak her daim özelleştirme tehdidi altında olan kültürel üretim formları -eski endüstriyel alanlardaki sanat işçilerini, diyelim, ama eşit bir şekilde, belirli bir sokak yaşam formu üreten göçmen toplulukları da düşünüyorum- bulunur.

Evet, eşyaların götürülüp metalaştırıldığı, elinden alma aracılığıyla birikim sürecini çokça vurguladım. Tarihin, sanat nesnelerinin ve geri kalan her şeyin büyük çaplarda metalaştırıldığını gördük. İnsanlar son derece canlı bir kent semti

yaratırlar ve sonra aniden, planlayıcıların gelip evleri satın aldıklarını ve onları yüksek fiyatlara satmaya başladıklarını görürler. Peki ama başkalarının yarattığı bu canlı semtte yaşamak çok iyi değil mi? Bu ortak alanın kendisine mal edilmesidir. Bu mal etme ve elinden alma aracılığıyla birikim edimlerinin, kent içinde yaygın olduğunu düşünüyorum.

Elinden alma aracılığıyla birikime karşı mücadelenin, üretimdeki emeğin mal edilmesine karşı mücadeleye dair bir politik hareketin merkezinde olması gerekir. Daha kapsamlı bir politik mücadelenin parçası ve üyesi olmalıdır. Tüm bunların bir araya gelmek zorunda oldukları, bir birlik olarak bir araya geldikleri yer, kent yaşamıdır. Kent içinde sömürü ve ezilmenin tüm bu formlarını neredeyse bir gün içerisinde deneyimliyoruz.

İnsanların elinden almalara karşı örgütlenmeleri, ya Newham'daki Marangoz'un mülkü gibi doğrudan tehdit altındaki bir topluluğun savunmasının yolu, ya da daha spekülatif bir yolla İşgal hareketi olarak kutuplaşıyor gibi görünüyor.

Evet, daha ileriye yönelik bir yol. Kent olaylarına dair birçok mücadelenin etrafındaki sorunlardan biri, yapılmış bir şeye, sonlanmış bir şeye karşı tepki göstermektir. Kent hakkı etrafında yeniden oluşmaya başlayan şey, olaya karşı sadece tepkisel olmanın yeterli olmadığı bir tanımaydı. Görevlerinden birisi, alternatif bir kentleşme projesinin neye benzeyeceğine ve hangi türde stratejileri takip edeceğine dair bir platform yaratmaktı. Örneğin sadece, sırf kamu alanlarını özelleştirmeden korumak yeterli değildi. Yapmamız gereken, kamu etkinliğine çok daha fazla alan açılması için kavga bir kampanyaya sahip olmaktı. Daha da fazlası, onları, devlet tarafından düzenlenen kamu alanları olarak değil, ama meclislere ve ortak politik aktivizme bağlı alanlar olarak görmektir.

Bana kalırsa, kent hakkının birçok mücadele için neden yararlı bir başlangıç olduğuna dair, kendimizi politik olarak ifade etme hakkına sahip olduğumuz söylenebilir. Öyleyse,

“peki, bunu nerede yapabiliriz? Paternoster Meydanı’na gidemeyiz, orası özelleştirilmiş kamu alanı. Nereye gidebiliriz? Güzel, St. Paul’ün merdivenlerine gitmek zorunda kalacağız.” dediğinizde, aslında izin almada bürokrasi aracılığıyla ilerlemeden politik eylemde bulunabileceğiniz kamu alanının pek olmadığını fark edersiniz. Politik bir varlık olmak için izin almak zorundayım? Demek istiyorum ki, bu bir şekilde bütünüyle yanlış. Bence daha fazla insan bunu gördükçe, bizler muhtemelen daha fazla savunma hali yerine ileriye de kapsayan bir hale geleceğiz.

Olimpiyatlar, şehrin militarize edilmesi, sahte-kamu alanlarının kontrolü gibi gelişmelerin bunları şiddetlendirmesine dair bakışınız nedir?

Şöyle ki Olimpiyatların, planlayıcılar için büyük projeler olmasının uzun bir tarihi vardır. Bu, öyleyse, nüfusun kırılması için bir bahane verir. Roma Olimpiyatları’nın, Montreal Olimpiyatları’nın büyük çapta kırımın ve yerinden etmenin devamı eşliğinde uzun bir tarihi vardır. Olimpiyatlar hakkındaki oldukça ilgi çekici bir başka şey ise, aslında da-ima borçlanmayla finanse edilmeleridir. Bu yüksek bir gideri aklamak için de büyük bir araçtır ve bunun bir sonucu olarak, kaç kentin derin finansal sıkıntılara düşmüş olması da oldukça ilgi çekicidir. Yunanistan’ın bir sorun yaşadığını, bunun tam da şimdi olduğunu, çünkü Olimpiyatlar’ın düzenlendiğini söylemenin tesadüf olmadığının bir parça temeli vardır. Borçlanmanın bir parçası olarak, şimdi boş olan, etkin kullanımı iki haftanın (ya da her ne kadarsa) üzerinde kullanımda olmayan tüm bu stadyumların inşa edilmiş olması olgusuyla çok ilgisi vardır.

Bolivia’daki El Alto örgütünü, iyi pratiğin bir örneği olarak bir asi şehir diye önermiştiniz. Bu örnek, o şehrin coğrafi özgüllüğüne ve kontrol ettiği ticari yollara mı bağlı?

Bence ne zaman bir şehirde vuku bulan bir isyana baksanız, ona dair daima birçok coğrafi özgüllük vardır. El Alto orada kesinlikle bir avantaja sahiptir. La Paz’a doğru dört ana gü-

zergahtan üçünü kontrol ediyordu ve ne zaman ki onları kesti, bunu yapma gücünü elde etti. Fakat bu neo-liberalizmin paradokslarından birisidir. Esasen El Alto kendi başına bırakıldı, böylece diğer semt örgütleriyle birlikte sürdürülen birçok gayri-resmi idare elde etti ve yerel yönetim de son derece zayıftı. Burjuvazi kötü temsil edildi, çünkü El Alto aslında La Paz'da yaşamaya durumu el vermeyen göçmen insanlardan, ya da sürgün edilmiş ve La Paz'a giremeyen kırsal gruplardan, ya da işlerini kaybedecek olan madencilerden ve diğerlerinden oluşuyordu. Bu gibi sebeplerden dolayı, orası oldukça özeldi.

Bence oluşturulan örgütlülük, kısmen yatay, kısmen dikey, kısmen liderli, kısmen sorumluluk temelinde, oldukça ilginç, bir formların karışımıydı. Bunu New York'ta tekrarlamaktan, en azından tarzını başka yerlerde tekrarlamaktan söz etmiyorum. Ve bu kent hareketlerinin kuşkusuz çok güçlü bir şekilde kültürel tarihe ve kültürel geleneğe bağlı oldukları durumu var. Fransızlar öyle bir ruhla sokağa çıkar ve protestolarını yaparlar ki bunu Britanya'da göremezsiniz.

Öyleyse daima özgüllük var. Öne sürdüğüm şeylerden bir tanesi de, doğrusu nasıl bir araya geldikleri ve çalıştıklarına dair bu örnekler üzerinde yeterince çalışmadığımız. Suriye'deki Humus gibi bir kentte neler oldu? Şimdi orada daha çok Paris Komünü'ne benzer bir örnek bulursunuz. Açıkçası Humus oldukça büyük bir devrimci ruhun -muhalif ruhun- yayıldığı bir yerdi; ancak kuşkusuz, bir kere ordu tarafından kuşatıldığında, sadece rastgele bombalandı ve büyük bir şiddetle hemen ezildi. Bu tarihe bakınca, bizim çok daha fazla şey yapmamız gerekiyor.

Kapitalizme karşı bir kent üretmek meselesinin, ilk ilke-den çok, politik bir kent üretmek için yollar ararken ortaya çıkacak olan şey olduğundan bahsetmiştiniz.

Hemen şimdi, tüm kenti nasıl politik olarak anti-kapitalist bir proje etrafında organize edeceğimizi düşünmemiz gerekir. Bir anti-kapitalist kent projesinin ürün vermesi oldukça uzun bir zaman alacaktır. Bir verili yılda en fazla yapabile-

ceğiniz, diyelim, konut stokunun yüzde üç oranında değişmesidir. Başka türde bir kent ve başka türde bir kentleşme için daha uzun vadeli bir stratejiye ihtiyacımız olacaktır. Bunu yapmak için önce bunu yapacak olan politik iradeyi büyütmeliyiz ve bunu yapmak için politik zorunluluk algısını elde etmeliyiz. Bu epey uğraş olacaktır.

Örneğin, küresel ısınmanın bakış açısından bakmak zorunda olduğumuz en önemli sorunlardan birinin, fazla kent dışı mahalleler oluşturma olduğunu öne süreceğim. Bu durumda kent-dışı mahallelerden uzaklaşmanız gerekir. Birçok insan bu yaşam tarzını bırakmak istemiyor. Peki, herkesi bunu yapmanın iyi bir şey olduğuna ikna edene kadar (ve bunu yavaşça, bilinçli bir şekilde ve adım adım yapmalıyız), öyleyse enerji bağımlılığını azaltmalı ve -kent dışı mahallenin yaşam tarzına bağlı- savurgan enerji tüketimini yeniden düzenlemeliyiz – bunu yapana kadar, o sorunu çözmeye yetkin olamayacağız.

O halde kent hakkı için projenin ilk kısmı etkili bir eğitim mi?

Eğitim çok önemli, ama deneyim de öyle. Formel bir eğitim var, ama bana kalırsa bir araya gelmenin deneyimi ve kolektif projeler geliştirmenin yollarını aramak, esasen olabilecek en önemli şeylerden birisi.

Hansa Birliği'ne bir rakip, kent hakkı kampanyalarının olası ideal bir sonucu olarak, bir "sosyalist kentler konfederasyonu" önermişsiniz. Bu kulağa fantastik bir fikir gibi geliyor.

Bu ilk bakışta biraz uzak bir düşünce olarak görülebilir ancak bugün bile şehirler arasında en iyi uygulamaları bulup hayata geçirmeye dönük yoğun bir iletişim söz konusudur; ABD'de bireysel silahlanma gibi meselelerde, kent yönetimleri arasında ilerici sonuçlar doğurabilen iş birliği ağları bulunmaktadır. Bu türden uygulamaların daha da ileri götürülerek, neoliberal uygulamalara karşı örgütlü bir kentsel direniş inşa etmek adına kullanılmaması için hiçbir neden göremiyorum. Örneğin İngiltere'de kent yönetimlerinin bahsi geçen

sözüm ona Yatakodası Vergisi'ne* karşı koordineli bir yanıtı, daha önce uygulanmış olan nüfus vergisine karşı mücadeleye benzer bir mücadele olabilecektir. Bu türden mücadeleleri veriyoruz ancak sonrasında bunları tam anlamıyla analiz edip, ortaya çıkardıkları imkânları değerlendirmiyoruz.

Biliyorsunuz, ben hâlâ 15 Şubat 2003'ten, bütün o kentlerde savaşa karşı aynı zamanda yürüyüşler olmasından şaşkıncı oranda etkilenirim. Sanırım dünya çapında aşağı yukarı iki yüz seksen yedi kentti. Kendi kendime düşündüm ki, bu daima kent ağında saklı olan bir tür politik gücün ifadesi mi? Ve eğer kent ağında saklı bir politik güç varsa, sol neden bilinçli bir şekilde bunu takip etmiyor ve onu daha ileriye iterek mobilize etmiyor?

Gördüğümüz şey, pratiklerin bir kentten bir başkasına doğru çeşitli yayılımları. Örneğin kimi kentlerdeki çevresel pratikler şimdi başkalarına yayılıyorlar ve katılımcı bütçe fikrinin çeşitli türden yollarla kent ağında süzülmesini görüyoruz. Kent aği politika yapmak için verimli bir zemin ve bizim orada olmamız gerekir.

Onların kendi ağlarını kullandıkları gibi, biz de o halde kendimizin olanları mı kullanmalıyız?

Bu argümanı çok kısa süre önce önerdim. Bunu yapmak için bir isteksizlik var. Şu geçim ücreti kampanyası Baltimore'da da vardı. Sanırım Birleşik Devletler'de geçim ücreti kararı bulunan aşağı yukarı yüz küsur kent var ve şimdi geçim ücreti için New York'ta büyük bir kampanya var. Birlikte çalıştığım, Baltimore'da geçim ücreti örgütleyicileriyle konuştuğumu anımsıyorum, onlara dedim ki, "Neden ulusal belediye başkanları konferansına gidip dışarıda bir gösteri yapmıyor ve onlara şunları söylemiyorsunuz: Siz tüm belediye başkanları topluca bir geçim ücreti projesine sahip olmalısınız" Bana "Hayır, hayır, bunu yapmakla ilgilenmiyoruz." dediler.

* "Bedroom Tax" olarak bilinen vergi, Nisan 2013'te İngiltere hükümetinin, evlerdeki "fazla" yatak odası başına devlete vergi verilmesini yasalaştıran vergidir – ç.n.

Katılımcı bütçeyi açıklayabilir misiniz?

Katılımcı bütçe kent bütçesinin belirli bir miktarının demokratik amaçlar için ayrılmasını söyleyen bir fikirdir. Yerel meclisler bir araya gelir ve bu paranın nasıl harcanması gerektiğine karar verirler. Burada fikir, bütçenin belirli bir oranının demokratik oylamaya ve meclis-tarzı politikaya açık olmasını elde etmektir. Bu Puerto Alegre’de olanın biraz daha ilerisine gider. Sanırım belediye meclisi başkanları için meclis toplantılarına katılmak zorunlu. İnsanlar fiilen yakınabilir ve neleri yanlış yaptıklarını söyleyebilirler – park dairesinin ya da kanalizasyon dairesinin yaptıklarını beğenmedikleri gibi. Bu kendi arka bahçenizde neler olduğuna dair kamu katılımını çok büyük oranlarda yaratmanın bir yoludur. Bunun dışında, katılımcı bütçeyi sunan kesimin yararına yansımaları şart olmayan belirli türde bir politika gelir. Fakat işleyen kent demokrasisidir.

Bunun öncüsü olmuş, daha erken başlatmış Puerto Alegre’de olduğum için talihliydim. Semt toplantısı -ne kadardı bilmiyorum- beş yüz ve bin arasında bir insana sahipti. Bunu ve şunu yapmadan önce gerçekten, tüm şehrin belediye başkanından ve kimi kurumlardan geride geliyorlardı.

Aynı zamanda, bu türde kampanyaları kurmak için son derece önemli olduğunu söylediğiniz, pozitif türde antagonizmalar yarattığını da sanıyorum.

Bu gerçekten kent demokrasisini güçlendiriyor. Bunun muhakkak kentin radikal bir dönüşümüne yol açması gerekmez. Sıklıkla, insanların ne istedikleri, özellikle dar gelirli bölgelerde, burjuva bölgelerinde olanlarla aynıdır. Bu öyleyse, tam anlamıyla “iyi, tamam, radikal bir şekilde farklı bir şey yapacağız” demeye yol açmaz. Bu şunu söyler: “İyi, eğer onların istedikleri şekilde sokak aydınlatmaları varsa, biz de sokak aydınlatması istiyoruz.” “Temiz kamu alanları ve arka sokakları varsa, biz de kamu alanları ve temiz arka sokaklar istiyoruz.” Bu illâ ki kent yaşamının radikal bir yeniden düzenlenmesine yol açmak zorunda değil. Fakat en azından yerel demokrasinin çok güçlü bir formunu kurumsallaştırır.

Bu tür çıkarımlara varmanız, klasik Marksist tavırdan çok, bir tür araçsal anarşist yaklaşıma uyuyor gibi görünüyor. "Dünya nasıl işliyor"a dair teorik bir bakış açısından çok, belirli sebepler etrafında bir araya gelmek üzerine ortaya çıkıyor.

Coğrafyadaki radikal gelenek anarşisttir. Kropotkin bir coğrafyacıydı. Coğrafya tarihindeki favori karakterlerimden birisi, Paris Komünü'nde savaşmış ve Bakunin, Kropotkin gibi kişilere yakın olan Elisée Reclus'tur. Yani bu gelenekle oldukça bağlantılıyım. Ve kuşkusuz, kent bakımından, Marksistlerin henüz çok fazla önemsemedikleri, kent analizi ve kent planlaması geleneği anarşistlerden çok fazla etkilennmiştir. Bu yüzden, hâlâ örgütlenmenin kentsel formları hakkında konuşan Lewis Mumford ve Murray Bookchin gibi insanlarımız var. Ben buna sempati duyuyorum ve hep duydum da. Fakat 1872'den, Bakunin ile Marx'ın bozuşmasından önce, Marksistler ve anarşistler arasındaki ayrım birçok meselede o kadar da büyük değildi.

Eğer kentsel ya da çevresel sorunlara ilgi duyuyorsanız, tutucu Marksistlerden biraz uzaklaşmış ve kendinizi ortada, bir tür özgün bir yerde bulmak zorunda kalıyorsunuz. Benim anarşistlerle olan deneyimim, esasen onların Marx'ın sermayenin nasıl işlediğine dair analizlerine çokça bakmalarına benzer. Benim çalışmalarımın çoğu Marx'ın kapitalist bir ekonominin işleyişini nasıl anladığını açıklıyor, ama sanırım anarşistler arasında da iyi okurlarım var, çünkü dogmatik bir şekilde anti-anarşist olarak kabul edilmiyorlar. Yani ben böylesi bir dünyanın içindeyim.

1968'de Henri Lefebvre ilk defa "kent hakkı" kavramını ortaya attı. Lefebvre, "insanı, kendi inşa ettiği şehrin esas kahramanı olarak insanın kurtuluşu ... kolektif yaşamının buluşma noktasından geçer" diyordu. Siz de -kendimizi ve şehirlerimizi yeniden kurmak adına- "insan haklarımızın en değerli, yine de en ihmal edilmiş olanlarından biri" olarak bu kolektif hakka atıfta bulunuyorsunuz. Geçen yıllar boyunca bu insan hakkını ne şekillerde ihmal ettiğimizi düşünüyorsunuz?

Eğer soru eleştirel biçimde bizim ne tür insanlar olmak istediğimiz üzerine kurulu biçimde ne türden bir şehrin inşa edileceğiye, öyleyse bu ilişkiyi açıkça tartışmaya dair açık başarısızlık, halkın ve halkın arzularının sermaye birikiminin gereksinimlerine dönük biçimde yeniden şekillendirilmesinden vazgeçtiğimiz anlamına gelmektedir. Bence, Birleşik Devletler'in 1945'ten sonra varoşlaşması, sadece ABD'yi, efektif talebin büyük miktarda artmasıyla 1930'ların ekonomik buhran koşullarına bir dönüş olasılığından kurtarmakla kalmamış, aynı zamanda devrimci bilinçten ve anti-kapitalist duyarlılıktan yoksun bir toplumsal ve siyasal dünyanın yaratılmasına hizmet etmiştir. 1960'ların feministlerinin varoşu kendi düşmanları ve varoş yaşam tarzının, sınıfa karşı önyargılı, dışlayıcı ve aşırı derecede ırkçı bir siyasal öznelliğe teşne olarak görmeleri şaşırtıcıdır.

Londra bir çok-kültürlü şehir olmasıyla övülmektedir ve kent hakkının anlamlı bir unsuru, bir arada varolma hakkıdır. Şehirleri yeniden tahayyül eder ve yeniden kurarken, yeniden kurulan bir şehrin, şehirlerde var olan farklı çıkarları ya da toplulukları ayrıcalıklı kılan ya da ayrımcılığa tabi tutan bir şekilde yeniden kurulmadığından nasıl emin olabiliriz?

Bundan, toplumsal hareketler, etkin siyasal sözleşmeler ve mekân mücadelesi vermeye dönük niyet olmaksızın emin olamayız. Şehir dahilinde ve üzerinde yürüyen çatışma sağlıklı bir şeydir, devlet müdahalelerinin denetlemek ve bastırmak zorunda olduğu bir patolojik bir vaka değildir.

Dijital bir çağda yaşıyoruz. Pek çok durumda insanlar, binlerce kilometre uzaktaki kişilerle, aynı sokaktaki komşularıyla olduğundan daha samimi ilişkiler kurmaktadır. Peki, eğer şehirler, tarihsel olarak, ortak fiziksel mekân etrafında gelişme eğilimindeyse, fiziksel/mekânsal toplulukların üstünlüğünün altını oyan iletişim teknolojileri, şehrin gelecekteki şekillenmesini nasıl etkileyecektir?

Yeni teknolojiler iki ucu keskin bir kılıçtır. Bir taraftan "kitlel oyalama silahları" olarak işlev görebilmekte ve insanları siyasete inanmanın ancak ve ancak fazlasıyla sanal bir dünyada mümkün olduğu düşüncesine yönlendirmektedir. Diğer taraftan bu yeni teknolojiler, sokaklarda, mahallelerde ve şehrin dört bir yanında siyasal eyleme ilham vermek ve koordine etmek adına kullanılabilir de. Kahire'de, İstanbul'da, Atina'da, Sao Paulo'da ve pek çok şehirde gördüğümüz üzere sokaktaki bedenlerin yerini hiçbir şey tutamaz. Aktif sokak siyasetiyle birlikte işlediğinde, yeni teknolojiler olağanüstü bir kaynak haline gelebilmektedir.

"Kimin Asi Şehri?" yazısında Neil Grey, son kitabınız "Asi Şehirler"deki analizinizin, ilk kez 1960'lar ile 1970'ler İtalya'sındaki kentsel mücadeleler dahilinde geliştirilmiş olan -"Şehri Ele Geçir" sloganıyla, toplumsal yeniden-üretim etrafındaki feminist tartışmalarla, "toplumsal fabrika" ve sözüm ona "bölgesel topluluk aktivizmi" düşüncesiyle bilinen- otonom Marksist geleceği ihmal ettiğini, bunun yerine teorinizi kentleşme üzerinden sermayenin söğürülmesi ve emek artıklarına odaklandığını ileri sürmektedir. * Bu eleştiriye nasıl yanıt vereceksiniz? Bu siyasal faaliyetlerin, sakinlerinin yaşadıkları şehirleri yeniden örgütleyebilmesine dönük çerçeve modeller olarak iş görebileceği düşüncesine katılıyor musunuz?

Bu eleştiriye tuhaf buluyorum. *Asi Şehirler*'in ikinci bölümü, kentleşmenin kapitalist birikim süreçleri vasıtasıyla oluşumu hakkındadır; beşinci bölümü ise tamamen şehirlerdeki sınıfsal-toplumsal hareketlere ilişkindir. Kuşkusuz bu türden hareketlerin tamamını kat edememiş olabilirim ve İtalya'daki otonomcu hareket gibi pek çok hareket de bundan nasibini almış olabilir. Bu hareketin kesinlikle ele alınmaya değer olduğuna da şüphem yok. Ancak 1900'lerin başında İtalya'daki Halkevleri'nin fabrika konseyleri hareketini nasıl tamamladığına baktım ve bir yandan bütün bunların sınıf

* Neil Grey'in makalesinin İngilizce tam metni için bkz. <http://www.metamute.org/editorial/articles/whose-rebel-city>

mücadelesi çerçevesi dahilinde nasıl anlaşılabilirliğini kuramsallaştırmaya çalışırken, bir yandan da Paris Komünü ve diğer kentsel isyanlardan olduğu kadar El Alto hikayesinden de fazlasıyla ilham aldım. Bu anlamda benim sadece artık sermayenin soğurulmasıyla ilgilendiğimi söylemek oldukça gariptir ve Neil Grey'in kitabımı sonuna kadar okumadığını ya da onun favori kentsel-toplumsal hareketini ele almadığım için kitabımı önemsemediğini göstermektedir.

Bu arada Gramsci'nin fabrika konseylerini semt komitele-riyle tamamlamanın önemi üzerine sarf ettiği sözleri alıntı-lamak istiyorum: "Semt komitesi aynı zamanda semtte yaşı-yan diğer işçi kesimlerinden delegeleri de kapsamayı dert edinmelidir: Garsonları, taksicileri, tramvaycılar, demiryol-cuları, çöpçüleri, katiplerini ve diğerlerini. Semt komitesi, semtte yaşayan işçi sınıfının hepsinin bir ifadesi, meşru ve güvenilir bir ifadesi, üstlerin desteklediği ve semtte çalışma-nın derhal ve tamamen durdurulmasını buyurabilecek kendi-liğinden yetki sahibi bir disiplini hayata geçirebilen bir ifa-desi olmalıdır."

Çin'de, hızlı kentleşmenin ve giderek şişen emlak balo-nunun hemen arkasından, Batı'da yaşayan insanların haberdar olmadığı bir temelde yükselen bir sınıf müca-delesinden bahsetmiştiniz. Çin'deki duruma daha dik-katli biçimde baksaydık, neler öğrenebilirdik?

Çin'de şu sıralarda ortaya çıkan daha pek çok şey var ve 2008'de ihraç piyasalarının çöküşüne karşılık hem (özellikle konutta) devasa oranlarda kentsel mülk balonu hem de kent-leşmenin aşırı-üretimi tehlikelerine dayanan kronik bir soru-nun giderek kabul edilmesi söz konusu. Bugün artık kentsel aşırı-birikim hakkında muazzam bir tedirginlik mevcut. Teo-rik olarak neler olduğunu anlıyorum, ancak bu durumun ne zaman sona ereceğini söyleyemem. Ve Çin'de çok fazla kentsel ve endüstriyel huzursuzluk olduğunu biliyoruz fakat bu huzursuzluğun yaygınlığı ve ciddiliğini teşhis etmek ol-dukça zor.

Kapitalizm altında süregiden kentleşmenin kalbine "elinden alma yoluyla birikim" olarak kavramsallaştırdığımız olguyu yerleştiriyorsunuz. Swathes of London halihazırda "yenilenme" maskesi altında dönüştürülüyor ve buna kira yardımı kesintileri ve sizin de bahsettiğiniz nam-ı diğer Yatakodası Vergisi eşlik ediyor. Buna dair verilebilecek pek çok örnekten birisi, evlerini kaybeden ve böylece gayrimenkul komisyoncularının, sosyal konutların yerine "uygun fiyatlı" gayri menkulleri geçirdiği Elephant & Castle'daki Heygate Konutları'nda yerleşik yüzlerce insan olabilir. Bu tahliyelere direnmek üzere taban kampanyaları yaygınlaştı, ancak bu kampanyalar sürekli biçimde idari ve hukuki zorla karşı karşıya kaldılar. Şehir çapında, hatta daha geniş bir birleşik hareketin önemi ve potansiyel tehlikeleri hakkında düşünceleriniz nelerdir?

Bence şehir çapında yaşanan mülksüzleştirmeye karşı mücadeleleri mümkün olduğunca bir kılmak hayati önemdedir. Fakat bunu yapmak, yaşanan mülksüzleştirme biçimlerinin ve bunların kökenlerinin eksiksiz bir resmine sahip olmayı gerektirmektedir. Örneğin bugün, emlak komisyoncuları ile onların mali destekçilerinin şehir çapındaki yağmacı uygulamalarını tek bir resimde bir araya getirme ihtiyacı hasıl olmuş durumdadır. Yine yakın zamanda, ulaşım ücretlerine ancak aynı zamanda Dünya Kupası için stadyum inşaatlarına ve kamusal kaynakların buralara aktarılarak israf edilmesine karşı (Brezilya söz konusu olduğunda bu karşı olma hali dikkat çekici boyuttadır) yaşanan kentsel huzursuzluğa hepimiz şahit olduk; bu anlamda şehir çapında ve tüm şehri kesen mücadeleler imkânsız değildir. Yine burada da olası tehlike, mücadelelerin, insanların kavga etmekten sıkılmasıyla zayıflayabilecek olmasıdır. Buna verilebilecek tek yanıt, mücadeleleri sürekli kılmak ve bunu sağlayacak örgütler inşa etmektir (ki Brezilya'da MST [Topraksızlar Hareketi] her ne kadar özellikle bir kentsel mücadeleye denk düşmüyorsa da, bu duruma iyi bir örnektir).

Londra'da bariz bir ortak kullanılan mekân eksikliği mevcut. Şehrin büyük kısmı özel mülkiyet altında ve şehir, panoptik gözetimin, "girmek yasaktır" tabelalarının ve piyasa müdahalesinin olmadığı bir kamusal alanın yokluğunun insafına terk edilmiş durumda. Çalışmanın dışında da kullanılabilecek mekânlar bulmak adına kapitalizmin tahribatına direnenlere alan açacak biçimde topluluk mekânları bulmak ve büyütmek ve de yaratıcı etkileşimin yeni patikalarını keşfetmek önemli mi?

Devletin denetimindeki mekânları özgürleştirmek ve bu mekânları halkın denetimindeki müştereklere dönüştürmek meselesi, bana göre, oldukça kritiktir. Kamusal mekânların özelleştirilmesini ilga etmek de aynı zamanda hayati önemdedir ve bu tür hedeflere yönelen daha pek çok harekete şahit olabilmeyi umuyorum.

Sivil itaatsizlik, giderek Londra, Atina, Madrid, İstanbul, Mexico City, Buenos Aires, Santiago, Bogotá, Rio de Janeiro ve Stockholm gibi şehirlerde de şahit olduğumuz üzere, kentsel hayatın giderek daha sık tekrarlanan bir özelliği haline geliyor. Sadece protestolar ve örgütlü toplumsal hareketler değil, adlı adınca isyanlar, bugün artık kent hakkını talep etmenin bir aracı haline mi gelmiş durumda? Bu şehirlerde yaşanan mücadelelerden ne tür dersler alabiliriz?

Burada yine İstanbul'u örnek vermek istiyorum. Küresel gidişata bakıldığında, toplumun yüzeyinde kaynayan bir tür volkanik durumun varlığını hissediyoruz ve bir sonraki patlamanın ne zaman ve nerede olacağını asla bilemiyoruz. Önceki gidişimde her ne kadar pek çok huzursuzluğun var olduğunu açıkça gördüysem de, İstanbul'da bu türden bir isyanın baş göstereceğini kim tahmin edebilirdi? Nihayet, bence kendimizi bu türden patlamalara ve bu patlamaları elimizden geldiğince sürekli hareketlere dönüştürmek üzere desteklemeyi ve geliştirmeyi becerebilecek altyapılar ve örgütsel formlar inşa etmeye hazırlamamız gerekiyor.

şehir, egemenlik ve çatışma mekânları

Deniz Yonucu

~

Özet

Bu makale isyan/muhalefet bastırma (*counterinsurgency*) stratejileri ve devlet-karşıtı şiddet arasındaki ilişkiyi incelemektedir. İstanbul’daki Alevi ve Kürt muhalif nüfusun yaşadığı işçi sınıfı mahalleleri örneğinden yola çıkarak “düşük yoğunluklu çatışma alanları” yaratmanın devletin egemenliğini devam ettirmesindeki rolünü tartışmaktadır. Makale, muhaliflerin yaşadığı alanlara sıkıştırılmış devlet şiddeti ve karşı şiddetin, soğuk savaş döneminde Fransa ve Amerika tarafından geliştirilen ve daha sonra Küresel Güney (*Global South*) ülkelerine de ihraç edilen, isyan/muhalefet bastırma teknikleri bağlamında anlaşılması gerektiğini öne sürmektedir. Bu çerçevede, yazar Türkiye’deki kentsel şiddetin, çatışma ve şiddeti körükleyerek düzen sağlamayı hedefleyen polisiye teknikler çerçevesinde anlaşılması gerektiğini öne sürmektedir.³⁴

~

Kent ve güvenlik alanlarında çalışan eleştirel sosyal bilimciler, “militar kentleşme” (Graham, 2011) süreçlerine değinerek, kentlerin askeri yöntemlerle kontrol altına alındığını ve

³⁴ Bu makale daha önce *Toplum ve Bilim* Dergisi’nin 146. sayısında yayınlanmıştır. Makalenin yeniden basımına izin verdikleri için Toplum ve Bilim Dergisi editörlerine teşekkür ederiz.

kent yoksullarının yaşadıkları mekânların şiddet ve çatışma alanları haline geldiğini vurguluyorlar (Davis, 1992; Diken, 2004; Graham, 2011; Iveson, 2010; Meeks, 2006; Wacquant, 2008). Aslında, yazının ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak tartışacağım gibi, uzun süredir içinde yaşadığımız kapitalist ve ırkçı dünya sisteminde, şehirlerin, yani içerisinde kapitalizmi ve ırkçılığı yok etme potansiyeli taşıyan nüfusu barındıran mekânların, “iç savaş” mekânlarına ya da düşük yoğunluklu çatışma alanlarına dönüşmesi Cezayir Bağımsızlık Savaşı ve 1960’larda Kuzey Amerika’da kitleselleşen siyah direniş hareketine kadar uzanan, daha eski bir idari ve askeri strateji değişimine dayanıyor. Bu yazıda, İstanbul örneğine de değinerek, şehirlerde düşük yoğunluklu çatışma alanları yaratmanın önemli bir düzen (*order*) sağlama yöntemi olduğunu tartışacağım.

Egemenlik ve Şiddet

Walter Benjamin, bir yandan şehirler üzerine yazarken, bir yandan da modern burjuva egemenlik ilişkilerine ve burjuva hukukuna içkin şiddet üzerine yazar. Benjamin’e göre, modern devleti ve onun hukuk rejimini var ve mümkün kılan şey şiddettir (Benjamin, 1978). Bir adalet vaadi olarak adaletsizliği garanti altına alan burjuva hukuku, gücünü şiddetten ve olağanüstü halden alır. Şiddet, modern kapitalist toplumu var ve devamlı kılan en temel pratiktir. Benjamin’in şiddetin kuruculuğuna dair düşünceleri ve şiddetin ve istisnanın/olağanüstü halin modern/merkezi devlet hukukunun kurucu parçası olduğuna dair görüşleri son on-on beş yılda, İtalyan filozof Giorgi Agamben’in çalışmalarının açtığı tartışmalarla, eleştirel akademik çevrelerde yaygın bir görünürlük kazandı (Agamben, 1998; 2005).

Benjamin (1968), “ezilenlerin geleneği gösteriyor ki, içinde yaşadığımız olağanüstü hal istisna değil kuraldır” (257) demişti. Yani, modern devlet tarihine ezilenlerin tarihinden doğru baktığımızda göreceğimiz şeyin devam eden bir şiddet ve baskı olduğunu vurgulamıştı. Benjamin’in çağdaşı olan ve dertleri birbirinden tamamen farklı olan Alman Nazi hukukçusu Carl Schmitt ise, yine aynı dönemde, istis-

nanın/olağanüstü halin kendisinin kural olduğunu söylemişti (Schmitt, 1985). Biri modern devletin tarih sahnesinden silinmesini isteyen diğeri ise modern devleti toplumun üzerinde ve ebedi güç yapmak isteyen bu iki düşünür, Nazi Almanyası'na bakıp faşizmin açık ettiği, su yüzüne çıkardığı kaideyi görmüşlerdi. Modern devlet formunun ve bu formun koruyucusu olan hukukun nasıl şiddetle sürdürülebilir kılındığının farkına varmışlardı. Yani, şiddetin ve faşizmin modern ve merkezi egemenlik formuna zarar veren, onun tam olarak gerçekleşmesini engelleyen bir kusur olmadığını, tam tersine modern devlet formunun tamamlayıcısı ve koruyucusu olduğunu, tıpkı sömürgelerde yaşayanlar gibi olanca açıklığıyla görmüşlerdi.

Sömürgeci egemenlik biçiminin en keskin eleştiricilerinden biri olan Franz Fanon, ölmeden kısa bir süre önce tamamladığı *Yeryüzünün Lanetlileri* isimli kitabında, Batı'nın sömürgelerdeki şiddetli varlığını anlatır (Fanon, 2011). Ölümünün eşğinde yazdığı bu metinde, Fanon sömürgeleştirilen haklara, mücadelelerinin sonunda kuracakları toplumsal yapının ve siyasi iktidar biçiminin asla Batılı, modern devlet modelini örnek almamasını önerir. Çünkü, modern-merkezi devlet modelinin can damarı şiddettir; modern devlet kendi iktidarını şiddetle garanti altına alır ve devam ettirir. Bunun en açık görüldüğü yerlerse sömürgelerdir. Fanon'a göre sömürgeci şiddet bir reaksiyon değildir. Yani sömürgeci şiddet hali hazırda var olan bir direnişi bastırma amacıyla ortaya çıkmaz. Sömürgeci, şiddeti sömürgeleştirilenin evine, yurduna ve aklına getirendir. Sömürgeci sömürge halkları şiddete çağırandır, onları şiddet rejiminin içine çekendir. Yani, sömürgeci şiddet bugün artık güncel bir polislik kavramı olarak sıkça duyduğumuz gibi *proaktif*dir, önleyicidir.

Mekân, Egemenlik ve Militarizm

Bugün küresel anlamda oldukça yaygın olarak kullanılan ve önleyici idarenin bir parçası olan “önleyici polislik” sadece sıradan suçların değil, isyanın da nerelerden gelebileceğini öngörüp, isyanların ve muhalefetin örgütlenmesine olanak

verebilecek ilişki biçimlerinin ortaya çıkmasını engellemeye dayalı bir idare biçimidir (Mamdani, 1997). Mahmood Mamdani, Güney Afrika’da sömürgeci İngiliz idaresini tartıştığı *Vatandaş ve Tebaa (Citizen and Subject)* isimli kitabında, siyahlarla beyazları radikal biçimde ayrıştıran iskân politikalarının, yani *apartheid* sisteminin nasıl önleyici idare biçimi olduğundan bahseder. Fanon ise yine *Yeryüzünün Lanetlileri*’nde Cezayir’deki Fransız yönetimin nasıl ikili şehirler yaratıp, şiddeti yerel halkların yaşadığı mekânlara sıkıştırarak mümkün kıldığını anlatır. Fanon’a göre sömürgeci egemenlik biçimi -Türkiyeli okura Türkiye Kürdistan’ı örneğinden çok tanıdık gelebileceği gibi³⁵- mekânın kompartmantalize edilişi ve militarist yöntemlerle ayrıştırılan iç sınırların (örneğin, asker ve polis denetiminde olan barikatlar ve kimlik kontrol noktaları) oluşturulması sayesinde varlığını sürdürebilmiştir. Militarist yöntemlerle kontrol edilen iç sınırlar sayesinde, hem isyan etme potansiyeline sahip sömürge halklar şiddet yoluyla kontrol altında tutulabilmiştir hem de süreklileşen şiddet o mekânlardaki toplumsal ilişkilere radikal bir biçimde nüfuz etmiştir.

Ancak, apartheid rejimi veya mekânsal kompartmentalizasyon sömürgecilik karşıtı direnişi engellemek için tek başına yeterli olmamıştır. Sömürge karşıtı direniş hareketleri karşında yenilen sömürgeci iktidarlar, iktidar ve mekâna dair yeni dersler çıkartır. Bu çıkartılan dersler, ABD, Fransa, Türkiye gibi ülkelerde bugün artık yaygın bir şehircilik politikası haline gelen militer şehircilik anlayışının yapı taşlarını oluşturur.

Düşük Yoğunluklu Çatışma Alanları

Mekânın egemenlik savaşında araçsallaştırılma biçimindeki strateji değişikliğindeki ana dönemeç Cezayir’deki sömürgecilik karşıtı halk direnişinin Fransa’yı uğrattığı yenilgiden sonradır (Haysom, 1989). Fransa’nın Cezayir halkı karşısındaki yenilgisinden sonra geliştirdiği stratejileri ünlü *Strateji-*

³⁵ Fransız Cezayir’i ve Türkiye Kürdistan’ı arasındaki idari benzerlikler için bakınız: Ünlü, 2014.

ye Giriş kitabında da yazan Fransız General André Beaufre'ün, en temel stratejik önerilerinden biri çatışmanın sürekli hale getirilerek kente taşınması, yani kent içinde düşük yoğunluklu çatışma alanları yaratılması ve bu sayede çatışmanın sürdürülebilir hale gelmesidir (Beaufre, 1965). Beaufre'e göre, artık iki ülke arasında yapılan cephe savaşları dönemi kapanmıştır. Kapitalist devletlerin varlığını devam ettirebilmek için ihtiyaç duyduğu çatışma ve/veya olağanüstü hal, kentlere taşınmalıdır.

Beaufre'e göre muhalefete karşı verilen mücadelede muhalefetin örgütlenme biçimini değiştirmek esastır. Açık şiddetin muhalefeti yok etmekte tek başına yeterli olmadığını gören bu anlayışa göre, muhalif aktörlerin muhalefet etme biçimlerini muhaliflerle halk kitleleri arasındaki bağı kopartacak biçimde şekillendirmeye çalışacak askeri ve polisiye müdahalelerde bulunmak şarttır. Böyle bir strateji yoksulların ve ezilen halkların yaşadığı mekânları “düşük yoğunluklu çatışma alanı”na (*low intensity conflict zone*) dönüştürüp, bu mekânlardaki muhaliflerin savunma ya da asayiş sağlama amacıyla silahlanmasını sağlayacak, zamanla çeşitli görünmez müdahalelerle muhalifleri militarize edip kendi tabanlarının gözünde bir güvenlik tehdidine dönüştürecek ve böylece muhalifler ve halk arasındaki bağların kopmasına ve toplumsal muhalefetin parçalanmasına neden olacaktır. Dolayısıyla, Beaufre'ün temel stratejilerinden biri, muhalif grupların kendi yaşadıkları alanlarda silahlanmasının ve onları destekleyen kitle için güvenlik tehdidine dönüşmesinin önünü açmaktır. Bunun yöntemlerinden en önemlileri şiddet yoluyla karşı şiddeti teşvik etmek, ezilenlerin yaşadığı alanlarda güvenlik sağlamayarak bu alanlarda asayişin sağlanması yani “polislik” işini muhaliflere bırakmak ve çeşitli gizli müdahalelerle (örneğin: ajanlaştırma, güvenlik güçlerinin grup içine sızması) asayiş sağlayan muhalifleri halkın güvensizlik duygusunu körükleyen şiddet pratiklerine doğru yönlendirmektir.

Fransız generalin yeni idari-askeri stratejisi, dünyanın başka coğrafyalarındaki yönetici elitler tarafından da benim-

senip uygulamaya koyulmuştur. Şu anda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Özel Temsilcisi ve Sudan ve Güney Sudan delegesi olan Nicholas Haysom, eleştirel bir hukukçu olduğu dönemlerde yazdığı bir makalede bu stratejinin Güney Afrika'da *anti-apartheid* direnişi sırasında nasıl uygulandığına dikkat çeker (Haysom, 1989). Haysom, *apartheid* karşıtı mücadelenin yükseldiği dönemde siyahların yaşadığı bölgelerde güvenlik sorunu karşısında ortaya çıkan silahlı ve yasadışı "asayiş" sağlayan siyah grupları (vigilante) tartıştığı makalesinde, bu grupların ortaya çıkmasının *apartheid* karşıtı direnişi nasıl güçsüzleştirdiğini tartışır. İlk olarak, siyahların yaşadığı bölgelerde asayiş sağlamayan sömürge devleti polisi asayiş sağlayacak silahlı grupların çıkması için alan açar. İkinci olarak, siyah mahallelerde korku salarak güvenlik sağladığını iddia eden ve bir nevi illegal polislik yapan bazı siyah gruplara, *apartheid* rejiminin ırkçı beyaz polisleri müdahale etmez. Böylece, siyahların yaşadığı bölgeler düşük yoğunluklu çatışma alanlarına dönüşür. Haysom, bu tarz grupların varlıklarını teşvik edici polisiye müdahalelerin - müdahale etmemeyi de bir müdahale biçimi olarak görebiliriz- yeni bir muhalefeti bastırma (*counterinsurgency*) formu olduğunu iddia eder. Bu baskı formu, siyahların yaşadığı ve devletin polisinin güvenlik sağlamadığı mahallelerde silahlı siyah grupların varlığına ve yasadışı polisliğe ihtiyaç yaratarak, genç ve silahlı siyah gruplarla halk arasındaki mesafeyi açar. Sokak silahlı gruplar tarafından kontrol edildikçe ve farklı gruplar kontrolü kendi tekeline almaya çalıştıkça halkla aralarındaki mesafe açılır, *apartheid* karşıtı direniş bölünür. Haysom, bu stratejin *apartheid* karşıtı hareketin, güçsüzleşmesinde ve içeriden parçalanmasında önemli etkilerini olduğunu söyler.

Haysom, aynı yazıda o dönem Güney Afrika'da iç-güvenlikten sorumlu olanlar arasında olan General Magnus Malan'ın geçmişine de işaret eder. Malan, Cezayir Bağımsızlık Savaşı sırasında, Cezayir'de gözlemci teğmen olarak bulunmuştur ve Cezayir Savaşı'nın önemli isimlerinden General Beaufre'nin stratejilerinden etkilenmiştir. Benzer bir strateji değişikliği ilanı, Amerika Birleşik Devletleri'nde

tarihe Watt İsyanları olarak geçen, 1965'te Los Angeles'taki Siyah isyanlarının hemen ardından gelir. Dönemin başkan yardımcısı Hubert Humphrey, isyanların hemen ardından, “bugün en büyük savaşımız, Güney Vietnam'da değildir” der. “En zorlu savaş şehirlerimiz için savaştır. (...) Ama, savaş sadece Amerikan şehirlerinde değildir, şehirler içindir” (Aktaran Lyod, 2011:115). Humphrey'in özellikle, “Amerikan şehirlerinde değil, Amerikan şehirleri içindir” diye belirtmesi önemlidir. Savaş Amerikan şehirlerindeki istenmeyen, isyan ederek beyaz iktidarı ve sistemi tehdit eden siyah nüfusu bastırmak içindir. Esas savaş şehirlerde egemenlik savaşıdır; şehirleri tamamen ele geçirmek için verilen savaştır. Şehirdeki egemenlik savaşının en önemli tekniği ise muhalif nüfusu şiddetin içine çekerek kriminalize etmek ve muhaliflerle halk arasındaki bağı güçsüzleştirmektir.

Derdi yönetmek olanlar birbirlerinden öğrenir. Diğer bir ifadeyle, iktidar teknikleri başka coğrafyalara ithal edilir, ihtiyaç durumunda eski teknikler yeniden kullanıma girer. Tam da bu yüzden, bugün birçok eleştirel sosyal bilimci, sömürgeci şehir idare biçiminin, tekrar tezahür ettiğinden bahsediyor (Scheper-Hughes & Hoffman, 1998; Kipfer, 2009; Lemanski, 2004). Tam da bu yüzden, dünyanın birçok kentinde en ezilenlerinin yaşadıkları mekânlar, sömürgeleştirilen hakların mekânlarına benzetiyor. Örneğin, bazı sosyal bilimciler Paris'te yeni bir *apartheid* rejimi olduğundan (Silverstein & Tetreault, 2006) bahsederken, Brezilya'nın favelalarında, Belfast'ın Katolik bölgelerinde ya da İstanbul'un Alevilerin ve Kürtlerin yaşadığı işçi sınıfı mahallerinde yaşayanlar, yaşadıkları mekânları Gazze'ye benzetiyor.

İstanbul'da Düşük Yoğunluklu Çatışma Mekânları

Türkiye'de mekânın ayrıştırılması ve militarist mekân kontrolü dediğimizde ilk akla gelen Türkiye Kürdistan'ını ve bölgeye uzun yıllarca damgasını vuran olağanüstü hâl rejimi. Ancak bu kontrol biçimi, yani asker ve polis güçlerinin devletin resmi sınırları içindeki bir mekânda düşman topraklarındaymış gibi hareket etmesi, 1990 başlarından itibaren sadece Kürt illeriyle sınırlı kalmıyor. Her ne kadar yoğunlu-

ğu Kürt illeriyle karşılaştırılamayacak olsa da 1990'lardan itibaren İstanbul da egemenlik savaşının merkezi haline gelir.

Cihan Tuğal (2011)'ın *Pasif Devrim* isimli kitabında gösterdiği gibi, 80 darbesinden sonra, Sünni-Türk işçi sınıfının önemli bir kısmı ve Kürt-Sünni nüfusun bir kısmı, yüzünü İslamcı ve muhafazakâr partilere döndüler. Bunda Tuğal'ın da ifade ettiği gibi, mahallelerde örgütlenen İslamcı dayanışma ağlarının, neoliberal politikaların işçiler ve kent yoksulları üzerindeki etkisini bir nebze azaltmasının da payı var. Diğer bir neden ise, 1980 darbesinin yarattığı baskı ortamı. Ancak, Sünni-Türk işçi sınıfının büyük çoğunluğu için 80 darbesi, devlet şiddetiyle ilk karşılaşma iken, Kürtler ve Aleviler için 1980 darbesi devlet şiddetinin, kendilerine yönelmiş devamlı döngüsü içinde sadece bir başka duraktı. Başka türlü ifade edecek olursak, Sünni-Türk sosyalist işçi sınıfı kitlesel devlet şiddetini 80 darbesiyle büyük ölçüde ilk kez deneyimlerken, Kürt ve Alevi işçiler³⁶ ve yoksullar için devlet şiddeti bir devamlılık arz etmekteydi; kendilerine dönük devlet şiddeti tarihi içinde sadece yeni bir duraktı.

Devlet şiddeti bu şiddete düzenli olarak maruz kalan gruplar için her zaman caydırıcı ve bastırıcı bir etki yapmaz. Tam tersine, adalet talebini daha da acilleştirip derin bir adaletsizlik hissi yaratarak muhalif örgütlenmelerin yeniden güçlenmesini sağlar, silahlı veya silahsız yollardan adalet arayışı ihtiyacı yaratır (Hirsch, 1990; Opp & Roehl, 1990). 80 darbesi sonrası, Sünni-Türk işçi sınıfı büyük ölçüde yenilmiş ve yüzünü İslam'a ve İslamcı ağların onlara sunduğu imkanlara dönmüşken, Alevi ve Kürtler için adalet arayışını daha da elzem hala getirmiştir. Solda karşılığını bulan bu adalet talebi, 1990'larda kentin Kürt ve Türk-Alevi ve Sünni-Kürt nüfusunun yaşadığı mahalleleri yeniden solun (Türk ve Kürt solu) merkezleri haline getirir. İstanbul'da 150 binin

³⁶ Burada Türk ve/veya Sünni olmayan nüfus olarak sadece Kürt ve Alevilerden bahsetmemin nedeni, ne yazık ki işçi sınıfı ve kent yoksulu gayrimüslümlerin büyük bir kısmının zaten Türkiye kentlerinde 80 darbesinden çok daha önce yaşam alanı bulamamış olmalarıyla ilgili.

üzerinde kişinin katıldığı 1996 Bir Mayıs’ında, örneğin, en kalabalık gruplar HADEP ile “illegal” sol gruplardır. Ömer Laçiner’in 1996 Bir Mayıs’ı üzerine olan yazısında şaşkınlıkla ifade ettiği gibi, 1 Mayıs 1996 günü 1990’ların olanca şiddetine rağmen, çoğunluğu kent yoksulu olan 20 binin üzerinde insan, “illegal” ve silahlı propaganda yanlısı sol grupların arkasında yürür (Laçiner, 1996).

İstanbul’da sol hareket yeniden kitleselleşmeye başlar başlamaz, solun ve Kürt Özgürlük hareketinin destek bulduğu Gazi Mahallesi, 1 Mayıs Mahallesi, Gülsuyu, Okmeydanı gibi mahalleler militarist yöntemlerle çevredeki mahallelerden ayrıştırılmış, giriş ve çıkışları polis kontrolü altına alınmıştır. Mahallerde devriye gezen akrepler, düzenli ev ve kahvehane baskınları bu mekânları polis şiddetinin normalleştiği mekânlara dönüştürmüştür (Bu konudaki ayrıntılı tartışmam için bakınız Yonucu, 2014). Bu mahallelerde devletin militer varlığı, mahallelilerin yaşamlarını ve güvenliklerini tehdit ederek, mahalleleri içinde yaşayanlar için tehlikeli hala getirip, öz savunma ihtiyacı yaratır. Polisin tehditkâr varlığı, barikatlar ve çeşitli karşı-şiddet performanslarıyla mahalleden uzaklaştırılmaya çalışıldıkça, mahalleler sadece baskı ve kontrol mekânlarına değil aynı zamanda çatışma mekânlarına dönüşür.

Bu mahallelerde devletin güvenlik güçleri, baskıcı ve kışkırtıcı bir güç olarak bulunurken, aynı zamanda Hay-som’un Güney Afrika örneği üzerinden anlattığına ve dünyanın birçok başka yerinde ezilenlerin yaşadığı deneyime benzer bir biçimde, bu mahallelerde devlet güvenlik güçleri artan uyuşturucu ticaretine ve kullanımına ve buna paralel olarak artan suç olaylarına müdahale etmez (Buur & Jensen, 2004; Smith, 2004; Pratten & Sen, 2007). Asayiş sağlamayı mahallelilerin kendisine bırakır. Bu da, yine sol grupların güvenlik sağlama amacıyla mahallelere kapanmasının, mafya gruplarıyla ve zaman zaman birbiriyle çatışmaya girmelerinin ve dolayısıyla mahallelerin düşük yoğunluklu çatışma alanına dönüşmesinin önünü açar (Bu durumun dinamiklerinin ayrıntılı tartışması için bakınız Yonucu, 2018).

Sonuç

Militarist mekânsal ayrıştırma ve düşük yoğunluklu çatışma alanları yaratma, iktidarların kendi iktidarlarını yeniden üretebilmek için başvurdukları en temel tekniklerden biridir. Çünkü, bu sayede hem muhalif nüfus belirli bir bölgeye hapsedildiği için daha kolay kontrol edilebilir hale gelir, hem de bu nüfusun toplumun diğer kesimleriyle bağının azalması sağlandığı için toplumsal muhalefetin parçalanmasının da önü açılır. Militarist yöntemlerin provokasyonu ve gizli müdahaleleriyle şiddete yöneliminin önü açılan muhalefet, zamanla geniş halk kesimlerinin desteğini yitirir. Muhalifler ve halk birbirinden ayrı iki gruba dönüşür. Dolayısıyla, toplumsal muhalefetin parçalanmasının, muhalif halkın şiddet rejiminin içine çekilmesinin en önemli tekniği, militarist yöntemlerle kontrol altına alınan bölgelerde karşı-şiddeti teşvik edecek askeri/polisiye manevralardır.

Yukarıda, Güney Afrikalı hukukçu Nicholas Haysom'a referansla anlattığım bu askeri manevrayı, hem 1990'larda solun kitleselleşmeye başladığı dönemde Gazi mahallesine yapılan saldırılarda hem de Gezi sürecinden sonra Alevilerin ve Kürt muhaliflerin birlikte yaşadığı mahallelere odaklanan polis şiddeti örneği üzerinden çok açıkça gördük. Solun ve Kürt özgürlük hareketinin yükseliş dönemlerinde taban buldukları alanlara yönelik militarist ve/veya şiddeti kışkırtıcı müdahaleler, öz savunma ihtiyacı yaratarak muhaliflerin yaşam alanlarını silahlanarak savunmalarının önünü açtı/teşvik etti ve muhalif mekânları "düşük yoğunluklu çatışma alanı"na dönüştürdü. Haziran 2015 seçimlerinden sonra, Kürt şehirlerine yoğunlaşan şiddet de yine bu çerçeve okumamız mümkün (Kürt şehirlerindeki şiddet için bakınız Darıcı, 2016).

Eğer Türkiye'de iktidara içkin şiddet anlamak istiyorsak, marjinal gibi gözüken bu mekânlarda devletin var olma biçimine ve idari taktiklerine bakmak elzemdir. Çünkü, bu mekânlar, aslında bize yönetici elitlerin siyasi proje ve tahayyüllerini ve ırkçı ve kapitalist idare biçiminin işleyiş mekanizmalarını en çok bir şekilde gösteren yerlerdir. Yöne-

tim ve hegemonya krizlerinde, bu mekânlarda uygulanan politikalar ülkenin geri kalan yerlerine de taşınır. Tıpkı Türkiye Kürdistan'ındaki OHAL politikalarının bir kısmının, bizzatıhi o politikaların mimari aktörler tarafından sol muhalefetin yeniden tehditkâr olmaya başlamasıyla birlikte Türkiye'nin batısındaki kentlere taşınması örneğinde olduğu gibi.

Kaynakça

Agamben, Giorgio (1998). *Homo Sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford University Press.

Agamben, Giorgio (2005). *State of Exception*. Chicago: U of Chicago Press.

Buur, L. ve Jensen, S. (2004). Introduction: vigilantism and the policing of everyday life in South Africa. *African Studies* 63.2, 139–52.

Beaufre, Andre (1965). *An introduction to strategy*. FA Praeger.

Benjamin, Walter (1968). *Theses on the Philosophy of History*. Vol. 255. New York: Illuminations.

Benjamin, Walter (1978). "Critique of violence." *Reflections* 14.3: 277–300.

Davis, Mike (1992). "Fortress Los Angeles: the Militarization of Urban Space." *Variations on a Theme Park*: 154–180.

Diken, Bülent (2004). "From Refugee Camps to Gated Communities: Biopolitics and the End of the City 1." *Citizenship studies* 8.1: 83–106.

Darıcı, Haydar (2016). "Of Kurdish Youth and Ditches." *Theory & Event* 19.1.

Fanon, Frantz (2001). *Yeryüzünün Lanetlileri*. Avesta Basın Yayın.

Graham, Stephen (2011). *Cities under siege: The New Military Urbanism*. Verso Books.

Iveson, Kurt (2010). "The Wars on Graffiti and the New Military Urbanism." *City* 14.1–2: 115–134.

Haysom, Nicholas (1989). *Vigilantes: A Contemporary Form of Repression*. University of the Witwatersrand. Psychology Department.

Hirsch, Eric L. (1990). "Sacrifice for the Cause: Group Processes, Recruitment, and Commitment in a Student Social Movement." *American Sociological Review*: 243-254.

Kipfer, Stefan (2009). "Tackling Urban Apartheid: Report from the Social Forum of Popular Neighbourhoods in Paris." *International Journal of Urban and Regional Research* 33.4: 1058-1066.

Laçiner, Ö. (1996). "1 Mayıs 1996: Yol Ayrımı". *Birikim*, 85.

Lemanski, Charlotte (2004). "A New Apartheid? The Spatial Implications of Fear of Crime in Cape Town, South Africa." *Environment and Urbanization* 16.2: 101-112.

Mamdani, Mahmood (1997). *Citizen and Subject: Decentralized Despotism and the Legacy of Late Colonialism*. Oxford University Press.

Meeks, Daryl (2006). "Police Militarization in Urban Areas: The Obscure War against the Underclass." *The Black Scholar* 35.4: 33-41.

Opp, Karl-Dieter, ve Wolfgang Roehl (1990). "Repression, Micromobilization, and Political Protest." *Social Forces*, 69.2: 521-547.

Pratten, D.& A. Sen (2007) *Global Vigilantes: Perspectives on Justice and Violence*. Hurst Publishers, London, UK

Schmitt, Carl. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. University of Chicago Press, 1985.

Scheper-Hughes, Nancy ve Hoffman, Daniel (1998). "Brazilian Apartheid: Street Kids and the Struggle for Urban Space". Nancy Scheper-Hughes ve Carolyn Fishel Sargent (ed.), *Small Wars: The Cultural Politics of Childhood* içinde (ss. 352-388).

Silverstein, Paul A., ve Chantal Tetreault. "Postcolonial Urban Apartheid." *Items and Issues* 5.4 (2006): 8-15.

Smith, D.J. (2004). "The Bakassi Boys: Vigilantism, Violence, and Political Imagination in Nigeria". *Cultural Anthropology* 19.3, 429-55.

Tuğal, Cihan (2010). *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*. Koç Üniversitesi Yayınları.

Wacquant, Loïc (2008). "The Militarization of Urban Marginality: Lessons from the Brazilian Metropolis." *International Political Sociology* 2.1 (2008): 56-74.

Ünlü, Barış (2014). "Kürdistan/Türkiye ve Cezayir/Fransa: Sömürge Yöntemleri, Şiddet ve Entelektüeller", der. Güney Çeğin ve İbrahim Şirin, *Türkiye'de Siyasal Şiddetin Boyutları* içinde. İletişim Yayınları, İstanbul.

Yonucu, Deniz (2014). "Türkiye'de Bir Yönetim Biçimi Olarak Mekânsal Ayrıştırma: Tehlikeli Mahalleler, Olağanüstü Hal ve Militarist Sınır Çizimi". Ayfer Bartu Candan & Cenk Özbay (ed.), *Yeni İstanbul Çalışmaları* içinde. Metis, İstanbul.

Yonucu, Deniz (2018). Urban Vigilantism: A Study of Anti-terror Law, Politics, and Policing in Istanbul" *International Journal of Urban and Regional Research*. 42 (3), 408-422.

~

belleğin mekânından mekânın belleğine: kavramsal bir tartışma

Pınar Melis Yelsalı Parmaksız

~

Öz

Tarih boyunca disiplinler sınırların içinde ve ötesinde belleğin nasıl kavramsallaştırıldığı, mekânsal göndermelerin niteliğini de belirler. Aynı zamanda söz konusu mekânsal göndermeler belirli dünya görüşleri ve toplumsal yapıları yansıtan tarihsel temsiller sunar. Belleğin mekâna yönelik kuramsal olduğu kadar ampirik çalışmalara ve hatta mekâna yönelik çeşitli (politik, estetik vb.) müdahalelere dayanak olarak görülmesi, bellek ve mekân arasındaki, özellikle toplumsal düşünce tarihi içinde gerçekleşen ve bugün bellek çalışmaları alanındaki temel anlayışları oluşturan ilişkinin değişen boyutlarını hesaba katmayı gerektirir. Bu çerçevede, metaforik bir *topos* (yer) olarak bellek yaklaşımından, analitik bir kavram olarak bellek yaklaşımına yönelen düşünce çizgisi takip edilerek günümüzde bellek ve mekân arasındaki ilişki, bellek çalışmalarının sağladığı güncel kavramlaştırma olanakları açısından tartışılmaktadır. Eleştirel Kent Çalışmaları alanının önemli bir kavramı olan “Kent Hakkı”, bellek çalışmaları alanının kavramsal araçlarından yararlanarak oluşturulan bellek hakkı kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Bu makalenin amacı, bellek ve mekân arasındaki kavramsal ilişkinin temel uğrakları üzerinden ilerleyen düşünsel dönüşümü izleyerek böylesi bir kavramsallaştırmaya katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bellek, kent, bellek çalışmaları, kent çalışmaları, kent hakkı.

Bellek ve Metaforik *Topos*

Belleğe dair metaforik açıklamalar antikiteye kadar geri giden zengin bir gelenekten yansır. Platon hatırlama sorunsalını ele aldığı ünlü *Menon* diyalogunda, hatırlamayı bilgiye ulaşmanın bir yolu olarak görür. Platon *Menon*'da, bilginin apriori olarak ruhta örtük olarak bulunan kavram, düşünce ve ilkelerin hatırlanmasından ibaret olduğunu ileri sürer (Platon 2013). Bu, bilgi sorunsalı çerçevesinde dile getirilen, meşhur anımsama kuramıdır. Platon, *Theaitetos*'ta yine hatırlama sorunsalını bilgi sorunsalı çerçevesinde ele alır. Ancak bu kez zihinde hatıra izinin nasıl oluştuğuna yönelik oldukça somut bir metafora başvurur:

Şöyle bir varsayımda bulunalım. Musaların annesi Mnemosyne bize bir hediye vermiş olsun. Buna göre tabletler düşüncelerimize ya da algılarımıza yardımcı olsunlar. Yani gördüğümüz, duyduğumuz ya da düşündüğümüz şeyler arasından aklımızda kalmasını istediğimiz şeyleri sanki bir resimlermiş gibi bu tabletlerin üzerine işaretleyelim. İşaretli şeyler tabletin üzerinde kaldığı sürece onları hatırlarız, kalmadıkları zaman ise unuturuz (Platon 2014, 101).

Aristoteles de benzer bir biçimde ancak teleolojik bir yönelim içermemesi bakımından önemli ölçüde farklılaşan felsefi çerçevesinde belleği oluşturanın, tıpkı mühür izine benzeyen izler gibi deneyim yoluyla oluşan hatıra izleri olduğunu, her deneyimin bellekte bir “imge”, bir *eikon* bıraktığını düşünmüştü. Hatıra izinin fiziksel yapısı, dönemin fizik anlayışının temelini oluşturan ruh (*pneuma*) kavramıyla uyumluydu. Buna göre bellek izinin geçici istikameti kalpti; bellek izleri daha sonra *pneuma* tarafından beyne iletilir ve burada depolanırdı. Kalp, Yahudi geleneğinde de belleğin ikamet-gâhı idi. Esi Ahit'e göre tanrının emirleri de insanın günahları da kalbe demir kalem-elmas uçla yazılırdı (Draaisma 2007, 48-49, 305). Bu inancın etimolojik izlerini takip etmek mümkündür. İngilizce'de ezberden söylemek anlamına gelen *by heart* böyle bir felsefi göndermeye dayanır. Daha sonraları beynin, özellikle de beynin arka kısmının belleğe ayrıldığı

düşünölmeye başlandı. Bu metafor ortaçağa kadar uzun bir süre geçerli kabul edildikten sonra, yerini yine görece kalıcı bir metafora bıraktı. Bundan sonra 19. yüzyıla kadar belleğin bir balmumu tabaka olarak algılanışı bir *topos*'a (yer) dönüşmüş durumdaydı.

Bu metafora yaslanan en bilinen açıklama Freud'un 1925 tarihli "A Note upon the 'Mystic-Writing-Pad'" isimli makalesinde yer almaktadır. Belleğin işleyişini, bilinçaltının rolünü de göstererek açıklayan bu yazıda Freud, o sıralar piyasaya çıkan "Gizemli Yazı Tableti" (Wunderblock) denilen bir aletin analojik gücüne başvurmuştu. Bu alet üç katmandan oluşmaktaydı; en üstte üzerine yazı yazılan selüloit tabaka, altında yazılanları alt tabakaya aktaran balmumu kâğıt, en altta ise yazı izlerinin kalıcı olarak depolandığı balmumu tabaka yer alıyordu. Üstteki selüloit tabaka ve balmumu kâğıt kaldırıldığında yazı siliniyor, ancak en altta balmumu tabaka üzerindeki yazı izlerine bir şey olmuyordu. Bu örnekten yola çıkarak Freud zihnın algı, bilinç ve bilinçaltı düzeylerinde anıyı nasıl oluşturduğunu açıklamaktaydı. "Gizemli Yazı Tableti" yazı izlerini anılar olarak balmumu tabaka üzerinde saklamak bakımından sonsuz bir kapasiteye sahipti ve bu yönüyle zihinle karşılaştırılabilir. Ancak zihin, "Gizemli Yazı Tableti"nin yapamadığı bir şeyi başarıyordu: Yazı izlerini, yani algılama sonucu oluşan anıları geri çağırabiliyordu. Bu nedenle Freud'a göre insanın zihinsel kapasitesi ve işleyişi ile balmumu tabaka metaforu arasında paralellik kurulabilir olsa da bunun sınırları vardı (Freud 2007, 114-118).

19. yüzyıla gelene kadar belleği bir *topos* metaforu aracılığıyla açıklama girişimleri arasında en popüler olanlarından biri de belleğin depolama işlevi üzerinden ambar imgesiyle özdeşleştirilmesiydi. Augustinius bu metaforik *topos*u Platoncu bir yorumla kullanarak duyuların zihnimize, zihnimize doğuştan var olan soyutlama ve kalıplar yoluyla girip, sınıflandırmalar biçiminde saklandığını düşünmüştür (Draaisma 2007, 53). Ortaçağ boyunca depo metaforu çeşitli imgelerle özdeşlik kurularak geçerliliğini korumuştur. Bun-

lardan biri de bilgilerin sınıflandırılarak saklandığı kitap-kütüphane imgesidir. Ortaçağın bilgeliği, geçmiş ve gelenekle değerlendirildiği için elle yazılan ve çoğaltılan kitap ayrıcalıklı bir nesne olarak görülmüştür. Matbaanın icadıyla kitabın gündelik yaşamın nesnelerinden birine dönüşmesi sonucunda kitabın metaforik gücü bir miktar değişime uğramıştır (Draaisma 2007, 56-65). Kitap, bir dış bellek olarak yani belleği (insanların hatırladıklarını) dışsallaştıran, bir araca (medya) aktaran bir işlevsellik kazanmıştır. Kitabın gündelik yaşamın bir parçası haline gelerek işlevsellik kazanması, kütüphane imgesini de güncel ve gündelik olarak daha kullanışlı bir bellek metaforuna dönüştürmüştür. Bilgiler dolusu kitapların saklandığı kütüphanelerin -bunlar artık aynı zamanda kişisel kütüphanelerdir- konularına göre düzenlenmesi, belleğin iyi sınıflandırılmış bir kütüphane (bilgi deposu) olarak anlaşılmaya başladığını göstermektedir. 1789'da Kant, kişisel belleğin işleyişi (hatırlama) ile kütüphane arasında benzerlik kurarak, kitapları farklı konu etiketleri kullanarak raflara dizdiğimiz gibi konuları farklı sınıflara (kategorilere) ayırarak düşünmenin hatırlamayı kolaylaştırdığını söylemiştir (Marshall 1977, 479). Bir metafor olarak belleğin anlaşılmasında, teknolojik gelişme ile metaforik referanslar arasında sıkı bir ilişki olduğu göze çarpmaktadır. Teknolojik olarak belleğin dışsallaştırılarak aktarılabilmesi, saklanabilmesi ve yeniden üretilebilmesi, farklı bellek kategorilerine yönelik kavrayışla birlikte, belleğin maddi unsurlarına yönelik yeni sınıflandırma tarzlarının oluşmasına, böylelikle yeniden üretilmesi olanaklı olmayan ve öncelikle topluluğun kurucu maddi unsurlarını bir araya getiren müze gibi ya da bu unsurları temsil eden eserlerde somutlaşan bir *topos* anlayışını beraberinde getirmiştir. Belleği yeniden üreten tekniklerin kullanılmasından başlayarak ajanda, günlük, rehber, fotoğraf, basılı medya gibi analog kültür araçlarının yaygınlaşması, belleğin metaforik dönüşüm sürecine eşlik eden bir gelişmedir.³⁷ Bunun yanı sıra ve giderek daha

³⁷ Yüzyıl dönümünde sanat yapıtının teknik olarak yeniden üretilebilirliğinin sonucu olarak aurasını yitirmesi üzerine, sanatın estetik ve politik işlevi hakkında klaiskleşmiş ilham verici yazısı için bkz. Benjamin 2009.

fazla dijital kültür araçlarının dolaşıma girmesi, yalnızca belleğin depolandığı yerin değil belleği oluşturan benlik teknolojilerinin de dijitalleştiğini ortaya koymaktadır (van Dijk 2007, 49). Elbette, belleğin dışsal araçlar yoluyla depolanabilir ve aktarılabilir olması, güncel teknolojik gelişmeler ışığında dijital-sanal araçları ve uygulamaları içerecek kadar geniş bir *topos* işaret etmektedir. Öte yandan, içerikleri kullanıcıların (üreten tüketici) oluşturduğu (*prosumers*) web 2.0 uygulamalarına dayanan (Wikipedia, Facebook, Twitter, Instagram, Ekşisözlük vb gibi) web ortamlarının bilginin ve deneyimin paylaşıldığı, müzakere edildiği, aktarıldığı ve saklandığı yeni küresel bellek mekânlarına dönüştüğü ileri sürülmektedir. Bu yeni küresel bellek mekânları, kolektif belleğin oluştuğu yeni bir *topos* olarak düşünülmektedir (Pentzold 2009, 263). Manuel Castells, Arap İsyanları'ndan İşgal Et (*Occupy*) hareketine uzanan örnekleri incelediği *İsyan ve Umut Ağları* kitabında, internetin siber uzamı ile kentsel uzamın melezleşmesinin yarattığı “özerklik uzamının,” kent üzerinde hak talep eden ve bu talebi özerk örgütlenme becerileriyle gerçekleştirip sürdüren toplumsal hareketlerin ayırıcı niteliği olduğunu söyleyerek medyanın hatırlama gibi eyleme tarzları açısından da önemini göstermektedir (Castells 2013, 192).

Analitik Bir Kategori Olarak Bellek

Belleği bir *topos* fikri aracılığıyla açıklamak dış dünyanın uzamsallığının sonucudur. Her ne kadar bu uzamsallık sınırları belirlenebilir, bölümlere ayrılabilir ve denetim altına alınabilir olmaktan hızla uzaklaşıyor olsa da belleği uzam aracılığıyla kavrama çabasının yetersizliği yalnızca bu nedene bağlı değildir. Bergson'a göre, dış dünyanın uzamsallığı belirli bir zaman anlayışı yaratır. Bu, homojen bir zamandır. Eşit aralıklara bölünerek ölçülebilir (sayılabilir) hale getirilmiş, çizgiselleştirilmiş ve uzaylaştırılmıştır. İnsan, dış dünyayı anlamak için birbiri ardına sıralanmış noktalar dizisi olarak zamanı kullanır. Ancak insan zamansaldır ve bu zamansallık dış dünyanın, tıpkı düz bir çizgi üzerinde sıralanmış ardışık noktalar gibi birbirini takip ettiği (ya da bir bi-

rinden uzaklaştığı) zamandan farklıdır. İnsanın zamanı süredir (*durée*). Süre bilincin ta kendisidir. Bilinç, geçmişle özdeş bir süreklilik içinde geleceğe yönelik niteliksel bir “çokluk” olarak tanımlanmıştır. Anılar, zaman içinde yani süre içinde tutulurlar. Bergson (2007, 112-114), belleği uzamsallıktan, dahası uzam aracılığıyla kavranan zaman fikrinden ayırarak, belleği psikolojikleştirmekten kaçınarak bilinçle ilişkilendirmiş ve süre kavramı aracılığıyla edimselleştirmiştir.

Belleğe yönelik kavrayışın dönüşmesinde modernitenin yarattığı süreksizliklerin payı yadsınamaz. Batı Avrupa’da hızlı ve yaygın bir değişim ve dönüşüm olarak yaşanan modernite, süreklilik duygusunun yitirilmesi sonucunu doğurmuştur. Moderniteyle birlikte değişen yalnızca hatırlamaya dair duyuların çoğalması değildir, belleğe dair tutum da bütünüyle dönüşmüştür. Bunun anlamı nesnel kültür karşısında öznel deneyimlerin, dolayısıyla kişisel belleklerin süreksizleşmesidir; yani “anamlı ötekiler” tarafından sağlanan toplumsal ağların giderek toplumsal farklılaşma nedeniyle dönüşmesidir (Jedlowski 2001, 38).

Bunun bir sonucu hatırlananların veya unutulmasından korkulanların ya da yukarıda belirtildiği gibi yerine konulamayacak olanların kütüphanelerde, arşivlerde, müzelerde korunmasına yönelik modern girişimdir. Belleğin bu şekilde dışsallaşması, geçmişe yönelik nostaljik refleksin ifadesi olarak görülebilir (Jedlowski 2001, 37-38). Başka bir ifadeyle moderniteyle birlikte hatırlanması imkânsız hale gelen şeylerin sonsuz stoku, belleğin arşiv şeklinde dışsallaştırılması olarak karşımıza çıkmaktadır. Leibniz’in bir boyutuyla “kağıttan hafıza” olarak nitelendirdiği arşive, modernitede “kendisi için hatırlama” görevi verilmiştir (Nora 2006, 25).

Bir diğer sonucu da kişisel belleğe ve ona kaynaklık eden deneyime yönelik yaklaşımın değişmiş olmasıdır. Hatıraların basitçe geçmişte kalmış, geçmişe ait ve uzak olmadığını, şimdiki zamanla ve toplumsal kurumlar yoluyla oluştuğunu ileri süren Halbwachs, iki savaş arası dönemde yazdığı-1950

tarihli *La Mémoire Collective* (Kolektif Bellek) başlığıyla yayımlanan- yazılarında belleği, tüm geçmişi ve şimdiki zamanı içinde toplumsal yaşamla ilişkilendirerek belleğin mekânıyla ilgili anlayışın değişmesine katkıda bulunmuştur (2018). Halbwachs'tan sonra bellek, toplumsal kurumlar ve gruplar içinde oluşan kolektif kültürel fikirler bütünü olarak düşünölmeye başlanmıştır. Öğrencisi olduğu Bergson tarafından kuramsallaştırılan önel zaman ve bireysel bellek anlayışından uzaklaşma isteği, Halbwachs'ta yine öğrencisi olduğu Durkheim'dan ilhamla bireysel belleği monolitik bir toplumsallık içinde eriten bir anlayışı temsil etme riskinin yanı sıra toplumsal belleği kültürel farklılıklar ve karşılaşmalar ekseninde kavramsallaştıran çalışmaların dolduracağı bir boşluk yaratmıştır (Russell 2006, 801). Modern zaman deneyiminin mekânsal deneyim üzerindeki etkisiyle yakından bağlantılı olan bu argüman, eleştirel kent çalışmalarının açtığı alanda kentsel mekânla ilişkili olarak deneyim imkânı ile bireysel ve kolektif kimlikler üzerine düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Buradan itibaren bu alana ilişkin tartışmaları bellekle ilişkili olarak ele alacağım.

Zaman, Mekân, Deneyim

“Gündelik hayat, [...] tekrarların bir araya geldikleri bir mekân mı?” diye sorar Lefebvre. Bu soruya yanıt verme girişimi, zamana yönelik kavrayışın antikiteye uzanan kaynaklarından hareketle Heraklitosçu zamanın sınırsız akışının kökensel bir tekrarı gizleyip gizlemediğine yönelik başka bir retorik soruyu doğurur. Bu soruya verilen yanıtta, imge ile anı, imgesel ile bellek birbirine yaklaşmakta, bunun sonucunda imgenin tekrarlar boyunca imgeseli sürdürmesi, sonsuz bir zamansallık algısına yol açmaktadır. Bu nedenle dünyaya dair deneyim, bütönlöklö ve sürekli bir deneyimdir (Lefebvre 1998, 25). Modernitenin tekrarları, süreksizlikleri görünür hale getirmediği bir çağa ait sosyal zamanın geleneksel kavrayışındaki bütönlöklö ve akış algısı da, gündelik hayatın mevsimlerin döngüsü veya kuşakların birbirini izlemesi gibi tekrarların mekânına göndermede bulunur.

17. yüzyıla kadar önemli bir düşünme pratiği olarak kabul edilen *ars memoria* yani hatırlama sanatı, mekânsal istikrarın hatırlamaya kaynaklık etmesine dayanır. Anı imgelerini mekâna belirli bir düzen içinde yerleşmiş nesneler yoluyla işaretlemek, daha sonra da bu nesneler arasında imgesel bir yürüyüşe çıkmak hatırlamayla özdeştir. Başka bir ifadeyle hatırlama sanatını kullananlar, akıllarında tutmak istediklerini, zihinlerinde yarattıkları ya da zaten mevcut olan bir mekân içinde onları sembolize eden nesneler olarak yerleştirmektedir. Bu mekânın koridorları ve odaları içinde çıktıkları muhayyel bir yürüyüşte bu nesnelerle karşılaştıklarında hatırlamak istediklerini ve onlar arasındaki ilişkileri eksiksiz olarak hatırlayabilmektedir. Bu yöntemi kullananlara belleği gereksiz ağırlıktan korumak için gerçekten var olan, bilinen mekânları seçmeleri önerilmektedir. Mekânsal pratikler ile zihinsel pratikler arasındaki istikrarlı ilişkiye dayanan *ars memoria*, belleği dışsallaştırmanın metaforik *toposuna* dair, çağını temsil eden bir örnek sunar (Draaisma 2007, 67-68, 279). Buna karşılık imge ile belleği birbirinden uzaklaştıran modernite, zamanı ve deneyimi süreksizleştirmiştir. Geçmiş, zamansal olduğu kadar uzamsal olarak da uzaklaşmıştır. L.P. Hartley'nin 1953 tarihli *Go-Between* adlı romanının sonradan romanı aşacak kadar ünlenmiş açılış cümlesini hatırlayarak denebilir ki, “geçmiş yabancı bir ülkedir” (Hartley 2002, 17).³⁸ Benzer bir hissiyatla yazan Proust'a göre de geçmiş ait bilgiler geçmişten hiçbir şey barındırmayacağı için geçmiş hatırlama gayretimiz nafilidir. Geçmiş iradi hatırlama çabamızın ulaşamadığı bir yerde, hiç ihtimal vermediğimiz bir nesnenin ya da bu nesnenin bizde uyandıracağı duygunun içinde gizlidir (Proust 2008, 50). Proust'un hatırlamaya yönelik tavrı, kaybolanın karşısında duyulan endişe ile şekillenmiştir (Duvignaud 2018, 14).

³⁸ L. P. Hartley'nin romanının ünlü açılış cümlesi “Past is a foreign country, and people do things differently there” şeklindedir. Hartley'in romanının giriş cümlesi aynı zamanda Löwenthal'in 1985 tarihli kült kitabına da ismini vermiştir. Bkz. Löwenthal 1985.

Mekânsal istikrarın bozulduğu modernitede, mekândan koparılan zaman, modernitenin toplumsal mekânında kaybolmuştur; yalnızca ölçüm aletlerine kaydolur. Saatlerin böldüğü, hesapladığı ve kaydettiği zaman parçalanarak işlevselleşir, yaşanan zaman önemini yitirir (Lefebvre 2014a, 120). Emegin kapitalist örgütlenmesinin bir sonucu olarak işin, çalışma zamanı ve dinlenme zamanını mekânsal olarak birbirinden ayırarak uzaklaştırması, kamusal alan ve özel alan biçimindeki ayrımın temelinde de yer almaktadır. Zaman aracılığıyla emeği ve emek yoluyla kurulan toplumsal ilişkileri düzenlemek, zamanı kullanma becerilerine katkı yapar. Bunun için en baştan itibaren zamanı yönetebilmeyi fark etmiş olmak gereklidir. Zaman bölünebildiği, sıralanabildiği, sayılabildiği gibi parantez içine de alınabilir. Zaman böylelikle toplumsal emeğin ölçüsüne indirgenmiş olur (Lefebvre 2014a, 329). Metalaşan emeği düzenlemenin ve yönetmenin bir aracı olan zamanın kendisi, önce toplumsal bir ürüne, nihai olarak da bir metaya dönüşür. Diğer bir ifadeyle zamanı, çalışma zamanı ve boş zaman olarak ayıran mekânsal farklılaşma da aşılmıştır. İktisadi mekân, yani kâr amaçlı üretimin gerçekleştiği ücretli emeğin mekânı, zamana tâbi olmuştur. Bu, mekâna kıyasla zamana ayrıcalık tanımının, başka bir ifadeyle zaman yoluyla mekânı dize getirmenin modernist, ilerlemeci ve kapitalist yolu olarak görülmüştür (Harvey 1997, 298). Aynı süreç, tüketim zamanı olarak öngörülen boş zamanın örgütlenmesi için de geçerlidir. Saatlerin bölerek alınıp satılabilir zamansallığa tabi kıldığı yaşanan zamanın, artık boş zamanla aynı anlama geldiğini söylemek güçtür. İnsanların pazar günlerinde takvimden dışlanmış, boşluğa fırlatılmış başıboş hayaletler gibi (Benjamin 2009, 235) hissetmeleri riskine karşılık tatil günleri, yani boş zaman, malların ve hizmetlerin tüketimine ayrılmıştır. Böylelikle, zaman kullanımı kendisi de satın alınabilen bir şeye dönüşmüştür. Zaman, mekânın kullanım değerini de oluşturur. Mekânın tüketimi, mekân içindeki şeylerin tüketiminden ayrılan farklılaşan bir nitelik kazanır. Bu yolla toplumsal zamanın üretimi ve yeniden üretiminde mekânın kullanım

değerinin satın alınabilirliğine bağlanır (Lefebvre 2014a, 344).

Zamanın bir fonksiyonu olan deneyim, zamanın parçalanması ve şok etkisinin norm haline gelmesiyle dönüşüme uğrar. Duyu izlenimlerinin artışı, bilincin kalkanına çarpan izlenimlerin hakiki deneyim (*Erfahrung*) alanına girememesine, deneyimin (*Erlebnis*) gelip geçici, parçalı ve yüzeysel kalmasına (Benjamin 2009, 236) yol açmaktadır.³⁹

Henüz büyük kentin eşliğindeki, büyük kent tarafından mağlup edilmemiş olan *flaneur*ün bakışı, böylesi bir deneyimin yabancılaştırıcı etkisine tanıklık eder. *Flaneur*ün tanıklık ettiği kent mekânı, insanların içinde yaya olarak gezinebilmelerine ve binaları adeta okuyabilmelerine imkân tanıyan, zamansal ve uzamsal olarak süreklilik arz eden bir yer olmaktan hızla uzaklaşan bir kenttir. Oysa Husserl'e göre yürüme, kendimizi çevreyle uyumlu bir organizma olarak var edebileceğimiz bir eylemdir (Connerton 2011, 116). Modernitede yabancılaşmış deneyime tanıklık eden *flaneur* yine de kent içinde yürür, gezinir. Onun “tanık” konumunu sürdürmesini sağlayan, işte bu ne içeride ne dışarıda olma halidir.

Mekân, Ulus, İktidar

Modernitenin kentsel mekânı, aynı zamanda ulusun kentidir. Modern kenti ortaya çıkaran, ulus devleti tartışmasız bir siyasal *topos* olarak kuran siyasal iktidar, kentin fiziksel mekânında ve sembolik dokusunda görünürlük kazanır. Benedict Anderson'un çok bilinen tanımı üzerinden giderek ulusun mekânının, o mekânı aşan ve muhayyel bir ortaklığı üreten aidiyet duygusu tarafından belirlendiği söylenebilir.

³⁹ Benjamin'in modernitenin eşliğinde ele aldığı deneyim fikri klasik dönemdeki anlamıyla mülhem, geçmiş dönemden ders almayla eşitlenen alçaltıcı bir anlama sahipti. Muhafazakâr olarak nitelenemeyecek radikal amaçlarla kavramı canlandırmaya çalışan Benjamin bunu, kavramı geçmişin kalıntısı yerine mevcut gerçeklik içinden tanımlayarak yapmıştır. Bkz. Jay 2012.

Dolayısıyla bu yer, zorunlu olarak coğrafi sınırlara bağlı olmayan ama coğrafi sınırları da çizen başka türden yakınlıklar ve farklılıklar temelinde oluşur. Anderson'a göre bunu olanaklı kılan; nüfus sayımı, harita ve müze yoluyla sınırları çizilen ulus ve kitle iletişim araçlarının sunduğu eşzamanlılık deneyimidir. Muhayyel bir ulusun üyelerini birbirine bağlayan savaşlar, zafer anlatıları ve anıtlar kentsel peyzajı oluşturan önemli unsurlarıdır. Bu sayede ortak geçmiş duygusuna katkıda bulunurlar (Anderson 2001). Daha güncel yaklaşımlar, mimaride taşlaşan belleğin, henüz hatırlanabilir olan bir geçmişi temsil ettiğini, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıldan sonra hatırlatma gücünü yitirdiğini, anıtlştırmanın geçmişi görünmez hale getirdiğini de ileri sürmektedir. Bu hem estetik uzlaşımların anıtsal olan aleyhine farklılaşmış olmasıyla hem de görülebilir ve hatırlanabilir olana dair temsil imkân ve teknolojilerinin de dönüşmüş olmasıyla ilgilidir (Huyssen 1999). Bu çerçevede ileri sürülen tartışma postmodern bir yaklaşımın ifadesi olan karşı-anıtsallık kavramı çerçevesinde yürütülmektedir. Kavramın karşı-hegemonik hatırlama pratiklerini teşvik edecek biçimde katkı yaptığını da vurgulamak gerekir.⁴⁰

Pierre Nora'ya göre modern toplumda tarihin hareketinden kopmuş hatırlama, tarihe iade edilmiş, yani tarihe kaydolmuş anlar olarak bellekte kendine yer bulur. Burada Nora'nın söylemek istediği, bellek ortamlarının (*milieux de memoire*) yok olduğu, ancak geçmişi "hatırlamanın" bir yolu olarak ulusal bellek mekânlarının (*lieux de memoire*) yaratılması gerektiğidir. Fiziksel bir mekânla sınırlandırılmayacak sembolik anlam ve pratikleri de içeren hafıza mekânları, ulusal hafızayı tarihsel bir gelenek olarak kurmuştur (Nora 2006, 160). Her ne kadar Nora, bellek mekânlarının artık demokratikleşmiş bir siyasal kültür içinde oluşturuluyor olduğunu ileri sürmüştü de (2006, 28), bu saptamanın kolay-

⁴⁰ Karşı anıtsallık kavramına yönelik Almanya'da sanatsal pratikler üzerinden ele alınan tartışma için bkz. Young 1992. Türkiye'de Gelibolu Savaş Alanı örneği üzerinden karşı-anıtsallık tartışması için bkz. Yılmaz 2011.

ca geiştirilemeyecek toplumsal ve siyasi mücadeleler alanıyla yakından bağlantılı olduğu ylenmelidir. Duncan Bell (2003), ulusal belleği bu yönüyle kavramsallaştırmakta ve “ulusun mitik manzarası” (*mythscape*) olarak tercüme edilebilecek bir kavrama başvurmaktadır. Bu mitik manzara tedrici ve uzamsal olarak genişlemiş bir ylemsel yeri işaret eder; burada ulusun mitleri oluşturulur, aktarılır ve müzakere edilir. Çok taraflı ve çok parçalı niteliği nedeniyle ulusun mitik manzarasına yalnızca hâkim mitler değil, madun mitler ve kolektif bellek de dhildir.

Bellek ve mekân (coğrafya) arasındaki ilişkide, fetih ve egemenlik arzularını olanaklı kılan, muhayyel olana dayanan bir unsurun varlığını gösteren en önemli isimlerden biri sömürge sonrası eleştirinin kurucu isimlerinden Edward Said olmuştur. Hem *Oryantalizm* (1978) hem de *Kültür ve Emperyalizm* (1993) isimli kitapları, “hayal edilmiş coğrafya” fikri üzerine yükselir. Said’in, bir coğrafi mekân olarak doğunun icat ve inşa edilme biçimleri üzerine yazdıkları, bu konudaki tartişmanın temel dinamiğini ortaya koymaktadır. Bu saptama, coğrafyaya yönelik ilginin ve merakın, başka bir ifadeyle dünya mekânına yönelik keşif arzusunun, mekân üzerinde egemenlik kurma işteğinden ayrılamaz nitelikte olduğudur. Deniz aşırı yolculukların başlangıcından sömürgeleşmenin ve sömürge sonrasının geçmişine uzanan tarihsel örnekler bunun en açık örnekleridir (Said 2000, 181). Mekânın sömürgeleştirilmesi, geçmiş ve geleceğin smrgeleştirilmesinden ayrı tutulamaz Said’e göre. Fatihler, önce toprağı ele geçirmiş, daha sonra da orada olmadıklarında bile zaten hep orada oldukları iddiasına dayanan bir tarihi yeniden yazmışlardır. Sömürge sonrası süreçte kurulan bağımsız ulus devletlerin öncelikle sömürgeci tarihçilerin hatalı ve eksik yazdığı tarih anlatısını yeni baştan yazmaya girişmeleri bundandır (Said 2000, 184). Üstelik bu yeniden yazma girişimi, basitçe ulus devletin milliyetçi anlatısının tersine çevrilmesi anlamına gelmez. Bu girişim bir yandan ulusun mekânını bir yandan da modernleşmeci ylemin mekânını inşa etmeye yönelik bir tahakküm alanı açar. Sömürge sonrası modernleşme kuramları çerçevesinde cinsiyet kimlikle-

rinin milliyetçi bir tarzda nasıl oluşturulduğunu anlamak için bu mekânsal ayrımın temel belirleyici unsur olduğunu söyleyen Chatterjee (2002, 203-211), Hindistan’da sömürge sonrası ulusun sınırlarının dünya (*bahr*) ile ev (*ghar*) arasında çizilmiş olmasına dikkat çekerek, mekânsal sınırların, siyasal iradenin neyin, nasıl hatırlanacağını da içeren muhayyel kurgular ürettiğini göstermektedir.

Zaman ve Mekânın Aşırılması: Unutkan Modernite, Heterotopya, Karşı Bellek

Modernitenin küresel nitelikleri, günümüzde devletin bizzat uygulayıcı haline geldiği kentleri giderek birbirine benzeten mekânsal politikalar yoluyla oluşturuluyor. Paul Conner-ton’a (2011, 140) göre modernitenin küresel çağı, *hipermnezi*yle (hatırlamanın aşırılması) malul *postmnemonik* (hatırlama sonrası) bir toplum yaratmaktadır. Bu çağda dışsal uyaranların çoğalması ve hızlanması, bu uyaranların taşıdığı bilgiyi akılda tutmayı imkânsızlaştırmaktadır. Bilgiyi saklama, işleme ve yayma kapasitesindeki devasa artış, hesaba katıldığında buna gerek de kalmamıştır. Dolayısıyla *postmnemonik* toplum, hatırlama çabasının aşırılarak ortadan kalktığı bir unutkan çağını tanımlar. Semptomatik kültürel *hipermnezi*, sistematik olarak *postmnemonik* bir kültür, yani unutkan bir modernite üreten politik-ekonomik sistemden kaynaklanmaktadır.

Postmnemonik toplumda, deneyime sahip olmanın koşulu, öncelikle unutuşa boyun eğmektir. Benjamin’in kavram-sallaştırmasıyla söylendiğinde, hakiki deneyimin (*Erfahrung*) yerini geçici deneyim (*Erlebnis*) almıştır. Deneyim sahibi özne olarak *flaneur*ün bir zamanlar modernitenin eşğinde yürüme eylemiyle gerçekleştirdiği tanık olma durumu, *postmnemonik* toplumun kentsel mekânında yürüyen bir bant üzerinde önünden hızla geçen hareket halindeki parçalı görüntülerin karşısındaki anlık tanıklığa dönüşmüştür. Seyirlik bir manzaraya dönüşen kent, istikrarlı bir topografya olarak giderek sorunsallaşmıştır (Connerton 2011, 117). Endüstriyel lüksün yeni bir buluşu olan, binalar arasında uzanan, üstü

çelik ve camla kapatılmış pasajları mesken tutan *flaneur*ün deneyimi, kentsel mekân üretiminin bir sonraki aşamasında büyük mağazalar (bir sonraki aşamasında ise AVM'ler) içindeki potansiyel müşteri ve onun deneyimiyle ikame edilecektir (Benjamin 2009, 88-98). Benjamin'in Paris'in pasajlarına gösterdiği ilginin, gelecek çağın mimarisini haber vermesinden kaynaklandığı fikrinden yola çıkan Marc Auge (1995, 93-96), antropolojik incelemesinde *postmnemonik* olarak işaret edilen toplumsal gerçekliği *süpermodernite* olarak tanımlanmış ve bu kavramı "yok-yerler" (non-places) çoğalmasıyla ilişkilendirmiştir. *Süpermodernitenin* "yok-yer"leri olan otobanlar, havaalanları, süpermarketler bir amacı gerçekleştirmeye yönelik (bir yerden bir yere gitmek, bir sonraki uçuşu beklemek, alışveriş yapmak gibi) ve açıklayıcı, yasaklayıcı ya da bilgilendirici yönergelerle düzenlenmiş olarak tasarlanmıştır. "Yok-yer" sürekli şimdide geçen bir zamansallık içinde yer alır. Şimdiki zamanın sonsuz tarihi dışında burada tarihe, belleğe, deneyime yer yoktur (Auge 1995, 103-105). Deneyim kapasitesi olarak bellek de tarih gibi egzotikleşmiş ve seyirlik bir imgeye indirgenmiştir (Auge 1995, 110). Böylelikle ister Benjamin'de hakiki deneyime kaynaklık eden uzak bir ülke gibi, isterse bulunması tesadüflere bağlı olan Proust'un hatırlama nesneleri olarak *hiperamnezi*yle malul bir unutma çağını yaşayan *postmnemonik* toplumda ya da *supermodernitenin* "yok-yer"lerini işgal eden seyirlik imgelerinde olsun, bellek hep-ten uzaklaşmıştır.

Bu kayıp durumu, belleği azamileştiren bir ekonomipolitik içinde gerçekleşir. Lefebvre'nin (2014a, 352-353) toplumsal mekân için Marksist teoriden çıkarsayarak açıkladığı sonuçları toplumsal bellek için uyarladığımızda, öncelikle hem hatırlananlar hem de hatırlama kapasitesi olarak belleğin doğal olarak içinde bulunulan zamanın yerini almasıyla, üretici güçler arasında sayılması gerektiği söylenebilir. Aynı zamanda bellek tüketilen bir meta haline de gelmiştir. Bu çerçevede, belleğin araçsal konumu, üretimde olduğu kadar yeniden üretimde de karşımıza çıkar. Üretimin ve mülkiyet ilişkilerinin yeniden üretimini destekleyen toplum-

sal bellek, siyasal bakımdan üstyapılarla desteklenen ve toplumsal denetimi sağlayan hegemonik bir araca dönüşür.

Diğer taraftan, modernitenin mekân üzerindeki hegemonyası her zaman basitçe baskıcı görünen yöntemler izlemese bile indirgeyici bir tarzda işler. Lefebvre'nin (2014b, 170) kavramlarıyla açıklarsak meskenin mekânı olarak somut bir mekâna işaret eden "temsil mekânı"ndan, oradaki yaşanmışlığın indirgenmesine yaslanan, kendisinin temsili olana dönüşen mekâna doğru bir eğilim görülür. Meskenin (habiter) karşısına yaşam alanını (habitat) koyan indirgemeci kent düşüncesi, 19. yüzyıl sonlarından itibaren meskeni parantez içine almıştır; temel insani ihtiyaçlar doğrultusunda mekânı işlevselleştirerek (Lefebvre 2014b, 78-79), doğayı yapaylığı içinde taklit ederek, mimetik bir boş gösterene dönüştürmüştür (Lefebvre 2014a, 376). Bu çerçevede, "[t]eorik olarak doğa uzaklaşır, fakat doğanın ve doğal olanın sembolleri artar, gerçek 'doğa'nın yerini alır. Bu semboller kitlesel şekilde üretilir ve satılır. Bir ağaç, bir çiçek, bir dal, bir koku, bir kelime, var olmayanın sembolleri haline gelir" (Lefebvre 2014a, 30).

19. yüzyıldan itibaren gelenek yaratmaya yönelik olarak müze, kütüphane ve sergilerde dışsallaşan kolektif bellek, belli bir mahal ile özdeşleştirilen tarihsel geçmiş ve gelenek duygusunun ortadan kalkışına eşlik eden küreselleşme çağında yeni bir ölçekte yeniden ele alınmaktadır. Yakın zamanda Avrupa Konseyi gibi ulus üstü ve UNESCO gibi uluslararası örgütlerin öncülük ve koordine ettiği kanon oluşturma ile kültürel mirasın tespit edilmesi ve korunmasına yönelik çabalar, mekânı indirgeyici hegemonik pratikler arasında sayılmalıdır. Böylece geçmiş, şimdi ve gelecek de benzer şekilde üretilebilir, biriktirebilir, aktarılabilir, satılabilir ve satın alınabilir bir şeye dönüşmektedir (Harvey 1997, 304). Örneğin kültürel miras endüstrisinin kültürel müşterekleri metalaştırdığı, bunu yaparken de tüm mekânları Disney World'e benzetmeye odaklanmış (Harvey 2013, 123), maddi olduğu kadar söylemsel kaynaklara başvurduğu ileri sürülebilir. Tarihsel anlatıların, kolektif belle-

ğin ve kültürel pratiklerin “benzersiz, otantik, münferit ve özel olma iddiası üzerinden” kullanılması kültürel miras alanlarıyla sınırlı değildir. Kentsel mekânın üretimi açısından genel bir özellik taşır (Harvey 2013, 158).

Bu durum kimi zaman “feşmekân”ların üretimini içeren bir zorunluluk yaratır. Kentin hızla büyümesine kolayca kurban edilen tarihsel mimari yapılar, kültürel tüketim mekânları olarak yenden üretilir. Bu amaçla bazı binalar ya da parklar yeniden inşa edilir ya da tamamen yıkılmamışsa renove edilir ya da yıkılmış olan orijinalinin yerine geçecek ölçeği ve işlevi değiştirilmiş bir kopyası yapılır, taklit edilir. Böylece inşa edilmiş olan yeni feşmekân eskisinin tarihsel, sanatsal değerini alarak onun yerine geçer (Lefebvre 2014a, 362). 1940 yılına kadar Taksim’de bulunan Topçu Kışlası’nı yeniden inşa etme girişimi böyle bir feşmekân üretimi içinde değerlendirilebilir.

Sonuç Yerine: Geleceğe Yönelen Bellek, Kent Hakkı olarak Bellek Hakkı

28 Mayıs 2013 sabahı Taksim Gezi parkındaki ağaçların parka giren buldozerlerle sökülmesine karşı çıkan küçük bir grubun protestosuyla başlayarak hızla büyüyen Gezi Parkı Direnişi, eskisini taklit eden kopya bir feşmekân olarak Topçu Kışlası’nı yeniden inşa etmeye yönelik siyasal muhayyileyi geçersizleştirmiştir (Harmanşah 2014, 130). Hâlihazırda çok katmanlı bir bellek topografyası sunan Taksim Meydanı ve Gezi Parkı’nı mekânsal olarak dönüştürme arzusunun, 2013’ten bugüne Taksim Camii’nin inşa edilmesi ve AKM binasının yıkılması gibi önemli siyasal ve mekânsal müdahalelere karşın nihai olarak başarıya ulaşmasının önündeki en önemli engellerden biri, bir “temsil mekânı” olarak Taksim Meydanı’nın “mekân temsili” (Lefebvre 2014a, 68) biçiminde üretilmeye, yani bir bellek mekânı olmaya direnmesidir. Başka bir açıdansa Taksim Meydanı’nın kolektif bellekteki çok katmanlı halinin toplumsal ve siyasal mücadelelerin kamusal temsiline karşılık geliyor olmasıdır. Burada

zorunlu olarak hatırlanması gereken mesele, mekân üzerindeki hegemonya mücadelesinin toplumsal tanınma ve güç mücadelesiyle yakından ilgili olduğudur. Arkasından gelen soru, “kimin kolektif hafızasına, kimin estetiğine ve kimin yararına öncelik tanınacaktır?” sorusudur. Tam da tıpkı Le-febvre’nin hegemonyanın kuruluşu ve sürdürülmesinden söz edildiği yerde, mekânın mekândan ya da mekânın üretimin-den dışlanan alternatif projelerin potansiyellerini içermesinden söz etmesi gibi, kolektif belleğin de alternatif bellek potansiyellerini taşıdığı söylenebilir. Farklı toplumsal gruplarca paylaşılan, talep edilen veya üzerinde müzakere edilen uzam üzerindeki kesişim noktaları, toplumsal grupların anılarının tutulduğu toplumsal zamana karşılık gelir (Duvignaud 2018, 16). Bu, geçmişe yönelik olduğu kadar, geleceğe de yöneliktir. Bu noktada, bellek çalışmaları alanında kayda değer bir öneme sahip olan, telafi edici, düzeltici ve demokratikleştirici etik yönelimler içinden ele alınan karşı-bellek kavramının, mekân üzerindeki hegemonik mücadeleyle bağlantılı olduğunu hatırlatmak gerekir. Ancak bu alandaki güncel yaklaşımların da gösterdiği gibi mekân üzerindeki hegemonik mücadelenin tarafları, belirli muhkem mekânlarda yer alan sabit kimlikler değildir. Hem mekân hem de kimlikler; ilişkisellik, devingenlik ve etkileşim içinde sürekli ve yeniden kurulmaktadır.⁴¹ Karşı-belleğe yönelik güncel tartışmaları da içeren yaklaşımın önemli kuramsal referanslarından birini Foucault’nun temsili felsefesine yönelik eleştirisi üzerinden karşı-bellek hakkında yazdıklarında bulmak olanaklıdır. Aksi durumda yalnızca bir değilleme (*negation*) olarak görülebilecek olan karşı-bellek, Foucault (1980, 186) tarafından yalnızca geleceği değil şimdiyi ve geçmişi de hegemonik tahakkümden özgürleştirecek tekilliklere ve farklılığa alan açan bir bilgi sorunsalı olarak ele alınmıştır.

Karşı-belleği oluşturan *heteromnemonik* grupların karşı-sında her zaman baskıcı ve ideolojik olmasa bile resmi tarih

⁴¹ Coğrafya ve bellek ilişkisi üzerine güncel bir kuramsal yaklaşım olan *Non-representational Theory* (Temsil Karşıtı Kuram) için bkz. Owain ve Joanne 2012.

gibi meşru ve yasal kimlikleri örgütleyen *mneomonik* anlatılar bulunur. Bunların mekânsal örgütlenmesi mekân üzerindeki hak iddiasını o mekâna dair geçmiş, cari ve gelecekteki pratikleri kapsayacak şekilde belirler. Bu anlamda sessizliğin unutmayla özdeş tutulamayacağı anlayışı da iktidarın siyasal denetimine direnmenin aracı olarak ortaya çıkan karşı-bellek pratikleri de mekânı bellek aracılığıyla deneyimleme ve dönüştürmenin muhalif potansiyellerine işaret eder. Böylelikle karşı-bellek, kentsel hareketlerin muhalif pratiklerinde görüldüğü gibi, mekân ve mekâna yönelik deneyimin karşı-lıklı/geçişli ilişkisini gösteren görsel, işitsel ve sözel ifadeler aracılığıyla alternatif kamusalıkları harekete geçirebilmektedir (Ercan 2013, 157-159).

Bu çerçevede kent hakkı kavramı, *heterotopya* olarak şehir pratiklerini *heteromnemoneik* süreçlere bağlayan taşıyan kavramsal bir hat üzerinden bellek hakkını da içerecek biçimde tanımlanabilir. Kent hakkıyla yakından ilişkili olarak bellek hakkı, gündelik hayat pratiklerini bireysel ve kolektif deneyimin bir parçası kılabilmek ve bu sayede hatırlanabilir bir geçmişin ve eyleme yönelik şimdinin içine dâhil etmek anlamına gelir (Yelsalı Parmaksız 2014, 50). Mekân üzerinden gerekçelendirilen bellek hakkı, moderniteyle yitirilen eve dönüş ya da geçmişin anılarını muhafaza etme arzusundan daha fazla bir şeydir. Burada çıkan sonuç bambaşka bir kenti tahayyül ve inşa etme imkânı olacaktır. Bu da kent üzerinde hak talep etmek anlamına gelecektir (Harvey 2013, 36-37). Buradaki arzu yabancılaşmış olanların arzusudur. Siyasal anlamda belirli çıkarlarla sınırlı bir hak değil, üst ahlaiki bir düzlemde siyasi, bölünmez, kişisel adalet hakkını da içeren toplumsal adalet hakkıdır (Marcuse 2014, 58-62). Bu haliyle bellek hakkı, geleceğin hatıralarını oluşturma talebiyle ortaya çıkan siyasal ve kolektif bir taleptir.

Kaynakça

Anderson, Benedict. 2001. *Hayali Cemaatler*. Çeviren İskender Savaşır. İstanbul: Metis Yayınları.

Auge, Marc. 1995. *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. Londra ve New York: Verso.

Bell, Duncan S. A. 2003. "Mythsapes: Memory, Mythology, and National Identity." *British Journal of Sociology* 54 (1): 63-81.

Benjamin, Walter. 2009. *Pasajlar*. Çeviren Ahmet Cemal. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bergson, Henri. 2007. *Madde ve Bellek*. Çeviren Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Castells, Manuel. 2013. *İşyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*. Çeviren Ebru Kılıç. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Chatterjee, Partha. 2002. *Ulus ve Parçaları*. Çeviren İsmail Çekem. İstanbul: İletişim Yayınları.

Connerton, Paul. 2011. *Modernite Nasıl Unutturur*. Çeviren Kübra Kelebekoğlu. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Draaisma, Douwe. 2007. *Bellek Metaforları, Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*. Çeviren Gürol Koca. İstanbul: Metis Yayınları.

Duvignaud, Jean. 2018. "Önsöz." *Kolektif Bellek* içinde. Çeviren Zuhâl Karagöz. 7-17. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Ercan, Neslihan. 2013. "Kentsel Hareketler: Protesto, Karşı Hafıza ve Yaratmama Olasılığı." *İdealkent* 10: 134-163.

Foucault, Michel. 1980. *Language, Counter-memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. New York: Cornell University Press.

Freud, Sigmund. 2007. "A Note upon the Mystic Writing-pad." *Theories of Memory: A Reader* içinde, editör Michael Rossington ve Anne Whitehead, 114-118. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Halbwachs, Maurice. 2018. *Kollektif Bellek*. Çeviren Zuhal Karagöz. İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

Harmanşah, Ömür. 2014. "Urban Utopias and How They Fell Apart: The Political Ecology of Gezi Parkı." *The Making of a Protest Movement in Turkey: #occupygezi* içinde, editör Umut Özkırımlı, 121-133. Londra: Palgrave Pivot.

Hartley, Leslie Poles. 2002. *The Go-Between*. New York: NYRB.

Harvey, David. 1997. *Postmodernliğin Durumu*. Çeviren Sungur Savran. İstanbul: Metis Yayınları.

Harvey, David. 2013. *Asi Şehirler: Şehir Hakkından Kent-sel Devrime Doğru*. Çeviren Ayşe Deniz Temiz. İstanbul: Metis Yayınları.

Huyssen, Andreas. 1999. "Monumental Seduction." *Acts of Memory: Cultural Recall in the Present Time* içinde, editörler Mieke Bal Jonathan Crewe ve Leo Spitzer, 191-207. Hannover and Londra: University Press of New England.

Jay, Martin. 2012. *Deneyim Şarkıları: Evrensel Bir Tema Üzerine Modern Çeşitlemeler*. Çeviren Barış Engin Aksoy. İstanbul: Metis Yayınları.

Jedlowski, Paolo. 2001. "Memory and Sociology, Themes and Issues." *Time&Society* 10(1): 29-44.

Jones, Owain ve Garde-Hansen, Joanne. 2012. *Geography and Memory: Explorations in Identity, Place and Becoming*. Londra: Palgrave-Macmillan.

Lefebvre, Henri. 1998. *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. Çeviren Işın Gürbüz. İstanbul: Metis Yayınları.

Lefebvre, Henri. 2014a. *Mekânın Üretimi*. Çeviren Işık Ergüden. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Lefebvre, Henri. 2014b. *Kentsel Devrim*. Çeviren Selim Sezer. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Löwenthal, David. 1985. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge: Cambridge University Press.

Marcuse, Peter. 2014. "Hangi Kent, Kim(ler)in Hakkı?" Çeviren Ali Yağız Şen. *Kar için Değil, Halk İçin, Eleştirel*

Kent Teorisi ve Kent Hakkı içinde, derleyenler Neil Brenner, Peter Marcuse ve Margit Mayer, 47-72. İstanbul: Sel Yayıncılık.

Marshall, John C. 1977. "Minds, Machines and Metaphors." *Social Studies of Science*, 7 (4): 475-488.

Nora, Pierre. 2006. *Hafıza Mekânları*. Çeviren Mehmet Emin Özcan. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

Pentzold, Christian. 2009. "Fixing the Floating Gap: The Online Encyclopaedia Wikipedia as Global Memory Place." *Memory Studies* 2(2): 255-272.

Platon. 2013. *Menon*. Çeviren Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.

Platon. 2014. *Theaitetos*. Çeviren Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları.

Proust, Marcel. 2008. *Kayıp Zamanın İzinde: Swan'ların Tarafı*. Çeviren Roza Hakmen. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

Russell, Nicolas. 2006. "Collective Memory Before and After Halbwachs." *The French Review* 79 (4): 792-804.

Said, Edward W. 2000. "Invention, Memory, and Place." *Critical Inquiry* 26(2): 175-192.

van Dijk, José. 2007. *Mediated Memories in the Digital Age*. Stanford: Stanford University Press.

Yelsalı Parmaksız, Pınar Melis. 2014. "Ars Memoria'dan Postmnemonik Topluma, Levent Gültepe'de Kayıp Zamanın İzinde." *Moment Dergi* 1 (2): 34-56.

Yılmaz, Ahenk. 2011. "Bellek Topografyasında Özgürlük: Gelibolu Savaş Alanları ve Mekânsal bir Deneyim Olarak Hatırlama." *Nasıl Hatırlıyoruz* içinde, hazırlayan Leyla Neyzi, 187-216. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Young, James E. 1992. "The Counter-monument: Memory against itself in Germany Today." *Critical Inquiry* 18 (2): 267-296.

~

kadın kent

Merve Tuba Tanok

~

*Sonsuz doğa, seni nerede sımsıkı tutayım?
Neredesiniz ey memeler? Yaşamın kaynağı,
Göğün de, yeryüzünün de dayanağı, siz,
Can atıyor yorgun yüreğim size
Siz akın, emzirin bol bol, ben tükeneyim mi?*

Faust, GOETHE

Bir *gelişim tragedyası*nın ortasında, daha doğrusu modernist yıkımın eşiğinde olmanın en güzel tasviri Faust'tur. Denizin dalgalarının öylece gelip gitmesine dahi tahammülü olmayan, “insana boyun eğmeyen elementlerin amaçsız gücü” tarafından üzüntülerle kemirilen Faust'un gelişim metamorfozu, doğa karşıtlığı üzerinden inşa edilen modernizmin ve gelecek iki yüzyılda başımıza geleceklerin bir simgesi niteliğindeydi adeta. İnsanoğlunun doğa üzerinde -farklı ölçeklerde- “inşa etme” eylemi aracılığıyla bir tür egemenlik kurmaya çalışmasının elbette toplumsal cinsiyet yönü vardı, keza doğayı kadınla eş tutan cinsiyetçi görüş sadece Faust'un meme fantezisinden ibaret değildi. Rousseau'nun, kadınların ve erkeklerin doğalarının ve becerilerinin eşit olmadığını, bu sebepten, toplumsal roller gereği erkekler kamusal vatandaşlar haline gelirken, kadınlar eşler ve anneler olarak toplumda yerini aldığı ifadesi⁴² Faust'un bir başka yüzü olarak değerlendirilebilir. Kadın ve doğa, erkek bireyin insanın üreme-

⁴² Bryson, V. (2003). *Feminist Political Theory*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.

sinde bir rolü yokmuşçasına, doğurganlık üzerinden eş tutulurken, cadıların küllerinden ormanların küllerine, doğa ve kadın, erkeğin politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel faaliyeti için sömürüye açık bir alan haline getirilir. Plumwood (1993)⁴³, un da belirttiği gibi kadınlar doğayla özdeş olanlar değil, ittifaka atılanlardır. Plumwood (1993), Batı kültürünün, ekonomik sistemin ve çağdaş toplumsal yapının rasyonalitesine derinden gömülü olduğu için, yeniden üretim ve geçim alanı olarak doğaya bağımlılığı sistematik olarak aşağıladığını, arka plana attığını ve reddettiğini ve bu nedenle sürdürülebilir olmayan doğa kullanma biçimlerinin batı toplumunun ekolojik geleceksizliği belirlediğini söylerken; kadınların da bu süreçle beraber paralel olarak, ekonomik sistemin cinsiyetçi iş bölümünün gerektirdiği rollere ve/veya geleneksel olarak ödenmemeye ya da görünmeyen işgücü olarak kullanıldıkları aile içinde toplum tarafından atanmış rollere uygun görülerek, arka plana atıldığını ve araçsallaştırıldığını belirtir. Doğanın ve kadının erkek-egemen toplumun güç ilişkileri içerisinde, subordinate edilişi elbette modernist gelişim tragedyasının temel prensiplerinden biri ve sonucu olarak gelişir. Modernizm, geçmişe ait olanı gelişmemiş ve hor gören çizgisel bir tarih kavramsallaştırması üzerinden yarattığı resmi ve güç odaklı bir tarih ideolojisini kullanarak, kalkınma düsturunu tartışmasız bir doğru olarak atayıp dogmalaştırırken, gelişme uğruna yapılacak her bir eylemin, insanoğlunun dünya üzerindeki diğer yaşam türlerine olan üstünlüğünü her seferinde kanıtlama ve sağlamlaştırma çabasıyla hareket eder. Mühendisliğe dair yediden yetmişe yaratılan hayranlık bunun bir parçasıdır örneğin; dev köprüler ve viyadükler, üzerinden fazla düşünmeye gerek duydurmayan bir güç budalalığı içerisinde neredeyse bütün seyircileri tarafından sevilir, herkes bu yapıtta kendi payını hisseder, insanı hayvandan ayıran ve üstün kılan bir paydır bu. Meslekler ve uzmanlıklar gibi bütün çok bilmişlik nevlere ise yine bu gelişim fenomenolojisine uygun olarak yaratılır.

⁴³ Plumwood, V. (1993). *Feminism and the Mastery of Nature*. London and New York: Routledge.

Modernizm ile doğan pozitivistizmin yasal iktidarı, ilk olarak kralların kutsallığının ve egemenliğinin simgesi olan sarayları ve adlarına inşa edilmiş kiliseleri ile örülü görkemini ellerinden alırken onu ortadan kaldırma değil yayma ideası ile hareket eder. Gücün mekânsal inşası her zaman görkemli binalar, yollar, meydanlar üzerinden gerçekleştirildi ki devletin ideolojik aygıtların mekânsal ifadesi gündelik yaşamın usullüğünde ve kaosunda güç ve otorite olarak bilinçlere ve bedenlere her saniye aktarıldı. Bu nedenle, bir yandan pozitivistizm ve aydınlanmanın yeniden inşasının araçları haline gelen üniversitelerin, kiliselerin yerini alması ve çok kısa zamanda kilise yerine bir iktidara dönüşmesi tesadüf değildir. Ivan Illich'in Cambridge, Oxford gibi "saygın" üniversiteler ile kilise binalarını benzetmesi ve diploma törenlerinin papaz törenleriyle benzerliklerini vurgulaması da bu bağlamda çok doğrudur. Nitekim aynı gücün ve hegemonyanın farklı fasatlarda çok ölçekli aktarımıdır. Modernizmin ihtiyacı olduğu sadece sarayları ve kiliseleri değil bütün dünyayı yeniden inşa etme talebiyle, bundan sadece soyluların değil herkesin yarar göreceği "yasallığını" yüklenen pozitivistizm birlikte büyümeye başladı. Kentler, sadece kralın ve kutsal olanın -kilisenin, camiinin ya da tapınağın- çevresinde toplanmış birer birim ya da köylülerin iki haftada bir pazar için geldikleri yerler olmaktan çıkıp, surların dışına taşdı. Nüfusu 1 milyonu geçen Antik Roma'nın bir metropolis haline gelmesi, kentin, imparatorluğun yani gücün bizzat kendisi olmasından kaynaklanır. Kent ve güç ilişkisi, hegemonik maskülinite tarafından belirlenip örülürken, tarihi ve geleneksel biçimde modernizm veçhelerini yine güç-maskülinite-fallokrasi üçlüsü etkisindeki mekân üretimi biçimleri ile kenti ve kentsel yaşamı şekillendirir. Parlamento ve okulları inşa eden modernizm burada pozitivistizmi bir daha inşa ederken pozitivistizm de parlamento ve okullarda düşünsel olarak modernizmi inşa eder.

Bütün dünyayı kaplayacak iktidarın değişikliğini yapabilecek ya da bir başka açıdan her şeyi yıkabilecek bir şey ihtiyacı vardı ki bu da teknolojiydi. Mahşerin üç atlısının birlikte yaptıkları ve yakın zamana kadar neredeyse hiç tartış-

şılamayan ve hala dünya üzerinde hegemonyasını sürdüren “ilerleme” mitosu da bu üçlü ilişkinin sonucudur. Hala dünya üzerindeki bütün hükümetlerin temel ölçütü yıllık büyüme, kalkınma endeksleri, hayat pahasına bakılmaksızın alınan maaşlara göre değerlendirilen mutluluk oranları⁴⁴ ve bunlara dayandırılan hükümet başarısının ardında mahşerin dört atlısı vardır; modernizm, pozitivizm, ilerleme ve teknoloji.

Walter Benjamin, Paul Klee’nin Angela Novusu’ndan bahsederken şöyle söyler:

“Klee’nin ‘Angelus Novus’ adlı bir tablosu var. Bakışlarını ayıramadığı bir şeyden sanki uzaklaşip gitmek üzere olan bir meleği tasvir ediyor: Gözleri fal taşı gibi, ağzı açık, kanatları gerilmiş. Tarih meleşiminin görünüşü de ancak böyle olabilir, yüzü geçmişe çevrilmiş. Bize bir olaylar zinciri gibi görünenleri, o tek bir felaket olarak görür, yıkıntıları durmadan üst üste yığıp ayaklarının önüne fırlatan bir felaket. Biraz daha kalmak isterdi melek, ölüleri hayata döndürmek, kırık parçaları yeniden birleştirmek... Ama cennetten kopup gelen bir fırtına

⁴⁴ 2017 yılı mutluluk endeksinde, asgari ücretin 4000 ila 6000 frank arasında değiştiği İsviçre, 4. sırada yer alır. Fakat barınma (örneğin Cenevre’de ev sahibi olmak neredeyse imkansızdır çünkü sadece binayı satın alabilirsiniz yani kent kamunun veya kişilerin değil özel şirketlerindir), gıda, giyim, ulaşım vb. harcamalar oldukça yüksektir ve bu durumda maaşların yüksek olmasının çok da bir anlamı kalmaz. Ancak yine de bu yüksek gelir düzeyleri sokakta hayatın neredeyse kalmadığı, insanların ağır yalnızlıklar yaşadığı bu ülkenin mutluluk sıralamasında 4. olmasında büyük pay sahibidir. Bir ülkenin kuzeyi ile güneyi arasında yaşam kalitesi, tüketim ve gelir açısından her zaman büyük farklar vardır. Örneğin, kent- sel toprakların sadece merkezinde değil bütünyle spekülasyona kurban edilip kent sakinlerinin dışarı sürüldüğü Katalunya’nın başkenti Barcelona, İspanya genelinde insanların daha yüksek maaşlar aldığı ve zengin olarak anıldığı bir şehirken, öğrencilerinin kantinden yememek için okula evlerinden yemek götürdüğü bir kent iken, yoksul Endülüs’ün başkenti Sevilla’da gelir düzeyleri çok daha düşük olmasına karşın yaşam kalitesi ve mutluluk oranları çok daha yüksektir, evlere hapsolmuş izole hayatların aksine burada insanlar hayatlarını sokakta yaşarlar.

kanatlarını öyle şiddetle yakalamıştır ki, bir daha kapayamaz onları. Yıkıntılar gözlerinin önünde göğe doğru yükselirken, fırtınayla birlikte çaresiz, sırtını döndüğü geleceğe sürüklenir. İşte ilerleme dediğimiz şey, bu fırtınadır.”⁴⁵

“İlerleme” düşüncesi ilk başta doğrusal bir zaman biçimini kabul etmekle başlar. Dolayısı ile geçmişte kalan ve gerçekleşmiş olan her zaman kötü, gelecekte olan her zaman iyi, “zamanın ötesinde” ve üstündür. Özellikle kapitalizmin - neoliberal kentte “*satın al ya da öl*” olarak karşımıza çıkan- “*büyük ya da öl*”⁴⁶ temel kuralı *ilerlemenin* temel düsturudur. İlerleme kapitalizmin en büyük illüzyonudur. Bu yüzden ilerleme vizyonun yarattığı sihirli etki onu sadece hegemonik olmasını sağlamaz aynı zamanda kutsallaştırır. Doğanın kalbine saplanan hidroelektrik santraller, nükleer enerji santralleri, boğaz köprüleri, deniz altı tünelleri, duble yollar ve nicesi, rızasını ve meşruiyetini, televizyonda haberi izlendiği vakit hissettirilen “ilerliyoruz ve modernleşiyoruz” duyumsamasının sorgulanamaz kutsallığından alır. Mesela otomobillerin vazgeçilmez olarak algılanması ve(ya) algılatılması, bütün kentlerin yarısından fazlasının otomobillere yani otobanlara, yollara, otoparklara ait olması, kentin otomobillere tam anlamıyla esir edilmiş olması hiç garip karşılanmaz. Dolayısıyla ulaşım harcadığımız zaman da oldukça doğal ve hesaplanamaz görünür ancak hayatlarımızın yaklaşık %20’sini yola harcadığımız gerçeği sorgulanmayı hak ediyor. Yakın geçmişte köylüler yaşamlarının yüzde 6’sını, göçerler yüzde 8’ini yola harcarken, biz modern insanların yüzde 20’sini yola harcıyor⁴⁷ olması tam da mahşerin dört atlısının üretisidir. Illich’in “*daha fazla enerji daha az eşitlik anlamına gelir*”⁴⁸ önermesi, ulaşımın ulaştırmaktan öte

⁴⁵ Benjamin, Walter, (1995). *Tarih Kavramı Üzerine*. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, s. 37.

⁴⁶ Bookchin, Murray, (1982). *The Ecology of Freedom*. Cheshire Books, s. 68.

⁴⁷ Illich, Ivan, (1974). *Energy and Equity*. New York, Evanston, San Fransisco & London: Harper&Row.

⁴⁸ Age. s. 33 Orj. More energy means less equity.

maksatlarının varlığına ışık tutar. Mevcut çok katmanlı toplumun imtiyazlı katmanlarına bir imtiyaz alanı daha ekler, bireysel ve toplumsal düzeyde otomobil, erişilebilirlikten çok satın alım gücü, statü ve iktidarın bir simgesi haline gelir. Otomobil prestijdir, prestij güç, güç ve prestij ise bu toplum için her şey demektir. Otomobil sahipliği ve kullanımının bile cinsiyetleştirilmiş olması ise bir tesadüf değil elbette. Gücün erkekleştirilmiş olması ise yüzyıllara dayanan bir hikâyeye sahiptir. İktidar ve hızın toplumun her hücrelerine işlemiş hegemonyası kenti erkekleştirir ya da kent zaten erkek doğmuştur. Bütün bunların yanında ise 80 yıllık bir ömrün %20'sinin yani 16 yılının yola harcanması önemini kaybediyor ya da aksine bu kaybın düşündürülmesi, kategorize edilmiş akıl, pozitivist düşünce sayesinde olanaksızlaşıyor. Otomobilin daha doğrusu motorlu taşıtlara dayalı bir ulaşım ağının karanlık yüzünde saklı olan ölümler, her yıl ortalama 1,25 milyon kişinin trafik kazasında sonlanan yaşamları ile istatistik sıralarında yerini savaşlara bile bırakmayan otomobiller aynı zamanda hem petrol kaynaklarının sömürüsü ve ele geçirilmesi hem de neoliberal kent dinamikleri bağlamında savaşların bir sebebidir. Otomobillerin savaş sebepleri arasında görülmesi ilerleme illüzyonu sayesinde neredeyse imkansızlaştırılmıştır, otomobiller hemen herkes için vazgeçilmezdir ve bu bir anlamda iktidarın ne kadar içimize işlediğinin bir diğer göstergesi olarak karşımıza çıkar. Bu ilerleme illüzyonun en çarpıcı örneklerinden biri geçen yüzyıllarda geçen yüzyılda Antillerde kölelerin günde 6 saat çalışmasıdır.⁴⁹ Mücadeleler ile elde edilmiş 8 saatlik çalışma hakkı bile kölelikten daha geri bir durum iken Türkiye ve dünyanın birçok ülkesinin çalışanları bu hakka sahip olmayan, kredi kartları ve AVMLer ile kuşatılmış modern köleler olarak yaşamlarını sürdürmekte.

Bunun en önemli nedeni yine kategorize edilmiş aklın, pozitivist sınıflandırıcı düşüncesi yarattığı beyin tutulmasıdır. Teknoloji de otomobil de zamanın kategorize edilme-

⁴⁹ Marshall Sahlins, *Stone Age Economics*. Chicago-New York: Aldine Atherton, s. 63.

sidir. Bu, makinenin yapımı, hammaddesinin çıkarılması, enerjinin elde edilmesi, kullanmayı öğrenmek için harcanan zaman, onu satın almak için harcanan zaman, onu kapı önünde tutmak için harcanan zaman, onun inşası için gerekli radikal tekelin hegemonik etkisi, o teknolojinin diğer alanları ele geçirmek için sürdürdüğü mücadele, buna sahip olanın “kolay” a sahip olduğu için hegemonik tavrı, ona sahip olma savaşı, iktidar olması yani erkeksi niteliği⁵⁰, hız, güç ve iktidarın birlikteliği⁵¹ ve şimdi saymadığımız bir sürü şey yok sayılarak ilerlemenin parlak başarısı altında sayılır. İlerlemenin tek parlak başarısı zamanı kendisine tutsak eden hegemonik illüzyonu hayata geçirmesidir.⁵²

Delayısıyla, Bourdieu’nun “*sınırsız bir sömürü ütopyası*” olarak tanımladığı neoliberalizm, mekânsal yapılanması olarak kenti de sınırsız bir sömürü *sahnesi* olarak; hız, yıkım, büyüme ve gelişme üzerine kurar. Kenti ve kentseli yaratan mekan üretimi ise arka planına tarihsel bir patriyarkanın olağanüstü bir biçimde normalleştirdiği ve gündelik yaşamın her saniyesine monte ettiği cinsiyetçi bir toplumsal ve ekonomik yapının kodlarını alarak, bizzat neoliberalizmin güç dinamiklerine göre, ve bu güç ilişkileri tarafından ezilen (biyolojik cinsiyet, toplumsal cinsiyet, din, dil, ırk, etnisite vb.) bütün kimliklerin kesişimselliğinin görünmezliği içerisinde, iktidar odaklı gerçekleşerek toplumun mevcut hasta-

⁵⁰ Otomobil eğer bir cinsiyet ile tanımlanırsa mutlaka erkektir. Bu yüzden hangi kilo ya da ağırlıkta olursa olsun ve hatta kadın olsa da kişinin direksiyon başında geçtiğinde değişmesinin nedeni budur. Otomobil çocukları, yaşlıları ve çoğunlukla kadınları dışlar. Toplumun çok az bir kısmının, “erkek” oligarşisinin bir iktidar aracı halini alır.

⁵¹ Marshall Berman’ın “Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor” isimli kitabında, Faust yorumlaması üzerinden, hız güç ve iktidar etkileşiminden şu şekilde bahsedilmiştir: “Altı beygir”den sözeden dizelerde Mephisto’nun perspektifinde en değerli metanın hız olduğunu ileri sürer. Her şeyden önce, hızın yararları vardır: dünyada büyük işler yapmak isteyen herkes hızlı hareket etmelidir. Dahası, hız kendine özgü bir cinsel aura (hâle) da yaratır. Faust ne kadar hızlı “koşturursa” o kadar “gerçek erkek” -daha erkeksi, daha seksi- olacaktır. Para, hız, cinsellik ve erkin birbirine eşitlenmesi hiç de kapitalizmle sınırlı değildir.

⁵² Yegin, M., Tanok, M.T., (2014). *Kent Reformu ve Yeni Gecekondu Hareketi, Kendi Evini Kendin Yap Kılavuzu*. İstanbul: NotaBene.

lıklı yapısının devamını sağlar. Çünkü kapitalizmin başarısı, Lefebvre'nin, *Mekânın Üretimi*'nde, vurguladığı üzere mekânın gücünün keşfine bağlıdır.

Üretimin kuvvetleri ileri doğru sıçrama yaptığı fakat kapitalist üretim ilişkileri mahfuz kaldığı zaman, üretim ilişkilerinin kendisi şeylerin mekânda üretimi ile yer değiştirir – daha doğrusu üzerine yerleşir-. Bir dizi gözlenebilir ve analiz edilebilir örnek dahilinde, her halükârda, mekânın üretiminin kendisi dünya pazarının baskısı ile zorunlu kılınır. Burjuvazinin aydınlatılmış despotizmi ve kapitalist sistem, soyut mekânın manipülasyonu üzerinden emtia piyasası üzerinde taraflı kontrolünü başarıyla kurmuştur.⁵³

Ve neoliberalizmin başarısı da kentin varlığına bağlıdır çünkü kapitalizmin varlığı mekânın üretimine bağlı olduğu gibi neoliberalizm de ekonomi politik sürecin rolünü mekânda dönüşüm yaratmak olarak karakterize eder. Küresel ve neoliberal politikalar mekânsal yıkım ve yeniden inşa sürecinin özüdür. Sermaye birikiminin sürekli ve onmaz bir biçimde kent mekanına aktarıldığı ve inşaat kısır döngüsü üzerinden tekrar ve tekrar üretildiği bir 'üretim' modu kapitalizmin 2000li yıllara ait neo yüzüdür. Bu üretim modu Harvey'in⁵⁴ belirttiği gibi mülksüzleştirerek biriktirir, yani güçsüzü ezerek güçlüyü güçlendirir. Güçsüz olan ise *bi-falliklik* üzerinden eril hegemonya ya da *hegemonik erillikler*⁵⁵ tarafından zaten belirlenmiştir.

Neoliberalizm, mekânı ayrıcalıklı enstrüman olarak kullanan ekonomi politik yeniden yapılandırmanın stratejilerini temsil eder. Bu bağlamda 21. Yüzyılda kentleşme neoliberalleşmemiştir, aksine neoliberalizm kent(sel)leşmiştir.⁵⁶

⁵³ Lefebvre, H., 1991. *Production of Space*. Oxford: Blackwell, s. 62.

⁵⁴ Harvey, D. (2004). "The 'New Imperialism': Accumulation by Dispossession". *Actuel Marx*, 35, s. 71-90. <https://doi.org/10.3917/amx.035.0071>.

⁵⁵ Connell, R., & Messerschmidt, J. (2005). "Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept". *Gender and Society* 6, s. 829-859. Erişim: 26 Ağustos, 2021, <http://www.jstor.org/stable/27640853>.

⁵⁶ Brenner, N., Theodore, N., 2002. *Spaces of Neoliberalism: Urban*

Dolayısıyla neoliberalizm de bu keşfi çoktan gerçekleştirmiş, kentsel dönüşüm projelerini, ekonomi politik süreçlerin başrolü olarak tanımlamış ve fakat hesaba katmadığı isyanlara evrilen kentsel ve toplumsal hareketler karşısında başarısını(!) sürdürmeye çalışmaktadır.

Mekânın üretimi ve yeniden üretiminin yansımaları; bitmek bilmeyen inşaatlar, sırf yapılmak için yapılan yollar, köprüler, tüneller, rantlar ve spekülasyonlar, kentsel dönüşüm projeleri, hidroelektrik santraller hatta rüzgar enerjisi santralleri, merkezi iş alanları, yüksek katlı binalar, alışveriş merkezleri, toplu konutlar, kapalı siteler vs. sadece neoliberal kentin devamını değil aynı zamanda sistemin devamlılığını sağlayan, kenti bir sömürü sahnesi haline getiren faaliyetlerdir. Bütün bunlar gerçekleşirken toplumsal rızasını ise modernleşme mitinden alır ve üstelik, toplum için yararsız sermaye için elzem bütün bu aktiviteler birer parti propagandası olarak da seçimlerde yerini alır, ülkenin ücra bir köşesinde yaşayan, İstanbul'a yapılacak köprünün kendisi için faydalı olduğuna inan(dırıl)ır. Çünkü gelişim bir dogma, köprü ise *insanoğlunu* doğa üstün kılan insan merkezci anlayışın Faustvari yansımalarından biridir. İstanbul'un, 2017 yılının Temmuz ayında şahit olduğu, daha önce benzeri görülmemiş seller, 3. Köprü uğruna yok edilmiş olan Kuzey Ormanları'nın parçaları ve ekosistemleri, kentin nefes alacağı toprak bir yüzey bırakılmamış, bu alanların beton ve asfaltla kaplanmış olmasını dolayısıyla küresel ısınmaya hizmet eden kentsel ısı adalarını, inşaat alanlarına çevrilen, toplu konutlarla doldurulan dere yataklarını, doldurulan denizleri, kontrollü⁵⁷ yapılaşmanın ve acımasız rant sisteminin getirdiği kayıtsız yaşam alanlarını, bu amansız büyümenin korkunç

Restructuring in North America and Western Europe, Oxford: Blackwell.

⁵⁷ Bugün kontrolsüz yapılaşma diye işaret edilen gecekondu, radikal inşaat tekellerinin yarattığı kentsel büyümenin yanında çok olağan, doğal ve zararsız bir alana denk düşmektedir. Kentsel büyümeyi ortaya çıkaran temel fiziksel etmen, neoliberal kent politikaları doğrultusunda, bakanlıktan belediyelere bütün makamların izni ve kontrolü altında, büyük ölçekli inşaat şirketleri, gayrimenkul yatırım ortaklıkları ve TOKİ tarafından gerçekleştirilen inşaat faaliyetleridir.

derecede keşimsel olan etkilerini yok mu sayacağız? Neoliberal kent kısa ve uzun vadede doğanın talanıdır. Neoliberal dinamikler altında gerçekleşmiş bir kentin ekolojik olması mümkün değildir. Yine aynı dinamiklerden dolayı eşitlikçi olması da bir o kadar imkansızdır.

Kentsel mekân, bir iktidar biçimleri simgeleri toplamıdır. Kent, gücün mekânsal sembolisidir. Bunu söyleyebilmek için, neoliberalizmin mekânsal yapılanması olan kentin, sembolik okumasının yapılması yeterli olacaktır. Zamanın sömürüsü olarak hız ve hızın, ulaşım ağları ve otomobillere ayrılmış park alanları olarak kentteki tezahürü kentin iktidara dayalı mekânsal yapılanmasının önemli bir boyutudur. Burada hemen belirtmek isterim ki kent planlama çalışmalarında ilk çizilen şey “yol”dur ve ilginçtir ki bu yollar hâlihazırda insanların yaşadığı yerlerden geçirilmez, aksine insanların nerede yaşayacağını ve kentin büyüme eğilimlerini belirleyecek şekilde tasarlanır. Dolayısıyla aslında ulaşımın ulaştırmak gibi bir derdi yoktur önemli olan kapitalist büyümenin sınırsızlığının simgesi olmak, neoliberal kentin cakasını satmaktır çünkü hız ve güç karşılıklı olarak birbirine bağımlıdır. Yabancılaşma ile beraber hız, kapitalizmin özünü oluşturur. Kent, bir mekânsal ayrışmalar bütünüdür. Toplumun sınıfçı, cinsiyetçi, eşitsizlikçi, gücü yansıtmayan her bir bireyi ötekileştirici yapısı (çocuk, yaşlı, kadın, homoseksüel, travesti, transseksüel, göçmen bilhassa siyahi göçmen ve diğerleri) mekânsal olarak yansıtılır ve dahası mekân üretimi ile pekiştirilir.

Kentin yapı stokuna baktığımızda ise, çeşitli işlevlerde ve tasarımlarda genellikle estetikten uzak, betonun hegemonyasıyla örülmüş, tek tipleşmiş bir çimento yığını karşımıza çıkar. Devlet ya da sermaye gücünü temsil eden fallik kuleler, kütesel devlet binaları, geniş ve ağaçsız meydanları, kapalı siteleri, rezidansları, otomobiller için yaratılmış ulaşım ağları, tüketim toplumunun gündelik bilişselliğini oluşturan dev reklam panoları ve bütün bunların tantanalı görselliği altında ezilen küçük küçük bireyler... Kent; gösteri toplumunun devasa sahnesi. Emegın sömürüsünün simgesel

varlığı olarak her türlü işyeri; ofis, kuleler, fabrika, dükkân, organize sanayi alanları... Konutlar; radikal inşaat tekellerinin -ve küçük ölçekte müteahhitlerin- iktidarının ve hiçbir şekilde katılımcı olmayan süreçlerle, ihtiyaca dayalı gelişmiş vernaküler mimari örneklerinden en ufak bir iz taşımayan zevksiz hegemonyasının birer simgesi olarak karşımıza çıkarken, gökdelenler finans kapitalin iktidarının simgesi olmayı üstlenmiştir. Bir nevi tanrılaşma mitidir aslında, ne kadar yüксеkteysen o kadar güçlüsündür. Ama parklar bahçeler unutulmamıştır, aslında doğaya ait olduğumuz ve içimizdeki hayvanı sakinleştirebilmek ve ondan kopuşumuza devam edebilmek için, doğanın sömürsünün simgeleri olarak, yaşamın yeniden üretim alanlarının önemli bir parçası olarak önümüze, “yeşil alanlar” atılmıştır. Devletin baskı aygıtlarının mekânsal tezahürü olan emniyet binaları, karakollar, cezaevleri, askeriye, valilikler, meclis ve benzeri kamu binaları tahakkümün, okullar, televizyon ve gazete binaları, “kültür merkezleri”, dini yapılar vs. ise devletin ideolojik aygıtlarının taşıyıcılığını üstlenir. Kent, toplamda yönetsel iktidarın mekânsal simgeleri, yönetsel ideolojinin ve aynı zamanda neoliberalizmin ve yönetilenlerin günlük yaşamının örüldüğü bir iktidar sahnesi olarak karşımıza çıkar. Kent, güç tarafından yönetilir, güç tarafından üretilir ve gücü imal eder. İdeal olarak IKEA mobilyalarda uyanılarak başlanan ve oraya dönerek bitirilen gündelik hayat, işe ya da okula giderken yollarda harap edilen zaman, bu zaman süresince maruz kalınan görsel ve bilişsel felaket, çalışma ya da öğrenim mekanında gün boyu maruz kalınan toplumsal kodlar ve güç ilişkileri, bütün bunların sindirimi ve içselleştirilmesi bir yandan sürerken ilişkilerde aranan küçük mutluluklar, sosyal medyada inşa edilen diğer benliğin gündelik “like” ihtiyacı, çalışma ya da öğrenim görme, yahut evde kalıp yemek temizlik bulaşık çamaşır hizmetlerini yerine getirme ya da çocuk bakma, ve günlük yol döngüsü içerisinde imajsal ve mekânsal bir bombardıman içerisinde gerçekleşir.

Gündelik yaşam döngüsünün her saniyesi güç ilişkileri içerisinde, güçlü olanın hegemonyası altında gerçekleşirken, mekân bunun sadece sahnesi değil fakat bizzat üreticisidir.

Erillik tarihsel, toplumsal, kültürel ve ekonomik olarak güç kavramının temel belirleyicisi olarak atanmışken, mekânın güç ilişkilerinden ve eril hegemonyadan arınmış bir biçimde üretildiği düşünmek hayli naif olurdu. Ne de olsa Antik Yunan'da kadınların, kölelerin ve hayvanların *agoraya* alınmadığı bir kent kültürü ve entelektüel dünyada -Aristo'dan Rousseau'ya, Freud'a ya da Olympe de Gouges'u idam eden Fransız Devrimi'ne-, geçmişten bu yana süregelen mizojini, günümüzün geçmişten gelen mirasıdır. Bütün bu iktidar simgeleri ve güç ilişkileri karşısında neoliberal kenti erke ve erkeğe ait olarak ilan etmek zor olmayacaktır sanırım. Ve sürdürülebilir-ekolojik bir kent mutlaka ve mutlaka iktidar karşıtı olmalıdır. Burada, 'sürdürülebilirlik' kavramının kalınma odalı kullanımına dair bir şerh düşmek de gereklidir.

~

Neoliberal kent politikalarının yarattığı, kentsel yoksulluk, sosyal ve mekânsal ayrışma, kentsel büyüme, barınma hakkının gaspı gibi sonuçların artık görmezden gelinemeyecek bir seviyeye ulaşması diğer bir deyişle kentin yaşanılmaz kılınması ile birlikte alternatif kentsel senaryoların üretimi kaçınılmaz hale geldi. Kapitalist ekonomi-politiğin, her türlü endüstriyel üretimin dünyanın yüz yüze getirdiği doğal yıkım, iklim değişikliği ve küresel ısınmanın oluşumunda neoliberal kentleşme de bu hadiselerin bir diğer müsebbibi olarak yerini aldı. Bu durum, bizim kullanmaktan çekinmediğimiz ama aynı zamanda içeriğine itiraz ederek ve tanımını değiştirerek kullanmaya devam ettiğimiz sürdürülebilirlik kavramının doğmasına da ön ayak oldu. 'Gelecek nesillerin ihtiyaçlarını göz ardı etmeden kalkınmayı sürdürülebilir kılma' temelinde tanımlanmış ve sonrasında sürdürülebilir kalkınma, ekolojik, toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi alt başlıklara ayrılan sürdürülebilirlik kavramı oldukça tartışmaya açıktır. Gelecek nesillerin ihtiyacının ne olduğunun tanımlanmayışını ve bunun tartışmalı oluşunu bir yana koyalım, sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir ekonomi kavramların içeriği, kapitalist kodlardan arındırılmamış, aksine kapitalist ekonomiye ait olan her şeyin uzun bir za-

man devamlılığını sağlamak üzere donatılmıştır. Artı-değer üretimi uğruna doğayı talan etmiş bir ekonomik düzenin ekolojik olabileceğini düşünmek ne yazık ki naif gönüllerin bir avuntusu olabilir ancak.

Sürdürülebilirlik kavramı özellikle kent hakkı ile birlikte düşünülmelidir. Neoliberal kent inşası ve ona tabi olarak doğanın yıkımı, son yirmi yılın temel ekonomi politikasını oluşturuyorken, kent hakkı, her alanda sürdürülebilir bir yaşam alanına, *sürdürülebilir habitata* doğru talep edilmelidir. Ekolojik sürdürülebilirliği olan bir habitat, neoliberal kent dinamiklerini taşımayan, kendine yeterli birimlerden oluşan, çevresel uyumun gözetildiği, insanın bir üst tür olduğu sanrısı ve doğa üzerindeki hükümler tavrının sona erdiği, güç ilişkilerinin eziciliğinden arınmış bir yaşam ve mekân üretimi formudur.

Neoliberal kent, mekânsal ve düşünsel varlığını, iktidar sembolleri ve güç ilişkileri ile ayakta tutarken kenti eril kılar. Neoliberal kentin bütün kodları ve yıkımları karşısında, sürdürülebilir ve ekolojik bir habitat, iktidarın, güç ve temerküzün karşıtı, eşitliğin, doğanın ve özerkliğin simgesi olarak kadına dair olmalıdır. Dahası yalnızca kadına değil, ezilen, ötekileştirilen ve görünmez kılınan bütün kimliklere ait olmalıdır, çünkü erillikle örülmüş güç mevhumunun ve pratiğinin karşıtlığı, bunu gerektirir. Kentin ekolojisi, kentin feminizasyonuna bağlıdır. Toprağın demokratikleşmesi, toplumsallaşması ve kadınsallaşması, doğanın ve kadının paralel ve aynı güç dinamikleri tarafından sömürsünün sona ermesi için ve ekolojik bir demokrasi inşasının -sosyo-mekânsal olan temel koşuludur.

Kapitalizmin, modern kadının “özgürlüğünü” erk(ek)leştirerek kurguladığına da değinmek gerekir. Günümüzün en sevilen kadın tipi olarak, ‘arabası olan’ ve çalışan kadının “özgürlüğü” iktidar ve güç tarafından belirlenmiş yapay bir özgürlüktür. Özgüven ve öz saygı özgürleşme ile gerçekleşir fakat bu özgürleşme, malikliğin her nevinden bağımsız olduğu zaman hakikatli hale gelir. Ekonomik güç kadının bağımsızlığı için şart olmakla beraber yeterli değil-

dir. Erkeğin özgürleşmesi de, erkten arınması, kadınsallaşması, iktidarın cinsiyet olarak erkek üzerinde oluşturduğu kodlardan kurtulması ile, diğer bir deyişle erkekliğin feministleşmesi ile gerçekleşebilir. Bu yazıda, kadın kimliği, zalim toplumun zelillerinin, yeryüzünün lanetlilerinin simgesi halinde ele alınarak, tarihsel olarak kadının sömürüsü ve ezilişinin, doğanın sömürüsü ve talanının yaratan aynı güç dinamikleri altında gerçekleştiğini savunur. Zaman zaman basitçe yanlış yorumlandığı üzere, feminizm pratikte erkek bireylere karşı cinsi düşmanlık değil, iktidarın toplumsal, ekonomik ve kentsel kodlarına karşıtlığı, erkeğin özgürleşmesini, ve belki de bir “iktidarsızlık” simgesi olarak “kadınsallaşmasını”, patriyarkal ve kapitalist güç ilişkilerinin ötekileştirdiği ve baskı altına aldığı bütün kimliklerin özgürlüğünü savunmaktır. Bu; iktidarın, hegemonyanın, neoliberalizmin, çok boyutlu ve bütünsel fakat aynı zamanda parçalı suretinin yapısal unsuru olarak kentin, mutluluğun örüldüğü gerçek bir yaşam alanına dönüşümünün temel formulizasyonudur. Kapitalizmin başlangıcını aldığı ve varlığını sürdürdüğü esasi öz olan yabancılaştırmaya, her alanda karşı çıkmak yeni, alternatif, eşitlikçi ve hakiki bir yaşam alanı inşasının temel parolasıdır. Kendine yeterli ve sömürsüz bir üretim biçimi ise yabancılaştırmanın ortadan kaldırılmasının diğer bir ilkesidir.

Kadının iş gücüne, sömürü kervanına dahil edilmesi talebi, erkeklerin zaten sömürülmekte olduğu çalışma koşullarının ve ekonomik sistemlerin radikal biçimde değiştirilmesini talep etmeksizin gerçekleştirildiğinde, eksik kalır. Dolayısıyla, kadınların özgürleşmesi hususunda, talebin radikallığı, mesela erkeklerin de iş gücüne dahil edilmemesi gibi ve özgürlüğün bir çeşit mülk ve satın alım gücüne sahiplilik ile bağdaştırıldığı tüketim odaklı çalışan kadın modernliği eleştirisi ve öncelikle kentlerin/neoliberal kentlerin ne kadar insancıl olduğu tartışmak ve değişimini tasarlamak önem taşır. Kent, bugün toplumu oluşturan bütün kesimlerin ihtiyacına göre değil öncelikli olarak otomobillerin ve çalışan kesimin yani sermayenin modern kölelerinin, belirlenmiş ulaşım ve tüketim biçimlerine göre biçimlenmiş durumdadır.

Kent ne çocukların ne kadınların ne de yaşlılarındır, bir adım ötesi, insana ait bir yaşam alanı olmaktan gitgide uzaklaşmaktadır. Kent mekân üretimi, sosyal bir dönüşüm yaratma gücüne sahip olmasına rağmen, kamusal-domestik alan diktomisinin kadını eve tahdit eden ve erkeği kamusal insan olarak atayan cinsiyetçi kodlarını devam ettirirken, aynı zamanda yaşa karşı keskin bir ayrımcılık taşır. Yaşlıları ve çocuklara da hayli sınırlandırılmış mekân kullanımı neredeyse açık cezaevi yaşamı sunar. Yaşlılara, kapalı mekanlar -ki bu çoğunlukla evdir- dışında kentte sürdürebilecekleri bir gündelik yaşam biçimi sunulmaz. Çünkü kapitalizm tam randıman sömürebileceği yaş aralığının, makineleştirilen, hissizleştirilen ve kalıplara sokulan aktivitelere göre kenti düzenler ya da kent bizzat bu aktiviteleri belirler. Çocukların yaşam alanı ev, sosyalleşme alanı okul veya kreş olarak belirlenmiş ve kurumsallaştırılmıştır. Apartmana hapsedilen -kentten alerjik- çocuklarının, sokakta oynama hakkı otomobillere hediye edilirken, yine apartman dairelerine sıkıştırılmış kreşlerde ve cezaevi biçiminde inşa edilen okullarında, çocuklara sınırlı ve tanımlı bir sosyallik sunulur. Kadınların kent mekânında yaşadığı güvensizlik, baskı ve hatta hayat tehlikesi sorunları ise zaten erkek egemen bir sistemin mekânsal yapılanması olarak, eril kodlarla ve erkekler tarafından dolayısıyla erkeklerin yaşam tecrübesi baz alınarak inşa edilmiş Neoliberal bir kentte zaten kaçınılmazdır. Burada temel sorun kentin ne kadar insani olduğudur. Kentin insanileşmesi temel olarak bütün alanlarda yabancılaşmadan arınması ki bu toplumun doğaya olan yabancılaşması ile birebir ve doğrudan ilişkilidir. Kentin gerçek bir habitat haline dönüşmesi bu yabancılaşmanın ortadan kalkması ile, başka bir deyişle, kentin, gerçekten yaşanabilir bir yaşam alanı olarak yeniden tanımlandığı ekolojik yeniden inşası ile mümkündür. Bu iddia her ne kadar, yaşamın fiziksel yapısı olarak kentin, radikal bir dönüşümüne hatta kentsizlik ihtiyacına işaret etse de bu dönüşüm aynı zamanda gündelik yaşamın iyileştirilmesine dönük küçük çaplı fakat devrimci müdahaleler ile gerçekleşebilir. Ne de olsa yaka paça ele geçirildiğimiz yer gündelik yaşamlarımızdır ve gece hep

biraz daha özgürdür. Galeano'nun çok güzel özetlediği gibi: “Mucha gente pequeña en lugares pequeños, haciendo cosas pequeñas pueden cambiar el mundo.” Birçok küçük yerde, bir çok küçük insan, dünyayı değiştirebilecek bir sürü küçük şey yapıyor.

Bir güç ilişkileri konstellasyonu içinde eril hegemonya tarafından inşa edilen ötekileştirici neoliberal tam kentin aksine, ekolojik bir kentsel habitat mutlaka kadındır. Ekolojik bir “kent”, doğal materyaller kullanılarak inşa edilen bio-iklimsel yapılardan, yenilenebilir enerji kaynaklarının bina bazında kullanıldığı kendine yeterli birimlerden oluşan, ya-samsal ihtiyaçların organik tarım, kent bahçeleri gibi ortak üretim inisiyatifleri ile karşılandığı, motorlu taşıt kullanımının ve doğaya zararın minimuma indirildiği, çevresel armoniye sahip; fiziksel olarak nasıl inşa edildiğinin yanı sıra ve bundan daha önemli olmak üzere, iktidar sembollerinden arınmış, hegemonik ilişkilerin var olmadığı, yabancılaştırmanın ortadan kalktığı, “insan”ın bütün o, modernizm ve pozitivizmin enstest ilişkisi sonucu yitirdiği doğanın bir parçası olma durumunu yeniden kazandığı, dilimlere ayrılmış zaman parçaları arasında hapsedilen, kapitalist üretim ve tüketim kodlarına göre belirlenmiş ‘mutluluk’ formları dışında gerçek mutluluğun keşfedildiği, var edildiği ve üretildiği kendine yeterli bir yaşam alanıdır. Mutluluk, cuma-cumartesi geceleri -yazısız bir kuralın dayattığı zorunluluk olarak dışarı çıkmak, cumartesi geceleri sevimlik, pazar günleri alışveriş merkezlerinde durmaksızın bir şeyler satın almak yahut çocuğun okuldaki başarısı ya da diplomalar ve özdeşi üniformalar değil, günlük yaşamın nasıl üretildiği ile ilgilidir ve onun özgürleştirilmesi ile keşfedilecektir.

Son dönemlerin gözde ve sözde ekolojik kenti ile yukarıda bahsettiğimiz habitat örneğinin farklılığına dair not düşmek gerekir. Planlama ve mimarlık camiasında adına dizilen övgülere kolaylıkla rastlanabilen “Masdar City” örneğine baktığımızda; her şey bir yana, sadece bu kentin inşa edilmesi için harcanan ve sömürülen -ancak yine aynı akıl tutulması sayesinde hiç hesaba katılmayan- enerji ve doğal

kaynaklar ve emek göz önüne alındığında, bu kentin ekolojik olduğunu söylemek çok zordur. Ne var ki, güneş enerjisinin kullanılacağı, rüzgar kulelerinin, su buharlarının sokakları serinleteceği bu kent, ekolojik bir kent olarak tanımlanmaktadır. İlk bakışta hemen anlaşılabilceği gibi, bunun temelinde yine bir Faust saklıdır. Çölü cennet haline getirme fikri, yine şeytanın baştan çıkardığı insanlıktır. Milyarlarca dolarlık bu kent inşası, her görkemli inşa gibi işçilerin, özellikle yoksul Hintli ve Pakistanlı işçilerin yoğun bir sömürüsü ile gerçekleşmiştir. İnşasında kullanılan araçlar, buna sahip olma tekeli ve sonuçta bu kentte yaşama ayrıcalığı, çok açık olarak yukarıda anlatmak istediğimizi gösteren bir örnek durumu yansıtmaktadır. Ayrıca en önemlisi, iddia edildiği gibi tükettiği enerjiyi kendisi üretse bile bu durum değişmez. Çünkü bu kenti inşa etmek için harcanan enerji korkunçtur. Bu inşayı gerçekleştiren araçların imal edilmesi için harcanan enerji de buna eklendiğinde, bu durum daha dehşetli hale gelmektedir. Sadece bu inşa sürecinde harcanan enerji, bu kentte yaşayacak ayrıcalıklı insanların toplamının en az 10 katı fazla insanın yaşayacağı, bedevi yerleşim yerleri inşasında kullanılsa, bu enerji onları 300 yıl kadar hiçbir şey yapmalarına ihtiyaçları olmadan yaşatacak durumdadır. Sadece yüzyıllardır bedevilerin kullandıkları barınma biçimi, kıl çadırlarla karşılaştırmamız, ekolojik Faust'un ağzını tıkamaya yeterlidir.⁵⁸ Yani yabancılaştırmanın olduğu bir yerde ekoloji olamaz ve bunun bugünkü pratik ölçütlerinden biri de ekolojik olanın mutlaka kolay ve ucuza elde edilebilir zorunda olmasıdır. Mesela 100.000 euroya inşa edilmiş bir ev, her şey bir yana ekolojik olamaz. Çünkü herkes tarafından erişilebilir olma özelliğini kaybetmiştir. Yerelde hangi malzeme var ise onun kullanıldığı ki bu otomatik olarak bioiklimsel bir mimari yaratır, çeşitli su toplama yöntemlerinin kullanıldığı, güneşten yararlanılan, artı değer üretiminin değil ihtiyacın esas alındığı ve tasarımın buna göre şekillendiği yerel mimari örneklerine bakmak, hakikatli bir ekolojik

⁵⁸ Yegin, M., Tanok, M.T. (2014). *Kent Reformu ve Yeni Gecekondu Hareketi, Kendi Evini Kendin Yap Kılavuzu*. İstanbul: NotaBene.

birim inşa etme ve bunu radikal inşaat tekellerine bırakmadan ilk elden gerçekleştirebilme bakımından daha değerlidir.

Toprağın demokratikleştirilmesi, aynı zamanda alter-hegemonyanın inşasını zorunlu kılar. Neoliberalizmin bütün dünyada yaptığı kent inşası ve bu kent inşası için gerekli olan enerji uğruna doğanın talanıdır. Dolayısıyla, toprağın demokratikleşmesi ve feminizasyonu, alternatif olanın, biçim dışı olan ve ihtiyaçtan doğan radikal demokrasinin ortaya çıkışının temel dinamiğidir. Kentin kadın kent olarak yeniden inşası, toprağın demokratikleşmesiyle gelen feminizasyonu, cinsiyetin hiyerarşik yapısını parçalar ve gerçek bir cinsiyet özgürlükçü alan yaratır. Bu Bookchin'in "*hiyerarsik zihniyet*"i yıkmanın tek yolu olarak bahsettiği şeyden başkası olamaz.

Bilhassa, kentleşmiş toplumsal yapı dahilinde, barınma hakkının gerçekleştirilmesinden öte mülkiyet sahipliğinin bir statü göstergesi olarak sunumu, sadece mortgage ile ev sahibi olma vesilesiyle hayat boyu finansal olarak köleleştirme formülizasyonu ile değil aynı zamanda neredeyse 30 yıl boyunca sessiz kalarak, isyanın hiçbir formuna katılmayarak, sisteme entegrasyonu sağlar. Dolayısıyla kent topraklarının demokratizasyonu ve feminizasyonu, barınma hakkının metalaşmasına karşı bir radikal demokrasiyi yaratacak en önemli ekonomik dinamiği ortaya çıkaracak ortak bir çözüm anlamına gelir.

Kent topraklarının feminizasyonu, erkek egemen mülkiyet sistemini ve aynı zamanda mülkiyetin ve sistemin kendisini kökten sarsacak radikal bir öneridir. Ev mülkiyet değil haktır ve eğer sahip olduğunuz ev birden fazla olursa o zaman mülkiyet haline gelir. Ortadoğu'da bir milyon üzerinde, yıllardır babalarının ya da kocalarının evlerinde yaşayan kadının kendi evine sahip olduğunu düşünelim. Bu aslında devrimden farksızdır. Ve bunun yanında batı hegemonyasının burjuva nezaketi tarafından zehirlenmiş kadın hakları gibi değil, bu kapitalizmi köklerinden sarsacak bir kadın devrimi olur. Kent topraklarının kadınlara dağıtılması, barınma hakkının fiiliyata geçirilmesinden ve barınmanın satın

alma süreçlerinden bağımsız biçimde gerçekleştirilmesinden başka bir şey değildir. Toprağın toplumsallaştırılmasıdır. Ayrıca Türkiye’de, gayrimenkulde erkeklerin en çok sahip olma oranında %86 ile Hakkari ilk sırada⁵⁹, % 82 ile Mardin ikinci, % 81 ile Siirt üçüncü sıradadır.⁶⁰ Eğer burada kadın sorunu çözülmek isteniyorsa, mülkiyetin yani gücün dağıtılmasından başka çare yoktur. Kent topraklarının kadınlara dağıtılması özellikle, Suriye İç Savaşı’nın güncelliğinde, Kobane’nin yeniden inşası süreci içinde elzemdi. Cinsiyet özgürlükçü paradigmanın ve ekolojik demokrasinin gerçekleştirilmesi, savaşta yıkılan kentlerini kadın kent yani ekolojik bir habitat olarak yeniden inşası ile mümkün olacak ve ivme kazanacaktır. Bir kente, beton ve petrol girdiği anda düşünsel ve fiziksel anlamda neoliberal bir kent olma olanağından başka bir şey sunulmamış olur.

Kadın kent sadece kadınların toprak sahibi olmasıyla gerçekleşmez; bu kuşkusuz ki her şeyin mülkiyet ile belirlendiği bir dünyada çok önemlidir ancak yeterli değildir. Kadın kentin yani ekolojik bir habitatın temel şartı temerküz ve iktidarın var olmadığı bir biçimde inşa edilmesidir, kısaca gücün tarumar edilmesidir. Barınma hakkının radikal inşaat tekellerinin elinden kurtarıldığı, katılımcı süreçler ile örülen, yerel malzemelerin maksimum düzeyde kullanıldığı bioiklimsel mimari biçimler ile çözüldüğü, enerji üretiminin enerji tekellerinin eline bırakılmadığı dolayısıyla yenilenebilir enerji kaynaklarının da metalaştırılmadığı, yapı düzeyinde enerji çözümlerinin üretildiği, bir noktaya toplanan ve dolayısıyla dağıtımında ve erişilebilirliğinde eşitsizlik yaratan enerji santral formlarının dışlandığı, insan sağlığının tohum ve tarım tekellerinin eline bırakılmadığı, ve daha da önemlisi yabancılaşmayı kıracak en önemli adım olarak organik tarımın yapıldığı kent bahçelerinin tasarlandığı, otomobillerin sokakları ve hayatı işgal etmediği bir ulaşım formulizasyo-

⁵⁹ İstatistikler, Haber Türk’ün 23 Ocak 2013 tarihli, “Tapu’da Kadının Adı Yok” başlıklı haberinden alıntıdır.

⁶⁰ Metin Yeğin’in 25 Nisan 2013 tarihli, “Kadın Kent” başlıklı *Yeni Özgür Politika*’da yayınlanan yazısından alıntıdır.

nun geliştirildiği, sürdürülebilir-ekolojik bir habitat. Bu tür bir yaklaşım, ilerlemenin hegemonik illüzyonunu doğrudan ortadan kaldırır. Kentleşmeyi medeniyetin bir aşaması olarak öne çıkaran sav, kentleşmenin medeniyet ile doğrudan kurduğu ilişkiye rağmen, bu illüzyonun düşünsel hegemonyasından başka bir şey değildir. Bu aynı zamanda, neoliberal ekonominin son yıllardaki tek dinamiği olan yeni kent inşasının yani kentsel dönüşümün elinden yaşamlarımızı kurtarmaktır.

